

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOGICA 2/2021

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

PHILOLOGICA 2/2021

JANA KRÁLOVÁ, LUKÁŠ KLIMEŠ and
MARTINA KUTKOVÁ (eds.)

CHARLES UNIVERSITY
KAROLINUM PRESS
2021

Editors: Jana Králová (Filozofická fakulta, Univerzita Karlova)
Lukáš Klimeš (Filozofická fakulta, Univerzita Karlova)
Martina Kutková (Filozofická fakulta, Univerzita Karlova)

<http://karolinum.cz/journals/philologica>

Věnováno památce doc. PhDr. Evy Masnerové, CSc. (1929–2021)

© Charles University, 2021
ISSN 0567-8269 (Print)
ISSN 2464-6830 (Online)

OBSAH

Editorská poznámka	7
--------------------------	---

Dějiny překladu

Bohuslav Mánek: Překlady Josefa Lindy ze Shakespeara	11
Petr Eliáš: <i>Pustá země</i> T. S. Eliota ve dvou českých překladech	25
Zuzana Šťastná: <i>The Eve of St. Agnes</i> ve dvou novějších českých překladech	39
Stanislav Rubáš: Pasternakův Hamlet a Stalinova hrůzovláda	53
Antonio Bueno García: La traducción religiosa en España en el siglo XV	73
Karolína Strnadová: Překlady české literatury v Mexiku: příběhy geneze překladu z pohledu překladatelů	87

Tlumočení

Ivana Čeňková: Umělá inteligence a tlumočníci – víme, co nás čeká?	105
Veronika Trusová: Analýza studentských praxí a dobrovolnického tlumočení na Ústavu translatologie FF UK.	119
Petra Mračková Vavroušová – Jana Pokojová: On-line výuka tlumočnických seminářů (na příkladu Ústavu translatologie FF UK)	133
Miroslava Melicherčíková: Dištančná výučba tlmočnických predmetov počas dvoch semestrov z pohľadu študentov.	151

Odborný překlad

Analia Cuadrado Rey: Estudio de la variación fraseológica diatópica del español de España y de Argentina basado en corpus de sentencias: propuestas de traducción al alemán	173
---	-----

Varia

Olga Vraštilová: Bohuslav Mánek pětasedmdesátiletý	191
Olga Wrede (2020) <i>Theoretisch-pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts.</i> (Michal Dvorecký)	194
Edita Gromová, Natália Rondzиковá, Igor Tyšš (eds.) (2021) <i>Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach.</i> (Martina Kutková)	197
Tomáš Svoboda (ed.) (2019) <i>Překlady pro EU. Institucionální překlad v kontextu institucí a orgánů Evropské unie.</i> (Ivo Petřů)	200
Antonio Bueno García, Jana Králová, Pedro Mogorrón (eds.) (2020) <i>De la hipótesis a la tesis en traducción e interpretación.</i> (Jana Pešková)	203
María Dolores Rodríguez Melchor, Ildikó Horváth, Kate Ferguson (eds.) (2020) <i>The Role of Technology in Conference Interpreter Training.</i> (Marie Příbylová)	207

EDITORSKÁ POZNÁMKA

Předkládané číslo *AUC Philologica – Translatologica Pragensia* je věnováno památce doc. PhDr. Evy Masnerové (1939–2021), významné překladatelky z angličtiny, badatelky v oblasti dějin překladu a dlouholeté vyučující na Katedře překladatelství, později Ústavu translatologie FF UK. Není tedy náhodou, že těžiště příspěvků spočívá právě v textech zaměřených na dějiny překladu, nicméně je charakterizuje další skutečnost, a to zastoupení všech generací: od zkušených badatelů jako Bohuslav Mánek (*Překlady Josefa Lindy ze Shakespeara*) přes autory střední generace z Ústavu translatologie FF UK Stanislava Rubáše (*Pasternakův Hamlet a Stalinova hrůzovláda*) a Zuzanu Štastnou (*The Eve of St. Agnes ve dvou novějších českých překladech*) po zástupce z řad čerstvých absolventů, resp. studentů doktorského studia v oboru translatologie Petra Eliáše (*Pustá země T. S. Eliota ve dvou českých překladech*) a Karolínu Strnadovou (*Překlady české literatury v Mexiku: příběhy geneze překladu z pohledu překladatelů*). Zahraniční autory pak zastupuje Antonio Bueno García z Valladolidské univerzity, Španělsko (*La traducción religiosa en España en el siglo XV – Náboženský překlad ve Španělsku v 15. století*).

Příprava čísla probíhala ve zcela nestandardních podmínkách, uprostřed zákazů a omezení v důsledku pandemie. Není tedy divu, že specifické podmínky, v nichž jsme žili téměř dva roky a v nichž probíhala i výuka a badatelská práce, se odrazily také v příspěvcích zaměřených v tomto čísle zejména na problematiku tlumočení. Rovněž tento oddíl charakterizuje výrazné zastoupení různých generací: Ivana Čeňková (*Umělá inteligence a tlumočníci – víme, co nás čeká?*) se věnuje perspektivám tlumočnické profese; pedagogické aspekty a jejich reflexe se odrážejí v příspěvku Jany Pokojové a Petry Mračkové Vavroušové (*On-line výuka tlumočnických seminářů (na příkladu pražského Ústavu translatologie FF UK)*), studentský pohled přináší příspěvek Miroslavy Melicherčíkové (*Dištančná výučba tlumočnických predmetov počas dvoch semestrov z pohľadu študentov*). Studentský pohled na výuku tlumočení a praxe přináší rovněž text Veroniky Trusové (*Analýza studentských prací a dobrovolnického tlumočení na Ústavu translatologie FF UK*).

Odborný překlad je zastoupen prací *Estudio de la variación fraseológica diatópica del español de España y de Argentina basado en corpus de sentencias: propuestas de traducción al alemán* (Analýza variant diatopické frazeologie evropské a argentinské španělštiny v korpusu rozsudků: návrh překladů do němčiny), jehož autorkou je Analia Cuadrado Rey z Alicantské univerzity, Španělsko.

Sekci *Varia* otevírá osobně laděný medailonek k pětasedmdesátinám jednoho ze stálých spolupracovníků *AUC Philologica Translatologica*, prof. PhDr. Bohuslava

Mánka, Ph.D., od Olgy Vraštilové. Zbývající příspěvky jsou recenze: Michal Dvorecký z Vídeňské univerzity věnuje pozornost knize Olgy Wrede *Theoretisch-pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts*, Martina Kutková z Ústavu translatologie FF UK zrecenzovala práci editorů Edity Gromové, Natálie Rondzikové a Igora Tyšše *Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach*, Jana Pešková z Jihočeské univerzity se zabývá sborníkem doktorandských příspěvků, který editorsky připravili Antonio Bueno García, Jana Králová a Pedro Moggorrón *De la hipótesis a la tesis en traducción e interpretación*, Ivo Petrů z téže univerzity zrecenzoval kolektivní monografii *Překlady pro EU. Institucionální překlad v kontextu institucí a orgánů Evropské unie* zpracovanou pod vedením Tomáše Svobody a Marie Příbylová z Ústavu translatologie FF UK předkládá odborné veřejnosti práci editorek Mariy Dolores Rodríguez Melchor, Ildikó Horváth and Kate Ferguson *The Role of Technology in Conference Interpreter Training*.

Texty předložené odborné veřejnosti odrážejí vývoj translatologického bádání za poslední dva roky v mezinárodním a mezigeneračním pohledu a právě zastoupení mladší badatelské generace je příslibem další výzkumné práce do budoucna.

prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

jana.kralova@ff.cuni.cz

<https://doi.org/10.14712/24646830.2021.19>

DĚJINY PŘEKLADU

PŘEKLADY JOSEFA LINDY ZE SHAKESPEARA

BOHUSLAV MÁNEK

ABSTRACT**Translations by Josef Linda from Shakespeare**

In the context of the reception of Shakespeare in the early period of the Czech National Revival from the 1780s to the 1830s, the paper discusses the contribution of the writer Josef Linda (1789/1792?–1834), who published a series of commented selected passages from Shakespeare's plays in the literary magazine *Čechoslav* in 1822–1823. The earliest reception of Shakespeare's oeuvre paralleled the developing revival of the Czech language and original literature, using the limited media available. The first publications were two chapbooks by an anonymous author outlining the plots of *Macbeth* and *The Merchant of Venice* printed in 1782 without stating the name of the author, adapted from German versions. The first Czech version bearing the playwright's name was the simplified prose translation of *Macbeth* by Karel Hynek Thám, published and staged in 1786. Several minor contributions (short passages from plays, quotations, short playwright's biographies) were published in magazines. The series of Linda's translations is specific, he called short passages from plays "vejpisy" ("extracts") and used them to illustrate various human qualities (veracity, flattery, straightness) and supposed views of the playwright (Shakespeare on music). They also included a short article on Elizabethan theatre. His knowledge of Shakespeare is also perceptible in his play *Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům* (1823, Jaroslav of Šternberg Fighting the Tatars). Being published in one of the earliest Czech literary magazines with a wide readership, Linda's translations thus contributed to Czech acquaintance with the playwright's oeuvre.

Key words: translation criticism, Josef Linda, William Shakespeare, translations from English in the Czech National Revival

Josef Linda (1789 nebo 1792–1835) patří k předním osobnostem rané fáze národního obrození jako básník (*Jiří Poděbrad*, 1818), prozaik (*Záře nad pohanstvem*, 1818), dramatik (*Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům*, 1823), překladatel a novinář a rovněž s Václavem Hankou předpokládaný spoluautor falzifikovaných *Rukopisů královédvorského a zelenohorského* (1817 a 1818). Svým dramatickým, prozaickým a básnickým dílem a překlady průkopnický uváděl do české literatury preromantické a romantické tendence (Vodička 1948, Kusáková 1993, Topolová 2015). Jako novinář do svých krátkých mravoličných článků v periodickém tisku často vkládal kratší citace z cizích autorů ve vlastním překladu. Do rané české recepcce Shakespearova díla tak zasáhl krátkou sérií čtyř překladů úryvků z několika dramát otiskovaných v tehdejší předním literárním časopise *Čechoslav* v letech 1822 a 1823. O těchto překladech jsou časté stručné zmínky v odborné literatuře, ale až na jednu výjimku (Linda 1823) nebyly dosud přetištěny (Havel, Heřman, Otruba 1966). Cílem této práce je tyto překlady zpřístupnit a zhodnotit jejich význam v kontextu českého překladatelství a recepcce Shakespearova díla. Vzhledem k odlišnému společenskému a kulturnímu vývoji u nás a v Anglii se česká recepcce anglické literatury opožďovala o několik desetiletí a údaje o jejích autorech k nám zprvu přicházely většinou prostřednictvím němčiny, protože jen málo obrozenců ovládalo angličtinu (Štěpánek 1976: 17–49). První české překlady ze Shakespeara se nicméně objevují již od počátku národního obrození, postupně rostl jejich počet a spolu s rozvíjením literární češtiny i jejich kvalita, takže se staly vzhledem ke svému inspirujícímu nadžánrovému působení významným prvkem ve vývoji českého dramatu a literatury (Štěpánek 1966).

V rané fázi národního obrození, které zde vymežíme na období od osmdesátých let osmnáctého století po třicátá léta století devatenáctého včetně, měla recepcce Shakespearova díla různé formy odrážející soudobý stav vývoje literatury. Není překvapivé, že vzhledem k tehdejšímu stavu české literatury první texty představují dvě knížky lidového čtení *Makbet vůdce Šottsského vojska* a *Kupec z Venedyku, nebo Lásky a Přátelství*, obě vydané roku 1782,¹ a s úpravami byl *Kupec* přetiskovaný dokonce i v následujících desetiletích (Kunzová: 416). Předlohou anonymního zpracovatele zřejmě byly německé překlady her, které pro pražské německé divadlo zpracoval a vydal Franz Josef Fischer (Scherl 2007). Shakespearovo jméno je vůbec poprvé v českém textu uvedeno až roku 1785 v předmluvě Karla Ferdinanda Bully (1752–po 1803?, Scherl 2015) k jeho překladu hry *Odběhlec z lásky synovské* (*Der Deserteur aus Kindesliebe*, 1773), od Gottlieba Stephanie Jr. (1741–1800). Shakespeare je zde představen jako jeden z předních světových básníků, což pak pokračovalo i v následujících desetiletích a přispívalo k jeho prestižnímu postavení.² Shakespearova poezie, především *Sonety*, začala být překládána až v druhé polovině století (Mánek 2008).

¹ Obrozenskou češtinu zde i dále citujeme podle edičních zásad Havel a Štorek 1971 se zachováním hlavních specifických rysů lexika, mluvnice, pravopisu, zvýraznění v textu apod. Souborně vydal tyto rané knižní a rukopisné překlady Shakespearových děl Drábek 2012.

² „Neb když veškeré pole, v němž veršovci vtip svůj provozují, sobě rozjímám, tak spatřuji, že oni s otcem Homerem chválu o vlast svou velmi zasloužilých hrdinů prozpěvují, a řečí svou řečí mezi nesmrtelnými panující se přibližují: buď s Pindarem na křídlech své ostrovtipnosti smělým letem do nadpřirozených krajín se pokouší: buď s Petrarckou rozkoše lásky, a líbezná muka té lahodné náruživosti právě nad med sladčími slovy vypisují: a nebo s Šekspýrem mravy, povahy, ctnosti, pošetilosti, a náruživosti lidské nám před oči přítomný představují.“ (Bulla 1785: 3–4)

Další, jméno autora již uvádějící překlady svědčí o počátcích divadelnictví. Roku 1786 byl inscenován a knižně vydán *Makbet* v překladu a zjednodušující úpravě Karla Hynka Tháma (1763–1816), což byl první český dramatický překlad Shakespearovy hry. Překlad *Hamleta* (doložená premiéra 1791) od Josefa Jakuba Tandlera (1765–1826) je zřejmě nenávratně ztracen. To platí i o překladu *Romea a Julie* od Ignáce Jana Schiesslera (1782–1826) inscenovaného roku 1805. Dochoval se ale opis rukopisu prozaického překladu *Král Lír a jeho nevděčné dcery* datovaný 1792 (Havel-Heřman-Otruba 1966), jehož překladatel a úpravce Prokop Šedivý (1764 – před 1810, Kusáková 2008, Scherl 2015), rovněž vyšel z nějaké německé předlohy (Mánek 2005). Další tištěnou hrou je až *Komédie omylů* v zjednodušeném prozaickém překladu Antonína Marka (1785–1877), kterou vydal pod pseudonymem Bolemír Izborský jako *Omylové* roku 1823, o níž lze říci, že tuto první etapu, do níž Lindovy „vejписы“ spadají, uzavírá. Všechny tyto rané prozaické verze měly zjednodušené zápletky a zkrácené dialogy postav, takže v moderní terminologii je můžeme označit za volné překlady až adaptace, ukazující na zápas překladatele s jazykem a formou. I když vycházely z německých verzí, některé z nich mohly být porovnávány s anglickými originály.

České obrozenské publikum se setkávalo s Williamem Shakespearem nejen na jevišti, ale i na stránkách časopisů – jeho působení bylo nadžánrové, úryvky a písně z dramát byly vnímány v kontextu poezie. Od začátku devatenáctého století na stránky dobových časopisů a čítanek uváděli úryvky z jeho her Bohuslav Tablic, František Ladislav Čelakovský, Josef Jungmann, Michal Bosý a Jakub Malý. Pravděpodobně nejvýznačnějším příspěvkem je Tablicův veršovaný překlad Hamletova slavného monologu „Býti aneb nebýt, otázka jest vážná“ přeložený šestistopým trochejem, který vyšel v jeho sborníku *Poezye I*, 1806. Tablic (1831: 86–87) je také autorem jednoho z prvních dobře informovaných článků o Shakespearově životě a díle.

Ve dvacátých letech byl Josef Linda jedním z významných popularizátorů Shakespearova díla. K poznání jeho dramát přispěl specifickým způsobem svými „vejписы“ z jeho her, které pravděpodobně překládal z originálů – badatelé u Lindy předpokládají dostatečnou znalost angličtiny (Vočadlo 1959: 22). Sérii čtyř ukázek Linda publikoval od dubna roku 1822 do ledna roku 1823 v literárním časopisu *Čechoslav*, (vycházel 1820–1825), který poskytoval možnost publikovat autorům všech tehdy tvořících generací (Benešová 1985). Přeložené úryvky Linda většinou uváděl stručnou úvahou na dané téma. První z nich nazvaná „Jak Šekspír o muzice smejšlí.“ (1822a) obsahovala krátký dialog Jessiky a Lorenza o vztahu hudby a morálky:

Jak Šekspír o muzice smejšlí.*)

Co v čísle 13. položeno o muzikální výbornosti Čechů a Moravanů, z ohledu toho také patří sem, co slovuťný Š e k s p í r ve své činohře „Kupec z Venecie“ o muzice praví. (Slyšet symfonii.)

J e s i k a. Já nejsem nikdy rozveselena, když muziku slyším.

L o r e n c o. To je tím, že náš duch pozorností jest upnut. Jen pozoruj někdy divoké a dovádivé stádo, nebo hejno mladých ještě neokrotlých hřibat, jenž nesmyslnými skoky v polích se zmítají, a řehtotají, jakož horkost jejich vřelé krve s sebou přináší; ale náhodou když zaslechnou zvuk trouby, nebo nějaké znění muziky zasáhne jejich uši, uvidíš, jak najednou se zastavují a poslouchají, a jemnou mocností muziky jak jejich divoké oči

stanou se v mírné a uzašlé pohledy. Protož utvořil básníř Orfeus, že stromy, skály a řeky za sebou táhl.**); neboť nic není tak dřevnané, tak tvrdé a tak neskrotlivé, že by muzika po nějakou chvilku nezměnila jeho povahy. Člověk, který nemá v sobě žádnou muziku, který nebývá podjat svorností líbezných hlasů, jest schopen k zradě, potměšilosti a k loupežnictví; jeho duch pohybuje se váhavě jako noc, a jeho puzení jest černé jako peklo. Takovému člověku není co věřit!

*) Shakespear narozen r. 1564, nejvýbornější anglický divadelní básníř, jehož duch ohromný, průmyslný ve všem a znatel lidských povah až podivení i do nynějších časů. Umřel r. 1616.

**) Orfeus starořecký umělec muziky, o němž bájeno, že jeho libozněním divoká zvěř k němu přicházela, i stromy, kamení a jiné bezživotné věci se pohybovaly.

Tuto první ukázkou, jejíž originál je v blankversu, přeložil prózou a její obrozenský vzdělávací charakter je zřejmý i z doplnění informace o Shakespearovi a Orfeovi. Za další příspěvek k tématu lze považovat krátký článek „Divadlo neb theátr v Angličanech za času Šekspíra.“ (Linda 1822b) podávající velice stručnou mozaikovitou informaci o anglickém divadle. Podrobněji popisuje představení v alžbětinské a jakubovské době, zmiňuje ale i středověká mysteria.

Následující „vejpis“ je nekomentovaný monolog „pátera Lorenza“ (orig. Friar Laurence, česky obvykle bratr Vavřinec) z druhého jednání tragédie *Romeo a Julie*, v originále sduženě rýmovaná meditace o síle země, květin a lásce, opět přeložená prózou (Linda 1822c):

Vejpis ze Šekspírovy truchlohry *Romeo a Julie*.

(Jednání II. výstup III. Klášter.)

Páter Lorenzo nesa košík, samotén.

Šedooké jitro usmívá se na chmurno-hledou noc, a oblaka na východě pruhuje světlem; an zatím světlinatá temnota, jako opilec pryč se potácí z kolejí dnových, jež vybrázdily kola Titánové *). Nyní, dříve než plápolné oko slunečné se přiblíží oblahodit den a osušit rosu noční; tenhle košík našeho kláštera musím naplnit zhoubnými bylinami, a krásným šťávnatým kvítím. Země, matka přírody, jest jí také hrobem; co její zahrabovací hrob, to také její lůno mateřské; a z lůna toho rodějí se všecky rozmanité děti, jež sající na mateřských prsech viseti vidíme; mnohé obdařené mnoha krásnými vlastnostmi, žádné jenž by nějaké ctnosti nemělo, a přece rozličné všecky. O jak náramná jest oučinnost, jenž leží v bylinách, koření, kamení a jejich přirozenostech! neboť, co na zemi živo, nic není tak špatné, že by zemi nepůsobilo nějaký prospěch; nic tak dobré, že by – od svého prospěšného užívání odchýleno – nespronevěřilo se svému pravému určení, a nepřevrhlo se ve škodnost. Sama ctnost stává se nepravostí, vynaložena-li nepravě; a nepravost pak – způsobem jak činěna – stává se ctností. V outlé kožce téhle květiniky pospolu leží jed a uzdravujícínost. Její vůně sílí a občerstvuje všecku životnost; ale její chuť smyslům odjímá všecken cit i srdci všecko pohybování. Tak naprotější dva nepřátelé: ctnost a náchylnost ke zlému, vždy ve člověku bojují i v bylinách; a kde se zmožlo zlé, tam čern, smrt, přebryz stráví celou bylinu.

*) T i t á n, tolik jako slunce. Řečtí a latinští básníci tím jmenem vyobrazovali boha, jenž bujnými koňmi, sluncem po nebi jezdí.

Poslední dva „vejписы“ jsou již rozsáhlejší a veršované. Ilustraci pro zastávání odlišných stanovisek, „Obraz novinářské pravdomluvnosti,“ nachází v historické hře *Král Jan* (Linda 1822d):

Obraz novinářské pravdomluvnosti.

Člověk co by rád, tomu rád věří, a jiným buď ze srdce nebo z jiných příčin k víře dodává. Již as před dvěma sty lety Š e k s p í r zanechal nám zřetelný obraz, jak každý rád ke své straně hlásá, ve své divadelní hře : Králi Janu (v 2. jednání 2. výst.) po bitvě Angličanů a Francouzů u města a o město A n ž e r. Takto francouzský, pak anglický herold musí hlásati k městu:

F r a n c o u z s k ý h e r o l d (před městem Anžer.)

Anžerští mužové, dokořán odevřte bránu
Arthura tam vpusťte, vévodu Bretaňska.
On francouzskou rukou dal dnes co plakat
Matkám anglickým, jichžto synové
Ležejí rozesiti po krvavé zemi.
I mnohé vdovy leží manžel v prachu
Nyní studený, zbarvenou zemi objímá;
A vítězství, jen s přemalou ztrátou
Pohrává si na zkákavých franských korouhvech;
Jenž slavít vítězství již stojí v řadách
K příchodu ve město, a Arthura z Bretan
Vyvolit za pána Anglie a za svého pána.

A n g l i c k ý h e r o l d (příjda)

Radujte se, anžerští mužové! zvonami zvoňte!
Blíží se Jan, král Angličan, král váš,
Vládyka tímto vřelým a zlým dnem.
Kdo vyrazili ven se zbraní stříbrolesklou
Vracejí se domů s pozlacenou od krve franské,
Anglická ni jedna hlava nenesla na přílbici peří,
Jež francouzské kopí bylo by srazilo;
Korouhve vracejí se v těchž rukou,
Které v příchodu hned byly je rozvinuly.
A co myslivců veselý zbor
Přicházejí Angličané, jsou jim šarlátní ruce,
Zbarvené mordem, jenž vzal nepřítelům barvy.

P r v n í m ě š ť a n (na městských zděch)

Heroldi, z věží viděli jsme patrně
I důraz i vstup toho i tohoto vojska
Od začátku až v konec: obě jsou sobě roveň
Jak nejbystřejší zrak nám to okázal.

Krev kupována krví, a za rány padaly rány,
Mocnost proti moci, a síla neustupovala síle.
Jsou sobě roveň a my oboum stejná umyslu.
Až přesílí; dotud zachováme my město,
Ni tomu ni onomu, však přece oboum.

Nejrozsáhlejším úvodem představil Linda rozhovor Kenta, Cornwalla a Glostra z *Krále Leara* v poslední ukázce nazvané „Pochlebnictví a rovnost.“ (Linda 1823, vydali Havel, Heřman a Otruba 1966: 111–113)

Lindovo úsilí o veršovaný překlad prozrazuje tehdejší situaci utvářejícího se jazyka dramatu a literatury – hledání odpovídajících výrazů, rytmu atd. Z textů je zřejmé, že Linda využil „vejписы“ ze Shakespeara ke vzdělávacím účelům (jak informativně o jeho díle, tak i s mravním poselstvím ke čtenáři), zároveň však se snaží o dosažení vyšších uměleckých kvalit překladů. Ve svých prvních prozaických verzích naznačuje členění středníky, jeho poslední dva překlady už graficky formuje jako verše, byť nedokonalé. Zde je již naznačen další vývoj směřující k veršovaným pokusům v následujícím desetiletí. Početnější a pokročilejší recepce Shakespeara představují veršované a méně upravované překlady z druhé poloviny třicátých let. Jako první se o překlad dramatu v blankversu pokusil Josef Kajetán Tyl. Jeho *Král Lear aneb Nevděčnost dětenská* představuje vůbec první český pokus o překlad Shakespearovy hry rozměrem originálu a dokumentuje vzrůstající ambice české divadelní kultury. Byl inscenován v roce 1835 a 1838 (Laiske 1974), tištěn až 1966 (Havel, Heřman a Otruba 1966). V následujících letech pak byly inscenovány veršované překlady Josefa Jiřího Kolára, *Macbeth* roku 1836 a *Benátský Kupec* roku 1839 (otisky z rukopisů Drábek 2012, o *Macbethovi* Mánek 2016). Velká prestiž mimetické formy překladu, která se u nás udržuje dodnes, se utvářela právě v době národního obrození – co nejněvčetnější vystižení všech stránek originálu, tedy i tzv. vnější formy, bylo jedním z důkazů, že se čeština vyrovná ostatním kultivovaným jazykům s bohatou literaturou (Macura 1983, Levý 1962).

Linda měl zřejmě úmysl dále se překladům ze Shakespeara věnovat. Schiller a Shakespeare („nejvýbornější anglický divadelní básník,“ Linda 1822a) ho silně inspirovali i v jeho původní tvorbě, jak dokládá v roce 1824 v jednom ze svých dopisů František Ladislav Čelakovský: „Pan Linda zná, jak se mi zdá, v celém dramatickém světě toliko tři hry: Fiesko, a potom 2 Šeks. o těch vždy mluví a těmi se řídil.“ (Bílý 1907: 211) Čelakovský zde naráží na soudobou Lindovu hru *Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům* (1823), ve které Vočadlo (1959: 22) shledává „stopy Shakespearových her“ a kterou Hýsek (1926) charakterizuje jako „první novočeský pokus o shakespearovské drama.“ Lindova hra vznikala právě v období, kdy publikoval své ukázky. Závěrem lze konstatovat, že svými „vejpsy,“ publikovanými v raném období obrození, kdy i malé příspěvky razící cestu vysoké umělecké literatury byly potřebné, jejich publikováním ve významném, vlivném a hojně čteném časopisu Linda přispěl k zakotvení Shakespearova postavení v české kultuře a k následujícímu rozvoji recepce jeho díla.

BIBLIOGRAFIE

- Benešová, Libuše (1985) ‚Čechoslavy‘, in *Lexikon české literatury 1*, Praha: Academia, 417–419.
- Bílý, František (1907) *Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského I*, Praha: Česká akademie věd a umění.
- Bulla, Karel (1785) ‚Předmluva‘, in Gottlieb Stephanie Jr., *Odběhlec z lásky synovské*, Praha: U Rosenmüllerských dědiců, za Jana Beránka faktora, 3–4.
- Drábek, Pavel (2012) *České pokusy o Shakespeara*, Brno: Větrné mlýny.
- Havel, Rudolf, Heřman, Miroslav, Otruba, Mojmír (1966) ‚Shakespearův Král Lear v překladech z doby národního obrození‘, in *Literární archiv 1*, Praha: Památník národního písemnictví, 7–120.
- Havel, Rudolf, Štorek, Břetislav (red.) (1971) *Editor a text. Úvod do praktické textologie*, Praha: Československý spisovatel.
- Hýsek, Miloslav (1926) ‚Lindova hra Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům‘, *Národní listy* 66, 17. 11., příloha, 9.
- Kunzová, Helena a spol. (1964) ‚Bibliografie českých překladů z anglické literatury‘, in Hardin Craig a kol., *Dějiny anglické literatury II*, Praha: SNKLU, 371–464.
- Kusáková, Lenka (1993) ‚Josef Linda‘, in *Lexikon české literatury 2/II*, Praha: Academia, 1185–1187.
- Kusáková, Lenka (2008) ‚Prokop Šedivý‘, in *Lexikon české literatury 4/I*, Praha: Academia, 576–578.
- Laiske, Miloslav (1974) *Pražská dramaturgie I, II*, Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV.
- Linda, Josef (1822a) ‚Jak Šekspír o muzice smejšlí‘, *Wlastenský zvěstowatel* [3](16): 127 (*Merchant of Venice*, 5.1.69–88, Shakespeare 2005: 476–477).
- Linda, Josef (1822b) ‚Divadlo neb théâtre v Angličanech za času Šekspíra‘, *Wlastenský zvěstowatel* [3](29): 230.
- Linda, Josef (1822c) ‚Vejpis ze Šekspírovy truchlohy Romeo a Julie‘, *Wlastenský zvěstowatel* [3](35): 278 (*Romeo and Juliet*, 2.2.1–30, Shakespeare 2005: 380–381).
- Linda, Josef (1822d) ‚Obraz novinářské pravdomluvnosti‘, *Wlastenský zvěstowatel* [3](37): 294 (*King John*, 2.1.300–333, Shakespeare 2005: 432).
- Linda, Josef (1823) ‚Pochlebnictví a rovnost‘, *Wlastenský zvěstowatel* [4](1): 7–8 (*King Lear*, 2.2.72–102, Folio 1623 text, Shakespeare 2005: 1164–1165), přetištěno in Havel-Heřman-Otruba 1966, 112–113.
- Macura, Vladimír (1983) *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Praha: Československý spisovatel.
- Mánek, Bohuslav (2005) ‚Král Lear v českých překladech a na českém jevišti‘, in William Shakespeare, *Král Lear – King Lear*, přel. Martin Hilský, Brno: Atlantis, 345–371.
- Mánek, Bohuslav (2008) ‚The First Czech Translations of Shakespeare’s Sonnets in the Early to Mid-Nineteenth Century‘, in Martin Procházka, Jan Čermák (eds.), *Shakespeare between the Middle Ages and Modernism*, Prague: Charles University, Faculty of Arts, 132–141.
- Mánek, Bohuslav (2015) ‚Macbeth v českých překladech a na českém jevišti‘, in William Shakespeare, *Macbeth – Macbeth*, přel. Martin Hilský, Brno: Atlantis, 217–315.
- Shakespeare, William (2005) *The Complete Works*, general editors Stanley Wells and Gary Taylor, Oxford: Clarendon Press.
- Scherl, Adolf (2007) ‚Franz Josef Fischer‘, in Alena Jakubcová a kol., *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha: Divadelní ústav a Academia, 174–176.
- Scherl, Adolf (2015) ‚Prokop Šedivý‘, in Eva Šormová a kol., *Česká činohra 19. a počátku 20. století. Osobnosti II*, Praha: Institut umění – Divadelní ústav a Academia, 998–1000.
- Štěpánek, Vladimír (1959) *Počátky velkého národního dramatu v obrozenské literatuře*, Praha: Nakladatelství československé akademie věd.
- Štěpánek, Vladimír (1966) ‚The Importance of Shakespeare for the Formation of Modern Czech Literature‘, in Zdeněk Stříbrný, Jarmila Emmerová (ed.), *Charles University on Shakespeare*, Praha: Universita Karlova, 127–142.
- Štěpánek, Vladimír (1976) *K historickému výkladu obrozenské literatury*, Praha: Univerzita Karlova.
- Tablic, Bohuslav (1831) ‚Shakespear‘, in *Anglické múzy v československém oděvu*, Budín: Král. Universická tiskárna, 86–87.

- Topolová, Barbara (2015) ‚Josef Linda‘, in Eva Šormová a kol., *Česká činohra 19. a počátku 20. století. Osobnosti I*, Praha: Institut umění – Divadelní ústav a Academia, 592–594.
- Vočadlo, Otakar (1959) ‚Český Shakespeare‘, in William Shakespeare, *Komedie I*, Praha: SNKLHU, 5–62.
- Vodička, Felix (1948) *Počátky krásné prózy novočeské*, Praha: Melantrich.

RESUMÉ

Cet article présente, dans le contexte de la première perception tchèque de l'oeuvre de Shakespeare, des extraits de ses pièces (*Le Marchand de Venise*, *Roméo et Juliette*, *Le Roi Lear* et *Le Roi Jean*), traduits en tchèque par Josef Linda (1789 ou 1792–1834), écrivain préromantique tchèque. Ces extraits ont été publiés dans la revue littéraire *Čechoslav* pendant les années 1822–1823. Au début de la période appelée le Renouveau national tchèque, entre le dernier quart du XVIIIe siècle et la moitié du XIXe siècle, l'activité de traducteurs évoluait continuellement avec le développement de la langue tchèque littéraire et de la littérature. Parmi les premières publications il faut citer deux livres populaires comportant de brèves intrigues du *Marchand de Venise* et de *Macbeth* en prose, d'après la traduction allemande, sans nom d'auteur du texte. Le nom de Shakespeare est introduit probablement pour la première fois dans la préface à la traduction tchèque de la pièce de Stephanie Gottlieb Jr. *Der Deserteur aus Kindesliebe*, sortie en 1785. L'année suivante, c'était *Macbeth* qui a été publié et probablement mis en scène, avec le nom d'auteur. La traduction de *Hamlet*, mis en scène en 1791, n'a pas été conservée. Plus tard, on peut citer le manuscrit de la traduction du *Roi Lear* (daté 1792) et la traduction libre de la *Comédie des Erreurs* (publiée en 1823). Les magazines de l'époque ont publié certains extraits de pièces, par ex. le monologue de Hamlet "To be or not to be", traduit par Bohuslav Tablic (1806) avec une brève biographie du dramaturge (1831). Parmi les premières traductions et mises en scène présentées en blankvers (vers blanc), c'est *Le Roi Lear* (1835), *Macbeth* (1838) et *Le Marchand de Venise* (1839). Les extraits de Linda sont originaux – il les a utilisés pour illustrer les qualités humaines (vérité, adulation, sincérité) et pour exprimer l'opinion du dramaturge sur la musique. On peut y trouver des informations sur le théâtre élisabéthain et jacobéen. Sa connaissance de l'oeuvre de Shakespeare se reflète dans son drame *Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům* [1823, *Jaroslav Šternberg en lutte contre les Tatars*]. Les traductions de Linda ont été publiées dans l'un des premiers magazines de renaissance nationale, préférés des lecteurs, ce qui contribuait à la connaissance de l'oeuvre de Shakespeare à l'époque du développement de la littérature.

prof. PhDr. Bohuslav Mánek, CSc.

Katedra anglického jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové
bohuslav.manek@uhk.cz

Co Bůh gest, kdo se domnívá že slovy vyslovitelno, nebo že Bůh gest obmezen gen na to neb ono mjslo, ten nikdy nepocítil se ve geho přitemnoti, ani nepoznal geho wsmenobaucnost. Německý básník Haller we své písni „o Bžičnosti“ praví: „Ráramná čjla shrnuqa a milsony hor na hory; wálsm čas na čas a swět na swět; a z nepwzbdalénégjff wyfosti w záwratu djwámli se po tobě, každá wnfost a počet rozmnožena na tisjčecakrát, nenj ani částka tebe; odražjím ge, a ty ležjš předemna.“

Divadlo neb theátr w Angličanech za času Šekspjra.

Šekspjr byl žiw od r. 1564 až do 1616. Dřelo časů těch w angličkých divadlech, nej opona fe wyhrnula, kratochwjšjwalí díwáci každy dle libosti. Někteří sy četli, jinj hráli, mnozí pili, kauřili tabák; w mnohé žensstinj tehobž kauřjwaly. Byl obyčej přinášjeti sy ljsky a na ně zapisowati sy obljbenégjff werše nebo přpovědě. Hra začjnwala se w 1. hod. po poledni a trwávala gen hodinu; r. 1667 začjnwala se w 3. hod. a r. 1700 we 4. Každá hra končila se modlenjm za krále a králownu. Něbdy také modlitba taková byla w divadelnj předmluwě, z theátru od některé osoby řjkána. W Angličanech y we Francouzých počátečně hráwaly se gen swatá tagemstwj; a swce w kostelích. Za panowánj králowny angl. Aljžběty hráwalo se také w neřlích; ale magiřratové Londynstj wymohli od nj rozkaz r. 1580, že we swátel nemá se žádný pohanský kus promozowat. Za krále Jakuba I. w dwora divadelnj hra býwala w neřlích. Od čwétné neděle až do swátků býwalo jawřené. W náwřstjích o hře oznamowáno negen gmeno hry a kdo bude hrát, wbrž; také wššeko co gen možná k pochwale ksu toho.

Autulný lekář.

Gakás gemnošpanj w Londýně, sljstj welkřau chwálu o newwřbornégjffim lekáří w Šesotlandě, hned sy vmjnila odebrati se do Edinburku (hlawnjho šotlandského města). Tam powolala geg k sobě; a žřěžowala sy mu na gakás vmdlenj.

Lekář. To ge po cewě.

Panĵ. Dněstjho wečera nemám žádně čuti ř gdlu.

L. Račte tedy dneš nic newečřet.

P. Nočnjho času nemjwám dobrého spanj.

L. Tedy neylépe, pozděgi chodit spát.

P. Tak gjem něgak obtjžně myslé y těla, copak bych proti tomu měla wjzwat?

L. Ráno hežky časně wstáwau, a trochu se prohánět, neli práčj w domě, alepři se procházet a progjždět.

P. Wjno nechce mi nigal swědřit.

L. Tedy buď woda k libosti.

P. A žaludek – zdá se mi že dobře netráwj.

L. Něco horšého dělá w tom době, také woda, a neylépe trochu hladu.

P. Ale mé oči mi slabnau.

L. Tedy radilnych břeyle.

P. A také řhly začjní mi wbenwau, negsem gjž tak řhlná, ani tak zdrawá, gak sem něbdy býwala.

L. To ge tjm, že gemnošpanj ge šwarřl.

P. Ale copak mám proti tě slabotě wjzwat?

L. Nyčkrasgjff Gemnošpanj gest, abyšte také smrtelnostj zaplatila powinnost, gato mnoho krásořtinek před tjm wčinilo.

P. Ale wyřocewěný pane doktore, to ge to potřšfenj, gaké gjte w řtawu mně dát? Za takowé špofřřkřé wybramowánj gste tak řlawně rozblářen? Nic řte mi neřekř, než co sem gjž dčjwe také wěděla.

L. Pročpak řte swě wědomostj nepowjzila? Gá newpřdávám se za kauřelnjřta. Hledátegi gachřšy nacobwčegnjch, pokřytě co nadpřirozených prořřředků, w eondýně ge gich až nazřbot, a nepotřebowala řte tak daleko řonat obtjžnau cestu.

R o z m a n i t o ř i.

Gakášy řlečjnta, mnohdykráte že žkuffenostj přěřwědčena, oznamuge, že čerweně gabod; gřau wyřborný prořřředek, zachowat řy pěřnau a bjřlau pleř (řkři po těle). Wezmř se trochu dobře wyřřřalých gabod, rozetřau se po obličegí, řrtu, po rukau, a řřefoli má býti pěřná hebká bělaunká řkři, nečá se ořchnaut. Tjm – také se žřtratěgi wšřřky řjhy.

(NB. Šřřoda, že žpřrawa ta žwěřřowat elí přěřřla letos, řbož ajž po čerwených gabodách, a protož mnohé kráję řtowořeni muřřř swě řjhy a řwau řřřřablawau řkři nechat až do budawčjho gara r. 1823.)

W Patřjži gest nyřj také předplácenj na metenj wřic. Powřnikatel tohoto zametánj (Entrepreneur du balayage) dáwa řwřmi čelěbjny zametat a řřřřřit před domy řěch, řřřřj mu zaplatili a řyce we řwřsem a w ten čas, co a řby dle pollicejnjch natřzenj řkřižy gest powinen před řwřm domem obřřřarawat. Cena

Obrázek 2: Linda, Josef (1822b) „Divadlo neb theátr w Angličanech za času Šekspira“, *Wlastenský zwěstowatel* [3](29): 230.

šňffel sauleď bjewu w komůrce sy wolat : „Wkrutny oće! tys winen smrti mē!“ Práwē také w té době otec wyššel z komůry; byla zavřena. Pročomeny dvěře a dcera ležela w krwi. Dtec zagat ku práwu; geho kossile ge žrwácena; sauleď co šwědek mluwil co šňffel a widěl. Dtec wymlauwal se, že sy wčera dal žilau krew puksit. Sauleďowē vzwawšse ho winám wyškli nad njm smrt. Aš po roce naleženo w komůrce psanjčto, w němž bjwta zanechala šwětu, že sama sy žiwot odňala.

Wahšs bohaty pocsstnjš přigeďa na hospodu, š dwauma neznámyma wečeřel. Wo wečeři odebrali se spát na dwau potokjtu weľe sebe. D pól nocy ti dwa šňsseli ho wzdychat a chraptět, wštaupili k němu a nassli ho an w krwi se wáj; hospodšty š lucernau a š žrwáceným nojem w ruce, stál v postele. Dni wywali šwěďectwj proti hospodštému, ten obšauzen k smrti byl wtracen. Dn se špce přiznal, že přišel w wmyslu pocsstnjka zabjt a obrat, ale že ho nassli gžj zabitého. Wo čase šhledalo se, že mluwil prawdu. Šlujebnjš oněch dwau hostů byl žločinec ten, neboť přiznal se, že aš na 2 minuty než hospodšty přišel, štatek ten byl špáchal. Hospodšty, mjsto špicjho žhjdna mrtwého, leknutjm puksil nžj do žrwawé postele, a tak nžj se potrwácel.

Wepjšs že Šekšprowy truchlohry Romeo a Julie.

(Gednánj II. wšstup III. Klášter.)

Páter Lorenco nesa kossil, samoren.

„Šeboděk gjtro wšmjwá se na šmurno - šledau noc, a oblaťa na wýchodě pruhuge šwětlem; an žatjm šwěťlinatá temnota, gako opilec prvč se potáčj z kolegů dnowych, gež wybráždily kola Žitánowē“). Nynj, dťjwe než pláposně oko slunečné se přibljžj oblahodit den a osušit tosu nočnj; tenhle kossil nassheho kláštera mušjm naplnit žhabubnjmi bylinami, a krasnjm šřlawnatým kwjetjm. Zemē, matka přjrody, geš gj také hroblem; co gegj zahrabowach hrob, to také gegj šlno mateřské; a ž šlno toho roděgj se wššedj wozmanité dčti, gež sagjčj na mateřskéšty přech wšjeti wđjme; mnohé obďařené mnozha krasnjmi wlastnostmi, žádne genžjby nēgakē ctnostj

nemělo, a přece rozšicně wššedj. D gak náramná geš aučlnjwost, genž lejj w bylinách, kosenj, žamenj a geč přjrognosteh! neboť, co na žemi živo, nic nemj tak špatně, žeby žemi nepřjobilio nēgakš prospěch; nic tak dobřē, žeby - od šwěho prospěšněho wjzwanj odšlyno - nešpronewěřilo se šwětmu prawěmu wřenj, a nepřewichlo se we šřodnost. Sama ctnost šřawá se neprawojš, wmalozženali neprawē; a neprawost pať - žpřjodem gak činěna - šřawá se ctnostj. W autě koczē téhle kwětinky pospolu lejj ged a wjerawugjnost. Gegj wánē šjly a občerstwuge wššedj žiwotnost; ale gegj čuť šmyslům odgjmá wššedw cyt w šrcy wššedjo pohybowánj. Tak naprotěgššj dwa nepřjatelē: ctnost a náčhjnost ke žtému, wždy we člowěku boguj y w bylinách; a kde se žmohlo žle, tam čerw, smrt, přebřjž šřawj celau bylinu.“

W o z m a n i t o s t i .

Šeden angličty wogestny koráb še što kanony má 81 1/2 lotte dšlyty, 25 1/2 lotte šjly, aš 10 lotte hluboko wopopeny we wodě, a trwá po 30 let. Š geho wylšawěnj mušj býti 4000 weličtych dubů a 200 šštyč liber železa. Na neywtěšj plachtu wegde je 363 a k wššeré žmotē 1404 lotte plátua. Weličá, 9 lotte dlawhá kotwice wážj aš 9000 liber. Žana k nj 300 lotte dlawhá, 7712 liber žěžká, má 20 caulů w p. úměru, wššedj osmolené lany taťowē lodē wážegj 219,010 liber, a wyprawenj taťowj koráb š 850 mužj ošáďty geš žěžky aš 8 milionů liber. Lod žatowá štojj wladu měšjčně (bez opravu) 20,400 tolarů, wylšawěnj gegj přjššlobu nynj aš na 3 tunyžlata.

Čjm wššjšj koráb, tjm žěžšj ge dāt mu náležjtawu pewnost při šestawowanj geho částeť. Tak wtonula nagednau lod Britannia nazwaná š 120 kanony (neywtěšj lod Angličanů od častj 7letē wogny) bezewššeho půwodu bljž španielšého bčehy, a potopilo se (š osáďka 12 šet libu) 100 kadetů z těch nešpěššjch rodin, nadborábnyš Walchen, a ani gedē muž nevwčráněw. — Ten samy ofud nawšštwil gednu francauzškau lod š 112 kanony, která dne 12. dubna 1782 od Rodneve (Angličana) dobyta, š 300 Angličany a 1000 franc. žagatšty rychle žmžgela a wtonula.

D č e š t ě m g a ž y ť u .

Nápodobně Latine také náš gazyl má wššřstnost před gjnými, je přjg mēnj negē obpčegně šupně-

*) Třídán, totiž gako slunce. Žečtj a latinšj básnjky šjm guenem wyobřezowali boha, genž bugnšmi šošni, sluncem po nebi geďj.

Obrázek 3: Linda, Josef (1822c) „Vejpis ze Šekšprowy truchlohry Romeo a Julie“, *Wlastenský zwěstowatel* [3](35): 278.

žala, že roč gest o 11 minut a 15 sekund kratšij než roč dle počtu Julianského. Hvězďdár Laland (Francouz) vrčil roč na 365 dní 5 hodin 48 minut 45 sekund a 30 tercií; hvězďdár von Zach na 365 dní 5 hodin a 48 minut 48 sekund a 16 tisíčnýchch dílků gedně sekundy. Tak drobnince vrčítý čas roku gmenuge se roč hvězďdárský a od taťowého muš se rozježňawati roč obecný, genž w kalendářích. — Proto je těch ostatních 5 hodin 48 min. 45 sekund 30 tercií w každých 4 letech dělají skoro celý den, protož w každém čtvrtém roce mezi 23. a 24. vnořem přídá se gedně den, a roč taťowý máže 366 dní, gmenuge se přestupný.

Mezíchých roč obsahuge čas ten, w němž měsíc 12krát wykoná swá gbiř, což Laland vrčil na 354 dní 8 hod. 37 sek. a 7 desetin sekundy. Roč ten tedy gest o 10 dní 21 hod. kratšij než slunečný.

Roč židowšij obsahuge 12 měs. po 29 a 30 dnech, a w přestupném gest přídán celý měsíc dnem měsícem 6. a 7. Židů nowý roč začíná se dnem prvním nové svěťlosti po rovnodennosti podzjmnij. Židé počítajuge roky na časofadý po 19 letech, magj w času tom 7 přestupných roků, totiž roč 3., 6., 8., 11., 14., 17. a 19th.

Persianům giž r. 1079 po nar. Kryst. Sultán Selal wvedl roč, genž roku hvězďdárskému gestě wjce se blíží, než roč Gregoriánský (od papeže Gregora neb Mehore, genž zlepsil počet Julianský). Persané magj 7krát po sobě každý čtvrtý roč přestupný, osmý gest teprwa w roce pátem.

Francouzj učiniwše sy vládu republiku, wvedli sy taťegínj woláštij kalendář rozfašem dne 24. listop. 1793, dle něhož roč měl 12 měsícu po 30 dnech, měsíc rozwržen na 3 deřady neb četiny po 10 dnech; ku koncy roku přídáno 5 dní a w přestupném 6. Ale počet ten r. 1805 opět byl zrušen.

W o c h l e b n j e t w j a r o w n o s t.

Pochlebnij každý gest přetwářilwec; naproti wšak ten který se honoší, že „každému mlujw pravdu do očí,“ že každému řečne hned „geho díl“ ic. Taťowý gest buď schytrahý nádhernij, nebo nemotorný newššimawý hlupáť. Nádhých taťowého widěl, nedalí nebo nemušyli gať žiw žádnému dát dobeého slowa o něco, nebo gestli taťe má tolik tať „poctiwé směřlosti,“ aby wyššim a wysočim mocným ídem řeč hrubau pravdu do očí; nenšli tať, tedy s celou swau rownošij gest nádherný schytralec, genž hledj gen

těm pravdu mluwit, ob kterých nemá se řešo obáwat. Taťowý obyčegně gať hrubíán býwá k nižšim, taťowý aulšij a pochlebnij býwá k wyššim. Poštěž gest geho wmysl taťe tať neomylný, že on co za pravdu sy myslj, gest taťe wšeobecná pravda? Gest on zradlo dobrého chowánj, mrawů, rozumu, tať že sy může dowolowat dle swého wznánj giným gen solit?

Čeť sy jr, onen welmí wyborný znatel lidu, taťe tyto powahy dobře rozegnal. W truchlobře: Král Lear (Lear) w 2. gednánj 2. sceně kdýž král nechťe přebýwati w swé newděčné nezdárné dceřj Gonerily, poslal Kenta k druhé dceři Regáně oznámít, že k nj přigeđe přebýwat. Ten wěrný sluha nešťastného krále šegđa se s Dswaldem Gonerilím dworníkem, špabauššim pochlebníkem, na něho hned takměť bez přičinj, gen že zlosti co poctiwý spravedliwý člověk proti pabauchy, w samých nadáwčách dorážj, až křikem z paláce přišli: Regána, gegj manžel Kornel a ginj; před njmij k Dswaldu neptešlawuge taťo mlujw Kent:

Ge meč nohjt opowajuge se taťowý špatnj, genž žádnau čeť nenohš. Taťowá čhosa s lahodnau twářj, gaťo tenhle, gaťo myšji rozhrýžáwá swatě swazty, genž přespřekeny k rozebránj; lýchotj se ke každě líbosti,

genž se zdýmá w psau gegj pánu, w oheň gegich lege oleg, a snj w gegich chladnošj; šklonuge se k Anow k gegich Re, otáčj se dle wšech wěrů a otáčenj gegich pánu; nezná nej gen gim nášlebowat gaťo pty. — Mor do wassich klam křečowých, wsmjwáte se mým slowům, gaťo bláznu? Wy hušy, kbych wás měl na Sarumských poljch hnalbých ašy wás, jeby ste ššičetaly!

Kornwal. Co starče, štratilš rozum? Gloster. Wápkal ste přišli do sebe? mluwte. Kent. Dba konce země negsau sy protivněgšij, gaťo ga a tenhle tašťat.

Kornw. Preč tašťat? co ti wěděl? Kent. Geho krog se mi nelšij. Kornw. Snad w můž řež, w snad gegj. Kent. Pane, gest gen taťe můž způsob rowně mluwit;

Časem wšak sem giž lepšij obličege, než zbe widjm tať na mnohém křtu.

Kornw. Gle ten chlap byl něžde chwáten pro swau hrubost,

Obrázek 5a: Linda, Josef (1823) ‚Pochlebnictví a rovnost‘, *Wlastenský zwěstowatel* [4](1): 7–8.

nynj w kľacowitau nestydatost sněž se,
a pob přetwářenost swě srdce schowává. —
„Den nemž pochlebowati, ten! —
poctiwě a rovně smeyššij! —
prawdu powj kazdému.
Weli dobre — dobre!
pakli nenj — on gde rovnau cestau.“ —
„D, takowě štelny! znám gá ge,
genž w takowau rovnost přjmoš
wjce krygij aukšok, potměššijch záměrů wjce,
než dwacet ponjzenců bíbů skloněšijch
y se swau služebnostj štrokau.“

R o z m a n i t o s t i .

Wě Šwědšku w tragině Šmalandu stáda owčj
nemagj ždbyňch owčáků na pastwách, nýbrž gen
wycwičěný pes hljda ge. Du ráno wyhánj ge na
pastwu a na večer w wrčítau hodinu zase přihánj,
a tak wěrně gakož gen se mžže mysliti o psj wě-
nosti. Wyháněge doškwá chlebowý rozpeč, gegž
sy w hubě nese a pak někde sy zahrabe, a wyhrabe
žas gen řbyž wyhladowěl.

W gebněch tyrolšjch nowinách gest rada k bla-
hému uchowanj obilj, by se na sepych dalo š plewa-
mi: w takowjch hromadách že nezatučna wydržj
mnohá leta, aniž netřeba ho přehazowat nebo pře-
šepat.

P o č a u t ě y .

Co dneš prawda, také gest prawdau žegtra;
ale co dneš gest dobro, žegtra neostává wždy dobrým.
Wěže wyměřugj se dle šjnu; a wybornost člowěka
dle geho žawiků.

Prožřetelnost řjdi wšěcko, a co se nám zdá zlé,
býwá lžem.

Wštemu se diwiti gest znamenj hlauposti.

Diwiti se a hanět, ale oboge w nečas, gest zna-
menj blážna.

Hlupák wydáwa se tjm, tjm gest.

Blážen wydáwa, wynášj se za wšelijčo až
k šmjču.

Dobrotimostj rodiců k dobře žwedenjím pokogňjím
bjtkám gest o šlagozowanj obapolně laškwosti; ke žlym
a žpupňjím gest gabo šlunečná žač na šhnilotinu,
genž blahjím teplem tjm wjce se krawj a zapáchá.

W Martina Neureitra kněžkuce w jesonjškě wšicy N. Š. 1833
gest k došánj:

D o s p o d á t i r o z u m n ý

aneb
wčenj o rolnictwj, chowanj dobyčka a wedenj hospo-
dářskě knjhy,

t ě ž
prawidla žkuffenosti,
kterěž dle B. Š. Šně pro ždu, mlade y žkuffeně šedáky
šepal N. Waner, auredněšj čj. fr. Pražskě kněžárny. Š 16
měřicjmi žjgurami. Š. W Praze 1822. wjž. 1 ž. (2)

Ž a k a p r o m ě š j c l e b e n .

1 fr. šf. pen. neb 2 1/2 fr. w. ž. chle wájž	— lb. 12 l. 2řw.
3 =	— 7 1/2 =
6 =	— 15 =
12 =	— 1 1/4 =
1 =	— 2 1/2 =
12 =	— 1 1/4 =
1 =	— 2 1/2 =
12 =	— 1 1/4 =
1 =	— 2 1/2 =

2 libra howěšyho masa za 8 fr. šf. p. nebo 12 fr. 2 wj. w. ž.
NB. Každěmu kupugjčjmu gest šwěobodno, ryto wěcy
buš šřjž. peněžy nebo wj. čštem platit, gakož y
prodawačj tčěto wěcy powinni gřau w obcji wa-
lutě prodawat.

Pražská průměrnj obilnj cena.

	Dne 31. prof. 1822	2. ledna 1823
Mjra	žl. fr.	žl. fr.
Pšenice	7 52 3/4	7 47 3/4
Žira	7 10 1/2	7 26 1/2
Germeňe	5 44 1/2	5 44 1/2
Owřa	3 27	3 40
Žřáču	8 7	
Čočky	9 52 1/4	

R u r š

Pro prořjvnc.

dne	27	28	30	31
100 žl.	240	240	240	240
šol. duř.	7/8	7/8	7/8	7/8
čjř. duř.				

Ž a h čjř. král. Loterje.

Dne 4. ledna 1822 w Praze wysřly numera:

48. 77. 56. 27. 90.

Budawčj řah 18. ledna 1823.

Wydawatel ž Ššněfeldu. — Špřowatel J. Linda.

Obrázek 5b: Linda, Josef (1823) „Pochlebnictví a rovnost“, Wlastenský zwěstowatel [4](1): 7–8.

**PUSTÁ ZEMĚ T. S. ELIOTA VE DVOU
ČESKÝCH PŘEKLADECH**

PETR ELIÁŠ

ABSTRACT***The Waste Land* of T. S. Eliot in two Czech translations**

The article analyses two Czech translations of T. S. Eliot's *The Waste Land*, both by members of the Group 42. Jiřina Hauková and Jindřich Chalupický were the first to translate a complete text, including author's notes. Jiří Kolář and Jiří Kotalík translated the fifth part of the poem. After a brief introduction describing the genesis of the original text and listing the existing Czech translations, the article analyses both translations separately, as well as in comparison, considering all the relevant criteria. Through a detailed analysis of the poetic devices used by Eliot and his translators, the article delivers a complex description of the methods used by respective translators showing that Hauková and Chalupický emphasize meaning to the detriment of sound, the translation lacking rhythm and rhymes. The version by Kolář and Kotalík is much more condensed, rhythmical, and more accomplished.

Key words: *Waste Land*, *Pustá země*, T. S. Eliot, Jiřina Hauková, Jiří Kolář, Skupina 42, překlad poezie

Skladbu *The Waste Land*, již literární kritikové a historici často označují za jednu z nejdůležitějších modernistických básní,¹ psal T. S. Eliot několik let v době poznamenané osobními těžkostmi. Genezi, významu a recepci básně se věnuje významný český anglista Martin Hilský v předmluvě k soubornému vydání českých překladů: „Fragmenty budoucí básně vznikaly po pracovní době, jen zvolna dostávaly tvar a teprve v roce 1921 začal Eliot z náčrtů a zlomků komponovat celek“ (Hilský 1996: 7). Eliot trpěl nervovou poruchou, kvůli níž odešel ze zaměstnání v bance a spolu se ženou odjel do kentského letoviska Margate na zotavenou. Tady zřejmě na rukopisu intenzivně pracoval a s největší pravděpodobností jej v lednu 1922, když přijel do Paříže, ukázal svému příteli Ezra Poundovi, u něhož pobýval.

Eliotova touha napsat takto rozsáhlou a ambiciózní báseň vzešla z potřeby umělecky se vyrovnat s proměnami světa po první světové válce. Americká populace se houfně stě-

¹ Srov. např. Rainey, Lawrence (2005) *Revisiting The Waste Land*, New Haven: Yale University Press, North, Michael (2000) *The Waste Land (Norton Critical Editions)*, W. W. Norton a Reeves, Gareth (1994) *T. S. Eliot's The Waste Land*, New York: Harvester Wheatsheaf.

hovala do měst, rozvíjela se technika a technologie, svět se zrychloval a komplikoval. To Eliota spolu s otřesnou válečnou zkušeností utvrzovalo v pocitu marnosti a zbytečnosti, kterou sám vyjádřil například v esejí o Joyceově *Odyseovi*: „Použitím mýtu, vytvářením nepřetržité paralely mezi současností a dávnověkem buduje Joyce metodu, již po něm budou muset ostatní převzít. [...] Hraje se tu prostě o to, jak pojmut nezměrné panoráma jalovosti a anarchie, jímž je současná realita; jak mu vtisknout řád, tvar a význam“ (Eliot 2019: 69).

Báseň sestává z pěti oddílů, v originále *The Burial of the Dead, A Game of Chess, The Fire Sermon, Death by Water* a *What the Thunder Said*, a čítá 433 veršů. Nedílnou součástí jsou autorovy poznámky *Notes on the Waste Land*, v nichž Eliot ozřejmuje intertextové odkazy a v několika případech dokonce přibližuje, co měl při psaní komentované pasáže na mysli či jak on sám interpretuje „zdrojový“ text. Například poznámky věnované pátému oddílu uvádí obecnějším odstavcem, v němž vyjmenovává tři základní témata první části: „V první části pátého oddílu *Pusté země* je použito tří námětů: cesty do Emaus, přiblížení ke Kapliče nebezpečí [...] a přítomného rozkladu východní Evropy“ (Eliot 1996: 69).

Text se průběžně proměňuje jak tematicky, tak formálně. Mění se kompozice, veršová struktura i rytmus. Čtyři mluvčí a krátké nesourodé situace v prvním oddíle vytvářejí dojem, že čtenář stojí v davu a doléhají k němu hlasy z různých stran. Druhý oddíl začíná v blankversu, ale struktura se postupně rozvolňuje a zdánlivě rozpadá, což vytváří dojem chaosu. V okamžiku, kdy žena dává průchod svým paranoidním myšlenkám, je už struktura zcela nepravidelná. K jakémusi zklidnění dochází v souladu s úvahami lyrického subjektu v závěru první poloviny tohoto oddílu. Verše jsou sice nepravidelné, ale sevřené rýmem:

„The hot water at ten.
And if it rains, a closed car at four.
And we shall play a game of chess,
Pressing lidless eyes and waiting for a knock upon the door.“
(Eliot 2001: 9)

V druhé části tohoto oddílu se Eliotova básnická řeč zásadně mění. Struktura volně sleduje rozhovor dvou postav, jež promlouvají velmi hovorově, což Eliot vyjadřuje prostředky fonetickými, lexikálními i syntaktickými: „And no more can't I, I said, and think of poor Albert, / He's been in the army four years, he wants a good time, / And if you don't give it him, there's others will, I said“ (Eliot 2001: 10). Výrazným zvukovým i sémantickým prvkem je refrén v podobě volání hospodského „HURRY UP PLEASE ITS TIME“. Ten na dvou místech přerušuje rozhovor dvou žen a vrací se ve dvou verších těsně za sebou ke konci oddílu – následuje už jen rozloučení.

Třetí oddíl je charakteristický dvěma poměrně odlišnými přístupy. Narativnější pasáže jsou psány v delších verších místy spojených rýmem. Poměrně velkorysá forma je v určitém kontrastu k nepřilíh úctyhodným epizodám, jež oddíl popisuje. Tento kontrast se prohlubuje v druhé části, kde se verš výrazně zkracuje a Eliot využívá písňovou formu. Dostaveníčko mezi Alžbětou I. a hrabětem z Leicesteru připomíná kramářskou píseň a tento vztah, často romantizovaný, je tu zbaven dvorských kulis a vši vznešenosti.

Čtvrtý oddíl na pohled čítá deset veršů, ale rytmicky jde pouze o osmiverší. Vizualně i zvukově je tento oddíl nejsevřenější. K vážnému, až didaktickému tónu přispívají aliterace a záměrně archaický jazyk: „Phlebas the Phoenician, a fortnight dead“ (Eliot 2001: 16).

V první části pátého oddílu Eliot až s obsesivní repetitivností vytváří dojem absurdity a horečného zmatku: „Here is no water but only rock / Rock and no water and the sandy road / The road winding above among the mountains / which are mountains of rock without water“ (Eliot 2001: 16). Jistá čtenářská úleva v okamžiku, kdy se styl změní, odráží úlevu, již zhruba v polovině oddílu přináší vidina deště.

Vyznění básně však není ani zdaleka pozitivní. Déšť, který slibuje hrom v závěrečné pasáži, nakonec nepřijde a země zůstává pustá.

České překlady *The Waste Land*

První český překlad, byť částečný, pořídil Arnošt Vaněček a na přelomu let 1930 a 1931 časopisecky uveřejnil nejprve oddíl Smrt utopením (1930–1931)² a posléze Hru v šach (1930–1931).³ Oddíl Co pravil hrom přeložili také Jiří Kolář a Jiří Kotalík a jejich verze byla publikována v šestém čísle časopisu *Život 20* v dubnu 1947.

Celou báseň do češtiny jako první převedli Jiřina Hauková a Jindřich Chalupecký a jejich překlad vyšel v nákladu 1000 výtisků v pražském nakladatelství B. Stýblo v roce 1947. Svazek zahrnoval i Eliotovy vlastní poznámky a svou kresbou jej doprovodil František Hudeček. Autorův poznámkový aparát doplnili překladatelé o svůj komentář, který obsahuje především překlady latinských, francouzských a italských citátů, ale také původní znění anglických citátů, jež jsou v originále včleněny přímo v textu a v českém překladu jsou citovány česky. Překladatelé v poznámce v závěru knihy píší, že překlad pořídili „podle souborného vydání Eliotova básnického díla (*Collected Poems 1909–1935*) a s přihlédnutím k autorizovanému francouzskému překladu Jeana de Menasce, který vyšel roku 1926 v prvním čísle revue *L'Esprit*“ (Hauková a Chalupecký 1947: 56).⁴

Autorem druhého kompletního překladu je Jiří Valja. Tuto verzi vydal knižně v roce 1967 Odeon ve výboru *Pustina a jiné básně* jako 378. svazek edice Světová četba, o něco dříve ještě časopisecky říjnové číslo *Plamene* v roce 1966 (31–38).

Všechny tyto verze vyšly souborně s předmluvou Martina Hilského a ediční poznámkou v knize *Pustá země* v nakladatelství Protis roku 1996.

V roce 2002 vydalo báseň pražské nakladatelství BB Art v edici Versus pod názvem *Zpustlá země* a v překladu Zdeňka Hrona. Součástí svazku jsou i vybrané verše ze sbírek

² Viz *Prospekt* 1(1): 7.

³ Viz *Rozpravy Aventina* 6 (22–23): 271.

⁴ V prvním vydání chybou tiskaře vypadl 431. verš, ten je ve vydání z roku 1996 doplněn. Od strany 350 bylo také ve Stýblově vydání posunutě číslování veršů. Ediční poznámka ve vydání z Protisu obsahuje výčet provedených změn spolu s ujištěním, že všechny byly provedeny po konzultaci s autorkou. V analýze proto budeme citovat z druhého vydání. Protože však zřejmě vinou nedůkladné redakční přípravy v textu přibýlo několik zjevných chyb, přihlížíme ke znění z roku 1947. Jde totiž často o chyby, jež poměrně významně ovlivňují vyznění textu. Například už ve věnování, jež v původním vydání zní „Ezrovi Poundovi, *il miglior fabbro*, věnováno“, chybí první čárka, což znejasňuje strukturu věnování.

Prufrock a Jiné postřehy (1917) a *Básně* (1920) a původně samostatně vydané básně Dutí lidé a Popeleční středa či Burnt Norton z cyklu *Čtyři kvartety*.

Článek se zabývá dvěma ze zmíněných překladů, jež vznikly takřka ve stejnou dobu v tvůrčím prostředí Skupiny 42, tedy překladem Jiřiny Haukové společně s Jindřichem Chalupeckým a Jiřího Koláře s Jiřím Kotalíkem.

Pustá země Jiřiny Haukové a Jindřicha Chalupeckého

Báseň tak významově a formálně komplexní jako *Pustá země* představuje pro překladatele mnoho potenciálních problémů. Prvním a zřejmě nejzásadnějším je právě určitá zdánlivá roztržičnost textu, neustálé **střídání hlasů a měnicí se básnická řeč**. To je zároveň rys, který se Haukové a Chalupeckému ne vždy daří ideálně převést. Příkladem je druhá část oddílu Hra v šachy, dialog dvou žen odehrávající se v hospodě. V originále čteme:

You have them all out, Lil, and get a nice set,
He said, I swear, I can't bear to look at you.
And no more can't I, I said, and think of poor Albert,
He's been in the army four years, he wants a good time,
And if you don't give it him, there's others will, I said.
(Eliot 2001: 10)

Mluvčí v něm reprodukuje, co řekla své kamarádce Lil, když zjistila, že se její manžel vrací z války. Jazyk je velmi idiomatický („he wants a good time“), syntakticky místy defektní („And no more can't I“, „He's been in the army four years“, „if you don't give it him“). Styl této pasáže odpovídá prostředí, v němž se scéna odehrává, i pravděpodobnému nízkému společenskému postavení mluvčích.

V českém překladu zní citovaná pasáž takto:

Dej si je vytrhat, Lily, a poříd' si pěkný chrup,
řekl, na mou duši, nemohu se tak dívat na tebe.
A já taky ne, povídám a myslím na ubohého Alberta,
byl čtyři roky na frontě, potřebuje si užít,
a nebude-li to s tebou, budou chtít jiné.
(Eliot 1947: 23)

Překlad je mnohem spisovnější než originál, místy dokonce vyloženě poetický. Důkazy najdeme na rovině fonematické („ubohého“, „budou chtít jiné“), lexikální („chrup“) i syntaktické („nemohu se tak dívat na tebe“, „nebude-li to s tebou“).

V citovaném úryvku je jedno problematické místo, v originále „and think of poor Albert“. Jeho význam je zřejmě jiný, než jak jej v překladu zachytili Hauková a Chalupecký. Mluvčí se tu s největší pravděpodobností obrací ke své kamarádce Lily a říká něco ve smyslu „pomysli na chudáka Alberta“. Za zmínku též stojí, že český překlad předpokládá, že mluvčím je muž: „Když Lilin manžel se vrátil z války, povídal jsem – / povídal jsem jí to bez okolků, sám jsem jí to povídal“ (Eliot 1947: 23). V originále není rod mluvčího

či mluvčí explicitně vyjádřen, ale vzhledem k povaze rozhovoru lze předpokládat, že probíhá mezi dvěma ženami.

Významným prvkem zmíněné pasáže je refrén, který v originále zní „HURRY UP PLEASE ITS TIME“. Jde o varování hostinského, že bude brzy zavírat. Hovorovost je tu naznačena chybějící interpunkcí. To český překlad dodržuje, stejně jako zápis verzálami:

Když Lilin manžel se vrátil z války,
povídal jsem jí to bez okolků, sám jsem jí to povídal,
POSPĚŠTE SI PROSÍM ZAVÍRÁME
Teď, když Albert se vrátí, uprav se trochu.
(Eliot 1947: 24)

Pustá země je čtenářsky i překladatelsky náročná množstvím **intertextových odkazů** i tím, nakolik jsou začleněny do původního textu. K odhalení všech citátů a aluzí výborně poslouží Eliotův poznámkový aparát, Haukovou a Chaloupeckým ještě doplněný o dílčí komentáře, překlady latinských, francouzských a italských citátů⁵ a původní znění citátů anglických. Pozoruhodné je rozhodnutí překladatelů texty populárních písní v těle básně ponechat v originále:

O O O O that Shakespeherian Rag –
It's so elegant

So intelligent
(Eliot 1947: 23)

V celé básni jsou tři příklady takového řešení. Citovaná pasáž zachovává zápis „Shakespeherian“, který zdůrazňuje legato, jímž se prodlužuje druhá slabika. Ponecháním těchto úryvků v angličtině překladatelé docílili toho, že čtenář není na pochybách, odkud pocházejí. I pokud citát nezná, domyslí si, že jde zřejmě o text písně. A protože pro vyznění básně není ani tak důležitý doslovný význam těchto citátů, jako spíš jejich žánr a situační funkce, nijak to nekomplikuje porozumění.

Ostatní původně anglické citáty jsou „v tomto překladu uvedeny v českém znění, aby jeho jazyková souvislost zůstala stejná jako v originále“ (Hauková a Chaloupecký, in Eliot 1947: 56).

Ke **zvukové stránce** poezie se sám Eliot vyjádřil v eseji *Hudebnost poezie*. Martin Hilský v předmluvě k soubornému vydání překladů *Pusté země* z eseje cituje a dodává: „... a jasně [...] dává najevo svůj názor, že hudební struktura a rytmus poezie nejsou pouze záležitostí zvukovou, ale především významovou.“ *Pustá země* je v tomto ohledu jako moderní hudební skladba: zákonitosti jejího uspořádání jsou prchavé a jen těžko postžitelné. Melodie verše se proměňuje s mluvčími, tónem básně, s prostředím i motivy.

Překladatelé se snaží dodržovat zvukový charakter originálu, ale z analýzy překladu a srovnání s originálem vyplývá, že buď nepovažovali zvuk za tak důležitý aspekt jako sám Eliot, nebo se jim vlastnosti originálu nepodařilo převést do češtiny. Například

⁵ Překlady jsou instrumentální, v podstatě doslovné, jejich podrobnější analýza by nepřinesla žádné relevantní výsledky, proto se na ně zaměřovat nebudeme.

v závěrečné části prvního oddílu mluví popisuje dav mrtvých duší a pak se k jednomu z nich obrací přímou řečí:

Unreal City,
Under the brown fog of a winter dawn,
A crowd flowed over London Bridge, so many,
I had not thought death had undone so many.
Sighs, short and infrequent, were exhaled,
And each man fixed his eyes before his feet.
Flowed up the hill and down King William Street,
To where Saint Mary Woolnoth kept the hours
With a dead sound on the final stroke of nine.
There I saw one I knew, and stopped him, crying, "Stetson!
"You who were with me in the ships at Mylae!
"That corpse you planted last year in your garden,
"Has it begun to sprout? Will it bloom this year?
"Or has the sudden frost disturbed its bed?
"Oh keep the Dog far hence, that's friend to men,
"Or with his nails he'll dig it up again!
"You! hypocrite lecteur! – mon semblable, – mon frère!"
(Eliot 2001: 7)

V originále se často opakují některé hlásky (např. „f“, „w“ nebo „s“), což v češtině chybí. Převládajícím metrem citované pasáže je pětistopý jamb, z větší části nerýmovaný (výjimkou jsou rýmy *feet – street a men – again*, respektive konsonance *Stetson – garden a year – frère*). Zatímco originál je rytmicky poměrně pravidelný, český překlad v tomto směru dělí citovanou pasáž na dvě části. V první, popisné, jsou verše delší (s nepravidelným počtem slabik), kdežto v druhé, monologické, výrazně kratší:

Neskutečné město,
pod hnědou mlhou zimního svítání,
po Londýnském mostě se valil dav, tak mocný,
nikdy bych si nebyl myslel, že smrt jich tolik poničila.
Občas někdo z nich vzdychl
a každý se upřeně díval před sebe na zem.
Proudili vzhůru na návrší a dolů ulicí krále Viléma,
až tam, kde Panna Maria Woolnothská odbíjí hodiny
hluchým zvukem při posledním úderu deváté.
Tam spatřil jsem člověka, s nímž jsem se znával.
Zavolať jsem na něho: „Stetsone!
Ty, který jsi býval se mnou u loďstva v Mylae!
Ta mrtvola, cos loni zasadil v zahradě,
začala už klíčit? Pokvete letos?
Či zžehl její lůžko náhlý mráz?
Ó, drž psa daleko od těla, je to přítel lidí,
nebo ji opět vyhrabe svými drápy!
Ty! hypocrite lecteur! – mon semblable! – mon frère!“
(Eliot 1947: 17)

V oddíle Kázání ohně, v okamžiku, kdy od písarčky odešel její milenec a ona si sama pro sebe libuje, že už je ten zážitek za ní, přicházejí čtyři verše v pětistopém jambu a se střídavým rýmem:

When lovely woman stoops to folly and
Paces about her room again, alone,
She smooths her hair with automatic hand,
And puts a record on the gramophone.
(Eliot 2001: 13–14)

První verš je podle Eliotových poznámek citát z románu Olivera Goldsmitha *Farář Wakefieldský*, kde je součástí lidové písničky. Eliot v následujících třech verších zachovává písňový charakter – pravidelný rytmus i výrazný rým. Rým dodržuje i překlad, počet slabik ve verších se však pohybuje od patnácti až po šest:

Když žena pŕvabná se vzdává pŕlíš pošetile,
teď pokojem svŕm pŕechází už sama, bez poklon,
rukou si hladí vlas̕y z dlouhé chvíle
a spustí gramofon.
(Eliot 1947: 30)

Výrazným zvukovým pŕvkem básně, který zároveň posiluje význam, je opakování či ozvěna. Takových pŕípadů je v textu básně několik, za všechny vyberme monolog dámy z druhého oddílu, v němž hraje pŕávě nesmyslné opakování afektovaných výkřiků důležitou roli:

“My nerves are bad to-night. Yes, bad. Stay with me.
“Speak to me. Why do you never speak? Speak.
“What are you thinking of? What thinking? What?
“I never know what you are thinking. Think.”

I think we are in rats' alley
Where the dead men lost their bones.

“What is that noise?”
The wind under the door.
“What is that noise now? What is the wind doing?”
Nothing again nothing.

“Do
“You know nothing? Do you see nothing? Do you remember
“Nothing?”
I remember
Those are pearls that were his eyes.
“Are you alive, or not? Is there nothing in your head?”
(Eliot 2001: 9)

Opakování slov „what“, „speak“, „think“ a především „nothing“ má důležitou zvukovou (zejména prostřednictvím hlásek „w“ a „s“) i významotvornou funkci. Naznačuje cykličnost uvažování strachem poznamenané mysli a vytváří dojem zoufalství z mlčení a všeobecné frustrace. Překladatelé se tuto ozvěnu snažili dodržet u slov „myslet“ a „mluvit“, zčásti i u zájmena „nic“. Hlavní překážkou je tu fakt, že čeština je flektivní jazyk a všechna zmíněná slova by se v přirozené promluvě vyskytovala v různých tvarech, což dojem opakování oslabuje. Srovnajme originál s překladem:

„Dnes večer nemám nervy v pořádku. Ne, nemám. Zůstaňte se mnou.
Mluvte na mne. Proč nikdy nemluvíte. Mluvte.
O čem myslíte? Na co myslíte? Nač?
Nikdy nevím, nač myslíte. Tak myslíte.“

Myslím na to, že jsme v krysí uličce,
kde mrtví nechali své kosti.

„Jaký je to hluk?“

Vítr pode dveřmi.

„A jaký je to nyní hluk? Copak to dělá ten vítr?“

Nic zase nic.

„A vy,

nevíte nic? Nevidíte nic? Nevzpomínáte si
na nic?

Vzpomínám,
tyto perly, to byly jeho oči.
„Jste živ nebo mrtev? Máte prázdnou v hlavě?“
(Eliot 1947: 22)

Český překlad postrádá echo ve třetím verši, ještě zesílené defektní konstrukcí „what thinking“. Ve čtvrtém, respektive pátém verši dochází k významovému posunu, protože v originále se žena ptá spíše na to, co si její protějšek myslí, než o čem přemýšlí. Opakování zájmena „what“ se v překladu takřka úplně vytrácí, v základním tvaru je tu jen jednou, jinak je nacházíme v jiných tvarech, případně jako součást zájmena „nač“. Nejvýrazněji se v originále opakuje zájmeno „nothing“, v citované pasáži se objevuje celkem šestkrát. V pěti případech je čteme i v překladu, jen v posledním verši citovaného úryvku je nahrazeno slovem „prázdnou“. V originále hraje slovo „nothing“ roli i ve zvukové stránce básně, vytváří totiž asonanci s participiem „doing“. O tento rys je překlad ochuzen.

Místy se český překlad jeví jako příliš doslovný. Například sousloví „a shower of rain“ (Eliot 2001: 5) je přeloženo jako „přeháňka deště“ (Eliot 1947: 15), což v češtině působí značně redundantně. Verše „The typist home at teatime, clears her breakfast, lights / Her stove, and lays out food in tins“ (Eliot 2001: 13) zní v češtině „písařka domů v hodinu čaje; odklízí snídaní, rozdělává / v kamnech a prostírá si jídlo z konzerv“ (Eliot 1947: 28). Výraz „teatime“ tu neznamená „hodinu čaje“, ale prostě podvečer či večer, doslova „čas večere“. Verš „I too awaited the expected guest“ (Eliot 2001: 13) je do češtiny poměrně

doslovně převeden jako „Já také jsem očekával předvídanou návštěvu“ (Eliot 1947: 29), přičemž například „I já jsem očekával...“ by v češtině znělo daleko přirozeněji.

Pustá země Jiřího Koláře a srovnání obou verzí

Eliotovu skladbu, přesněji její část, se do češtiny rozhodli převést také Jiří Kolář a Jiří Kotalík. Překlad pátého zpěvu pod názvem *Co pravil hrom* publikovali v šestém čísle časopisu *Život*, ročník 1946–1947. Jiří Flaišman v poznámce k soubornému vydání překladů *Pusté země* píše, že se při přípravě knihy pokoušeli zjistit, zda neexistuje celý překlad básně, ale od samotných překladatelů dostali informaci, že skutečně přeložili jen jeden zpěv (Flaišman, in Eliot 1996: 143–144).

Pátý zpěv v originálu otvírá anafora („After the torchlight reel on sweaty faces / After the frosty silence in the gardens / After the agony in stony places / The shouting and the crying“), tedy figura, kterou Kolář ve své poezii používal poměrně často, zde ji však omezil a anglické „after“ interpretuje jako „pak“. V jeho překladu tedy jako by začátek pátého zpěvu navazoval na předchozí události:

Pak rudá pochodeň na zpocených tvářích
Mrazivý klid v zahradách
Smrtelný zápas v kamenných pláních
Pak volání a naříkání
(Eliot 1996: 40)

To je zcela jiná interpretace než u Jiřiny Haukové, která vykládá počátek zpěvu jako chronologický úvod k následujícím veršům: „Po světle pochodní rudém na zpocených tvářích / po mrazivém tichu v zahradách / po agonii uprostřed balvanů / nářek a bědování,“ (Eliot 1996: 61).⁶ Zmíněnou anaforu Kolář kompenzoval ve verších „Kdo žil je nyní mrtev / Kdo žili jsme nyní zmiráme“ (v originálu „He who“ / „We who“).

V první strofě Kolář často používá slova obsahující dlouhé samohlásky, zejména „á“: „Žalář a palác a ozvěna / jarního hromu nad vzdálenými horami.“ To má výrazný zvukomalebný efekt a překlad se v tomto ohledu liší od převodu Jiřiny Haukové a do určité míry kompenzuje zvukové prvky originálu (např. aliterace „prison and palace“). Kolář také na rozdíl od Haukové pracuje ve shodě s originálem s rýmy a asonancemi („tvářích“ – „pláních“, „horami“ – „zmiráme“).

V některých případech Kolář záměrně překládá básničtějším jazykem, než jaký použil Eliot. Například třetí verš druhé strofy v angličtině zní: „The road winding above among the mountains.“ Kolář jej přeložil jako „Cesta ovíjející temena hor“, kdežto Hauková jako „cesta která se vine nahoru do hor“.

Začátek druhé strofy ukazuje také na Kolářovu tendenci ke **kondenzovanosti**, k sevřenosti výrazu. V prvních čtyřech verších se počet slabik v originálu pohybuje od devíti

⁶ Pro zajímavost dodejme, že Jiří Valja ve svém překladu volí podobnou interpretaci jako Jiřina Hauková a Jindřich Chaloupecký.

do jedenácti, u Jiřiny Haukové od deseti do třinácti, kdežto u Jiřího Koláře od sedmi do jedenácti:

Není tu voda jen skála
Skála ne voda a písčité cesta
Cesta ovíjející temena hor
Skalnatých hor bez vody
(Eliot 1996: 40)

Kolářův překlad je tak daleko výrazněji rytmizovaný než překlad Haukové (která ve druhém a třetím verši také zachovává epanastrofu z originálu):

Není tu voda ale jen skála
skála a žádná voda a písčité cesta
cesta která se vlna nahoru do hor
jaké jsou skalnaté hory bez vody
(Tamtéž: 61)

Básnický ekvivalent volí Kolář také v závěrečných verších této strofy. Tam, kde Eliot píše „the sound of water“ a Hauková překládá „zvuk vody“, Kolář u obou výskytů překládá jako „klokot vody“, což je řešení, které je nejen poetičtější, ale také zvukomalebnější. Snaha o libozvučnost spolu s tendencí k vyšší míře expresivity se projevuje také v posledních třech verších strofy:

Kde poustevník drozd v korunách sosen pofidlová
Drip drop drip drop drop drop drop
Ale voda tu není

Oba překladatelé zachovali citoslovce z originálu (jen Hauková jejich počet zredukovala na čtyři), pravděpodobně pro jeho zvukové vlastnosti. Obě řešení tak bohužel postrádají významový odstín, který spojuje hlas drozda s kapáním („drip“) či kapkami („drop“) vody.⁷ Kolářovo „pofidlová“ je expresivnější než anglické „sings“. Kolář i Hauková také anglický název pro druh drozda *Catharus guttatus* převádějí obecným jménem, protože česká taxonomie tento druh neobsahuje.

Třetí příklad Kolářovy poetizace najdeme v prvních dvou verších šesté strofy: „V této zvětralé hlubni uprostřed hor / V zsinalem měsíčním světle, tráva zpívá.“ Také v tomto případě je originál neutrální, bezpříznakový: „In this decayed hole among the mountains / In the faint moonlight, the grass is singing.“

Již jsme naznačili, že Kolář v překladech tíhne k vyšší míře expresivity. Kromě dříve zmíněných příkladů tuto tendenci dokládá pátý verš čtvrté strofy, v angličtině znějící „Ringed by the flat horizon only“. Kolář přeložil „flat“ jako „sražený“, což v daném kontextu působí poměrně expresivně.

Předcházející dva verše zůstaly v Kolářově překladu významově trochu zastřeny. V originálu znějí: „Who are those hooded hordes swarming / Over endless plains,

---

⁷ Valja se pokusil významově propojení s vodou zachovat: „cap kap cap kap kap kap“.

stumbling in cracked earth / Ringed by the flat horizon only.“ Kolář zřejmě neodhalil přesah, čímž si zkomplikoval čtení druhého verše, a výsledkem je značný významový posun, navíc doprovázený příznakovou slovoslednou inverzí: „Kdo jsou ty zakuklené hordy rozrojené / Klopýtající po nedohledných pláních v trhlínách země / Ohrazené jen sraženým obzorem.“ Haukové překlad je v tomto místě přesnější:⁸ „jaké jsou tyto zakuklené zástupy, proudící / po pláních bez konce, klopýtající po rozpraskané zemi / obklíčené jen plochým obzorem“ (Eliot 1996: 62).

Druhá polovina šesté strofy je v Kolářově překladu zvukově velmi výrazná.

Bez oken, dveře rumplují,
Nikomu neuškodí suché kosti.
Jen kohout na špici
Kikiryký kikiryký
V jasu blesku. Pak zavlhlý závan
Přináší déšť.
(Eliot 1996: 42)

Nejenže je překlad podobně úsporný a kondenzovaný jako originál, ale Kolář používá zvukomalebná slova („rumplují“ za anglické „swings“, „suché kosti“ za „dry bones“) a aliteraci („zavlhlý závan“ za „damp gust“). Vhodně také distribuuje eufonické „s“ a „š“. Překlad Jiřiny Haukové zvukovou stránku odsouvá do pozadí, je rozvláčnější, méně zvukomalebný a jeho rytmizace není tak důrazná:

Bez oken, dveře se viklají,
suché kosti nemohou nikomu ublížit.
Jenom kohout na korouhvičce
kykiryký kykiryký
v záblesku světla. Pak velké zadutí větru,
který přináší déšť.
(Tamtéž: 63)

Zajímavé je, že oba překladatelé se rozhodli citoslovce označující kohoutí kokrhání převést podle českých zvyklostí, přestože Eliot toto citoslovce cituje ve francouzštině – snad v narážce na fakt, že kohout je jedním z národních symbolů Francie.

Poslední část pátého zpěvu patří k významově nejnasyčenějším a také interpretačně nejsložitějším v celé básni. Porozumění komplikuje zejména implicitně dialogická struktura, syntax a množství intertextových odkazů. Problematická je například hned první odpověď:

Datta: what have we given?
My friend, blood shaking my heart
The awful daring of a moment's surrender
Which an age of prudence can never retract
By this, and this only, we have existed

⁸ Problém tu vzniká naopak u vztažného zájmena „jaký“, jehož použití zastírá význam. Kolářovo „Co je to za zvuk“ je významově přesnější.

Which is not to be found in om obituaries
Or in memories draped by the beneficent spider
Or under seals broken by the lean solicitor
In our empty rooms
(Eliot 2001: 18–19)

Oba překladatelé shodně překládají „friend“ jako „příteklyně“, přestože rod adresáta z básně explicitně nevyplývá.

Dvojverší „The awful daring of a moment's surrender / Which an age of prudence can never retract“ překládá Kolář jako „Tu hroznou smělost okamžitého podrobení / Kterou věk rozvahy přivolat nedokáže“. Potíž je v nezvratné formě verbálního substantiva „podrobení“, které je implicitně aktivní, kdežto anglické „surrender“ je pasivní, takže v češtině by mu lépe odpovídalo například „podlehnutí“. Interpretačně citlivá je také fráze „an age of prudence“, kterou Kolář vhodně vyřešil jako „věk rozvahy“. Hauková zvolila „věk rozumu“, který konotuje spíše osvícenství.

V druhé odpovědi je u obou překladatelů problematický čtvrtý verš:

Dayadhvam: I have heard the key
Turn in the door once and turn once only
We think of the key, each in his prison
Thinking of the key, each confirms a prison
(Eliot 2001: 19)

Oba překladatelé vyřešili citovanou pasáž podobně.

Jiří Kolář:

Dayadhvam: Zaslechl jsem klíč
Jednou se otočit ve dveřích a jednou jen
Myslíme na klíč, každý v svém vězení
V myšlenkách na klíč, každý ví, že je vězněn

Jiřina Hauková:

Dayadhvam: Slyšel jsem klíč
otočit se jednou ve dveřích, otočit jen jedinkrát
myslíme na klíč, každý ve svém vězení
myšlenkou na klíč utvrzujeme se ve svém vězení

Kolářův překlad se snaží o určitou explicitnost, problém však tkví v tom, že on i Hauková nesprávně interpretovali, k čemu se váže anglické „each“. Na rozdíl od předchozího verše, kdy toto slovo odkazuje k jakémusi kolektivnímu podmětu, se ve čtvrtém verši „each“ vztahuje k substantivu „key“, takže druhá polovina verše znamená přibližně „každý klíč znamená jedno vězení“. Jak Hauková, tak Kolář se tu tedy dopouštějí významového posunu.

Třetí odpověď začíná dvojverším „*Damyata*: The boat responded / Gaily, to the hand expert with sail and oar“. Kolář správně interpretoval anglické „respond“ jako „poslechl“ a první část odpovědi v jeho podání zní takto:

Damyata: Člun rád poslechl
Ruku zkušenou s plachtou a veslem
Moře utichlo, i tvé srdce by na vyzvání
Poslušně bijíc, rádo poslechl
Vládoucí ruce
(Eliot 1996: 43)

Hauková použila běžnější význam „odpovědět“, což je v tomto kontextu poněkud zavádějící. Významový posun je ještě patrnější v následujících verších:

Damyata: Člun odpověděl
radostně, moře bylo klidné pro ruku,
zručnou v plachtění a veslování, tvé srdce bylo by odpovědělo
radostně, tlukouc poslušně na vyzvání
poroučejícím rukám.
(Eliot 1996: 64)

Hauková na rozdíl od Koláře zachovává přesahy s důrazem na příslovce „radostně“, kdežto Kolář přídavné jméno „rád“ syntakticky přirozeně zakomponoval dovnitř veršů.

Poslední pasáž pátého zpěvu je složena téměř výhradně z citátů a aluzí. Oba překladatelé k ní přistoupili podobně, s výjimkou třetího verše od konce, který Kolář ponechal v angličtině, kdežto Hauková se ho rozhodla přeložit: „Nuž tedy, já tě slátám. Hieronymo opět zešílel.“ Jde o citáty z dramatu Thomase Kyda *The Spanish Tragedy* (Eliot 2001: 26). První část verše, „Why then Ile Fit you“, je úryvkem z repliky, v níž Hieronymo hodlá vyhovět přání jiné postavy. Haukové překlad zřejmě vychází z jiného významu slovesa „fit“, tedy „ušit na míru“, a je nepřesný.

Závěry

Pustá země je Eliotovým pokusem zachytit vnímání úpadku a mizerné vyhlídky mezi-válečné společnosti, respektive společnosti v krizi po první světové válce. Báseň má být pokud možno univerzální modernistickou výpovědí o celku světa, kde jeho dějinný čas stále trvá a je vždy přítomen, takže se textově opírá o citáty z mnoha starších literárních děl a je protkána více či méně zřetelnými aluzemi. Jde o vysoce intelektuální, pečlivě vykonstruovanou poezii a zároveň zásadní báseň evropského modernismu, což byl pravděpodobně hlavní důvod, proč se do jejího překladu Kolář i Hauková pustili.

Vedle již zmíněné intertextuality je zrádným překladatelským problémem střídání mluvčích a s ním související proměny stylových poloh. Hauková Eliotův jazyk obecně mírně nivelizuje, místy ale dokonce poetizuje, jak je patrné například z rozhovoru v krčmě v oddílu Hra v šachy. Báseň tak částečně ztrácí svůj důležitý rys a princip kontrastu vysokého a nízkého.

Velmi důležitým aspektem je velmi výrazná a proměnlivá zvuková stavba originálu. Hauková se ji snaží dodržet, ale často buď upřednostní jinou složku textu, nebo se převod zkrátka nepodaří. Verše jsou často delší než originál, ztrácejí rytmus a přicházejí o rýmy

či asonance. Ve snaze co nejvěrněji zachovat (a místy dokonce zlogičtit či explicitovat) významové odstíny a vztahy původního textu se dopouští doslovnosti a používá zbytečně složité nebo rozvláčné syntaktické konstrukce.

Příklad Jiřího Koláře působí sebevědoměji, lépe se v něm daří zachovávat zvukové vlastnosti originálu. Na druhou stranu je Kolářův jazyk často poetičtější či obecně expresivnější než Eliotův. Ve srovnání s Haukovou je Kolářův překlad často kondenzovanější a rytmičtější a Kolář se v něm projevuje ne snad jako lepší překladatel, ale jako suverénější básník, který s originálem nakládá poněkud volněji.

Jakkoli se přístupy obou básníků-překladatelů v mnohém liší, určité rysy jsou jim společné. Oba se snaží v maximální míře přenést význam originálu a zřetelně se přitom orientují na českého čtenáře. Hauková v druhé verzi význam často ještě zpřesňuje, Kolář spíše variuje. Nelze říct, že by některý z nich nějak výrazněji uplatňoval vlastní poetické zásady a metody, naopak na některé své frekventované nástroje (u Haukové je to neologizace, u Koláře například anafory) často rezignují v zájmu jiných složek básně.

BIBLIOGRAFIE

- Eliot, Thomas Stearns (1947) *Pustá země*, Praha: B. Stýblo.
Eliot, Thomas Stearns (1974) *The Waste Land: A Facsimile and Transcript of the Original Drafts Including the Annotations of Ezra Pound*, Sand Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
Eliot, Thomas Stearns (1996) *Pustá země*, Praha: Protis.
Eliot, Thomas Stearns (2001) *The Waste Land*, in Michael North (ed.), Los Angeles: University of California.
Eliot, Thomas Stearns (2019) *Křesťan – kritik – básník*, Praha: Argo.
Hilský, Martin (1996) ‚Řád, tvar a význam‘, in Thomas Stearns Eliot, *Pustá země*, Praha: Protis, 7–28.
Kolář, Jiří (1946) ‚Poezie města‘, *Kvart* 5: 40–43.
Kotalík, Jiří (1946–47) ‚Několik poznámek o Skupině 42‘, *Život* 20(4–5): 126.
Špirit, Michael (2000) ‚Ediční poznámka‘, in Jiřina Hauková, *Básně*, Praha: Torst, 941–1064.

RESUMEN

El texto estudia dos versiones checas de *The Waste Land* de T. S. Eliot realizadas por los miembros del llamado Grupo 42. Jiřina Hauková y Jindřich Chalupecký fueron los primeros en traducir el texto completo, incluidas las notas del autor. La segunda versión fue realizada por Jiří Kolář y Jiří Kotalík e incluye la quinta parte del poema. A través de un estudio detallado de los medios poéticos realizados por T. S. Eliot y por sus traductores se ofrece un complejo análisis del método aplicado por los respectivos traductores.

Mgr. Petr Eliáš, Ph.D.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
peta.eli@gmail.com

**THE EVE OF ST. AGNES VE DVOU NOVĚJŠÍCH ČESKÝCH
PŘEKLADECH**

ZUZANA ŠŤASTNÁ

ABSTRACT***The Eve of St. Agnes* in two modern Czech translations**

The contrastive analysis of two modern Czech translations of John Keats's *The Eve of St. Agnes* by Jiřina Hauková (1961) and Hana Žantovská (1977) shows differences on three levels: the translators' refashioning of the Spenserian stanza, different preferences in rendering Keats's imagery, and different levels of deliberate archaizing in lexical choices and syntax, especially in direct speeches. Žantovská's version is more euphonious with a higher percentage of full rhymes and, with a rhyming scheme of *ababcdcdd* and a final alexandrine line, keeps closer to the original rhythmical and rhyming pattern. It also keeps closer to the original in preserving the highly stylized nature of most direct speeches in the poem. Hauková's earlier version relies more on imperfect rhyming or assonance and departs more radically from the Spenserian scheme, with a rhyming pattern of *ababcdcdc*, and a frequent lack of a clear caesura in the last line. It also tends to make the direct speeches less ornate and, even outside direct address, resorts less frequently to highly formal, poeticized or archaic lexical choices or syntax. Žantovská's rendering of Keats's imagery shows preference for precision and logical consistency while the poetic effects in Hauková's version depend more often on combining seemingly disparate images and notions.

Key words: John Keats, poetry, translation, Jiřina Hauková, Hana Žantovská

Cílem tohoto textu je podat základní popis dvou moderních českých překladů jedné z nejvýznamnějších epických básní Johna Keatse *The Eve of St. Agnes*, a přispět tak k dalšímu poznávání překladatelského díla dvou předních českých překladatelek angloamerické poezie, Hany Žantovské (1921–2004) a Jiřiny Haukové (1919–2005), jejichž některé překlady již byly podrobněji zkoumány na Ústavu translologie FF UK.¹

¹ V případě Hany Žantovské v monografii *České tváře Johna Donna* (Šťastná 2020) a v případě Jiřiny Haukové v disertační práci *Překlady a poezie členů Skupiny 42* (Eliáš 2020), kde šlo o překlady Dylana Thomase a T. S. Eliota.

The Eve of St. Agnes spadá do druhého, pozdějšího období Keatsova zájmu o středověkou tematiku. Po raném pokusu o imitaci Spensera (*Calidore: A Fragment*) se Keats v této a dalších básních jako *Isabella* či *La Belle Dame Sans Merci* vrací do středověkého světa už zralejší a osobitější. Jako námět k romantickému příběhu, v němž naplno rozvinul své nadání pro sugestivní, smyslově konkrétní popisy, mu posloužila tradiční pověra, zmiňovaná například v Burtonově *Anatomii melancholie* (Roe 2012: 291). Podle ní dívky, jež v noci na svátek svatě Anežky dodrží při uléhání k spánku určitá pravidla, uvidí ve snu svého budoucího manžela. Právě takto se v Keatsově básni chystá čarovat mladá šlechtična Madeline a této situace se rozhoduje využít Madelinin ctitel Porfyro, který coby příslušník znepráteného rodu tajně pronikl do sídla její rodiny. V druhé části básně se Porfyro s pomocí služebné Angely ukrývá v Madelinině ložnici, je svědkem jejich večerních modliteb i svlékání, pozoruje ji spící a nakonec „vstupuje“ do jejího snu a podle převládajících moderních výkladů se s ní i miluje – pro druhou část básně čerpal Keats inspiraci mimo jiné v jedné z epizod Boccacciova díla *Il Filocolo* (McCracken 1907: 148–151). Na konci pak Madeline na Porfyrovo naléhání opouští domov a utíká s ním za novým životem. Celá báseň – 42 spenserovských slok – je postavená na kontrastu barvitého a až horečně intenzivního, ale zároveň křehkého života uvnitř zdí hradu a ledové zimy a vánice, jež zuří vně. Zároveň ji prostupuje také symbolický kontrast panenské čistoty a smyslovosti/vášně, který se promítá do dominantní barevné symboliky – střetávání a mísení chladných barevných tónů zastoupených především bledým měsíčním světlem a stříbrnými předměty spojenými s Madeline, a naopak teplých barev, nejčastěji odstínů červené, evokovaných opakovanými obraznými motivy růží, ruměnce a krve i samotným Porfyrovým jménem (Fogle, 1945: 327).

The Eve of St. Agnes je svými barvitými, smyslově sugestivními líčeními báseň nesmírně přitažlivá a dočkala se již tří českých překladů. Následující kontrastivní popis dvou překladů modernějších vychází z opakovaného čtení českých textů jako autonomních slovesných děl a z analýzy prvotních dojmů a zjevných rozdílů, které byly následně ověřovány detailnějším srovnáváním všech strof s originálem. Zaměřuje se na tři aspekty, v nichž překlady vykazovaly výraznou a zajímavou odlišnost – na zacházení překladatele s formou spenserovské sloky, na jejich tendence v práci s Keatsovou obrazností a na míru archaizace (zejména v přímých řečech básně) a s tím související větší či menší míru psychologického realismu a individualizace postav. Výchozí překladové texty dělí pouhých 16 let – starší byl publikován v keatsovském výboru Jiřiny Haukové *Když mraky září* (1961) a novější poprvé ve výboru Hany Žantovské *Obrys krásy* (1977) a později s několika drobnými úpravami v rozšířené verzi tohoto výboru *Děšť z plané růže* (1994, 2018).

Práce překladatelek s veršovou formou

Prvním drobným formálním rozdílem mezi překlady je rozsah. Jiřina Hauková se rozhodla do své verze zařadit dvě strofy, které byl Keats nucen vyškrtnout pro jejich protináboženský akcent. Její verze má tedy 44 strof oproti 42 u Žantovské.

Daleko významněji se ovšem překladatelky Keatse liší svým přístupem k formě spenserovské sloky. Obě se rozhodují si tuto velmi náročnou formu přizpůsobit, a sice zruše-

ním požadavku čtverého rýmu (2., 4., 5., 7. verš), který Keats naplňuje zpravidla velmi přesně,² nejčastěji zvuknými slabikami s dlouhou samohláskou či dvojháskou (*cold-fold-told-old, knees-degrees-freeze-orat'ries* apod.). Každá si ale při tom počíná jinak.

Hana Žantovská zůstává jinak strukturu spenserovské sloky věrná a pouze rozděluje tento čtverý rým *b* (*ababbcbcc*) na dvě rýmové dvojice *bb* a *cc* (*ababcbccdd*). Ve 36 případech ze 42³ zachovává rýmování 6., 8. a 9. verše a důsledně respektuje šestistopý alexandrinový půdorys verše závěrečného, který je u ní tak jako u Keatse vždy zřetelně rozdělen na dva půlverše cézurou po šesté slabice. Sloky tedy mají u ní, podobně jako u Keatse, zvukově velmi výrazný závěr. To je dáno jednak rýmováním dvou posledních veršů (jediný sdružený rým strofy v její české podobě) a jednak přechodem z pětistopého jambu na závěrečný alexandrin s cézurou, díky němuž na sebe poslední verš poutá pozornost i změnou rytmu a zpomalením tempa.

Hana Žantovská také klade relativně velký důraz na přesnost rýmů a s ní spojenou eufoničnost. To lze nejlépe ilustrovat na jejím zacházení s trojným rýmem v druhé části strofy, neboť ten velmi významně spoluurčuje vyznění závěru strof.

U nadpoloviční většiny těchto rýmových trojic (19 ze 36 slok rýmovaných v převážujícím schématu *ababcbccdd*) najdeme u všech tří zakončení *d* kanonickou shodu.⁴ Ve všech dalších 17 případech se pak kanonicky rýmují alespoň dva verše ze tří, zpravidla ty, které jsou si blíže. Šestkrát jde o 8. a 9. verš a sedmkrát o 6. a 8., verš, kdy pak nedokonalá zvuková shoda „postihuje“ verš závěrečný. Ten ovšem, jelikož je v něm často obsažena pointa či jiné vyvrcholení sloky, má na sebe poutat pozornost a odlišuje se cíleně už změnou metrického půdorysu na alexandrin – i nepřesný rým tedy v něm může plnit obdobnou zvyrazňovací funkci:

Těžký šat s praskotem se svezl k zemi,
v něm jako mořská víla **v ostřici**
napolo skrytá oddává se snění,
v duchu zří na svém lůžku **světici**.
Nesmí se ohlédnout, ne, kouzlo **nezničí**.

Jiřina Hauková se rozhodla spenserovské schéma pozměnit výrazněji. I ona v 5. verši přechází na jiný rým; její schéma závěrečného pětiverší je ovšem celé střídané (*ababcbcd*). Tím radikálněji mění zvukové vyznění závěru – odstraňuje typický sdružený rým na konci a oddaluje od sebe korespondující rýmová zakončení (5., 7., 9. verš oproti 6., 8., 9. u Žantovské). I vzhledem k tomu, že právě náročné trojné rýmování v druhé části strofy vede překladatelky častěji k využívání rýmů nepřesných, zvuková provázanost posledního

² V tomto čtverém rýmu, který tvoří do jisté míry eufonickou „páteř“ jednotlivých strof, lze v originále zaznamenat pouhých sedm odchylek. Zpravidla jde pouze o jediné slovo v dané čtveřici a typicky o nepřesnou samohláskovou shodu se zachovanou shodou konsonantickou a někdy grafickou. Častější jsou odchylky u závěrečného trojného rýmu, nicméně stále se jedná o výraznou menšinu případů (12 ze 42).

³ V šesti strofách, tj. přesně v 1/7 případů, se u Žantovské (tak jako u Jiřiny Haukové standardně) rýmují 5., 7. a 9. verš. Zjevně jde jen o odchylku danou sémantikou veršů a rýmovými možnostmi, které z ní vypluly.

⁴ Míru hláskové shody postačující pro kanonický rým a typy nepřesných rýmů definuji podle článku Miroslava Červenky Dekanonizace rýmu (2002), cit in Říha (2015: 30–36). Termín nepřesný rým je zde, tak jako u Miroslava Červenky a v Říhově práci, používán čistě deskriptivně.

verše s tím, co mu předchází, se u Jiřiny Haukové v takovýchto případech oslabuje poněkud více než při obdobném užití nepřesných rýmů a asonancí u Žantovské:

Hauková:

Kol dokola je širší **klid**.
„Má krásná milá, vzpínám k tobě ruce,
ty jsi mé nebe, já tvůj **poustevník**,
pro svatou Anežku má drahá vzbud' se,
jsem žalem sláb a nemohu už **odejít**.”

Další rytmickým specifikem v překladu Haukové je jednotné strofické schéma střídání mužských a ženských zakončení. Zatímco u Hany Žantovské se průběžně mění jak poměry, tak umístění mužských a ženských zakončení ve strofách, zjevně v závislosti na sémantice originálu, Jiřina Hauková ve všech strofách se stoprocentní pravidelností střídá zakončení mužská v lichých a ženská v sudých verších.⁵ Toto rozhodnutí o jednotném, pevném umístění mužských a ženských klauzulí je nenápadné, ale zcela zásadní, neboť si jím překladatel poměrně výrazně zužuje repertoár rýmových slov, která má ve vztahu k sémantice verše k dispozici. Zůstává-li jeho cílem se i v pozměněném rýmovém schématu co nejvíce přiblížit Keatsově úrovni přesného rýmování (a ze zjevně vědomého rozhodnutí zachovat pevné umístění klauzulí M/Ž lze vyvozovat, že Jiřina Hauková *chtěla* dbát o co největší zvukovou jednotnost formy), vyžaduje to, aby při omezenějším repertoáru rýmových možností na úrovni jednotlivých veršů častěji pracoval s formulacemi na úrovni vyšší, několikaveršové. To ovšem Jiřina Hauková činí spíše v menší míře než Hana Žantovská. Důsledkem je vyšší procento nepřesných rýmů. Pokud se pro ilustraci opět soustředíme na klíčový trojný rým v závěru, ve 40 strofách, kde Hauková rýmuje dle svého dominantního schématu 5., 7. a 9. verš, lze nalézt úplnou kanonickou shodu ve 14 případech, tj. v 35 %, oproti 53 % u Žantovské (u níž jsou si navíc rýmující se verše blíže). Naopak poměrně často je jedno ze tří veršových zakončení vůči ostatním pouze asonancí či poloasonancí (*podnebí-uchvátí-navrátí, do ticha-zalyká-slavíka*), a u čtyř trojic lze najít pouze asonance, polorýmy aj. (*podoby-barony-ledový, motýlí-rozvalín-roznítí*).

Vedle četnosti a umístění nepřesných rýmů tkví druhá nejvýraznější zvuková odlišnost překladu Haukové v řešení posledního verše strof. Zatímco u Žantovské nacházíme prakticky vždy jasnou cézuru po šesté slabice, u Haukové je závěrečný verš řešen rytmicky velmi různorodě. V 17 případech ze 44 jde o šestistopý verš s možnou cézурou po šesté slabice (např. *kež může pokleknout | a zas ji obejmout*). Ve 27 zbývajících případech ovšem po šesté slabice nenásleduje slovní předěl a zhruba u poloviny těchto veršů nelze cézuru položit „asymetricky“ ani za sedmou slabiku.

Předpokládáme-li u překladatelky vzhledem k pevnému rozvržení mužských a ženských klauzulí snahu o co největší rytmickou jednotnost strof i v pojetí posledního verše, zdá se, že jejím záměrem bylo spíše, aby byly všechny poslední verše strof čteny necé-

⁵ Pravidelnost střídání veršů s různým zakončením je navíc u Haukové podtržena i graficky, odsazováním „mužských“ pentametřů 1, 3, 5 a 7, zatímco delší poslední verš je naopak předsazen i před verše ženské. Toto předsazení v článku z prostorových důvodů nezachovávám.

zurovaně. Takovéto čtení už ovšem dává Keatsovým strofám v češtině výrazně odlišnou podobu, než má původní spenserovské schéma – zejména se jím poněkud oslabuje sémantická i rytmická váha posledního verše ve strofě. Absence cézury způsobuje, že může mít velmi podobnou rytmizaci jako verš předchozí a zároveň je pouze o jedinou slabiku delší. U Hany Žantovské je závěrečný alexandrin díky shodnému typu zakončení vždy nutně o dvě slabiky delší než pětistopý verš předchozí a navíc cézurovaný – čtenář tedy už vzhledem k pomalejšímu čtení u jeho sémantiky „prodlí“ déle.

Odlišné vyznění závěru strof dané umístěním rýmů v druhé části sloky i většinu dalších metrických a rýmových odlišností obou překladů (častější nepřesné rýmování a méně vydělený závěrečný verš u Haukové) lze velmi dobře pozorovat na dvou úryvcích citovaných níže na s. 48 a 49 v oddíle o stylizaci přímých řečí a míře archaizace.

Struktura Keatsových narativních a popisných pasáží, práce s tropy

Druhou zjištěnou odlišností překladů byla práce s formulacemi v Keatsových popisech a dějových líčeních (zejména míra jejich explicitní logické strukturace) a zacházení překladatelek s obrazností, která je součástí těchto pasáží.

Hana Žantovská líčené děje zpravidla o něco těsněji logicky propojuje: častěji výslovně vyjadřuje jejich časovou posloupnost, kauzální souvislosti, naznačené analogie mezi nimi či další vzájemné vztahy. Jiřina Hauková je mírně implicitnější, s častějším využitím souřadných spojení:

Hauková:

Do ráje vloudil se, jen prázdný šat
má Porfyro položen před očima
a naslouchá: teď Magda spí už snad
a jenom dech jí bdí, jak něžně dřímá.
Porfyro žehná této minutě
a mlčky vykrade se ze své skrýše.
Jako strach divočinou střehutě
Porfyro po koberci kráčí tiše,
odhrne závěs: Magda spí v snách nehnutě.

Žantovská:

U vytržení, že se octl v ráji,
Porfyro pohlíží na prázdný šat,
naslouchá, jak se vzdechy kolébají,
jak začínají jako větřík vát.
Vida, že hluboce a pevně dříme,
dodal si odvahy, a jak sám strach
bez hlesu počíná si v divočině,
šel přes koberec k loži po špičkách
nahlédnout za závěs, kde spala – tiše tak.

Žantovská nejenže častěji logicky explicituje významové vztahy, ale jak dokládá následující úryvek, také je zpravidla samostatněji interpretuje. V první strofě básně se po jednoduchých přírodních popisech rozvíjí v posledních pěti verších složitější obraz: almužník zkrehlými prsty přebírá růženec a při odříkávání modlitby jeho dech jako viditelný obláček stoupá vzhůru kolem obrazu Panny Marie. *Taking flight for heaven* odkazuje na unikání/odlétání *k nebi*, což při symbolickém významu dechu jakožto života/duše znamená smrt. Sloveso *seemed* na začátku věty stejně jako dovětek *without a death* ovšem jasně říkají, že ono „vypouštění duše“ je pouze obraznou analogií. Právě zpracování této pasáže se u obou překladatelek výrazně liší:

Numb were the Beadsman's fingers, while he told
His rosary, and while his frosted breath,
Like pious incense from a censer old,
Seem'd taking flight for heaven, without a death,
Past the sweet Virgin's picture, while his prayer he saith.

Hauková:

Mnich růženec ve zkřehlých prstech měl,
u šeptajících úst dech zmrzal naráz
a obláček jak z vonných kadidel
pak bez skonu přes mariánský obraz
se vzhůru nes, jak svoje slova pronášel.

Žantovská:

Mnich svíral v zkřehlých prstech růženec,
a jako kadidlo se vzhůru stáčí,
oblačný jeho dech se vzhůru nes
podoběn duši, jež se k nebi vznáší,
plul s tichou modlitbou nad obraz Paní naší.

U Žantovské je struktura souvětí komplikovanější a je v něm explicitněji vyjádřena podobnost dechu a dýmu kadidla. Zároveň překladatelka aktivně interpretuje obrat *without a death*: v duchu svých explikačních tendencí samotnou zmínku o smrti vynechává a místo ní vyjadřuje přímo analogii, již má navodit (*podoběn duši, jež se k nebi vznáší*).

Jiřina Hauková zde ve srovnání s Žantovskou projevuje menší schopnost logické analýzy a práce s formulacemi na nadveršové úrovni. Poněkud mechanicky překládá *without a death* jako *bez skonu*, a jelikož nemluví o dechu/duši unikající(m) *k nebi*, zdá se tato zmínka o smrti nemotivovaná. Zároveň Hauková zachovává umístění vedlejší věty *while his prayer he saith* do druhé poloviny posledního verše, čímž ovšem větu v češtině neobratně vztahuje k chybnému podmětu.

Tendence Hany Žantovské k důkladnější logické „harmonizaci“ Keatsových obrazů, a naopak větší tolerance Jiřiny Haukové k logickým nedůslednostem ovšem mohou mít zajímavý vedlejší důsledek – u složitějších obrazných vyjádření mohou totiž teoreticky ovlivnit míru čtenářovy spoluúčasti na interpretaci.

Jednou z pasáží, na nichž lze toto tvrzení doložit, je nádherný popis trojdílného vitrážového okna ve strofě XXIV. Pro stručnost vybírám jen klíčové verše:

A casement high and triple-arch'd there was (...)
And diamonded with panes of quaint device,
Innumerable of stains and splendid dyes,
As are the tiger-moth's deep-damask'd wings;

V originále jsou pestrobarevné tabulky vitrážového okna přirovnávány k barevným skvrnám na křídlech motýla přástevníka. Sloveso *diamonded* může odkazovat na kosočtverečný tvar tabulek, zároveň ale vyvolává i představu zářivého lesku. Přívlástek *deep-damask'd* pak odkazuje na vytkávané ornamenty typické pro damaškové látky. Obě překladatelky zákonitě opomíjejí nekomplikovanější smyslové asociace originálu, tj. právě tvarový aspekt slovesa *diamonded* a popis vzorování křidel a okenní vitráže pomocí „damaškové“ metafory. Při převodu zbývajících vizuálních představ si ale počíná každá jinak.

Hauková:
Trojdílné velké okno skví se tam (...)
jak dýmanty skla zvláštních vzorů svítí
a jako temná křídla motýlí
nesčetných skvrn a krásných barev září

Žantovská:
Vysoké okno o třech obloucích (...)
plá umně zbarvenými tabulkami.
Tak čistým purpurem se ani nerdí
křídélka přástevníků rozvítá.

Hana Žantovská popisuje celkový dojem z vitrážového okna pouze jednou, přičemž zachycuje většinu sémantických složek originálu. Snižuje nicméně intenzitu Keatsova líčení ochuzením překladu o slova evokující mnohost barevných vjemů a nádheru (*innumerable, splendid*). Ve druhých dvou verších se pak rozhoduje vyzdvihnout konkrétní zmínku o druhu motýla, která vyvolá ve čtenáři velmi přesnou vizuální představu, a ze zmiňovaných „nesčetných“ barev originálu si vybírá jednu jedinou, která této zmínce přibližně odpovídá a ladí i s celkovou barevnou symbolikou básně. Nic ve svém překladu neopakuje a postupuje přehledně od obecného popisu k dílčímu rysu.

Překlad Jiřiny Haukové je založen spíše na postupné aproximaci popisovaného dojmu, který jako by byl tak bohatý, že jej *nelze* vyjádřit *jedním* koncizním obratem či přírovnáním. V originále se chápe i asociací, která tam je spíše vedlejší či implicitní – motýlím křídlym přisuzuje temný odstín a zároveň „zářivou“ asociaci slovesa *diamonded* povyšuje na hlavní význam. Evokaci oslnivého jasu u ní střídá poukaz na temnotu a vzápětí (to už zcela v souladu s originálem) na hýřivou pestrobarevnost. Skla svítící jak dýmanty *zároveň* připomínají temná motýlí křídla a *zároveň* ještě nabízejí očím nesčetně mnoho krásných barev. Při povrchním hodnocení můžeme vnímat jen jistou logickou rozpornost. V konečném důsledku ale překlad Haukové rozmanitostí vizuálních představ, které vzbuzuje, i zachováním, ba rozmnožením silně expresivních charakteristik originálu (*innumerable, splendid – nesčetných, krásných, skví se, jak dýmanty... svítí, září*) silněji apeluje na čtenáře, aby si ono „temné i zářivé“ gotické okno sám aktivně představoval a pokoušel se popisované vjemy sloučit.

Na velmi podobný rozdíl narážíme i v jedné z vrcholných slok básně. Před touto slokou se Madeline probouzí ze sna, v němž se jí zdálo o Porfyrovi coby jejím vyvoleném, a náhle ho vidí u svého lůžka. Skutečnost se ale nedokáže vyrovnat snu – bledý a strhaný Porfyro, vyčerpaný citovým vypětím večera, kontrastuje s dokonalým nápadníkem z Madelinina snu a zmatená a ještě polospící Madeline ho vyzývá, aby se znovu jejím dokonalým snem stal. V keatsovské literární kritice lze nalézt různé interpretace celé této situace i jejího vyústění – pro doložení rozdílu mezi překlady je ale podstatná obraznost v prvních čtyřech verších, v nichž Keats líčí Porfyrovi reakci:

Beyond a mortal man impassion'd far
At these voluptuous accents, he arose
Ethereal, flush'd, and like a throbbing star
Seen mid the sapphire heaven's deep repose;

Hauková:

Porfyro, unesen nad lidský cit,
s planoucí tváří ze země se zdvíhá,
vznícen jak hvězda, jejíž třpytný svit
se v safírovém tichu nebes míhá,

Žantovská:

Pozdvižen vášní, kterou smrtelnici
cítí jen zřídka, šťasten jak jen lze,
vstal zardělý, jak hvězda pulsující
na safírové noční obloze.

Porfyro je v eroticky podbarveném obraze originálu přirovnáván ke hvězdě, jež pulsuje v klidu safírových nebes (*repose* je doslova odpočinek a tento „pasivní“ element temně modrého nebe, na jehož pozadí oko vnímá proměnlivou záři hvězdy, je zjevným metaforickým protějškem polospící Madeline). Součástí srovnání je i Porfyrova vášní zardělá tvář (*flush'd*), jejíž nádech má svou obdobu v načervenalém odstínu některých hvězd, viditelném pouhým okem.

Hana Žantovská zde opět zachovává základní významové prvky originálu, byť s vynecháním spojení *deep repose*. Její přirovnání Porfyra k zardělé hvězdě, vzdáleně pulsující na noční obloze, je nepochybně působivé a blízké originálu. Jiřina Hauková ovšem vizuální vjemy přítomné v originále ještě zesiluje – Porfyrovův ruměnc a pohnutí popisuje nejprve samostatně (*s planoucí tváří*) a vzápětí znovu v analogii s hvězdou (*vznícen jak hvězda*), přičemž evokuje nikoli jen barvu tváře a hvězdy jako Žantovská, ale také jejich žár. Tato „ohnivá“ vášnivost, s níž ladí i sloveso *míhá* ze čtvrtého verše (před očima se typicky *míhají* plameny), pak u Haukové – opět při striktně logickém pohledu – poněkud kontrastuje se spojením *třpytný svit*, které evokuje spíše chladnější stříbrnou zář vzdáleného nebeského tělesa. Mírná nesourodost vizuálních představ u Haukové jako by čtenáře nutila ostřeji vnímat dvojí povahu hvězdy – obrovské žhavé masy, která díky své téměř nekonečné vzdálenosti od nás je zároveň nepatrným třpytivým bodem. Tím si ovšem čtenář hlouběji uvědomí i reálnou nesouměřitelnost dvou stran srovnání – tady a teď „vzníceného“ člověka a před miliardami let „vzníceného“ a od té doby stále planoucí hvězdy. Lidská vášeň jako by tu slovy *vznícen jak hvězda* dostávala až vzdorně absurdní a právě tím působivý „kosmický“ rozměr. Ten ostatně vyjadřuje přívlastkem *ethereal* (nadpozemský, nebeský) i sám Keats.

Podobně jako u popisu vitrážového okna i zde se Hauková vizuální a emocionální představě navozené originálem (*ethereal, flush'd and like a throbbing star*) přibližuje pomocí několika dílčích expresivních vyjádření, která na první pohled nejsou dokonale slučitelná, ale v konečném důsledku právě proto uvádějí do pohybu bohatší škálu asociací, neboť nutí čtenáře, aby se ono sloučení a interpretaci pokoušel provést sám. U Hany Žantovské je podstata analogie vymezena – a tím omezena – jednoznačněji (jde o barvu tváře a hvězdy), přirovnání je vyjádřeno úsporněji a naopak je posílena ta složka čtyřverší, která Porfyrovu emoci popisuje víceméně neobraznými prostředky (*pozdvižen vášní... šťasten jak jen lze*).

To, co se jeví jako větší tolerance Jiřiny Haukové vůči spojování vzdálených a/nebo mírně rozporných představ, může být obzvláště podstatné tam, kde jde jednoznačně o převod Keatsových vlastních básnických efektů. Jako příklad lze uvést popis Madelininy světničky, do níž Angela Porfyra uvádí, jako *The maiden's chamber, silken, hushed and chaste*. Zatímco Hana Žantovská zde Keatsovu trojici přívlastků redukuje na ten nejméně příznakový (*konečně došli k tiché jizbě dívčí*), Jiřina Hauková překládá zcela jinak: *v tu hedvábnou a cudnou světnici / po špičkách mladý Porfyro se vplíží*). Zachová-

vá tedy (dokonce v přímějším sousedství) příznakové spojení velmi konkrétního adjektiva vyvolávajícího hmatové asociace a adjektiva abstraktního, které na první pohled jako by odkazovalo smyslovost oné hedvábné dívčí světničky do patričních mezí, ale ve skutečnosti její přitažlivost spíše umocňuje. Vzhledem k bezprostřednějšímu sousedství obou kontrastních přívlastků v češtině i vzhledem k těsnějšímu napojení abstraktního přívlastku *cudný* na jeho velmi konkrétní řídicí jméno jde i v tomto případě u Haukové o určitou intenzifikaci. Zároveň zde ale nepochybně více respektuje původní Keatsovu poetiku.

Stylizace přímých řečí, celková míra archaizace

Třetí odlišnost překladů se zajímavě promítá už jen do frekvence, s jakou překladatelky používají jméno hlavní hrdinky. Zkrácení jména Madeline na domáckou českou „Magdu“ je patrně metrickou nezbytností, nechceme-li potenciálně symbolickou Magdalénu nahradit zcela jiným jménem. Familiární domáckost zkrácené podoby nicméně poněkud kontrastuje s neobvyklostí jména Porfyro i exotickou romantikou středověkých kulís. Je proto pozoruhodné, že přesně od poloviny příběhu, kdy nic netušící Madeline přichází do pokoje k ukrytému Porfyrovi a počínají se „kouzla“ svatoanežské noci, používá Jiřina Hauková jméno Magda v líčení děje a v přímých osloveních celkem dvanáctkrát, kdežto Hana Žantovská pouze třikrát, vždy s paralelními poetickými oslovenými či přístavky, které jeho prozaičnost neutralizují.⁶ Téměř všude, kde se líčí děj, směřuje Žantovská ke zobecnění – její Madeline je v nejslavnějších scénách *Předvečeru* většinou pouze nevyjádřený podmět a/nebo archetypální „ona“, popřípadě „dívka“ či jednou, v duchu středověké kurtoazie a v souladu s originálem, „paní“. Už tato tendence se zdá být součástí celkového tihnutí Hany Žantovské k méně individualizovanému pojetí hlavních postav a zvýraznění uzavřenosti, vzdálenosti a exotičnosti onoho středověkého světa. Tato vzdálenost a exotičnost je nepochybně silně přítomná už v Keatsově originále, ale sugestivnost Keatsova líčení ve vrcholných scénách – Porfyro pozorující Madeline, jak se modlí, svléká se či spí – jako by čtenáře zároveň vybízela ke spoluprožívání emocí hlavních postav, jejichž vzájemné okouzlení má v sobě navzdory či snad *díky* nepřítomnosti individualizovanější psychologické charakteristiky cosi věčného a obecného. Zajímavé pak je, nakolik se toto napětí mezi archaickou exotičností a spoluprožíváním odráží v překladech a jak výrazně stylizované jsou emoce hlavních hrdinů, vyjadřované v jejich přímé řeči.

U Hany Žantovské najdeme nejen daleko méně odkazů na dívku jejím prostým, domáckým jménem, ale i přímá řeč postav je v jejím podání téměř vždy exaltovanější, rétoričtější než u Haukové. Keats sám ostatně prováděl v této oblasti zajímavé změny. Ve čtvrté sloce od konce například nahradil Porfyrovi původní starostlivou radu Madeline *Put on warm clothing, sweet* rétoričtější, neosobnějším zvoláním *Awake, arise! my love*. John Jones (1980: 38–39) vysvětluje tuto změnu tím, že Keatsova působivost v *Předvečeru* (jak si sám básník instinktivně uvědomoval) tkví ve schopnosti zobrazovat vědomí postav ne v podobě konkrétních osobnostních rysů, ale jakoby rozptýlené do sugestivně

⁶ V originále se jméno *Madeline* vyskytuje v této části šestkrát.

popisovaných fyzických projevů (nepřítomný, zasněný pohled Madeline při tanci, Porfyřův náhlý nápad, jež se projeví prudkým ruměncem a až bolestným návaem krve do srdce aj.). Tímto „ztělesňováním“ jejich psychiky své protagonisty těsněji propojuje s živými tvory a ději mimolidského světa⁷ a záměrně klade jasné meze jejich individualizaci – jsou to „lidské objekty“ (1980: 38), jejichž tělesné a citové prožívání působí univerzálněji právě díky zachování čtenářova odstupu od nich jakožto jednotlivců. Tomuto oddálení pak podle Jonese slouží i silná stylizovanost jejich přímých promluv. Porfyřův původní starostlivý pokyn se naopak nečekaně obracel k Madeline jako k individualizované bytosti – jako by dívka, jedna z mnoha zvířecích a lidských postav vetkaných do pestrého starodávného gobelínu, náhle vystoupila z „neproniknutelné jinakosti obrazu“ (1980: 234) a zachytila Porfyřův i čtenářův pohled. To ovšem bylo v rozporu s celkovou estetikou básně, a proto Keats (podle Jonesovy interpretace) pasáž pozměnil. A právě míra stylizovanosti emocí v přímé řeči – tedy rys, který sám Keats takto upravoval – je dalším bodem, v němž se překlady výrazně liší. Lze to doložit právě na uvedené sloce, jež je celá Porfyřovou promluvou k Madeline:

“Hark! ‘tis an elfin-storm from faery land,
Of haggard seeming, but a boon indeed:
Arise-arise! the morning is at hand –
The bloated wassaillers will never heed: –
Let us away, my love, with happy speed;
There are no ears to hear, or eyes to see, –
Drown’d all in Rhenish and the sleepy mead:
Awake! arise! my love, and fearless be,
For o’er the southern moors I have a home for thee.”

Hauková:

Slyšíš tu bouři? Jako v pohádkách
přinesli nám ji skřítkové a víly;
pojd! utečem! Z ničeho neměj strach,
ti dole pili příliš medoviny
a dávno utopili sluch i zrak;
ať pijí dál! Ať metelice sviští!
Jen rychle pryč: nikdo nic nepozná,
já v dálce za jižními vřesovišti
pro tebe mám už nový domov přichystán.“

Žantovská:

Slyš, řádí bouře skřítků, bouře víl,
dar z nebes, i když klame strašnou líci.
Již vzchop se, vstaň, čas k jitru pokročil,
teď nepohnou se zpití bojovníci.
Pospěšme, láska, sotva čekat smíme,
až po vyspání se jim smysly vrátí.
Utopili je v rýnském, v medovině,
již pospěš, neváhej, miláčku zlatý,
mám domov pro tebe tam za jižními blaty.“

V překladu Haukové je Porfyřova promluva více skutečným oslovením než silně stylizovaným rétorickým gestem jako v originále. Obrací se k Madeline prostším, civilnějším jazykem (*pojd! utečem!* oproti *Již vzchop se, vstaň*), předjímá a uklidňuje její obavy (*Z ničeho neměj strach... nikdo nic nepozná*) a příměji odkazuje na konkrétní sdílenou situaci (*ti dole*), ba v jednom případě jako by téměř očekával odpověď (*Slyšíš tu bouři?*). Půvabné je také ono přirovnání k pohádkám. Tíhnutí Haukové k větší míře psycholo-

⁷ Např. odevzdaně mrznoucí zvířata popisovaná v první strofě básně a Madeline, která se po ulehnutí chvěje zimou i očekáváním ve studených poduškách.

gického a formulačního „realismu“ nic nedokládá lépe než právě fakt, že její Porfyro na tomto místě reflektuje vlastní situaci – skutečnost, že útěk se odehrává za bouře, jež ho usnadňuje – jako výsostně pohádkově romantickou. To postava, která skutečně je pevnou součástí romantické pohádky, udělat nemůže. Jako by se tu Porfyro tím, že sám vyslovuje (pravděpodobné) pocity čtenáře, najednou také vyklonil z obrazu či gobelínu a „zachytil čtenářův pohled“. Hana Žantovská naproti tomu zachovává odkaz na nadpřirozené bytosti, aniž by jakkoli naznačovala, že Porfyro v ně nevěří, ba naopak označením bouře za *dar z nebes* – v originále poetismus *boon* (*gift, favour*) – Porfyrovu víru v nadpřirozené síly, které jsou milencům nakloněny, spíše potvrzuje. Nejvýrazněji zcela odlišná stylizace promluv vyvstane při srovnání tří (respektive u Haukové dvou) kurzívou zvýrazněných výzev ke spěchu. Zejména 3. a 8. verš jsou u Hany Žantovské charakteristické knižnějším a poetičtějším lexikem (*již, vzchop se, jitru, čas pokročil, miláčku zlatý*), které odpovídá rétoričnosti výzev originálu.

Ve verzi Hany Žantovské má Keatsův příběh obecně větší jazykovou i psychologickou „patinu“, a to nejen v přímých řečech. Příkladem může být již citovaný závěr první sloky, v němž se odkazuje na obraz Panny Marie. Zatímco Jiřina Hauková používá citově nezabarvený termín *mariánský obraz*, vypravěč Hany Žantovské volí obrat, jaký by nejspíše použily samy postavy příběhu: *obraz Paní naší*. Kromě volby lexika (mimo knižní výrazy najdeme u Žantovské i archaismy jako *svatvečer* či *horkost*) jsou dalším překladatelčíným archaizačním prostředkem inverze. Ty jsou i ve zjednodušeném schématu spenserovské strofy v obou překladech všudypřítomné, nicméně u Žantovské mají zpravidla výraznější podobu – což souvisí i s větším důrazem na hudebnost a dokonalé rýmování. Nejen inverze, ale celý komplex odlišných rysů, o nichž již byla řeč (včetně odlišností metrických a rýmových), lze naposledy doložit na Porfyrově promluvě k Angele, kdy ji zapřísahá, aby mu vyprávěla o jeho milé:

“Now tell me where is Madeline,” said he,
 “O tell me, Angela, by the holy loom
 Which none but secret sisterhood may see,
 When they St. Agnes’ wool are weaving piously.”

Tato pasáž naráží na slavení svátku svaté Anežky Římské, kdy papež žehná dosud nestříhaným beránkům, z jejichž vlny se následně vyrábí katolická insignie pallium, tradičně tkaná jeptiškami.

Hauková:

„Co dělá moje Magda, vyprávěj mně,
 při svaté Anežce, mluv,“ říká jí,
 „při jejích bílých beráncích a vlně,
 již na posvátné roucho zbožně sprádají.“

Žantovská:

„...a teď pověz mi,
 Angelo, o Magdě,“ snažně ji žádá.
 „Při člunku nebeském, jež vidět smí,
 jen tajných přadlen vyvolená řada,
 když svaté Anežce nábožně vlnu sprádá.“

Každý z překladových textů zde opět zřetelně tíhne k jinému pólu. Zatímco překlad Jiřiny Haukové nearchaizuje a (nad rámec originálu) čtenáři vysvětluje, k čemu je sprádaná vlna určena, překlad Žantovské klade důraz naopak na zachování tajemné, mys-

tické atmosféry, ještě zvýrazněné spojením *vyvolená řada*. Krom odlišností v zachycení významu a v metricko-rýmovém řešení závěru strofy pak jsou pro překlad Žantovské typické právě již zmiňované inverze. Zatímco přesun shodného přívlastku do postpozice (*při člunku nebeském*) je prostředek, jež používají překladatelky v celé básni se srovnatelnou frekvencí, výrazněji poetizující a archaizující inverze neshodného přívlastku před jeho řídicí jméno už jsou daleko typičtější pro Hanu Žantovskou – najdeme je v překladech v poměru 8:2. Zároveň mají u Žantovské zpravidla nápadnější charakter. Třikrát se vyskytují přímo v řeči postav a ve všech případech krom jediného jsou buď oba členy výchozího syntagmatu, nebo alespoň jeden dále rozvíte shodnými přívlastky (*poslední modlitby mě mroucí hlas; ve starých legend klínu; tvé krásy pevný šarlatový štít* aj.). Ve všech osmi případech byla prvotní motivací ke zmíněným inverzím zřejmě potřeba přesného rýmování; jejich použití je ovšem v souladu s celkovou mírně archaizující koncepcí překladatelky.

Závěr

Toto základní srovnání dvou časově blízkých verzí Keatsova *Předvečeru svatě Anežky* vychází z vnímání překladů jako autonomních slovesných děl a v centru jeho pozornosti je rozhodování překladatelek a jejich vědomé či podvědomé preference. Jakkoli si oba překlady jistě zaslouží další zkoumání, které bude vycházet více od originálu a z interpretačních akcentů keatsovske kritiky, již nyní lze poukázat na některé jejich charakteristické odlišnosti. Překlad Hany Žantovské do značné míry zachovává podstatné formální rysy básně, zejména eufoničnost rýmů a typická sdruženě rýmovaná zakončení spenserovské sloky. Dalším jeho výrazným rysem je vyšší míra záměrné lexikální i syntaktické archaizace a zachovávání rétorické stylizovanosti přímých řečí. Ve starším překladu Jiřiny Haukové je celkové zastoupení knižního lexika a archaismů nižší a interakce postav působí v důsledku určitého zcivilnění jejich přímých promluv přinejmenším v některých pasážích jako realističtější dramatické situace. Dalším charakteristickým rysem překladu Haukové je oslabení eufonie originálu, dané odstraněním sdruženě rýmovaného závěru strof a poněkud častějším spoléháním na nepřesné rýmy a asonance. Není-li tento rys u Jiřiny Haukové záměrnou preferencí,⁸ je možné, že plyne spíše z poněkud rozporné formální koncepce překladatelky. Ta totiž svůj překlad na jedné úrovni podřizuje velmi přísným požadavkům na formální jednotnost (pevné umístění mužských a ženských zakončení), ale tím natolik omezuje svou formulační svobodu, že místy vzniká výraznější nejednotnost právě na rovině rýmování. Předpokládáme-li u obou překladatelek snahu v co největší míře zachovat eufonické vlastnosti originálu, pak formální koncepce Hany Žantovské směřuje k tomuto cíli jednoznačněji, ať už jde o volbu toho, které vlastnosti originálu zachovat (umístění trojného rýmu, alexandrin v závěru strof), tak o rozhodnutí, kde učinit kompromis (otázka veršových klauzulí).

⁸ Zatímco Hana Žantovská přichází ke Keatsově spenserovské sloce po zkušenostech s jinými pevnými a (převážně) standardně rýmovanými strofickými útvary v poezii Byronově, Donnové a E. Barrettové-Browningové, u Jiřiny Haukové předcházely jejímu Keatsovi zejména překlady Dylana Thomase a Emily Dickinsonové, pro něž je typické široké užití konsonancí a asonancí. To teoreticky mohlo ovlivnit i podobu jejího keatsovskeho překladu.

Hana Žantovská se projevuje jako poněkud analytičtější typ překladatelky i v práci s Keatsovými formulacemi. Jestliže pro překladatelčiny verze Johna Donna, jehož básně jsou z velké části založeny na argumentaci, je charakteristické důsledné sledování logické linky této argumentace a její zpřehledňování pro čtenáře, někdy za cenu vypouštění dílčích tropů či figur a určité nivelizace expresivity (Šťastná 2020: 90–182), v Keatsových popisně narativních pasážích se tento zpřehledňující racionální impuls neprojevuje výraznými nivelizacemi, nicméně pozorovatelný je. Žantovská o něco častěji než Hauková explicituje logické vztahy mezi ději; její překlady Keatsových obrazných vyjádření pak bývají přímočařejší (u přirovnání např. s jasnějším vymezením podstaty analogie) a jejich jednotlivé složky jsou důsledněji logicky harmonizované. Jiřina Hauková naopak častěji podněcuje obrazotvornost čtenáře tím, že mu předkládá několik představ, které na první pohled nejsou dokonale slučitelné, a dokáže jejich propojováním vytvářet působivé básnické efekty. Tento rozdíl v tendencích překladatelek by bylo zajímavé ověřovat na dalších stylistických vzorcích Keatsovy poezie, jejichž výběr už bude více určován samotnými originály a tím, jak charakteristické způsoby Keatsova obrazného myšlení (a možná zejména jeho synestézie) vnímá keatsovská kritika.

BIBLIOGRAFIE

- Cox, Jeffrey N. (ed.) (2009) *Keats's Poetry and Prose*, New York: W. W. Norton & Company.
- Eliáš, Petr (2020) *Překlady a původní poezie autorů Skupiny 42* [disertační práce], Praha: FF UK.
- Fogle, R. (1945) 'A Reading of Keats's Eve of St. Agnes', *College English* 6(6): 325–328.
- Jones, John (1980) *John Keats's Dream of Truth*, London: Chatto & Windus.
- Keats, John (1961) *Když mraky září*, Praha: SNKLU. Přeložila Jiřina Hauková.
- Keats, John (1977) *Obrysy krásy*, Praha: Mladá fronta. Přeložila Hana Žantovská.
- Keats, John (2018) *Děšť z plané růže*, Praha: Vyšehrad. Přeložila Hana Žantovská.
- MacCracken, Henry Noble (1907) 'The Source of Keats's "Eve of St. Agnes"', *Modern Philology* 5(2): 145–152.
- Roe, Nicholas (2012) *John Keats: A New Life*, New Haven – London: Yale University Press.
- Říha, Jakub (2015) *Rým a strofika v české poezii, zejména u Jana Nerudy* [disertační práce], Praha: FF UK.
- Šťastná, Zuzana (2020) *České tváře Johna Donna*, Praha: Karolinum.

РЕЗЮМЕ

Рассматривая два перевода на чешский язык стихотворения Джона Китса «Канун святой Агнессы», выполненных Йиржиной Гауковой (1961) и Ханой Жантовской (1977), статья призвана расширить знания о деятельности этих выдающихся чешских переводчиц англо-американской поэзии. Данное сравнение основано на повторном чтении чешских текстов как автономных литературных произведений, а также на анализе первоначальных впечатлений и явных различий, которые впоследствии проверялись путём детального сопоставления перевода и оригинала. В ходе сравнительного изучения были выявлены различия по трём показателям: изменения формы спенсеровой строфы в переводах, разный подход переводчиц к воссозданию образности языка оригинала и степень архаизации языка переводов. В переводе Х. Жантовской в целом сохраняются основные формальные особенности стихотворения, такие как благозвучность рифм и характерная для спенсеровой строфы парная рифма в конце строф. Помимо этого, он отличается высокой степенью лексической и синтаксической архаизации, так же как и сохра-

нением риторического и стилизованного оформления прямой речи. В более раннем переводе Й. Гауковой литературная и устаревшая лексика встречается реже. Таким образом, упрощение языка прямой речи приводит к более естественному изображению драматической ситуации, по крайней мере в некоторых отрывках. Следующей характерной чертой перевода Й. Гауковой является снижение благозвучия, вызванное отказом от парной рифмовки в конце строф и более частым использованием неточных рифм и ассонанса. Что касается передачи фигуративного языка оригинала, Х. Жантовская отдаёт предпочтение точности и логической связанности. Й. Гаукова же достигает поэтического эффекта сочетанием нескольких, казалось бы, несовместимых образов, тем самым активнее побуждая читателя интерпретировать текст.

Mgr. Zuzana Štátná, Ph.D.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

zuzana.stastna@ff.cuni.cz

PASTERNAKŮV HAMLET A STALINOVA HRŮZOVLÁDA

STANISLAV RUBÁŠ

ABSTRACT**Pasternak's Hamlet and Stalin's reign of terror**

In the present paper, the author has carried out a comparative analysis of Boris Pasternak's rendering of *Hamlet*, which first appeared in 1940 and was republished time and again between 1941 and 1957, sometimes with major cuts and revisions. Recounting the disturbing history of the most famous Shakespearean translation in the Russian language and re-evaluating previous research on it, the author arrives at a conclusion that Pasternak's *Hamlet*, by and large, aims at holding a mirror up to the times of the Stalinist Russia. The translation's extensive political engagement is documented by juxtaposing Shakespeare's original with Pasternak's striking allusions to the times of terror in which he had to live.

Key words: translation history, Shakespeare, Pasternak's Hamlet, Stalinist Russia

Období stalinismu, které vyvrcholilo Velkým terorem v letech 1937–1938, patří k nejtragičtějším kapitolám světových dějin. Hromadné popravy a deportace statisíců občanů Sovětského svazu do GULAGU, rozpad společnosti na miliony ustrašených jedinců, všudypřítomní donašeči a šepot, který se stal běžným způsobem komunikace ve chvílích, kdy nebylo radno, aby vaše slova zaslechl někdo cizí... Takový obraz doby vykreslují ve svých textech Anna Achmatovová (1889–1966), Naděžda Mandelštamová (1899–1980), Alexandr Solženicyn (1918–2008) a mnozí další, které stalinské represe postihly buď přímo, nebo pronásledováním jejich blízkých. Dnes se období stalinismu věnuje řada historiků na Západě i v Rusku: Anna Applebaumová v monumentálním svazku *GULAG* (anglicky 2003, česky 2004), Orlando Figes v knize *Šeptem* (anglicky 2007, česky 2009) nebo kolektiv autorů pod vedením Andreje Zubova v *Dějínách Ruska 20. století* (rusky 2009, česky 2014–2015).

Labyrintem příběhů a svědectví z časů stalinismu, obrovském a strašlivém, přitom čtenáře může vést jedna myšlenka jako pověstná Ariadnina nit, pomáhající překonat pocity beznaděje a zmaru. Tragická zkušenost se Stalinovým režimem probouzela v obyvatelích Sovětského svazu potřeba vyprávět svůj příběh. Jako memento pro budoucnost.

„Můžete to všechno vylíčit?“ zeptala se neznámá žena básnířky Achmatovové před leningradskou věznicí *U křížů*, kam spolu se stovkami dalších, „stejně zoufalých“, chodily ve druhé polovině třicátých let předat balíček pro své příbuzné, kteří skončili v soukollí sovětské policejní mašinérie. Odpovědí Anny Achmatovové bylo básnicky sebevědomé: „Mohu.“¹ (Achmatovová 1990: 221 a 224) Tak, převážně v letech 1935–1940, vznikla poema *Rekviem*, nejpůsobivější výpověď o Stalinově hrůzovládě.

Zachycení a předání vlastní tragické zkušenosti je odedávna nástrojem, jak jí dát smysl. Proto vznikla svědectví ruských spisovatelů o stalinismu, která kvůli sovětské cenzuře mohla poprvé vyjít pouze na Západě: básnická skladba *Rekviem* (Mnichov 1963), dvě knihy vzpomínek Naděždy Mandelštamové (New York 1970) i Solženicynovo *Souostroví Gulag* (Paříž 1973–1975). A ze stejného důvodu Boris Pasternak (1890–1960) nově přeložil *Hamleta*. Neomylně rozpoznal, že Shakespearovo drama, napsané mezi lety 1599–1601, nabízí řadu paralel se Stalinovým Ruskem. První z nich se týká samotné motivace, proč oběti tragických událostí chtějí vyprávět a předat svůj příběh dál. Umírající Hamlet, který byl na počátku hry vyzván, aby pomstil násilnou smrt svého otce, dánského krále, v posledním aktu naléhavě opakuje příteli Horaciovi, jaký význam pro něj má, vypoví-li jeho příběh všem nezasevěným:

Je se mnou konec, Horacio. Ty
tu zůstaneš. Všem, kteří nevědí,
o co mi šlo, dej o tom věrnou zprávu. [...]
Jak uboze by znělo moje jméno,
kdybys všem nevysvětlil, co jsem chtěl!²
(Shakespeare 1992: 285–286)

Umění jinotaje

Ruští umělci znali různé cesty, jak podat zprávu o podobě a mravech své doby. Jeden ze způsobů, osvědčený už z carského Ruska, představovaly literární překlady. Umožňovaly nasvítit současnost mezi řádky, aniž by do nich zasáhla cenzura, neboť politické narážky a nápovědi v nich zůstávaly zaštitěny jmény cizích autorů. V carském Rusku k nim patřili zejména básníci, soudobí i dávnověcí, od Antoina-Vincenta Arnaulta (1766–1834) a Friedricha Schillera (1759–1805) až po Danta (1265–1321), Ovidia (43 př. n. l. – 17/18 n. l.) a Homéra (asi 8. st. př. n. l.).

V roce 1817, krátce po vzniku tajného spolku šlechticů a důstojníků, kterým se později, po zmařeném pokusu o převrat v prosinci 1825, začalo říkat „děkabristé“ neboli prosincoví vzbouřenci, zveřejnil Nikolaj Ivanovič Gnědič (1784–1833) hned dvakrát (a pak znovu v roce 1818) úryvek ze své ruské verze prvního zpěvu Homérovy *Iliady*. V jeho překladu se v Rusku poprvé naplno ozval Achilles proti panovníku Agamemnónovi: „Царь, истребитель народа!“ Doslova: „Car, zhoubce národa!“ Gnědič přitom mohl použít i jinou, přesnější verzi Homérových slov, jak naznačuje český překlad Otmara

¹ V překladu Hany Vrbové.

² V překladu Zdeňka Urbánka.

Vaňorného: „Z národa tyjící král!“ i překlad Rudolfa Mertlíka: „Král, jenž vyžírá lid...“. Achilleovo zvolání, kterému Homérův hrdina vzápětí dodá váhu vytaseným kopím, v Gnědičově podání ovšem sledovalo jinou než překladatelskou věrnost.

Na rozdíl od dřívějších ruských verzí *Iliady*, které útočná místa dávnověké předlohy všelijak uhlazovaly, působil Gnědičovův překlad jako znamení ze starých časů – z časů, kdy vojenská čest neznamenal bezmeznou oddanost dobytčím zájmům panovníka, odměňovanou válečnými šerpami, hvězdami a kříži, nýbrž osobní postoj, který mohl vyústit i v ozbrojený střet se státní mocí. Tomuto étosu *Iliady* v Gnědičově překladu museli budoucí děkabristé dobře rozumět.

Umění překladu se v Rusku stávalo uměním jinotaje. Dokonce i tehdy, kdy cizí text žádný buřičský ani jiný politický podtext neměl, dostával jeho překlad v očích ruských čtenářů nádech občanského vzdoru. Stačilo, že ho napsal autor, který se kvůli neortodoxním politickým postojům či volnomyšlenkářství ocitl ve vězení, nebo v exilu. Tak jako francouzský básník Arnault v době jakobínského teroru, Dante za vlády černých guelfů ve Florencii nebo Ovidius v čase panování císaře Augusta.

V Sovětském svazu, zejména v období stalinismu, tradice jinotajných, politicky angažovaných překladů pokračovala. Pozornost těch, kdo chtěli sovětským čtenářům předstříti jiný než propagandistický obraz sovětského Ruska, přitahoval zejména William Shakespeare (1564–1616). Hry alžbětinského dramatika pomáhaly Rusům zviditelnit a pochopit, v čem žijí a co je třeba z toho vyvodit:

To, co se v zemi dělo, si přímo říkalo o srovnání s krvavými scénami v *Macbethovi*. Hned několik spisovatelů současně začíná znovu překládat Shakespearovu tragédii do ruštiny, včetně Anny Achmatovové. Práci na překladu nedokončila, ale macbethovská vrstva prosazuje celým jejím *Rekviem* [...].³ (Najman 2002: 335)

Do svého *Rekviem*, vydaného poprvé v roce 1963 za hranicemi Sovětského svazu, ruská básnířka s nebyvalou otevřeností a silou vepsala drásavou zkušenost s rudým terorem nejen sama za sebe, ale za celou stomilionovou zemi pod Stalinovou hrůzovládou:

Tenkrát úsměv měl jen mrtvý v líci,
že je mrtvý, ze srdce byl rád,
tenkrát jen přívěskem na věznici
zbytečným byl celý Leningrad.
Tenkrát, když zoufalstvím zešileli
v houfech šli trestanci zmučení,
jen sirény lokomotiv zněly
v teskně krátké písni loučení.
Hvězdy smrti stály na obloze.
Nevinná a ustrašená Rus
vozila se v policejním voze
zkrvavená těžkou botou hrůz.⁴
(Achmatovová 1990: 223)

³ Není-li uvedeno jinak, přeložil citáty autor článku.

⁴ V překladu Hany Vrbové.

„Tenkrát úsměv měl jen mrtvý v líci.“ Jak si povšiml badatel Anatolij Najman, tento verš Anny Achmatovové z její zádušní mše za oběti stalinismu je jednou z ozvěn básnířčina nedokončeného překladu Shakespearovy hry o krvavém uzurpátorovi skotského královského trůnu. (Najman 2002: 335) Achmatovová parafrázuje repliku šlechtice Rosse ze třetí scény čtvrtého dějství Shakespearova *Macbetha*:

... where nothing,	... kde nic,
But who knows nothing, is once seen to smile	kromě toho, kdo nic neví, se nikdy neusmívá
(Shakespeare 2006b: 132)	

William Shakespeare, v jehož dramatech defiluje celý zástup tyranů a samovládců, je ovšem v Rusku 20. století spojen především se jménem Borise Pasternaka, pronásledovaného sovětským režimem neméně než Anna Achmatovová.

Pasternakův Hamlet

V době stalinských represí Pasternak několikrát jako zázrakem unikl vyšetřování a věznění – poprvé v roce 1933 v souvislosti s případem svého přítele Sergeje Bobrova (1889–1971), jehož „antisovětskou, kontrarevoluční novelu“ *Близлежащая неизвестность* (Blízké neznámo) schvaloval a šířil, podruhé v roce 1937, kdy odmítl podepsat kolektivní dopis literátů požadujících smrt sovětských vojenských činitelů souzených ve vykonstruovaném procesu. A krátce nato znovu v roce 1938.⁵

Tehdy Pasternak přijal nabídku Vsevoloda Mejercholda (1874–1940), aby pro něj vytvořil nový překlad *Hamleta*. Nemohl přitom tušit, že světoznámý režisér se nachází v hledáčku sovětské tajné policie a za necelé dva roky bude zatčen. Po několikaměsíčním mučení, které předcházelo krátkému soudu, vyšetřovatelé pětadesátiletého Mejercholda ranami obuškem, odpíráním spánku a dalšími „metodami“ donutili, aby svědčil nejen proti sobě, ale také proti několika dalším včetně Ilji Erenburga, Dmitrije Šostakoviče a Borise Pasternaka. Mejerchold vynucené svědectví nakonec odvolal v písemném prohlášení. Smrti však neunikl, stejně jako jeho žena, kterou poté, co si stěžovala na vyšetřovací metody použité v případě jejího muže, dali sovětští pohlaváři zavraždit.

Pasternak, otřesený těmito událostmi, překlad *Hamleta* dokončil. Nemohl jinak. Shakespearova tragédie zviditelňovala poměry panující v sovětském Rusku řadou nemilosrdných paralel. Jestliže Hamlet žije v zemi, jejímž prvním mužem se stal Klaudius, kralovrah a uchvatitel trůnu, ještě nedávno vysmívaný králův bratr, Pasternak zažil období vlády Josifa Vissarionoviče Stalina (1878–1953), mnohými zprvu rovněž podceňovaného, jehož vzestup k neomezené moci provázela fyzická likvidace hlavních politických odpůrců. Jestliže v Hamletově Dánsku se stalo zvykem poříditi si podobiznu nového vladaře, v Pasternakově Rusku se Stalinovy portréty staly novodobými posvátnými ikonami. Jestliže Hamletova země se proměnila v jedno velké vězení, vlast Pasternakova se stala pověstným souostrovím lágrů s názvem GULAG. A jestliže Hamlet říká, že jeho „doba

⁵ Šentalinskij 2011: 586–592.

je vymknuta z kloubů“ (Shakespeare 2006a: 227),⁶ neboť dosud platný řád byl násilnou smrtí bývalého krále narušen a pokřiven, ke stejnému závěru dospívá i Pasternak v románu *Doktor Živago*, pokrývajícím čtyři první desetiletí ruských dějin 20. století: „Všechno tradiční je rozvráceno a rozrušeno.“⁷ (Pasternak 1990: 433)

Na oba, Hamleta i Pasternaka, dolehla zpustlá a pomatená doba, která bere chuť žít. Jedině hrůza „z toho, co je po smrti,“ člověka nutí „poddát se raději přítomnému zlu, než prchat k jinému, jež neznáme“ (Shakespeare 1992: 206),⁸ jak říká Shakespeareův Hamlet ve své nejznámější promluvě. Jeho řeč se přitom dotýká největších protiventství, jakým jedinec v jeho zemi musí čelit:

For who would bear the whips and
scorns of time,
Th'oppressor's wrong, the proud man's
contumely,
The pangs of despised love, the law's delay,
The insolence of office and the spurns
That patient merit of th'unworthy takes,
When he himself might his quietus make
With a bare bodkin.
(Shakespeare 2006a: 285–286)

Kdo by jinak snášel bičování a posměch doby,
křivdu od tyрана, drzost nadutce,
trýzeň opovrhované lásky, průtahy práva,
nestydatost úřadů a kopance,
které trpělivá zásluha snáší od těch bez zásluh,
když si sám může srovnat svůj účet
pouhou dýkou?

V Pasternakově překladu, v jeho první tištěné verzi z roku 1940, znějí Hamletova slova takto:

А то кто снес бы униженья века,
Гонителя насилья, спесь глупца,
Любовь без разделенья, волокиту,
Ругателей приказных и пинки
Нестоящих, лягающих достойных,

Когда так просто сводит все концы
Удар кинжала?

(Šekspir 1940: 65)

Kdo by jinak snesl ponižování [od svého] století,
násilí pronásledovatele, aroganci hlupáka,
lásku bez opětování, byrokracií,
sprosté úředníky a kopance,
které dostávají úctyhodní od těch, kdo za nic

může-li vše tak jednoduše srovnat
úder dýky?⁹

nestojí,

Dnešní čtenář při slovech „násilí pronásledovatele“ (гонителя насилья), „byrokracie“ (волокита) a „sprostí úředníci“ (ругатели приказные) pravděpodobně zbystří. Ke čtenáři sovětskému, uvyklému číst mezi řádky, ovšem Hamletova diagnóza doby musela promlouvat mimořádně naléhavě. V policejním státě, proslulém arogancí hloupých funkcionářů a šikanou obyvatelstva ze strany úřadů, nemohlo být pochyb, kam Pasternakův Hamlet míří. Jeho nebezpečnou aktuálnost nemohla zastřít ani „předrevoluční“ ruština

⁶ Není-li uvedeno jinak, citáty z *Hamleta* jsou přeloženy autorem článku podle kritických vydání *The Arden Shakespeare* (Shakespeare 2006), *The Oxford Shakespeare* (Shakespeare 2008) a *The New Cambridge Shakespeare* (Shakespeare 2008). Tam, kde se uvedená vydání interpretačně rozcházejí, jsme se přiklonili k nejpravděpodobnější variantě výkladu.

⁷ V překladu Jana Zábřany.

⁸ V překladu Zdeňka Urbánka.

⁹ Zde i jinde se český překlad ukázek z Pasternakova *Hamleta* snaží postihnout především smysl ruských slov a obrátů, nikoli nutně jejich stylistické zabarvení, zvukomalbu či rytmus.

z časů Antona Pavloviče Čechova (1860–1904), kterou se Pasternak chtěl záměrně odlišit od „falešné hloubky symbolistů“, znehodnocujících podle jeho mínění jazyk ruské literatury. (Poplavskij 2002: 18)

Když se režisér Vladimír Němirovič-Dančenko (1858–1943) v roce 1939 rozhodl uvést Pasternakova *Hamleta* na jevišti Moskevského uměleckého akademického divadla, nebyl občasnými čechovovskými výrazy v novém překladu příliš nadšen, třebaže jinak ho považoval za „mistrovský“, a přiměl Pasternaka k některým úpravám. (Poplavskij 2002: 18) Jak tomu máme rozumět? Například slovo „приказной“ znělo ruskému režisérovi koncem třicátých let patrně stejně předrevolučně, jako musel po komunistickém převratu v únoru 1948 znít českým divadelníkům prvorepublikový výraz „kancelista“ ve srovnání s neutrálním „úředníkem“.

Ruština 19. století, připomínající časy před bolševickou revolucí v říjnu 1917, ovšem nebyla tím hlavním, proč se první verze Pasternakova *Hamleta*, otištěná v časopise *Молодая гвардия* (Mladá garda) v roce 1940, která ještě nezohledňovala námitky Němiroviče-Dančenko, tolik odlišuje od četných vydání pozdějších.¹⁰

„Ponižování“, o němž mluví Pasternakův Hamlet, se v sovětském Rusku týkalo i věci zdánlivě nepodstatných. Při každém vydání svého *Hamleta* musel ruský básník v souladu se sovětskou redakční praxí vnášet do překladu změny, kterými ho měl takzvaně zpřesnit podle anglického originálu. Jak vysvětluje Pasternak v dopise režiséru Grigoriji Kozincevovi (1905–1973) z 23. října 1953:

Existuje několik mých redakcí *Hamleta*. [...] Sám nevím, kterou z nich bych vybral. Řeknu vám, jak k těm různocštením došlo. V časech největší ustrašenosti mě nutili přibližovat překlad k originálu až do doslovné shody. Nikoliv z úcty k předloze, nýbrž kvůli tomu, aby bylo na co se vymluvit a na koho svalit vinu v případě, že by si někdo stěžoval. (Poplavskij 2002: 20)

Počínaje rukopisem pro časopis *Mladá garda*, prošel Pasternakův *Hamlet* v letech 1939–1954 vynuceným „zpřesňováním“ více než dvanáctkrát, jak spočítal spisovatelův syn Jevgenij. (Pasternak 2002: 5) Ať už se tím shakespearovské předloze skutečně přiblížil, nebo se od ní – poněkud paradoxně – naopak vzdálil, jedno je naprosto jisté: paralely mezi Hamletovým Dánskem a stalinským Ruskem Pasternak buduje od samého počátku dramatu. Od prvního výjevu klade v překladu důraz na tíživou atmosféru strachu a ohrožení, která ovládala i jeho vlastní zemi. Když v první scéně prvního jednání Horacio komentuje zjevení Ducha bývalého dánského krále na hradbách Elsinoru, říká mimo jiné:

In what particular thought to work, I know not,
But in the gross and scope of mine opinion
This bodes some strange eruption to our state.
(Shakespeare 2006a: 155)

Proč přesně se vrátil, netuším,
celkově vzato si však myslím,
že to věští jakýsi podivný otrěs pro náš stát.

¹⁰ Za Pasternakova života překlad vyšel znovu v letech 1941, 1942, 1947, 1951, 1953, 1956 a 1957 (France 1978: 261), přičemž v roce 1951 to bylo hned dvakrát. Všechny dochované verze vyšly souborně v roce 2002 v knize *Гамлет Бориса Пастернака* (Hamlet Borise Pasternaka), kterou sestavil Vitalij Poplavskij.

Ve všech vydáních Pasternakova *Hamleta* čteme:

Подробностей разгадки я не знаю,
Но в общем, вероятно, это знак
Грозящих государству потрясений.
(Poplavskij (ed.) 2002: 31)

Podrobnosti té záhady neznám,
celkově vzato jde však, zdá se, o předzvěst
otřesů hrozících státu.

Osobní tón („myslím si“) Pasternak nahradil obecnějším konstatováním („jde o“), jednorázový „otřes“ zmnožil v „otřesy“ a vynechal neurčitá, tápavá slova „some“ (jakýsi) a „strange“ (podivný). Horaciova promluva tak v překladu vyznívá úderněji a hrozivěji.

Na Horacia vzápětí reaguje strážný Marcellus:

Good now, sit down, and tell me he that knows
Why this same strict and most observant watch
So nightly toils the subject of the land
(Shakespeare 2006a: 155)

Prátelé dobří, posadme se, a kdo ví, mi řekne,
proč tahle přísná, tolik ostražitá bdělost
každou noc tak zaměstnává poddané této země

V Pasternakově překladu se smysl Marcellových slov pozměnil:

Постойте. Сядем. Кто мне объяснит,
К чему такая строгость караулов,
Стесняющая граждан по ночам?
(Poplavskij (ed.) 2002: 31)

Počkejte. Sedneme si. Kdo mi vysvětlí,
proč ta přísnost hlídek,
která omezuje občany po nocích?

Pasternakův Marcellus upřesňuje, že Dánsko je plné přísných „hlídek“. Proč? Proslychá se, že zemi ohrožují žoldnéřské tlupy pod velením norského králevice Fortinbrase a schyluje se k válce. Proto každý, kdo se teď v noci vydá ven, je předem považován za podezřelého. Ruský překlad Marcellovy promluvy působí opět tísnivěji než předloha. Shakespeare má na mysli spíše úmornou práci, kterou každonoční hlídkování představuje, než omezování volného pohybu dánských občanů spojené s vojenským dohledem státu nad celou zemí.

Na konci prvního jednání se Duch bývalého dánského krále znovu vrací z podsvětí, aby promluvil přímo k Hamletovi. Vyjeví mu, že král, jeho otec, zemřel násilnou smrtí z rukou nynějšího vladaře Klaudia, a vyzve ho k pomstě. A Hamlet si tuto výzvu vzápětí vyloží jako úkol, který pomstu samotnou dalece přesahuje:

The time is out of joint; O cursed spite
That ever I was born to set it right!
(Shakespeare 2006a: 227)

Doba je vymknuta z kloubu; ach, prokletý osud,
že jsem se kdy zrodil, abych ji napravil.

V Pasternakově verzi z roku 1940 zní uvedené dvojverší podobně osudově a zároveň chirurgicky věcně:

Век вывихнул сустав. Будь проклят год,
Когда пришел я вправить вывих тот.
(Poplavskij (ed.) 2002: 76)

Doba je vymknuta z kloubu. Buď proklet rok,
kdy přišel jsem spravit vymknutí toto.

Není na Pasternakově překladu něco nápadného? „Vymknuta“ není pouze doba, ale také Hamletův jazyk. „Vymknutí toto“ z jeho promluvy trčí jako hrozivý pahýl. Utkvívá v mysli a nutí k přemýšlení. O čem Hamlet vlastně mluví? Jeho slova se v prvé řadě týkají násilné smrti jeho otce, kterou mu právě vyjevil tajemný Duch. Smrt krále ale nemá pouze soukromý rozměr. Představuje principiální narušení řádu, společenského i božího:

Padne-li vládce, nezaniká sám,
vše kolem strhne s sebou jako vír.
Tyčí se na nejvyšším vrcholku
a podobá se mohutnému kolu,
na jehož příčlích visí připoutány
tisíce věcí méně významných.
A když se kolo zřítí, přívěsky
se po nejmenší drobnost hrouť s ním.¹¹
(Shakespeare 1992: 224)

Tato slova Shakespeare připsal Rosenkrantzovi, Hamletovu spolužákovi. Ne náhodou. Oba studenti univerzity ve Wittenbergu mají ještě v čerstvé paměti tradiční výklady o instituci vladaře. A třebaže Hamlet není tím, kdo je připomíná, nemůže být pochyb, že si právě na základě takových výkladů sám uvědomuje, co všechno bude obnášet „náprava doby“, kterou si předsevzal.

Dává-li tedy Pasternak v roce 1940 důraz na „vymknutí“, které postihlo Hamletovo Dánsko, dobře ví, co dělá. Hamletova promluva o době vymknuté z kloubu se v jeho překladu stala chirurgicky věcným komentářem k sovětskému Rusku. Princip násilně uchvácené moci, který vede k rozvrácení celého dosavadního řádu a plodí jen další brutalitu, Rusové ve 20. století poznali jako málokterý jiný národ.

Pasternakovy pozdější úpravy

Posledně uvedený Hamletův výrok Pasternak později čtyřikrát pozměnil a svůj původní, záměrně vykloubený překlad z roku 1940 nahradil méně nápadnými a uhlazenějšími slovy, jak vyplývá z variant, které shromáždil a vydal badatel Vitalij Poplavskij. (Poplavskij (ed.) 2002: 76) Jiné Pasternakovy úpravy však mají právě opačný ráz. Nezřídka přitom ještě více prohlubují politickou aktuálnost Shakespearova dramatu.

V roce 1951 vyšel Pasternakův *Hamlet* hned dvakrát, pokaždé pro jiný typ čtenářů. Nejprve ho znovu otisklo *Государственное Издательство Детской Литературы* (Státní nakladatelství dětské literatury) a poté nakladatelství *Искусство* (Umění). Napodruhé Pasternak ovšem přiostrčil Hamletův monolog představující děsivou diagnózu doby, kde titulní hrdina pojmenovává důvody, proč by bylo lépe ukončit život a „nebýt“. Ruský překladatel přitom použil verzi, kterou – poněkud překvapivě – vydalo už v roce 1947 zmíněné nakladatelství knížek pro děti:

---

¹¹ V překladu Zdeňka Urbánka.

А то кто снес бы ложное величье
Правителей, невежество вельмож,
Всеобщее притворство, невозможность
Излить себя, несчастную любовь
И призрачность заслуг в глазах

НИЧТОЖЕСТВ.

(Poplavskij (ed.) 2002: 124)

Kdo by jinak snesl falešný majestát
vládců, nevzdělanost velmožů,
všeobecné pokrytectví, nemožnost
vyjádřit své nitro, nešťastnou lásku
a zásluhu, v kterých omezenci vidí pouhý přelud.

„Všeobecné pokrytectví“ (всеобщее притворство) nenajdeme v Shakespearově originále ani ve druhém vydání určeném sovětským školákům, otištěném v roce 1951. Pasternakova dobová narážka nicméně vystihuje mravy totalitní společnosti, která si zvykla, řečeno spolu s Václavem Havlem, „něco jiného říkat a něco jiného si myslet“. (Havel 1999: 10) „Nemožnost vyjádřit své nitro“ (невозможность излить себя) Shakespearův Hamlet rovněž nezmiňuje. Zmínka o ní zmizela i ze zmíněného nového školního vydání. A přece, jak upozorňuje badatel Vladimír Markov, tato i všechny další doplněné narážky „přesně vystihují Pasternakův osud i situaci mnoha sovětských umělců a intelektuálů“, umlčovaných komunistickým režimem. (Markov 1961: 505)

Poslední z charakteristik, jimiž Pasternakův Hamlet popisuje svoji dobu, je však nejpozoruhodnější. „Zásluhu, v kterých omezenci vidí pouhý přelud“ (призрачность заслуг в глазах ничтожеств). Podle badatele Markova působí Pasternakova formulace, která v roce 1947 nahradila znění příslušného místa originálu i dřívějších vydání překladu, „vyložené prorocky“. (Markov 1961: 506) Proč?

Třiadvacátého října 1958 oznámila Švédská akademie ve Stockholmu, že Nobelovu cenu za literaturu získává sovětský spisovatel Boris Pasternak. Jeho román *Doktor Živago*, v SSSR nepublikovatelný, se na Západě stal událostí století. Pasternak, člen Svazu sovětských spisovatelů, v něm zobrazil dějiny země sovětů bez tisíckrát omlétých lží a frázi, které čtenáři znali z próz Alexandra Fadějeva (1901–1956), Michaila Šolochova (1905–1984) a dalších předáků socialistického realismu. Živagovými ústy Pasternak označil „politické dobrodruhy“, kteří v letech 1917–1922 ovládli Rusko, za „šilence“. Prohlásil, že „inspirátoři revoluce se cítí ve svém živlu jedině v chaosu přeměn a přesunů“, neboť „ničemu jinému se neučili, nic neumějí“. A bývalého vězně GULAGU nechal v *Epilogu* ke svému románu pronášet šokující vyznání, že „krvavé peklo“ Velké vlastenecké války v letech 1941–1945 bylo „štěstím ve srovnání s hrůzami [sovětského] koncentračního tábora“, neboť „hrůzy“, „nebezpečí“ a „hrozba smrti“, které válka sovětským občanům přinesla, nebyly nesmyslné, na rozdíl od těch, které zemi přinesla „nelidská vláda výmyslu“. (Pasternak 1990: 325 a 541)

V květnu 1956 nechal Pasternak rukopis svého románu vyvézt do Itálie, kde hned následujícího roku vyšel tiskem. Zatímco na Západě se *Doktor Živago* vzápětí stal bestsellerem, přeloženým do všech světových jazyků, sovětský tisk jeho autora okamžitě po udělení Nobelovy ceny označil za „pomlouvače“, kterého čeká „národní opovržení“.¹² Pod tlakem takzvaného veřejného mínění, diktovaného Ústředním výborem Komunistické strany Sovětského svazu, a zejména v obavě, že ho sovětské orgány zbaví občanství

¹² Z anonymního článku *Провокационная вылазка международной реакции* (Provokativní výpad mezinárodní reakce), otištěného 25. října 1958 v listu *Литературная газета* (Literární noviny).

a vykážou z vlasti, se Pasternak Nobelovy ceny zřekl. V noci na jednatřicátého října 1958 pak napsal dopis Nikitu Sergejeviči Chruščovovi, v němž úřadujícího vůdce SSSR prosí, aby ho nechal dál žít v Sovětském svazu, a připomíná mu, že jako spisovatel „pro sovětskou literaturu něco vykonal“ (Bykov 2012: 786 a 888)

Krátce předtím, 25. října téhož roku, Pasternakovi kolegové ze Svazu sovětských spisovatelů jako první zformulovali a přijali návrh, aby byl autor *Živaga* zbaven sovětského občanství, a 27. října ho jednohlasně vyloučili ze svého středu. V jejich očích, tak jako v očích Chruščovových, nebyly Pasternakovy zásluhy na rozvíjení „velké tradice ruské prózy“,¹³ o kterých se píše v rozhodnutí Švédské akademie, hodny ocenění, nýbrž trestu. Třicátého května 1960, uštván pronásledováním, které trvalo víc než půldruhého roku, a stížen smrtelnou nemocí, sedmdesátiletý Pasternak umírá. I když sovětská média o datu a místě jeho pohřbu zarytě mlčela, s ruským básníkem se přišlo rozloučit přes čtyři tisíce lidí. (Bykov 2012: 889)

Vědomí tragického konce, který potká ty, kdo se vzpouzejí tyranům, se ostře zrcadlí i v Pasternakově *Hamletovi*. Na samém konci hry, po smrti Ofélie, která přišla o rozum a v pomatení smyslů utonula, po posledním vydechnutí královny Gertrudy, která vypila otrávené víno původně určené Hamletovi, a po zabítí šlechty Laerta i samotného krále Klaudia, proti nimž se obrátily jejich vlastní intriky, Hamlet, sám smrtelně zraněný, promlouvá k těm, kdo zůstali naživu:

You that look pale and tremble at this chance, That are but mutes or audience to this act,	Vy, kdo jste zbledlí a rozechvělí z toho, co se tu stalo, kdo jste jenom hráči němých rolí a diváci tohoto výjevu,
Had I but time (as this fell sergeant Death Is strict in his arrest) – O, I could tell you –	kdybych měl čas (leč surová stráž Smrt je při zatýkání neúprosná) – ach, mohl bych vyprávět –
But let it be. Horatio, I am dead. Thou livest: report me and my cause aright To the unsatisfied.	ale nechme toho. Horacio, jsem mrtev. Ty žiješ: podej o mně a o mé věci přesnou zprávu těm, kdo budou žádat vysvětlení.
(Shakespeare 2006a: 457–458)	

Ve druhém školním vydání Pasternakova překladu (z roku 1951) znějí Hamletova slova takto:

А вы, немые зрители финала, Ах, если б только время я имел, – Но смерть – тупой конвойный и не любит, Чтоб медлили, – я столько бы сказал... Да пусть и так, все кончено, Горааций. Ты жив. Расскажешь правду обо мне Непосвященным.	А вы, němí diváci [tohoto] konce, ach, kdybych měl jen čas, – leč smrt je tupá eskorta a nemá ráda otálení – tolik bych mohl říct... Ale budiž, vše skončilo, Horacio. Ty jsi živ. Vypovíš o mně pravdu nezasvěceným.
(Šekspir 1951: 303–304)	

¹³ Boris Pasternak: <http://www.nobelprize.org/prizes/literature/1958/pasternak/facts>.

Zatímco v první verzi svého *Hamleta*, vydané časopisecky v roce 1940, Pasternak překládá obrat „fell sergeant Death“ (surová stráž Smrt) jako „smrt je spolehlivý vrátný“ (смерть – исправный вахтер), v pozdějších variantách nasazuje slovům hlavního hrdiny ostřejší hrot, jak si povšiml badatel Henry Gifford: „smrt je tupá eskorta“ (смерть – тупой конвойный), případně „smrt je eskorta neúprosná“ (смерть – конвойный строгий). (Gifford 1977: 155) Obě úpravy měly v realitě stalinského Ruska zřetelnou paralelu. „Tupé“ a „neúprosné“ eskorty odváděly Vsevoloda Mejercholda a tisíce dalších nevinných sovětských občanů z cely k výslechu, před soudní tribunál, do táborů nucených prací i před popravčí četu. Symbolizovaly utrpení politických vězňů na všech stupních jejich křížové cesty po vězeňských celách, vyšetřovacích místnostech a lágrech GULAGU, vybudovaných po celém Sovětském svazu.

Pozdějšími úpravami se tedy politické narážky z Pasternakova překladu nejen zcela nevytratily, ale některé časem dokonce přibýly. Nevymizel z něj ani srozumitelný, úderný jazyk, nazývající věci pravým jménem. A zachováno zůstalo rovněž Pasternakovo vystižení postavy Hamleta, které vyústilo v jeho otevřený spor s oficiálním sovětským výkladem Shakespeareova hrdiny.

Pasternakův výklad Hamleta

Čtvrtého září 1946 přijal nejvyšší stranický orgán Sovětského svazu usnesení, jehož předmětem byla zdrcující kritika druhého dílu filmu Sergeje Ejzenštejna (1898–1948) o Ivanu Hrozném. Usnesení hlásalo, že první ruský car, „člověk pevné vůle i charakteru“, je v Ejzenštejnově snímku prezentován coby „zbabělec se slabou vůlí – něco jako Hamlet“. (Artizov – Naumov 1999: 601) Tento karikující výklad Shakespeareova hrdiny Pasternaka zjevně pobouřil, jak vyplývá z jeho *Poznámek k překladům Shakespeareových tragédií* (Bykov 2012: 586–587), publikovaných v září téhož roku anglicky v moskevském časopise *Soviet Literature* (Sovětská literatura) a v roce 1956 (s vynecháním některých míst) také rusky v prvním ze dvou čísel almanachu *Литературная Москва* (Literární Moskva), jehož další vydávání sovětské orgány zakázaly pro jeho neortodoxnost:

Shakespeareova doba neznala slabou vůli. Ta tehdy nikoho nezajímala. [...] Shakespeare říká, že Hamlet je princ z královské krve, který ani na chvíli nezapomíná na svá práva na trůn, je to miláček starého dvora, od přírody talentovaný, a proto nadmíru sebevědomý muž. V souhrnu rysů, jimiž ho autor obdařil, není prostor pro zbabělost – vylučují se s ní. Spíše naopak: divák má možnost posoudit, jak velká je Hamletova oběť, jestliže se při svých vyhlídkách na budoucnost vzdává privilegií v zájmu vyššího cíle. Hamlet se od okamžiku, kdy se mu zjeví přízrak mrtvého otce, zřekne sám sebe, aby „konal vůli toho, který jej poslal“. [...] *Hamlet* není drama slabé vůle, ale povinnosti a sebeobětování. (Pasternak 1994: 345)

„Aby konal vůli toho, který jej poslal.“ Evangelijní odkaz k Ježíšovým slovům¹⁴ nám pomáhá lépe porozumět ještě jedné proměně, která se v Pasternakově překladu s *Hamletem*

¹⁴ *Evangelium podle Jana*, kapitola 4, verš 34: „Ježíš jim [svým učedníkům] řekl: ‚Můj pokrm jest, abych činil vůli toho, který mě poslal, a dokonal jeho dílo.‘“ (Bible 1996: 95)

odehrála. Ruský překladatel Shakespearova hrdinu nejen přiblížil svému století, ale navíc, jak zjistila badatelka Anna Kay France, z něj učinil jednoznačněji kladného hrdinu, než jakým se jeví v předloze. France si povšimla, že Pasternak utlumil některé Hamletovy slovní výpady proti jeho blízkým, zejména proti matce, královně Gertrudě, a milované Ofélii.

Před klíčovým rozhovorem s Gertrudou se dánský princ zařekne, že ji nenapadne dýkou, nýbrž „ostřím slov“¹⁵ (Shakespeare 1992: 223) Hamlet matce vmete do tváře, že vyměnila „svatební sliby“ (marriage vows), které si dala se svým bývalým mužem, za „zprzněné lože“ (enseamed bed) s králem Klaudiem:

Nay, but to live	A ještě ke všemu žít
In the rank sweat of an enseamed bed	v páchnoucím potu zprzněného lože,
Stewed in corruption, honeying and making love	propadnout hnilobě, cukrovat a milovat se
Over the nasty sty	v hnusném chlívě
(Shakespeare 2006a: 343)	

Gertrudě Hamletova slova „pronikají do uší jak dýky“. (Shakespeare 2006a: 343) Jak si ale povšimla Anna Kay France, ve vydání Pasternakova překladu z roku 1953 je ostří Hamletových slov nápadně obroušeno:

Валяться в сале	Válet se v tuku
Продавленной кровати, утопать	proleželé postele, tonout
В испарине порока, любоваться	v potu neřesti, kochat se
Своим паденьем...	vlastním pádem...
(Poplavskij (ed.) 2002: 164)	

Podobně Pasternak zbavil Hamletovu řeč i některých dalších hrubostí vůči matce i vůči Ofélii. Zcela pak vynechal dvě sloky Oféliiny písně o mladíkovi, který na dívce vymámí její panenství, aby ji vzápětí opustil. (France 1978: 33) Tímto radikálním škrtem Pasternak zbavil Hamleta možného podezření, že se snad k Ofélii zachoval stejně jako onen mladík z písně, byť reálně takovému činu ze strany titulního hrdiny nic nenasvědčuje.

Proč Pasternak provedl takový průklest? Badatelka France dospěla k přesvědčení, že ruský překladatel vnímal Hamleta jako „postavu bezmála ježíšovského typu“. (France 1978: 39) Na důkaz svých slov připomíná nejen Pasternakův evangelijní odkaz, podle něhož se Hamlet „zřekne sám sebe, aby konal vůli toho, který jej poslal“, nýbrž i další biblický postřeh ruského překladatele, týkající se Hamletova proslulého monologu „být, nebo nebýt“. „Jde o nejrozdechvělejší a nejhorečnatější řádky, jaké kdy byly napsány o úzkosti z neznáma před branou smrti,“ říká Pasternak a dodává, že Hamletova promluva se „silou prožitku stupňuje až k hořkým tónům Getsemane.“¹⁶ (France 1978: 22) Shakespearův hrdina v představě ruského básníka zažívá podobnou osamělost a smutek jako Kristus, když v Getsemanské zahradě bděl na modlitbách, zatímco tři apoštolové,

¹⁵ V překladu Zdeňka Urbánka.

¹⁶ V překladu autora článku podle ruského originálu (Pasternak 1994: 346).

kteří ho doprovázeli, usnuli opodál. „Vše je vykoupeno, omyto a povzneseno nejen myšlenkami Hamletova monologu, ale také žářem a čistotou slz, které v něm znějí,“ uzavírá Pasternak hamletovskou kapitolu svých *Poznámek*. (Pasternak 1994: 346) A v básni *Hamlet*, kterou zařadil do románové epopoje *Doktor Živago*, napsané v letech 1945–1955, nechává Shakespearova hrdinu pronášet Ježíšova slova (France 1978: 22) opakovaná v téměř nezměněné podobě hned třemi evangelisty, Matoušem, Markem a Lukášem:

Abba, otče, tento hořký kalich
aspoň dnes odejmi ode mne.¹⁷
(Pasternak 1990: 554)

Podle Anny Kay France (1978: 22) směřoval Pasternak k „exaltované a idealizované interpretaci Hamleta“ nejen jako vykladač, nýbrž i jako překladatel. „Znepokojivá možnost, že zlo dokáže nakazit a ovládnout dokonce i ctnostné bytosti,“ podotýká France (1978: 28), „se v Pasternakově překladu nevyjevuje tak silně jako v originále.“

Aoifé Gallagherová, která rovněž zkoumala Shakespearova *Hamleta* v kontextu sovětského Ruska, Pasternakův sklon k ulamování hrotů zdůvodňuje civilněji, bez biblických paralel, ale v principu podobně. Podle ní chtěl Pasternak sovětským čtenářům především zviditelnit Hamletovu „věrnost osobní integritě, dodržovanou za všech okolností“. (Gallagher 2009: 123) Shakespearův hrdina se měl stát vzorem člověka, který jedná v souladu se svým svědomím, v době mravního relativizování, kdy mnozí, pokud nebyli přímo zfanatizováni oficiální propagandou, omlouvali politické oběti sovětského režimu v duchu pořekadla „když se kácí les, lítají třísky“, případně „nikdo není bez viny“. Aby svého Hamleta zaštilil před podobně relativizujícími soudy, pokusil se Pasternak poněkud otupit ostří slov, jež Hamlet v zájmu vyššího cíle obrací proti svým nejbližším.

Postřehy Anny Kay France i Aoifé Gallagherové se nepochybně ubírají správným směrem. Hlavní akcent Pasternakovy překladatelské interpretace Hamleta však spočívá v něčem jiném.

Předně bychom neměli zapomenout, že mnohé slovní útoky hlavního hrdiny Pasternak v prvním vydání svého překladu z roku 1940, které sám upřednostňoval před všemi vydáními pozdějšími,¹⁸ znějí stejně ostře jako v originále. Například obrat „v hnusném chlívě“ (over the nasty sty), kde podle Hamleta Gertruda tráví milostné chvíle s Klaudiem, ruský překladatel původně přeložil slovy „na hnoji“ (среди навоза). (Poplavskij (ed.) 2002: 164) Podobně také Hamletovo zvolání „propadnout hnilobě, cukrovat a milovat se“, shrnující podstatu Gertrudina vztahu s novým manželem, Pasternak porůznu přeložil slovesy „líbat se“ (целоваться), „kmotřit se“ (кумиться) a „kochat se“ (наслаждаясь), která ve spojení s obratem „na hnoji“ působí přinejmenším ironicky, ne-li vyloženě cynicky. (Poplavskij (ed.) 2002: 164) A třebaže v šesti vydáních Pasternakova *Hamleta* publikovaných v letech 1942–1957 dvě sloky Oféliiny písně chybí (France 1978: 33), Pasternak obě přeložil včetně obhroublých narážek a zařadil do vydání prvního (1940) i druhého (1941). Obě dvě sloky pak najdeme také v posmrtném vydání jeho *Hamleta* z roku 1968 (Šekspir 1968: 211), které připravil Pasternakův syn Jevgenij.

¹⁷ V překladu Jana Zábrany.

¹⁸ Tento fakt uvádí Pasternakův syn Jevgenij v soukromém dopise z 10. listopadu 1973. (France 1978: 261)

Žádný překlad navíc nemůže zastrít, že ani Hamletovy ruce nezůstávají bez krve. I nad Pasternakovým Hamletem si tak nutně musíme položit otázku, zda je v situaci titulního hrdiny vůbec možné dobrat se nápravy „z kloubu vymknuté“ doby pouze nenásilnými prostředky, tedy ježíšovským „sebeobětováním“, o němž ve svém rozboru Pasternakova výkladu *Hamleta* mluví France (France 1978: 49), nebo, řečeno slovy Gallagherové, „věrností osobní integritě“, nepřipouštějící žádné selhání ani pochybení.

Mezi Pasternakovými pokusy o překlad monologu „být, nebo nebýt“ se vyskytuje varianta, která k pochopení jeho interpretace Hamleta dává ještě trochu jiné vodítko, než jaké najdeme v rozbořech obou badatelek:

Быть или не быть, вот в чем вопрос.
 Достоинство ль
 Терпеть без ропота позор судьбы
 Или надо оказать сопротивление,
 Восстать, вооружиться, победить
 Или погибнуть? Умереть. Забыться.
 (Poplavskij (ed.) 2002: 121)

Být, nebo nebýt, to je ta otázka. Je důstojnější
 snášet bez reptání potupu osudu,
 nebo je třeba se vzepřít,
 povstat, ozbrojit se, zvítězit,
 anebo zahynout? Zemřít. Usnout.

„Povstat, ozbrojit se, zvítězit.“ Může vzpoura proti osudu skončit vítězstvím? Takovou možnost Shakespearův Hamlet nepřipouští. „Střely a šípy sprostého osudu“ (the slings and arrows of outrageous fortune) je možné buď „snášet“ (to suffer), nebo „vzít zbraň“ (to take arms) a „ukončit je vzpourou“ (by opposing end them). (Shakespeare 2006a: 284–285) Tato vzpoura však vzbouřenci nepřinese vítězství, nýbrž nevyhnutelnou smrt, jak konstatuje sám Hamlet v dalších verších své promluvy.

Pasternakův překlad nicméně míří jinam. Ruský překladatel Hamleta interpretuje jako muže vzpoury, muže činu, který své kroky promýšlí, aby vpsledu mohl účinně konat, protože věří, že osud není nepřemožitelný. Ano, člověk v zápase s ním může zahynout. Ale stejně tak může „povstat, ozbrojit se“, a jak říká Pasternak, může také „zvítězit“. Právě takového Hamleta chtěl ruský překladatel představit občanům své země. Sebevědomého a odhodlaného.

Překlad jako zrcadlo doby

Od roku 1940, kdy Pasternakův *Hamlet* vyšel poprvé, přes celou Velkou vlasteneckou válku (1941–1945) a ještě několik let poté byl Shakespeare na jevištích Sovětského svazu v podstatě zakázaným autorem. Za války směl Hamlet v Pasternakově překladu promlouvat z jeviště pouze v odlehlém Novosibirsku. (Bykov 2012: 588) Čtenáře však neztrácel. Během válečných let se ruskému spisovateli svěřovali neznámí lidé v dopisech z fronty, že si jeho překlad vzali při odchodu z domova s sebou. (Pasternak 2002: 10) On sám o těchto ohlasech píše v soukromém dopise z 23. května 1942: „Hamlet prožil neslýchanou, otřesnou zimu na válečné frontě a v lazaretech, u postelí umírajících a v životních podmínkách vynucených přesídlenců.“ (Pasternak 1970: 342)

Nepsaný zákaz uvádět v Sovětském svazu *Hamleta* i další Shakespearovy hry padl až po Stalinově smrti. V roce 1954 se nejznámější Shakespearovo drama hrálo v Moskvě

(v překladu Pasternakově) a rovněž v Leningradu (v překladu Michaila Lozinského), přičemž leningradští inscenátoři na jeviště umístili bránu ze železných mříží – takovou, jakou se vstupovalo do tisíců vězeňských táborů GULAGU. (Poplavskij 2014: 19)

V roce 1964 Pasternakův *Hamlet* v režii Grigorije Kozinceva promluvil poprvé i ze stříbrného plátna. Diagnóza doby, zachycená v monologu „být, nebo nebýt“, zaznívá v Kozincevově černobílém filmu jako vnitřní hlas hrdiny. Hamlet, ztvárněný Innokentijem Smoktunovským, stojí mlčky na mořském pobřeží mezi skalními útesy a soustředěně naslouchá vlastnímu nitru. Slyšíme přitom jednu z politicky nejostřejších variant Pasternakova překladu. Ruský spisovatel, na rozdíl od Shakespeara, v ní odkazuje k vrcholům mocenské vertikály, v ruských dějinách tak často a bezvýhradně uctiváným:

А то кто снес бы ложное величье
Правителей, невежество вельмож
(Poplavskij (ed.) 2002: 124)

Kdo by jinak snesl falešný majestát
vládců, nevdělanost velmožů

V letech 1971–1980 Pasternakova *Hamleta* hrálo moskevské Divadlo na Tagance v režii Jurije Ljubimova. Představení, jež se dočkalo více než dvou set repríz, dominoval Vladimir Vysockij. Hrál titulní roli a současně před diváky předstupoval s akustickou kytarou ve své úloze nejnámější. Jako zpívající ruský bard. Před první scénou nechal Ljubimov Vysockého přednést zhudebněnou verzi Pasternakovy básně *Hamlet* (s vynecháním předposlední sloky). Verše, opakující úzkostné zvolání Ježíše k Bohu Otci v Getsemanské zahradě, přibližují prožitky herce, který v roli Shakespearova hrdiny právě vstoupil na jeviště:

Utichl hluk, když na scénu jsem vyšel.
Jenom rám dveří svírám v objetí,
v ohlasu zdaleka chci slyšet,
co stane se v mém století.

Tisíc kukátek se na mne zdáli
upírá jak oči zmnožené.
Abba, otče, tento hořký kalich
aspoň dnes odejmi ode mne.

Já ctím tvou vůli, dobře je mi známa,
tu roli hrát jsem ochoten.
Teď se však dává zcela jiné drama,
nenut mě, protentokrát jen.

V promyšleném pořadí jdou dějství
a konec čeká všechny vespolek.
Jsem sám, vše tone v bahně farizejství.
Život – to není přejít přes pole.
(Pasternak 1990: 554)

V dokumentárním filmu *Быть или не быть* (Být, nebo nebýt), natočeném v letech 1971–1972 převážně během zkoušek *Hamleta* v Divadle na Tagance, dává Ljubimov Vysockému pokyn, aby Pasternakova báseň zazněla jako „vyznání za sebe, za kolegy, za divadlo“. A jako „modlitba před započítím“. Tento princip souvisí s pradávnou tradicí ikonopisectví. Nežli se malíř ikony odhodlal k prvnímu tahu štětcem, odříkal modlitbu uvádějící duši do soustředěného stavu, v němž jeho ruku mohl vést Bůh: „Hospodine, otevři můj vnitřní zrak, abych porozuměl, jak správně nakreslit tuto ikonu, a zůstávej se mnou po celou dobu mé práce.“¹⁹ Vysockého výstup v úvodu tagankovské inscenace *Hamleta* měl tentýž smysl. Třebaže se týkal mnohem pomíjivějšího druhu umění, byl, před každým představením znovu, modlitbou za dílo, které měli herci vytvořit před zraky diváků. A nadto nenásilně umocňoval Pasternakův křesťanský výklad titulního hrdiny.

Jak ale máme rozumět samotné Pasternakově básni? Zoufalá prosba o odnětí „hořkého kalichu“, po které následuje jeho smířené přijetí, je srozumitelná na první pohled. Herec přijímá roli Hamleta s takovou úzkostí i pokorou, s jakou Ježíš přijal vůli svého Otce. Co však znamenají verše „v ohlasu zdaleka chci slyšet, co stane se v mém století“? „Ohlas“ přece následuje vždy až poté, co se určitá událost odehrála. Jak bychom v něm mohli „slyšet“, co se teprve „stane“? Aktuálnost Shakespearova *Hamleta* v sovětském Rusku ovšem dodává jinotajným slovům „ohlas zdaleka“ zřetelný význam. Skrývá se za nimi samo Shakespearovo drama. Třebaže vzniklo v době alžbětinské Anglie na přelomu 16. a 17. století, lze v něm objevit mnoho z podoby i mravů doby Pasternakovy.

Z Pasternakových verzí *Hamleta* Ljubimov zvolil tu nejodvážnější, kde titulní hrdina promlouvá jako nerezignovaný muž, odhodlaný „zvítězit, anebo zahynout“. Monolog „být, nebo nebýt“ Vysockij započínal natříkrát, jako by otázku života a smrti řešil „už dávno“ (Vysockij 2012), mnohokrát, přičemž teprve napotřetí ho dořikal celý. V dochovaném fragmentu videozáznamu pořázeného maďarskou televizí při hostování Ljubimovova hereckého souboru v Budapešti v roce 1976 vidíme, jak při třetím započítí Hamletova monologu Vysockij s horečnatou energií a v obrovském napětí doslova křičí do publika (Vysockij 2012):

Быть или не быть, вот в чем вопрос.

Достоинно ль

Терпеть без ропота позор судьбы

Иль надо оказать сопротивление,

Восстать, вооружиться, победить

Или погибнуть?

(Poplavskij (ed.) 2002: 121)

Být, nebo nebýt, to je ta otázka. Je důstojnější

snášet bez reptání potupu osudu,

nebo je třeba se vzepřít,

povstat, ozbrojit se, zvítězit,

anebo zahynout?

Celé představení *Hamleta* v Divadle na Tagance se dochovalo pouze v audiozáznamu.²⁰ Ještě dnes tak můžeme alespoň slyšet, jak Vysockij promlouvá k divákům prostřednictvím jedné z politicky nejodvážnějších verzí Pasternakova překladu. Závěrečná

¹⁹ Z modlitby ikonopisce (*Molitva ikonopisca*: <http://teofos.com/molitva-ikonopista>).

²⁰ *Gamlet: Spektakl Teatra na Taganke* (2008).

promluva jeho Hamleta obsahuje i slova o „smrti“ – „eskoktě neúprosné“, po níž přichází už jenom „mlčení“. Vysockého žena Marina Vladyová (2005:215) vzpomíná, že na konci představení, pokaždé vyprodaného, diváci zůstávali „dlouhé minuty nehybně sedět“.

Pasternakův *Hamlet* vznikl ve snaze učinit Shakespearovu hru co možná nejsrozumitelnější soudobému publiku. Je to překlad divadelní, předávající spíše „myšlenky a scény“ než jednotlivá „slova a obrazy“, jak říká Pasternak v předmluvě k jeho prvnímu, časopiseckému, „mladogvardějskému“ vydání. (Pasternak 1940: 16) Ruský básník se v něm vymezil zejména jazykově:

Šdílím mínění mnohých, že doslovnost a zachování formy ještě nezaručují tu pravou věrnost předloze. Shody mezi překladem a originálem, podobně jako mezi obrazem a zobrazovaným, lze dosáhnout pomocí živého a přirozeného jazyka. Proto by se překladatel, tak jako původní autor, měl vyhýbat slovům, jež sám běžně nepoužívá, a rovněž literární přetvářce zvané stylizace. I překlad by měl působit jako život, a nikoli jen jako literatura. (Pasternak 1994: 342)

Viděli jsme však, že „tu pravou věrnost předloze“ Pasternak nespatořoval pouze v nalezení „živého a přirozeného jazyka“. Toužil vypovědět svým současníkům Hamletův příběh takovým způsobem, aby se s ním mohli identifikovat. Sáhł proto k nepřehlédnutelným odkazům a nápovědím směřujícím k jeho vlastní, „z kloubu vymknuté“ době, v níž mu bylo dáno žít.

LITERATURA A PRAMENY

- Achmatovová, Anna (1990) ‚Rekviem‘, in Anna Achmatovová, *Vestálka paměti*, Praha: Lidové nakladatelství, 221–233.
- Artizov, Andrej, Naumov, Oleg (eds.) (1999) *Vlast i chudožestvennaja intelligencija: Dokumenty CK RKP(b) – VKP(b) – VČK – OGPU – NKVD o kulturnoj politike (1917–1953 gg)*, Moskva: Meždunarodnyj Fond DEMOKRATIJA.
- Baer, Brian James, Olshanskaya, Natalia (2013) ‚Introduction‘, in Brian James Baer, Natalia Olshanskaya (eds.), *Russian Writers on Translation*, Manchester: St. Jerome Publishing, 3f–14f.
- Bible (1996), Praha: Česká biblická společnost.
- Boris Pasternak: <http://www.nobelprize.org/prizes/literature/1958/pasternak/facts> (access 6. 7. 2021).
- Bykov, Dmitrij (2012) *Boris Pasternak*, Moskva: Molodaja gvardija.
- Figes, Orlando (2009) *Šeptem: Soukromý život ve Stalinově Rusku*, Praha / Plzeň: Beta-Dobrovský & Ševčík.
- France, Anna Kay (1978) *Boris Pasternak's Translations of Shakespeare*, Berkeley: University of California Press.
- Gallagher, Aoife (2009) ‚Pasternak's Hamlet: translation, censorship and indirect communication‘, in Eiléan Ní Chuilleanáin, Cormac Ó Cuilleaináin, David Parris (eds.), *Translation and Censorship*, Dublin / Portland: FourCourts Press, 119–131.
- Gamlet: Spektakl Teatra na Taganke* (MP3) (2008), Moskva: Gosteleradiofond.
- Gifford, Henry (1977) *Pasternak: A critical study*, Cambridge / London / New York / Melbourne: Cambridge University Press.
- Gnedič, Nikolaj Ivanovič (1817) Iliada: ‚Pesn I, Rasprja Voždež‘, in *Trudy Obščestva Ljubitelej Rossijskoj Slovesnosti pri Imperatorskom Moskovskom Universitete*, část sedmaja, Moskva: Universitetskaja Tipografija, 3–21.
- Havel (1999) *Projevy z let 1990–1992 / Letní přemítání (spisy 6)*, Praha: Torst.

- Homér (1980) *Ílias*, Praha: Odeon.
- Homérová Ílias* (1942), Praha: Jan Laichter.
- Ivankin, Aleksandr – Oksančenko, Jurij – Povarov, Sergej – Kozelkov, Jurij (1971–1972) *Byt ili ne byt* (studentický dokumentární film), Moskva: Vserossijskij gosudarstvennyj institut kinematografii.
- Markov, Vladimir (1961) 'An Unnoticed Aspect of Pasternak's Translations', *Slavic Review* 20(3): 503–508.
- Molitva ikonopisca*: <http://teofos.com/molitva-ikonopista> (access 6. 7. 2021).
- Najman, Anatolij (2002) *Rasskazy o Anne Achmatovoj*, Moskva: EKSMO-Press.
- Pasternak, Boris (1940) 'Ot perevodčika', *Molodaja gvardija* 19(5–6): 15–16.
- Pasternak, Boris (1956) 'Zametki k perevodom šekspirovskich tragedij', in *Literaturnaja Moskva: Literaturno-chudožestvennyj sbornik moskovskich pisatelej*, Moskva: Gosudarstvennoje izdatelstvo chudožestvennoj literatury, 794–809.
- Pasternak, Boris (1994) 'Zamečanija k perevodom iz Šekspira', in Boris Pasternak, *Sočinenija v dvuch tomach*, tom 2, Tula: Filin, 342–358.
- Pasternak, Boris (1970) 'Anne Osipovne Naumovoj, 23. V. 42', in Jevgenij Pasternak (ed.), *K perevodom šekspirovskich dram (Iz perepiski Borisa Pasternaka)*, Masterstvo perevoda VI, Moskva: Sovetskij pisatel, 341–343.
- Pasternak, Boris (1990) *Doktor Živago*. Praha: Lidové nakladatelství.
- Pasternak, Boris (1991) *Doktor Živago*. Moskva: SP Interdom / Centurion / APS.
- Pasternak, Jevgenij (2002) 'K istorii perevoda Gamleta', in Vitalij Poplavskij (ed.), *Gamlet Borisa Pasternaka: Versii i varianty perevoda šekspirovskoj tragedii*, Moskva / Sankt-Peterburg: Letnij sad, 5–11.
- Poplavskij, Vitalij (ed.) (2002) *Gamlet Borisa Pasternaka: Versii i varianty perevoda šekspirovskoj tragedii*, Moskva / Sankt-Peterburg: Letnij sad.
- Poplavskij, Vitalij (2002) 'Ja sam ne znaju, kakuju iz etich versij vybrat...', in Vitalij Poplavskij (ed.), *Gamlet Borisa Pasternaka: Versii i varianty perevoda šekspirovskoj tragedii*, Moskva / Sankt-Peterburg: Letnij sad, 12–22.
- Poplavskij, Vitalij (2014) 'Gamlet, princ datskij', in Uiljam Šekspir, *Velikije tragedii v russkich perevodach: Gamlet*, Moskva: PROZAIK, 5–24.
- Provokacionnaja vylazka meždunarodnoj reakcii*, Literaturnaja gazeta (25. října 1958): 2.
- Shakespeare, William (1946) *Hamlet, králevic dánský*, Praha: František Růžička.
- Shakespeare, William (1992) 'Hamlet', in William Shakespeare, *Romeo a Julie / Hamlet*, Brno: Atlantis, 141–288.
- Shakespeare, William (2006a) *Hamlet* (edited by Ann Thompson and Neil Taylor), London: The Arden Shakespeare.
- Shakespeare, William (2006b) *Macbeth* (edited by Kenneth Muir), London: The Arden Shakespeare.
- Shakespeare, William (2008) *Hamlet, Prince of Denmark* (edited by Philip Edwards), Cambridge: Cambridge University Press.
- Shakespeare, William (2008) *Hamlet* (edited by George Richard Hibbard), Oxford: Oxford University Press.
- Šekspir, Viljam (1940) 'Gamlet, princ datskij', *Molodaja gvardija* 19(5–6): 15–131.
- Šekspir, Viljam (1951) *Tragedii*, Moskva / Leningrad: Gosudarstvennoje Izdatelstvo Detskoj Literatury Ministerstva Prosveščenija RSFSR.
- Šekspir, Viljam (1968) *Tragedii / Sonety*, Moskva: Izdatelstvo Chudožestvennaja literatura.
- Šentalinskij, Vitalij (2011) *Donos na Sokrata*, Moskva: Progress-Plejada.
- Vladimir Vysockij / Koni priveredlivyje (izbrannoje)* (DVD) (2012), Moskva: Kvadro-disk.
- Vladyová, Marina (2005) *Vladimir aneb Zastavený let*, Praha: Albatros.
- Zubov, Andrej (ed.) (2014) *Dějiny Ruska 20. století: 1894–1939*, Praha: Argo.
- Zubov, Andrej (ed.) (2015) *Dějiny Ruska 20. století: 1939–2007*, Praha: Argo.

РЕЗЮМЕ

К числу интеллектуальных достижений, отражающих специфически русское мышление и чувственность, несомненно, относятся канонические русские переводы мировой литературной классики. Известнейшим русским переводом драматургии Уильяма Шекспира (1564–1616), получившим широкий отклик в советском обществе, является «Гамлет» в переводе русского писателя

Бориса Пастернака (1890–1960). Пастернаковский перевод отличается тремя особенностями русской духовной самобытности: высокой стихотворной музой, православно-христианской трактовкой заглавного героя и, прежде всего, политической ангажированностью. Репрессированный тоталитарным режимом советский писатель и переводчик превратил «Гамлета» в зеркало своего времени с помощью четких намеков, акцентирующих заметные параллели между гамлетовской Данией под властью короля-братоубийцы и сталинской Россией.

PhDr. Stanislav Rubáš, Ph.D.

*Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
stanislav.rubas@ff.cuni.cz*

LA TRADUCCIÓN RELIGIOSA EN ESPAÑA EN EL SIGLO XV

ANTONIO BUENO GARCÍA

ABSTRACT

Religious translation in Spain in the XVth century

The 15th century was a turning point for the Church after a period of decline that threatened its spiritual foundations and social credibility. Translation played a decisive role at the time, making reality the spirit of reform in the religious institution. Translation was the medium in which the Church relied to introduce new ideas based on humanism, promote theology, and serve as a bridge in the evangelical mission, within and outside the borders of the kingdom. Its practice reached great goals among the religious and made it possible to publicize fundamental texts of the Bible, theology, philosophy, literature, and science of renowned European authors.

Key words: religious translation, translator, 15th century, reform, religious orders

Introducción

Pasados los tiempos de la era monástica¹ (del siglo VI al XII), de la reforma cisterciense (siglo XI) y del nacimiento de las órdenes mendicantes (siglo XIII), la península ibérica se enfrentaba en el siglo XV a una grave crisis religiosa, que generaba enorme preocupación tanto en la jerarquía eclesiástica como en las bases. Los desmanes en el seno de la Iglesia, la relajación de costumbres y las corruptelas entre los religiosos demandaban nuevos caminos entre los frailes para redimir el proyecto del Evangelio.

En este nuevo espíritu de reforma, surgido sobre todo en el seno de las órdenes religiosas, jugaron un gran papel los movimientos de refundadores y observantes; que siguieron dos caminos fundamentalmente diferentes: uno de introspección y de refugio en la austeridad del convento, y otro de apertura extramuros en busca del pueblo humilde a quien confiar el mensaje.

En la nueva representación evangélica despertó también mucho interés la lección teológica, que desde hacía décadas se enseñaba en las universidades europeas: Bolonia,

¹ Se tiende a considerar como “era monástica” la que transcurre entre la muerte de San Benito (hacia el año 547) y la de San Bernardo (1153), siglos también a los que se les denomina “benedictinos”.

Oxford o París; y también españolas: Salamanca, Valladolid o Alcalá; y que en este siglo alcanzó altas cimas en manos de maestros y catedráticos franciscanos o dominicos.

Hacia ya dos siglos que había dado comienzo la era de los viajes y descubrimientos, pero las posibilidades que ofreció a finales de siglo el nuevo continente americano y también el asiático eran considerables, pues allí se podía hacer realidad el sueño evangélico.

La traducción jugó en la época un factor determinante para llevar a la práctica este estado de opinión, y fue el medio de apoyo para introducir las nuevas ideas humanistas, potenciar la teología y servir de puente en la misión evangélica, realizada dentro y fuera de las fronteras del reino. Su práctica alcanzó grandes metas entre los religiosos.

Temas, estilos y lenguas de traducción

Entre la gran variedad de obras que los religiosos traducen se encuentran las dedicadas a las Sagradas Escrituras: la Biblia, en versión antigua, como la Vulgata, o posteriores, como la denominada Biblia de la Casa de Alba; también en versión fragmentaria, a partir de los Libros I–II de los Macabeos; los evangelios, en especial el de San Mateo. Estas traducciones ya empiezan a tener en consideración las lenguas romances, por lo que nos llegará en lengua castellana o valenciana. Se trata a veces de correcciones sobre la versión latina. Al lado de las Sagradas Escrituras de la religión católica veremos aparecer también en la época versiones del Corán. Entre los textos de la vida monástica tienen también cabida la “Regla” de diversas órdenes religiosas, los cánones, además de un buen número de obras dogmáticas y tratados sobre la Iglesia, la Vida de Cristo, la sabiduría de Dios, devocionarios, sermonarios y santorales, obras litúrgicas, confesionarios, etc.

Un tipo de obra muy de moda en la época, y que fue cultivado por los eclesiásticos, fueron también los “dichos” memorables de santos o personas célebres (como san Francisco de Asís o el rey Alfonso de Aragón), los “hechos” (como los de Jaime I) o los “ejemplos” moralizantes. Estas obras elaboradas en tercera persona o en forma de diálogos, conseguían atraer a la población lectora, además de instruirles en la ética o la religión. Estas obras, en las que recalaban con asiduidad los predicadores (dominicos o franciscanos), estaban destinadas a servir de apoyo en los sermones o para la lectura edificante de frailes o de laicos. Esta expresión de la espiritualidad, basada en los ejemplos, llegó por influencia de algunas obras de Italia, como la *Vida de S. Francisco de Asís* o los *Dichos* de fray Gil de Asís, y por autores como Domenico Cavalca, Girolamo Savonarola o Cherubino da Spoleto. En España será célebre el *Libro de los exemplos*, de **Clemente Sánchez de Vercial**, (¿1365–1467?), arcediano de Valderas (León), que lo compuso para un público amplio y para la lectura edificante, y que pudo haber servido por supuesto para la predicación. En las innovaciones hechas por dominicos y franciscanos, antes de cada ejemplo introducirían una máxima o un proverbio en latín, que ilustraría el *thema* de los sermones. La ordenación alfabética de la materia facilitaría también su empleo a los predicadores.

Otro género muy habitual entre los eclesiásticos fue la crónica. No es de extrañar tal actividad cuando el que encargaba y financiaba era el noble o el monarca. Así, veremos aparecer obras como: las crónicas de los reyes de Castilla o de los hitos de Hispania, o de la era antigua, que permitía establecer parangón con la actual, así llegaron las “Heroidas”,

como la *Historia de Roma* de Herodiado, *La conjuración de Catilina* o *La Guerra de Yugurta* de Salustio. Fueron también de interés las obras sobre educación de los príncipes o los asuntos de estrategia militar y el arte de la guerra. El género biográfico tuvo también especial interés, alentado por obras como las *Vidas paralelas*.

En la vertiente filosófico-religiosa cobraron especial interés las obras sobre la sabiduría, la consolación humana, la vanidad del mundo, el amor, la amistad o la senectud, donde se encuentran las referencias que un mundo renacentista acuerda a la formación religioso-humanista del individuo.

En el campo de la retórica vieron con interés determinadas obras sobre algunas figuras y paradojas, y sobre todo la aportación de Tulio. Desde el punto de vista literario, los traductores religiosos bebieron de las fuentes del mundo grecolatino y cultivaron la mitología, concediendo especial interés a obras sobre la genealogía de los dioses o epopeyas, como *La Iliada*, *La Eneida* o *Los Trabajos de Hércules*, además de concentrarse en obras filosóficas de los grandes sabios de Grecia y Roma y literarias de ambas culturas, como las Bucólicas, determinadas fábulas y los metros latinos.

Más cercanas a la época son las obras que marcaron el Renacimiento italiano y que merecen también la atención de los traductores religiosos, nos referimos a la *Divina Comedia* y a alguna parte concreta de ellas como “El infierno”, o al poemario italiano (por ejemplo, “Roma”). Este siglo que se cierra con la aventura de los grandes viajes no olvida tampoco obras como el *Libro de Marco Polo anotado por Cristóbal Colón*.

Además de la traducción propiamente dicha, los religiosos practicaron en ocasiones la autotraducción, de textos sobre todo en latín y hacia las lenguas romances, que se explica por ese todavía ágil manejo de la lengua clásica por parte de los religiosos y su doble necesidad de divulgación del tema en un entorno popular.

Otra de las tareas que desarrollaron los traductores eclesiásticos, por su amplio conocimiento de las lenguas, fue la elaboración de obras lingüísticas y lexicográficas, como tratados de sinonimia, artes y vocabularios de las lenguas latina, romances o árabe, estando en ocasiones ante la primera obra publicada de tales características. Esta labor alcanzó hitos sin igual en las misiones del nuevo mundo, llevadas a cabo solo unos años más tarde, en las postrimerías del siglo XV y los albores del siglo XVI.

En cuanto a las lenguas de traducción, si en la mayoría de los casos estamos ante traducciones del latín al castellano también se producen desde esta lengua clásica y oficial en la cultura a otras lenguas romances, como el gallego, catalán o valenciano e incluso a otras extranjeras como el francés o el limosín. De igual modo tenemos la dirección inversa, es decir versiones de estas lenguas romances al latín, y también son frecuentes las traducciones entre las diferentes lenguas romances. En el caso de la Biblia se traduce desde el griego o el hebreo a romance, además del latín, teniendo en cuenta eso sí la versión de la Vulgata. En cuanto al árabe, lengua también de la ciencia, se traduce de esta al latín y a lenguas romances. Es frecuente también la traducción del francés, italiano o portugués a las lenguas romances de los reinos de España. Y en cuanto a la autotraducción, tendremos casos al castellano de textos en latín (o usando el latín como lengua puente del griego) o en valenciano.

En cuanto al formato, la traducción aparece habitualmente como texto único o de modo independiente, y en ocasiones en formato interlineal y trilingüe (árabe, castellano y latín, por ejemplo).

Se dan también circunstancias desde el punto de vista de la transmisión oral como la de algún predicador que pronuncia en valenciano una obra escrita en latín y en castellano.

Promotores y protectores de la traducción

No se ha hablado lo suficiente del poder que tienen los promotores o los protectores de las traducciones sobre la publicación de las obras, así como sobre la introducción de modelos culturales y de pensamiento -también religiosos en este caso-. La capacidad que tienen para influir en la sociedad desde el punto de vista cultural y de las ideas, y el papel que juegan en la conformación del canon o en la alteración del mismo son dignos de mención. Ellos actúan como mecenas y son los responsables del encargo, los que deciden qué debe traducirse o qué no, tienen capacidad para financiar el trabajo, y a menudo dictan las normas a seguir. De algún modo son los inspiradores intelectuales de los traductores, y en justa medida corresponsables del resultado.

En una época como la del siglo XV en la que la religión actúa como elemento vertebrador de la política de los diferentes reinos de la península, la traducción adquiere un tinte político, es la manera de autoafirmarse como y de potenciar la lengua vernácula.

La traducción de la Biblia y de los textos cristianos es también un compromiso político, pero no solo se encomienda a individuos de la Iglesia la traducción de textos de carácter religioso, también de estrategia militar y social, asuntos delicados que entran de lleno en la confianza depositada sobre ellos. Mencionemos aquí a algunas de estas figuras promotoras y protectoras: **Pedro IV de Aragón**, protector de las artes y las letras, y preocupado por la enseñanza superior, que fundó el Estudio General de Perpiñán; **Juan II de Castilla**, que suscribió el primer concordato con la Santa Sede en la Historia de España; la reina **María**, mujer del Magnánimo (Alfonso V de Aragón) y hermana del anterior, cuyo papel fue destacable en la promoción artística y cultural de la época; nobles como **Luis González de Guzmán**, maestre de la Orden de Calatrava; el rabino sefardí **Moisés Arragel**, a quien previamente había encargado la traducción de la Biblia el anteriormente citado Luis González de Guzmán; **Alfonso de Guzmán** (o Juan Alonso de Guzmán), Adelantado Mayor de la Frontera en Andalucía; **Lope de Acuña**, que probablemente sea el sobrino del arzobispo de Toledo Alonso Carrillo y Acuña²; el **Marqués de Santillana**, Íñigo López de Mendoza y de la Vega, personaje clave en la sociedad y literatura castellana en el reinado de Juan II; el arzobispo **Hernando de Talavera**, monje de la Orden de San Jerónimo, confesor y consejero de Isabel la Católica; el cardenal don **Jaime de Aragón**, obispo de Valencia, diplomático y cardenal de San Clemente.

También son muy interesantes y aclaratorios los nombres que aparecen en las dedicatorias, ya que reflejan el compromiso de los traductores y de sus obras con ellos, compromiso que puede ser debido a la amistad, a la veneración o acaso al pago de un favor

---

² Cit. en Rafael Beltrán, *El Mapamundi de Brunetto Latini en la Suma de virtuoso deseo: presentación y edición*, en Fernando Carmona Fernández y A. Martínez Pérez (eds.) (1996) *Libros de viajes*, Murcia: Universidad de Murcia, 32.

o servicio (a final de siglo podría ser también una estratagema para evadir la censura y asegurar la publicación). Encontramos así dedicatorias a los **Reyes Católicos**, a la **reina María de Castilla**, a **Enrique III**, a **Martín I**, al **conde Pedro de Urgel** o al **canónigo de Sigüenza**, por poner algunos ejemplos.

Traductores y traducciones

Traductores bíblicos

Un asunto importante, como se ha dicho, en la traducción del siglo XV es la traducción de las Sagradas Escrituras, que vendrá potenciada también por los distintos núcleos de poder. En la traducción de los textos sagrados converge el problema de la sacralización del texto (que es considerado palabra de Dios) y el del traductor “sacramentado”, una característica que les hace singulares.

Los textos sagrados gozan de especial autoridad, de ahí que las religiones hayan tenido interés en mantenerlos en su lengua original para no desvirtuar su sentido, y ello aunque muchos no los entendieran. Traducir es desvelar el misterio y ello es fuente de problema, pues conlleva la responsabilidad de que el texto resultante sea, por su parte, garante de la sacralidad, al transformarse, por la acción de su traducción, también en sagrado. No es fácil vencer las resistencias y la prueba son las manifestaciones de fuerza de la autoridad, no solo eclesiástica sino también política como ya hemos visto. Pero, a pesar del interés de la religión de mantener las Sagradas Escrituras en la lengua original, esta acción de traducción termina recayendo sobre los propios religiosos.

La lectura de los textos bíblicos o *lectio*, sobre la que se hacía una rigurosa *enanatio* (comprensión), venía siendo desde antiguo una actividad habitual en el monasterio. En ese ejercicio era característico intercalar interporlaciones y *excursus* bajo formas de glosas entre líneas o al margen, para asegurar el contenido del texto. Ahí radicaría la tradición de los religiosos por mantener viva la exégesis bíblica y el espíritu de la traducción y de la retraducción como ejercicio constante de interpretación. El propio san Agustín ya había expresado esto en *De la doctrina cristiana*:

“el primer cuidado de los que desean conocer las divinas Escrituras debe ser corregir los ejemplares para que se prefieran los ya enmendados a los no enmendados, si proceden de un mismo origen de traducción”. (En Leal 2019: 164).

La omisión de las fuentes (sobre todo árabes) en estos textos fue una tónica generalizada desde la época de los cronistas, como ha sido destacado por Arnald Steiger (1985: 23). Esto ya lo advertimos en la *General Estoria*, la gran fuente del conocimiento medieval, realizada bajo la dirección de Alfonso X; y seguimos advirtiéndolo entre los teólogos de las universidades europeas.

En el siglo XV fueron no pocas las biblias romanceadas que pulularon por la península, traducidas por eclesiásticos, que recabaron la ayuda de rabinos. La Orden de San

Jerónimo, a la que pertenecían muchos conversos³, contribuyó a su propagación con muchos comentarios y traducciones, pero la quema en Toledo en 1490 de libros heréticos y “Biblias falsas” junto a las reiteradas prohibiciones inquisitoriales de las versiones “en romance” (alejadas en muchas ocasiones de la *Vulgata*) son la razón de que no hayan pervivido hasta nuestros días.

En Castilla, una de las biblias más importantes fue la *Biblia de la Casa de Alba*, llamada así por ser propiedad de esta casa noble, que fue acabada en 1433. La obra fue encargada por Luis de Guzmán, gran maestre de la Orden de Calatrava, al rabino Moisés Arragel, quien partió de la versión hebrea, aunque teniendo en cuenta la *Vulgata*, y contó con la colaboración de tres religiosos cristianos: **Vasco de Guzmán**⁴, archidiacono de Toledo, **Arias de Enzinas**, prior del convento franciscano de Toledo, y del dominico **Juan de Zamora** o **Juan Alfonso de Zamora**, que vigilaron de cerca la ortodoxia y aclararon con glosas interlineales de la *Vulgata* algunos pasajes (Sánchez Caro 2004: 70). Entre los nombres de traductores de la Biblia en el siglo XV figuran también: **Pedro Martínez de Osma** († 1480), conocido como Pedro de Osma⁵ por haber nacido en esta villa, catedrático de Prima de Teología de la Universidad de Salamanca, de la Escuela escotista (muy preocupado por las fuentes), al que se le encargó la corrección del “textus receptus” de la *Vulgata*; **Pedro Núñez de Osma**, natural también de esta ciudad, autor de una versión fragmentaria de la Biblia traducida del latín al romance a partir de los Libros I–II de los Macabeos, a ruego de don Lope de Acuña; **Alfonso Fernández de Madrigal “El Tostado”**, conocido también como **Alfonso Rivera**, **Alonso Madrigal**, **Alonso Tostado de Ribera**, **Alfonso/Alonso de Madrigal**⁶, nacido entre 1400 y 1410 en la villa que le da nombre, Madrigal de las Altas Torres; conocido como El Tostado por su progenitor, Alonso Fernández Tostado o por su color de piel, que autotradujo al latín sus obras *Las cinco figuratas paradoxas*, en honor a la reina María de Castilla; el *Brevyloquio de amor e amicitia* para el soberano, y tradujo también al español (por encargo del Marqués de Santillana) la *Chronici canones* desde la versión latina de san Jerónimo (hecha sobre el original de Eusebio de Cesarea), y cuyos comentarios, reunidos después bajo el título *Tostado sobre Eusebio*, constituyen un documento sin igual sobre el enfoque traductológico del autor. También fue importante su monumental labor de exégesis bíblica.

Por lo que respecta a las biblias catalanas y valencianas, debemos destacar la *Biblia arromançada de lengua latina en la nostra valenciana*, de **Bonifaci Ferrer** († 1417), prior de la cartuja de Porta Caeli y hermano de Vicente Ferrer, traducción debida a un grupo de conversos valencianos y a algunos eclesiásticos de Valencia, como el inquisidor dominico **Jaume Borrel** y el obispo auxiliar de Valencia **Jaume Peres** entre otros, bajo la responsabilidad de Bonifaci Ferrer.

---

³ Américo Castro (*Espiritualismo y conversos judíos*, pp. 66 ss.) y Sánchez Albornoz han llamado la atención sobre la enorme importancia que la Orden de los Jerónimos ha tenido en la historia de España durante los siglos XV y XVI con su papel conciliador y persuasivo y no impositivo sobre los conversos, sobre todo desde que en el Capítulo de 1437 se hubiera reiterado su total e incondicional acogimiento espiritual. La actividad intelectual promovida dentro de la Orden, basada en la relectura de la Biblia, dio muchos frutos gracias también a los conversos.

⁴ Destacamos en negrita los nombres de traductores religiosos del siglo.

⁵ Este autor, tras ser procesado por la Inquisición de Zaragoza, fue condenado como hereje en 1479 por sus ideas sobre la confesión (cercanas a la Reforma protestante).

⁶ Autor que estuvo inmerso también en disputas con la Inquisición.

Aunque en todos estos textos sagrados aparecen hombres de Iglesia, es interesante destacar que en ninguno de los casos mencionados se presenta la Iglesia como patrocinadora, son encargos que parten de nobles o reyes, que ven en estas versiones un proyecto personal y político.

En esta época de efervescencia humanística, además de los textos bíblicos, los traductores religiosos cultivaron otras muchas especialidades. Mencionemos los más importantes nombres, teniendo en cuenta el estamento religioso del que proceden.

Traductores diocesanos

Entre los traductores diocesanos de los que tenemos constancia destaquemos a: **Arnaldo de Cremona** (o **Armando de Cremona**), canónigo de la catedral de Córdoba, que tradujo al latín la *Crónica de los reyes de Castilla*, de Jofré de Loaysa, que pretendía ser continuación de la obra del arzobispo Rodrigo Jiménez de Rada *De rebus Hispaniae*. **Alfonso de Cartagena** (1384–1456), nacido en Burgos, hijo de un rabino convertido con toda su familia al cristianismo, obispo de Cartagena y auditor de la Audiencia Real, considerado gran orador en la época; y a quien se debe la traducción de los *Tractados* y *Tragedias* de Séneca, algunos escritos de Cicerón (*De officiis*, *De senectute*, *De la rethorica*, *De inventione*), o de la *Ética* de Aristóteles. **Guillem Nicolau**, capellán real, que tradujo antes de 1390 las *Heroidas* de Ovidio. **Juan de Segovia**, (1393–1458), conocido también como **Juan Alfonso González**, **Juan Alfonso de Segovia**, **Joannis de Segovia** o **Joannes Alfonsi** (**Juan de Alfonso**), nacido en Segovia, que enseñó Teología en Salamanca, a cuya universidad representó en el Concilio de Basilea, fue cardenal y es autor de una traducción del *Corán* (Santiago-Otero 1996: 67) interlineal y trilingüe en árabe, castellano y latín⁷, con la ayuda del mahometano İçe de Jebir o Gidelli⁸ (Epalza 2008:101); que redactó también en su retiro de Saboya el tratado *De gladio divini spiritus in corda mittendo Sarracenorum*, tras la toma de Constantinopla. **Vasco Ramírez de Guzmán** (¿1396?–1439), arcediano de Toledo, refrendario pontificio, perteneciente al grupo del Canciller Ayala, que tradujo *La conjuración de Catilina* y la *Guerra de Yugurta*, a petición de Juan II de Castilla; el *Diálogo* de Luciano *De bellicae laudis gloria et primatu*, dedicado a este monarca, y una traducción perdida: *De consideratione*, de San Bernardo de Claraval. **Alfonso de Palencia** (1423–1492), conocido también como Alonso de Palencia y Alfonso/Alonso Fernández de Palencia, nacido en Palencia, de origen judeoconverso, que ostentó el cargo de racionero de la catedral de Burgos durante tres años, fue canónigo en la Iglesia Colegial del Divino Salvador de Sevilla, cronista oficial de la reina Isabel de Castilla, y que autotradujo al castellano algunas de sus obras escritas en latín, como la *Batalla campal entre los perros y los lobos* y el *Tratado de la perfección del triunfo militar*, además de traducir al castellano las *Vidas paralelas*, de Plutarco⁹, y unas *Décadas* de la *Crónica castellana* de Enrique IV, además de ser autor de unos tratados lexicográficos:

⁷ Desgraciadamente esta edición, que fue donada a la Universidad de Salamanca, se perdió (tal vez por un incendio), y solo queda de ella el prólogo latino que escribió Juan de Segovia y en el que habla de las características externas de la obra.

⁸ Dirigente de la comunidad musulmana de Segovia.

⁹ Menéndez Pelayo apreció que no todas las *Vidas* eran de Plutarco, sino que eran de Donato Acciaiuoli, Guarino de Verona, Cornelio Nepote o Isócrates.

Opus Synonymorum –o *De synonymis elegantibus*–, *Uniuersale Compendium Vocabulorum* (*Vocabulario universal en latín y en romance*), primer diccionario latino-español conocido. **Pedro González de Mendoza** (1428–1495), hijo del Marqués de Santillana, obispo de Sevilla y más tarde de Toledo y de Sigüenza, cardenal de España, que sirvió a Juan II, Enrique IV y fue consejero en asuntos religiosos de los Reyes Católicos, apoyando la empresa de Cristóbal Colón, que tradujo al castellano la versión del griego al latín de *La Iliada* de Homero, hecha por Pietro Candido Decembri. **Pedro Díaz de Toledo**, capellán del Marqués de Santillana, y uno de sus más importantes colaboradores y traductores, que destacó por su traducción del *Fedón*, el *Axiocus* de Platón, la *Genealogia deorum* de Boccaccio y diferentes obras de Séneca. **Rodrigo Fernández de Santaella** (1444–1509), conocido como Mese Rodrigo, nacido en Carmona (Sevilla), catedrático de Teología, fundador del Colegio de Santa María (futura Universidad de Sevilla), arcediano, asistente del arzobispo Alonso de Fonseca, que tradujo al castellano *El libro de Marco Polo anotado por Cristóbal Colón*. **Pedro Fernández de Villegas** (1453–1536), abad, canónigo y arcediano de Burgos, traductor del *Infierno* de la *Divina Comedia* de Dante en verso, y del *De capienda ex inimicis utilitate*, de Plutarco. **Diego Guillén de Ávila**, que vivió a finales del siglo XV, vinculado al arzobispo Carrillo, canónigo de la catedral de Palencia, que tradujo al castellano el tratado militar de Frontino *Stratagemata*, los *Libros teosóficos* de Hermes Trismegisto desde la versión latina de Marsilio Ficino, el *Liber de sapientia et potentia Dei*, y la *Historia Romae de Herodiado*, a partir de la versión latina de Angelo Poliziano. **Diego López de Cortegana** (1455–1524), canónigo y arcediano de la catedral de Sevilla, fiscal y secretario de un tribunal de la Santa Inquisición y capellán de la reina Isabel La Católica, que tradujo la *Metamorfosis* o *El asno de oro*, de Apuleyo, el *De curialium miseris* y el *Somnium de Fortuna*, del papa Pío II, y la *Querela Pacis*, de Erasmo de Róterdam. **Joan Vivas**, monje de Santiago, tradujo al gallego el *Libro de Josep de Abarimatía*. Fray **Gonzalo**, de mitad del siglo XV, capellán de doña Inés de Torres (mujer de don Luis de Guzmán) y maestro de Calatrava, tradujo el *De Ira* de Séneca, extraído de una versión castellana para Sancho IV. **Francesc Prats**, sacerdote mallorquín, tradujo al catalán la *Visión deleytable*, de Alfonso de la Torre, publicada antes que el texto original castellano, y el *Llibre de Contemplació* (1487), con extractos de la *Vita Christi* de Ludolfo de Sajonia. **Juan del Encina** (o de Fermoselle), que utilizó el seudónimo de Hernando del Castillo y el alias de Bartolomé Torres Naharro, nacido en Salamanca (1468), estudiante de Leyes en esa universidad y capellán de coro de su catedral, arcediano mayor de la catedral de Málaga, y que tradujo las *Bucólicas* de Virgilio, dedicadas a los Reyes Católicos. **Francisco Vidal de Noya**, (o Naya) (1452–1516), prior de la basílica del Pilar de Zaragoza, traductor de la obra *Salustiao Chathilinario y Iugurtha en romance*.

Traductores de órdenes mendicantes, conventuales y redentoras

La labor de las órdenes mendicantes, conventuales o redentoras tuvieron desde el siglo de su fundación (a partir del siglo XIII) mucha presencia en el ámbito de la traducción, que suponía por lo demás un gran apoyo para su misión. Mencionaremos aquí los grandes nombres de la Orden de Predicadores (o Dominicos), de Hermanos Menores (OFM)

o Franciscanos, Jerónimos, Carmelitas, Agustinos, Benedictinos, Cartujos, Bernardos y Mercedarios.

En la Orden de Predicadores (OP) destacan en el siglo XV los siguientes traductores: **Antonio de Canals**, Antonio Canals o Antoni Canals (1352–1418), valenciano, catedrático de Teología de la Universidad de Valencia, sustituyendo a san Vicente Ferrer, que tradujo al catalán el *De providencia* de Séneca, una parte del poema latino de Petrarca *Roma* en su *Razonamiento entre Escipión y Aníbal*, la obra de Valerio Máximo *De dictis factisque memorabilibus* (a petición del Infante Don Jaime de Aragón), además de algunas adaptaciones de obras clásicas al valenciano, como: *De arra de anima*; *l'Escala de contemplació*, que se creyó que era original y que se ha descubierto como traducción; la *l'Exposició del Pater Noster*, el *Ave Maria i Salve Regina* o el *Tractat del moli espiritual* entre otras; además de múltiples traducciones de tema religioso y devoto. **Domingo Marroquino**, probablemente castellano, maestro de árabe, que ayudó a su discípulo **Rufino Alejandrino**, dominico también, venido de Italia, a traducir del árabe al latín la obra *Isagogae Johanni-cii in quaestiones redactae*, de Johannicio. **Pere Marsili** o Pedro Marsilio, probablemente mallorquín, archidiacono del Obispado de Mallorca, embajador de Jaime II de Aragón, que terminó siendo suspendido de la Orden y se exilió a Perpiñán, es autor de la traducción del catalán al latín del *Libro de los hechos* (referidos a Jaime I). **Nicolás Trevet**, dominico inglés, que aportó los comentarios a la versión castellana anónima conocida como *Trevet castellano* a finales del siglo XIV. **Pere Borró**, que dejó su versión de los metros boecianos al limosín y las prosas al catalán, a petición del rey Pedro el Ceremonioso. **Juan de Monsó** (¿1340?–1412), traductor valenciano del latín al catalán, autor de la *Traslació dels sermons de Sent Bernat sobre'l libre dels Cantics*, del que solo se conserva el prólogo. **Sancho Porta** († 1429), natural de Zaragoza, prior del convento de Alcañiz, que tradujo diversos sermones religiosos como: los *Sermones festivitatum annualium Beatissimae Virginis Manae fratris Santii...*; *Divinum ac proinde inestimabile se et omnium quae hucusque de Christophera Virgine scripta sunt, preclarissimum Mariale...*; *Sanctorale ve/ Sermones de Sanctis venerabilis Santti Porta Ordinis Praedicatorum...*; *Sermones estivales de tempore venerabilis Santij Porta...* **San Vicente Ferrer** (1350–1419), valenciano, profesor de Lógica y predicador en lengua valenciana, entusiasta del *Apocalipsis*, que jugó un papel decisivo en varios acontecimientos históricos de la época, como el Cisma de Occidente y el Compromiso de Caspe¹⁰, y del que quedan numerosos sermones (algunos inéditos), que escribía en latín y en castellano y pronunciaba en valenciano, como los *Sermones de tempore pars aestivalis*; *Sermonum sancti Vicentij Ordinis Predicatoru de tempore. Pars estivalis*; *Sermonu sancti Vincentij fratris Ordinis Predicatorum de tempore pars hyemalis nouiter correctae*; *Diuini verbi preconis predicatoris... Vicentij... Ordinis... Predicatorum Sermones fructuosissimi hyemales de tempore...* **Alonso de San Cristóbal**, de fines del siglo XIV, profesor de Teología de la Universidad de Salamanca y orador real, que tradujo *De re militari*, de Vegetio, bajo el título de *Vegecio espiritual*, obra que acompañó de glosas moralizantes, y que dedicó a Enrique III. **Jaime Domenech** o Jaume Domènec, Provincial de la Orden, inquisidor de Mallorca y de los condados de Rosellón y Cerdeña,

¹⁰ En el Cisma de Occidente, cuando la cristiandad conoció dos papados, desarrolló gran actividad en apoyo de Aviñón y a favor de Clemente VII, y, a la muerte de este, por Benedicto XIII, el “Papa Luna”. En el Compromiso de Caspe, que decidió la Corona de Aragón, luchó por Fernando de Antequera en contra del Conde de Urgel.

que fue traductor de un extracto del *Speculum historiale* de fray Vicente Bellovacense. **Juan de Monsó** o **Joan de Montsó**, que tradujo los *Sermones in Cantica*, obra dedicada a Martín I y de la que solo se ha conservado el prólogo. **Romeu Sabrugera** († 1413), ya citado anteriormente, que tradujo la *Vulgata*.

Aunque no hemos hablado hasta ahora de intérpretes, justo es recordar que en muchos casos desempeñaron esta labor los propios traductores por ser conocedores de lenguas. La historia nos ha dejado uno muy interesante entre los predicadores: **Mario Jabares** (1447-¿?), del que ha quedado atestiguado que sirvió como intérprete para los Capítulos Generales de la Orden.

En la Orden de los Hermanos Menores (OFM) o de Franciscanos, destacaron: **Francisc Eiximenis**, (1330-1409), nacido en Gerona, que pasó por las principales universidades de Europa (la de Oxford es la que más influyó en él), y que tradujo al catalán el *Arbor vitae* de fray Ubertino de Casale en 1406, además de 100 de las 344 oraciones del *Psalterium devotissim* del *Psalterium alias Laudatorium*. **Vicente de Burgos**, que tradujo del latín al romance el *Liber de proprietatibus rerum*, de Bartolomé Glanville o Bartolomé Anglico, una de las primeras obras producidas tras la invención de la imprenta. **Juan Eiximeno** (1360-1420), mallorquín, obispo de Malta, autor místico preocupado por el reformismo eclesiástico, que tradujo al catalán el *Arbor vitae crucifixi Jesu* de Ubertino de Cásale. **Juan Rodríguez del Padrón** o de la Cámara (1390-1450), nacido en Padrón (A Coruña), criado del cardenal Juan de Cervantes en su juventud, que se hizo clérigo secular tras un desengaño amoroso y entró en la Orden franciscana en Jerusalén en 1441, y que tradujo las *Heroidas* de Ovidio al castellano, versión conocida como *Bursario*, a la que agregó epístolas en gallego inspiradas en el *Roman de Troie* de Benoît de Sainte-Maure. **Alfonso de Algeciras**, del convento de San Francisco de Sevilla, maestro en teología, que tradujo con la colaboración de Álvaro de Sevilla, y por encargo de don Alfonso de Guzmán (o Juan Alonso de Guzmán), la *Postilla de Nicolás de Lira*, a la que añadió sus comentarios y en la que se ocupó personalmente de los libros históricos del *Antiguo Testamento*, de *Job* y de los *Salmos*. **Álvaro de Sevilla** (siglo XV), bachiller por la Universidad de Toulouse (1403) y maestro en teología (1417), cuya labor en la *Postilla* se extendió al libro del profeta Isaías. **Diego de Moxena** o Diego Moxena de Valencia, teólogo del concilio de Constanza (1415), al servicio de Fernando I de Aragón, que fue reivindicado por Isaac Vázquez Janeiro como el traductor al castellano de la *Divina Comedia* de Dante, atribuida a Enrique de Villena. **Francisco Pons** o **Francisc Pons Saclota**, y también **Francisc Poncii çà Clota**, mallorquín, profesor de Biblia en el convento de Barcelona, autor de un *Corán* a finales del siglo XIV por encargo de Pedro IV de Aragón¹¹. **Nicolau Quilis**, natural de Morella, que tradujo del latín al catalán el *De officiis*, de Cicerón. **Jordi de Centelles** (¿1430?-1496), rector de Oliva y Almenara, canónigo de la Seu de Valencia, maestro de capilla de Fernando II, que fue traductor del latín al catalán de la biografía de Alfonso el Magnánimo *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum*, de Antonio Beccadelli. **Pedro de Luna** (1328-1423), de nombre secular Pedro Martínez de Luna y Pérez de Gotor, elegido papa en Aviñón (1394) con el nombre de Benedicto XIII, autor del *Libro de las consolaciones humanas*, siguiendo a Boecio, obra seguramente redactada en latín y luego traducida al castellano por él o por otro autor aragonés. De la Orden femenina franciscana

---

¹¹ Se ha localizado la factura, no la obra, de su traducción del *Corán* al catalán

o Clarisas destacamos a sor **Isabel de Villena** (hija ilegítima de Enrique de Villena), abadesa del convento de la Trinidad de Valencia, que realizó una traducción-adaptación de los evangelios antes de 1490.

En cuanto a las órdenes conventuales y de clausura, merecen destacarse la labor de traductores jerónimos, carmelitas, agustinos, benedictinos, cartujos o bernardos.

De la Orden de San Jerónimo citaremos a **Juan Ortega de Maluenda** o Juan de Ortega Maluenda (¿1420?–1485), sobrino de Alonso de Cartagena, obispo de Coria, prior general de los Jerónimos y colaborador de los Reyes Católicos, que tradujo *De regno ad regem Cypri* de santo Tomás de Aquino. **Alfonso Martínez de Toledo**, (1398–¿1468?), más conocido como Arcipreste de Talavera, nacido en Toledo, bachiller en Decretos por la Universidad de Salamanca, capellán de Juan II y de Enrique IV, racionero y después porcionario de la catedral de esta ciudad, capellán de Juan II, que en su obra original *Vida de san Ildefonso* añadió una traducción de un tratado de este santo titulada *De la perpetua virginidad de Santa María*, el *Tratado de la oración* y algunas *Epístolas* del santo. **Gonzalo de Ocaña** (1434–1444), prior del monasterio de Santa María de la Sislea (Toledo), que tradujo los *Diálogos* de San Gregorio y la segunda parte del *Llibre dels Angels*, de Francesc Eixeimenis (1434). **Pedro de Alcalá** (¿1455?–), que bajo el patrocinio del arzobispo Hernando de Talavera realizó la primera gramática árabe en castellano, *Arte para ligeramēte saber la lēgua arauiga*, y del primer diccionario bilingüe árabe-castellano-árabe titulado *Vocabulista arauigo en letra castellana*, obras reunidas en un solo volumen, que constituyen el primer libro impreso del mundo en el que apareció la lengua árabe con caracteres en madera. **Hernando de Talavera**, arzobispo de la catedral de Granada, revisa, corrige y enmienda la traducción del catalán al castellano de la *Vita Christi* del franciscano Francesc Eiximenis.

En la Orden de San Agustín o Agustinos tendremos a **Julián Macho**, que en el año 1477 tradujo en francés algunas obras morales, como *Speculum vitae humanae*, de Rodrigo Sánchez de Arévalo; y años más tarde, en 1484, las *Fabulae* de Esopo. **Lope Fernández de Minaya**, originario de Toledo, que hizo la versión castellana del *Confessionale defecerunt*, de Antonino di Piosmaeruzzi hacia 1440 con el título de *Suma de confesión*.¹²

En la Orden de San Benito o de Benedictinos destacan **Andreas de Escobar** (1366–1440), nacido en Lisboa, que fue primero dominico, luego agustino, y por último benedictino; teólogo por la Universidad de Viena, obispo de Ciudad Rodrigo, de Ajaccio y de Megara, penitenciario menor de la Penitenciaría Apostólica de la curia romana, al que se debe la versión castellana de los libros *Lumen confessorum* y *Modus confitendi*, impresas en un volumen titulado *Arte de bien morir y Breve confesionario*, en el que aparece el traductor anónimo. **Pere Busquets** (1400–1470), abad del monasterio Sant Benet de Bages y Sant Cugat del Vallès, que tradujo dos tratados del italiano al catalán: el *Trattato della pazienza* (*Medicina del cor, ço és de la ira e de la paciència*) y el *Specchio della croce* (*Mirall de la creu*), a instancia de la reina María, mujer del Magnánimo (Alfonso V de Aragón). **Bernal Boyd**, monje de la abadía de Montserrat, que tradujo el tratado *De religione seu de ordinatione animae*, de Isaac de Antioquía. **Arnau d'Alfarràs**, del monasterio de Ripoll, que tradujo la *Regla* de san Benito (1457).

---

¹² Algunos atribuyen esta versión a Juan Melgarejo (Alvar 2001: 38).

De la Orden de Nuestra Señora del Monte Carmelo o Carmelitas tenemos al catalán **Juan de Aquis** († después de 1395), que quizá sea **Johannes Brammart de Aquis** (Aachen, † 1407) o (**Johannes**) **Tilmanus de Alto Lapide de Aquis**, a quien se atribuye una versión del *Evangelio de san Mateo*. **Arnau Estanyol**, que vertió al catalán la obra *De regimine principum*, de Egidio Romano, dedicada al conde Pedro de Urgel antes de 1381.

En la Orden de los Cartujos destacamos a **Gonzalo García de Santa María**, zaragozano, doctor en Derecho civil, que profesó el 16 de junio de 1510, y que tradujo en 1485 del italiano al español la *Suplección general de los modernos a la Cosmografía y crónica de la parte de Asia antigua*, de F. Grifon; en 1491 el tratado *De quatuor novissimis*, de Dionisio Rickel El Cartujano, y las *Vidas de los Santos Padres Religiosos de Egipto*, de san Jerónimo; en 1494 el *Catón en latín y en romance*, y el *Tratado de las diez cuerdas de la Vanidad del mundo*, de san Agustín; en 1499 compuso en latín la obra *Aragoniae regum historia*, considerada traducción de la *Crónica del Reino de Aragón*, del cisterciense Gualberto Fabricio de Vagad. **Bonifaci Ferrer** († 1417), ya citado anteriormente, que fue autor de la *Biblia* al valenciano.

En la Orden de San Bernardo o Bernardos destacamos a **Miguel de Cuenca**, prior del monasterio de Santa María del Monte Sión, traductor en 1434 de la segunda parte del *Llibre dels Angels*, de Francesc Eiximenis.

Entre las órdenes redentoristas, la Orden de la Merced o Mercedarios dio algún traductor en este periodo como **Juan de Cuenca**, aunque no se tiene seguridad sobre su pertenencia a ella (Santoyo 2004: 114), y que tradujo del portugués al castellano la *Confysion del amante*, de John Gower.

Conclusión

Podemos decir para concluir que la traducción eclesiástica, efectuada por religiosos de diferentes estamentos y régimen de vida, tuvo en el siglo XV un incalculable valor en la difusión de la cultura por ser exponente también del humanismo del siglo. Los reinos de España, con su singularidad histórica y geolectal, fueron la cuna de un buen número de traductores; primero en sus diferentes territorios, y, al final del siglo, tras la Reconquista y la unificación, en su nueva entidad, que terminará desbordando los límites geográficos de la península ibérica y proyectándose allende los mares.

Alentados primero por un espíritu reformador y de observancia en las ideas religiosas, los traductores recalcaron en las Sagradas Escrituras como fuente de renovación espiritual, pero pronto experimentaron la necesidad de dar respuesta a otros intereses de la época, que exigían también atención, por lo que se acercaron a príncipes y reyes, nobles y acaudalados para que sus obras fueran financiadas u obtener de ellos protección. La relación fue fecunda por ambas partes, pues unos consiguieron prestigio y beneficios como traductores, y otros, influencia en el mundo de la cultura y en la corte. Este vínculo entre autor y protector es manifiesto en las obras.

Del monje bajomedieval al eclesiástico del Renacimiento se percibe una distancia en el comportamiento y en su relación con el Evangelio, cada vez más acorde a la realidad política. Desde el punto de vista de la traducción, asistimos al compromiso de

un texto con la vida consagrada -vida de diferentes caras, como hemos visto-, lo que influirá poderosamente en el significado de su mensaje, o en el que le atribuyen sus destinatarios.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Alvar, Carlos (2010) *Traducciones y traductores. Materiales para una historia de la traducción en Castilla durante la Edad Media*, Madrid: Centro de Estudios Cervantinos.
- Bueno García, Antonio (ed.) (2004) *La traducción en los monasterios*, Valladolid: Universidad de Valladolid.
- Cantera, Jesús (2004) 'Antiguas versiones latinas de la Biblia y su repercusión en las traducciones al español', in Antonio Bueno García (ed.), *La traducción en los monasterios*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 43–61.
- Cartagena, Nelson (2009) *La contribución de España a la teoría de la traducción. Introducción al estudio y antología de textos de los siglos XIV y XV*, Iberoamericana, Vervuert.
- Epalza, Miguel de, Josep V. Forcadell, Perujo, Joan M. (2008) *El Corán y sus traducciones: propuestas*, MG Monografías, Universidad de Alicante.
- Lafarga, Francisco, Pegenaute, Luis (eds.) (2004) *Historia de la traducción en España*, Salamanca: Editorial Ambos Mundos.
- Leal Maruri, Jerónimo (2019) *Invitación a la Patrología: Cómo han leído la Biblia los Padres de la Iglesia*, Madrid: Rialp.
- Ruiz Casanova, José Francisco (2018) *Ensayo de una historia de la traducción en España*, Madrid: Cátedra.
- Sánchez Caro, José Manuel (2004) 'Intervención de la Iglesia en la labor traductora. El caso de la Biblia en España', in Antonio Bueno García (ed.), *La traducción en los monasterios*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 63–96.
- Santiago-Otero, Horacio (1996) *La cultura en la Edad Media hispana: (1100–1470)*, Colibri: Col. Historia.
- Santoyo, Julio-César (2004) 'Los inicios de la traducción monacal en Europa: Roma, Dume, Vivarium... (s. VI)', in Antonio Bueno García (ed.), *La traducción en los monasterios*, Valladolid: Universidad de Valladolid, 27–41.
- Steiger, Arndt (1985–1986) 'Tradición y fuentes islámicas en la obra de Alfonso X el Sabio', *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islámicos* XXIII: 23.

RESUMÉ

V patnáctém století prožíval Pyrenejský poloostrov vážnou náboženskou krizi. Jednotlivá království na území dnešního Španělska dala vzniknout řadě překladatelů z různých náboženských řádů nejprve na svých územích a po sjednocení Španělska se jejich činnost rozšířila i do zámorí se všemi z toho plynoucími důsledky jak pro samotný proces překladu a jeho výsledek, tak z hlediska působení na adresáta sdělení.

Antonio Bueno García
Universidad de Valladolid
antonio.bueno@uva.es

PŘEKLADY ČESKÉ LITERATURY V MEXIKU: PŘÍBĚHY GENEZE PŘEKladU Z POHLEDU PŘEKladATELŮ

KAROLÍNA STRNADOVÁ

ABSTRACT

Translations of Czech literature in Mexico: stories of genesis of translation from the translators' perspective

This paper presents the particularities of translations of Czech literature into Spanish published in Mexico and focuses on the role of the translator in the translation-publishing process and on the genesis of a translation. The first aim is to discuss the particularities of literary translation from Czech into Spanish in relation to the book market in Spanish-speaking countries and to draw attention to the role of Spain and the different contexts of translation production outside this country. The second objective of this paper is to give voice to the five interviewed translators and, with the help of the obtained material and their statements, to interpret the relevant particularities of translation-publishing process on the axis author – original – translator – publisher – translation – reader. The main part of the paper consists of individual testimonies of contemporary translators whose Spanish translations of one or more Czech literary titles were published in Mexico. The testimonies, obtained by the method of interview, brought a new insight into the topic of Mexican translations of Czech literature and valuable information on the circumstances of a particular translation work's genesis. The source of the presented results and the quoted translators' statements is the research by Strnadová (2021) presented in the rigorosum thesis *Translations of Czech Literature in Mexico, taking into account the Czech translations of Mexican literature*.

Key words: translation of Czech literature into Spanish, Mexico, translator, translation-publishing process, interview

Úvodní poznámka

Cílem příspěvku je představit vybrané výstupy výzkumu provedeného pro potřeby rigorózní práce *Překlady české literatury v Mexiku s přihlédnutím k českým překladům mexické literatury* obhájené v dubnu 2021 na Ústavu translatologie FF UK. Naším záměrem je diskutovat specifické okolnosti vzniku překladů české literatury do španělštiny vydaných v Mexiku, představit korpus překladů českých děl vydaných původně v Mexiku

(dále jako „mexické překlady“) a porovnat výpovědi soudobých překladatelů, získané metodou rozhovoru, reflektující kontext geneze vybraných mexických překladů.

Na vzniku literárního překladu (od výběru výchozího textu přes samotný proces překladu, jeho korekturu a revizi, přípravu obálky, sazbu, tisk až po konečné vydání knihy) se podílí několik aktérů, jejichž aktivní role v překladatelsko-nakladatelském procesu pro čtenáře nemusí být zřejmá. Domníváme se, že jako čtenáři literatury uvažujeme i o překladu především jako o díle původního autora a zapomínáme, že přestože obálka knihy uvádí jméno autora originálu, „každé slovo, které v přeložené knize čteme, objevil ve slovech autora právě překladatel“ (Rubáš 2012: 9).

Překladatel má v překladatelském procesu specifické postavení; chápeme jej jako zprostředkovatele literárního díla a tvůrce jedinečného překladového textu, jenž prostřednictvím jazykového převodu přenáší dílo z kultury autora originálu do kultury cílového čtenáře. Překladatel je ale také velmi často hlavním iniciátorem i manažerem vlastního projektu. Překlad vzniká vždy ve vztahu k okolnímu světu a prostředí a lze jej chápat jako společenskou interakci, ve které překladatel zastává úlohu jakéhosi historického a sociálního agenta (Levý 2012), jehož práci je nutno studovat jako součást komunikačního procesu v daném kontextu.

Požadavek studia kulturně-společenských předpokladů překladatelské činnosti a důraz na sociologii překladu, včetně role překladatele, najdeme už v Popovičově (1975) pojetí studia dějin překladu, tzv. praxeologii překladu. V souvislosti s pozdějším sociologickým obratem v translatoologii vzrostl počet prací, které staví do popředí překladatele. Přesto se domníváme, že práce překladatele jakožto interpreta literárního díla a tvůrce jedinečného uměleckého textu není v dnešní době dostatečně docenována. Příkladem může být pouhý fakt, že jméno překladatele bývá na obálce překladu zřídka uvedeno, přestože Mezinárodní federace překladatelů (FIT) téměř před padesáti lety vydala směrnici a naléhavou žádost, aby se jméno překladatele uvádělo na titulní straně překladu (Emmerová in Rubáš 2012: 67).

Tento historiografický příspěvek zpracovává v souladu s Popovičovým přístupem téma mexických překladů české literatury s dvojím záměrem: 1) upozornit na význam okolností a role překladatele a dalších aktérů podílejících se na vzniku překladového díla a 2) nechat promluvit soudobé překladatele starší i mladší generace, již přináší nový vhled do tématu mexických překladů české literatury a cenné informace o kontextu vzniku konkrétního překladového díla.

1. Specifika překladu české literatury do španělštiny a překlad pro mexický knižní trh

Dějiny českých překladů španělsky psané literatury a španělských překladů české literatury je dnes poměrně široce zmapované téma¹. Menší pozornost je věnována studiu překladů české literatury do španělštiny publikovaných v zemích Hispánské Ameriky; doposud vznikly pouze dvě práce tohoto zaměření, které zpracovávají téma překladů

¹ Mezi nejnovější příspěvky patří práce následujících autorů: Hermida de Blas a Gonzalo de Jesús (2007), Uličný (2005), Uličný (2011), Cuenca (2013), Vavroušová (2016), Mračková Vavroušová (2019).

české literatury v Argentině (Nováková 2015) a Mexiku (Strnadová 2021). Výzkum autotek poukázal na odlišnosti v překladatelsko-nakladatelském kontextu české literatury mezi Španělskem a zkoumanými hispanoamerickými zeměmi. V této části se zabýváme relevantními faktory a okolnostmi souvisejícími s překladem a vydáváním české literatury v Mexiku, které byly reflektovány ve výzkumu Strnadové (2021): „dovoz překladu“, specifika překladu z menší do větší kultury a přímý vs nepřímý překlad.

1.1 „Dovoz překladu“

Mexiko je součástí velkého knižního trhu hispanofonních zemí, ve kterém vzniká a fluktuuje původní i překladová literatura ve španělském jazyce. Výzkum Strnadové (2021) i Novákové (2015) ukázal, že Španělsko hraje v produkci překladu pro země Hispánské Ameriky klíčovou roli; velké množství překladů české literatury bylo původně vydáno ve Španělsku, a do hispanofonních zemí následně distribuováno. Pro kontextualizaci množství překladové produkce české literatury srovnáme výsledky nejaktuálnějších výzkumů provedených ve Španělsku, Argentině a Mexiku: Vavroušová (2016: 91) uvádí, že mezi lety 1900 a 2015 bylo ve Španělsku vydáno na 265 děl české literatury, dle Novákové (2015: 78) v Argentině ve stejném časovém období vyšlo 48 titulů, výzkum Strnadové (2021: 53–56) mapuje 28 titulů vydaných v Mexiku do roku 2019.² Poměr původní překladové tvorby a dovozu překladů je v Mexiku téměř srovnatelný, zatímco v Argentině mírně převažuje původní překladová produkce nad dovozem překladu. Jelikož Argentina a Mexiko jsou země Hispánské Ameriky s nejvýznamnější knižní produkcí, lze předpokládat, že v dalších hispanofonních zemích bude míra dovozu překladů pravděpodobně vyšší.

Práce Strnadové (2021: 58–59) i Novákové (2015: 79) zaznamenávají nárůst vydaných překladů české literatury od 80. let, a to především díky dovozu překladů. Výzkum Vavroušové (2016: 93) ukázal, že ve Španělsku se česká literatura začala překládat a vydávat ve větší míře v 60. a 70. letech a 80. léta přinesla boom překladů. Paralela mezi závěry autotek přímo poukazuje na úlohu poloostrovního Španělska v distribuci překladů české literatury do Hispánské Ameriky, ačkoliv na míru dovozu a původní překladovou tvorbu mají vliv i jiné aspekty. Nejpočetnějšími překlady české literatury dovezenými do Mexika jsou romány Milana Kundery v převodu Fernanda de Valenzuela, které v Mexiku vyšly (a stále vychází) opakovaně v nakladatelství Seix Barral a Tusquets Editores México. V Argentině pak bilanci dovezených titulů snižovala aktivní překladatelská osobnost Helena Voldánová působící mnoho let na tamním literárním a překladatelském trhu, již se v Argentině podařilo vydat 19 z celkem 41 přeložených titulů české literatury (Nováková 2015: 69–71).

1.2 Překlad z malé kultury

Ač Hermans (1999: 1, překlad K. S.) velmi trefně uvádí, že „každý jazyk na světě je minoritní, protože žádný jazyk neuzívá většina světové populace“, překlad české literatury

---

² Údaje obsahují všechny překlady, jak původní, tak z dovozu, avšak nebereme v potaz reedice překladů.

do španělštiny lze popsat jako převod z jazyka menší kultury do jazyka větší kultury; a to jak z hlediska počtu jeho uživatelů a potenciálních čtenářů, tak rozměru knižní produkce v daném jazyce. Domníváme se, že velikost kultury, ze které a do které se překládá, má přímý vliv na množství přeložených děl a na recepti překladové literatury v cizím prostředí. Výzkum Strnadové (2021), který mimo jiné aktualizuje přehledovou práci Uličného (2011), přináší srovnání mexicko-české a česko-mexické překladové produkce a ukazuje, že do roku 2019 bylo do češtiny přeloženo 83 titulů mexické literatury. Jak uvádíme výše, mexičtí čtenáři mají k dispozici 28 českých titulů ve španělských překladech. Z těchto dat vyplývá, že mexická literatura byla v českém překladu vydána třikrát více než česká literatura v Mexiku. Protože menší jazyk vytváří překladatelsky orientovanou kulturu, soudíme, že můžeme očekávat analogický výsledek při srovnání recepce dané literatury. Zajímavé závěry lze také vyzovovat na základě údajů o reedici či novém vydání a opakovaném překladu v obou zemích.

Korpus mexických překladů v práci Strnadové (2021) čítá celkem 41 knih včetně reedici. Některé překlady (většinou překlady z dovozu) tedy vyšly v Mexiku opakovaně, zatímco téměř všechny dílčí české překlady mexické literatury u nás vyšly doposud pouze jednou.³ Nicméně pozorujeme, že několik významných mexických děl bylo do češtiny přeloženo opakovaně, jiným překladatelem a s určitým časovým odstupem.⁴ Tento jev u mexických převodů českých titulů absentuje.

1.3 Nepřímý překlad

Větší množství českých překladů mexické literatury je dáno potenciálně vyšším počtem překladatelů, kteří jsou jazykově vybavení natolik, aby mohli překládat mexická díla do češtiny, zatímco v Mexiku mnoho překladatelů z češtiny nenajdeme. Je známo, že (nejen) literární překlad z menších či exotických kultur bývá nákladnější, a proto se může zdát ekonomicky výhodnější překládat a vydávat literaturu z větších jazyků (Vavroušová 2016: 55). S výše uvedeným souvisí i fakt, že se u překladu z menších jazyků setkáváme s pravděpodobnou vyšší četností překladů, které nevycházejí z originálu ale z cizojazyčné předlohy⁵, jak ve své práci uvádí např. Popovič (1975: 242) či Ringmar (2012: 143). Tzv. nepřímý překlad či překlad z druhé ruky bylo a stále je na poli translologie poněkud kontroverzní a zároveň málo probádané téma. Zatímco Popovič (1983: 230) považuje překlad z druhé ruky za substandardní, tj. překlad, který nedodržuje pravidla uměleckého překódování originálu, Ringmar (2012) zaujímá méně skeptický postoj a navrhuje se tímto fenoménem více zabývat.

Výzkum Novákové (2015) ukázal, že téměř jedna třetina překladů české literatury vydaných v Argentině (14 z celkových 48 titulů) byla přeložena nepřímo, zatímco u mexických překladů české literatury je nepřímý překlad překvapivě spíše ojedinělý; pouze pro překlad 4 knih z korpusu 28 titulů nebylo využito českého originálu jako před-

³ Jedinou výjimkou je soubor povídek *Llano en Llamas* (Juan Rulfo), který vyšel v překladu Václava Kajdoše poprvé v roce 1964, a podruhé v roce 1983 společně s překladem románu *Pedro Páramo*, který pořídil Eduard Hodoušek.

⁴ Jedná se o svatou knihu mayů *Popol Vuh*, drama *La verdad sospechsa* (Ruiz de Alarcón), román *Los de abajo* (Mariano Azuela) a drama *Cada noche muere Julieta* (Federico S. Inclán)

⁵ *Předlohu* chápeme dle pojetí Levého (1963: 50) jako text, ze kterého překladatel překládá, ať už se jedná o originál v původním jazyce, či o překlad.

lohy.⁶ Výsledky práce Novákové (2015) a Strnadové (2021) týkající se předlohy překladu nelze generalizovat, ale přeci jen nám umožňují předpokládat jistý trend překladu z české literatury i v dalších zemích Hispánské Ameriky.

2. Mexické překlady české literatury

Přestože se v následující části příspěvku zaměříme na výpovědi oslovených překladatelů a interpretaci překladatelsko-nakladatelského procesu, pro lepší orientaci v tématu uvádíme chronologicky seřazený seznam překladů české literatury, které byly vydány původně v Mexiku do roku 2019. Jedná se tedy o část výše zmíněného korpusu dvaceti osmi překladů představenou v práci Strnadové (2021: 53–56)⁷. V tabulce barevně odlišujeme překlady, ke kterým se vztahují svědectví oslovených překladatelů představených v následující části příspěvku.

Tabulka 1: Korpus překladů české literatury vydaných původně v Mexiku (vlastní šetření)

	Bibliografický údaj překladu	Překladatel	Předloha
1.	(Antologie textů) ČAPEK, Karel. 1942. <i>Tomas G. Masaryk</i> . México: Ediciones Minerva.	Luis Lladó	Neznámá
2.	KOSÍK, Karel. 1967. <i>Dialéctica de lo concreto: estudio sobre los problemas del hombre y el mundo</i> . México: Grijalbo.	Adolfo Sánchez Vázquez	Italský překlad českého originálu: <i>Dialektika konkrétního (Studie o problematice člověka a světa)</i> (1963)
3.	RICHTA, Radovan. 1971. <i>La civilización en la encrucijada: Implicaciones sociales y humanas de la revolución científicotécnica</i> . México: Siglo XXI Editores.	Fernando de Valenzuela	Originál: <i>Civilizace na rozcestí – společenské a lidské souvislosti vědecko-technické revoluce</i> (1966)
4.	FIŠER, Ladislav, BUREŠ, Milan, FRÍČ, Jaromír a kol. 1973. <i>Carreras atléticas de fondo y medio fondo</i> . México: Pax México.	Karel Wendl	Originál: <i>Mílaři a vytrvalci</i> (1965)
5.	KOŽÍK, František. 1993/2006. <i>Comenio: Ángel de la paz</i> . México: Trillas.	Ludmila Holková	Originál: <i>Anděl míru</i> (1984)
6.	SEIFERT, Jaroslav. 2000. <i>Na vlnách TSF = En las ondas de la TSF</i> . México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes.	Odile Cisneros	Originál: <i>Na vlnách TSF</i> (1925)

⁶ Příčinou je značné zastoupení překladů z pera Fernanda de Valenzuela, jenž se česky naučil během svých studií v Praze, a také překladů, které vznikly česko-španělskou či česko-mexickou spoluprací.
⁷ Na tomto místě chceme upozornit na literárně druhová a žánrová specifika původně mexických a dovezených překladů. Zatímco mezi dovezenými překlady významně dominuje beletrie a chybí zastoupení poetického či dramatického druhu, v představené tabulce mexických překladů pozorujeme významné zastoupení českého eseje a poezie, a menší počet děl literatury faktu, dramatu a beletrie.

	Bibliografický údaj překladu	Překladatel	Předloha
7.	BLATNÝ, Ivan. 2005. <i>Lejos en octubre</i> . Morelia: Secretaría de Cultura Michoacán. (rozšířená reedice 2016 v Luna Mía)	Alexandra Šapovalová	Výběr z antologie <i>Básně z rukopisů</i>
8.	(Antologie českých básníků) 2006. <i>Poetas checos del siglo XX</i> . Ciudad de México: Editorial Letras Vivas.	Juliana Benešová, Miguel Ángel Flores	Výběr z díla českých básníků 20. století
9.	HOLAN, Vladimír. 2007. <i>Encima de la muchacha dormida y otros poemas: antología</i> . Oaxaca: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, Calamus Editorial.	Běla Mrkosová, Miguel Ángel Flores	Výběr z básní Vladimíra Holana
10.	HAVEL, Václav. 2011. <i>La inauguración</i> . México: Ediciones TeatroSinParedes.	David Psalmon a Alena Pavelková	Originál: <i>Vernisáž</i> (1975)
11.	KOSÍK, Karel. 2012. <i>Reflexiones antediluvianas</i> . México: Editorial Itaca.	Fernando Valenzuela	Originál: <i>Předpotopní úvahy</i> (1997)
12.	SEDLÁČEK, Tomáš. 2014. <i>Economía del bien y del mal</i> . México: Fondo de Cultura Económica.	Adolfo García de la Sienna	Anglický překlad českého originálu: <i>Economie dobra a zla: Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi</i> (2009)
13.	RYŠAVÝ, Martin. 2018. <i>Siberia</i> . México: Elefanta Editorial.	Jorge Simón	Originál: <i>Cesty na Sibiř</i> (2011)

3. Překladatelská archeologie s pomocí překladatele

Práce Strnadové (2021) poukázala na význam kombinace výzkumných metod historografického studia překladů s cílem interpretovat překladatelsko-nakladatelský proces jejich vzniku. Vedle paratextuální analýzy, zaměřené především na studium peritextů knihy (předmluva, doslov, tiráž, poznámky, doprovodné texty na obálce či přebalu knihy atd.), a rešerše epitextů v elektronických databázích a knihovních katalozích, byla využita metoda rozhovoru. Pro ucelení informací o vzniku mexických překladů Strnadová (2021) vytvořila vlastní paratextuální materiál pomocí metody polostrukturovaného rozhovoru (a v jednom případě písemné korespondence) se soudobými překladateli děl získaného korpusu.⁸ Práce předkládá výpovědi celkem pěti překladatelů, mezi které patří: španělský překladatel Fernando de Valenzuela, známý jako dvorní překladatel románové tvorby Milana Kundery do španělštiny, překladatelé a pedagogové mexického původu Odile

⁸ Metodika, příprava, provedení a zpracování rozhovoru jsou popsány v rigorózní práci Strnadové (2021: 49–51).

Cisneros a Jorge Simón, a překladatelky a akademičky českého původu žijící v Mexiku Ludmila Holková a Alexandra Šapovalová.⁹

V následující kapitole dáme slovo samotným překladatelům, a prostřednictvím citací z rozhovoru či korespondence představíme panorama individuálních výpovědí k danému tématu.¹⁰ Zaměříme se na čtyři z našeho pohledu nejzajímavější oblasti našeho tématu, ke kterým se oslovení překladatelé vyjádřili, s cílem: 1) pochopit pohnutky k překladu díla a okolnosti jeho vzniku a vydání, 2) nahlédnout do spolupráce překladatele s nakladatelem a dalšími institucemi, 3) porozumět jazykové práci překladatele a 4) zhodnotit recepci české literatury v Mexiku.

3.1 Překlad jako umělecky-tvůrčí projekt překladatele či výsledek životních náhod

Při výzkumu mexických překladů české literatury nás zajímal proces geneze překladů představeného korpusu s cílem určit, kdo je iniciátorem překladu, jakou podobu měl překladatelsko-nakladatelský proces a proč daný překlad vyšel poprvé právě v Mexiku. U překladů výše zmíněného korpusu jsme se setkali se třemi možnostmi: 1) překladatel má osobní zájem dané dílo přeložit, 2) jiná osoba či entita motivuje překlad díla, někdy i pro jeho následné umělecké (např. divadelní) ztvárnění, a 3) překlad vzniká na zakázku nakladatele. Překvapivé pro nás bylo zjištění, že iniciace prvních dvou typů v případě překladů české literatury v Mexiku převažovala. S literárním překladem jako zakázkou od nakladatele jsme se setkali méně často, než jsme očekávali; potvrdil se tedy význam role překladatele jako iniciátora a manažera celého překladatelského projektu.

Na zakázku bylo přeloženo například dílo Radovana Richty (ed.) *Civilizace na rozcestí*, které převedl Fernando de Valenzuela, tehdy mladý student filozofie Univerzity Karlovy, jehož oslovil přímo editor, zřejmě díky překladatelovu akademickému zaměření a znalosti výchozího i cílového jazyka:

Richta mě přivítal ve své pracovně, nabídl mi kávu a sdělil mi, že mám naprostou volnost, ať překládám podle chuti, bez nutné konzultace, oprav či cenzury. S poděkováním jsem spolupráci přijal, mimo jiné pro štědrou odměnu, a naplno se pustil do díla. (Valenzuela in Strnadová 2021: 147, překlad K. S.)

Také Ludmila Holková, česká překladatelka a pedagožka žijící v Mexiku velkou část svého života, přeložila dílo Františka Kožíka *Anděl míru* na návrh mexického nakladatelství Trillas, které Holkovou znalo z předchozí spolupráce a oslovilo ji jako vhodnou překladatelku českého originálu do španělštiny:

Žiji v Mexiku 50 let a první dvě knihy, které jsem tam napsala, jsou *Química Analítica Cualitativa* a *Química Analítica cuantitativa*. Obě knihy jsem docela dobře vydala v nakladatelství Trillas, které se zaměřuje na pedagogickou a výchovnou literaturu různého typu.

⁹ Podrobnější informace o životě a díle (nejen) těchto překladatelů lze nalézt v kapitole *Popis korpusu překladů vyhotovených a/či vydaných v Mexiku* v rigorózní práci Strnadové (2021: 63–97).

¹⁰ Transkripce kompletních rozhovorů a korespondence jsou se souhlasem dotazovaných překladatelů publikované v přílohách rigorózní práce (Strnadová 2021: 141–162).

No a nějaký redaktor se setkal s Kožíkovou knihou o Komenském, tak mi z nakladatelství zavolali a zeptali se, jestli bych tu knihu chtěla přeložit, na což jsem velmi ráda kladně odpověděla. [...] Překlad *Comenio* je zásluha Kožíka, protože napsal dobré dílo, a redaktora Trillasu, který to dílo pochopil, rozhodl se ho vydat a oslovil mě jako vhodnou překladatelku. (Holková in Strnadová 2021: 156)

Nemálo překladů našeho korpusu vzniklo jako umělecky-tvůrčí projekt překladatele, který text vybral, přeložil dle vlastní vůle a sám se zasadil o vyhledání nakladatelství a případně i o získání finanční podpory na vydání překladu. Setkali jsme se i s překladem, který nebyl původně určený k vydání, jelikož překladatelé česká díla převáděli do španělštiny pro potěšení, či se záměrem sdílet dílo se svými kolegy, přáteli či rodinou v jejich jazyce. Odile Cisneros, překladatelka poezie Ivana Blatného, na toto téma uvedla následující:

Myšlenka na překlad knihy je má. Když jsem se přestěhovala z Prahy do New Yorku, chtěla jsem sdílet tuto poezii s přáteli, kteří si dílo nemohli přečíst v češtině, a tak jsem verše začala překládat pro potěšení. (Cisneros in Strnadová 2021: 150, překlad K. S.)

Cisneros také uvedla, že během překladu využívala pomoci českého přítele a také rad významných překladatelů působících na univerzitě University of New York, kteří ji jako akademičtí mentoři a znalci avantgardy podnítili k překladu Seifertovy poezie.

Velmi zajímavý je příběh překladu rozsáhlého románu *Cesty na Sibiř* od Martina Ryšavého, který do španělštiny převedl překladatel mexického původu Jorge Simón. Překlad vznikl v průběhu několika let původně bez publikačního záměru a shodou náhod a okolností byl za podpory Ministerstva kultury ČR vydán v menším nezávislém mexickém nakladatelství Elefanta Editorial:

Do Česka jsem přijel v roce 2008, rok poté kniha vyhrála ocenění (*Magnesia litera*, pozn. K. S.) a jedna moje přítelkyně, překladatelka ze švédštiny, mi ji doporučila. Tehdy jsem knihu četl stěží, protože jsem češtinu ještě tolik neovládal. Knihu jsem si ale koupil, přečetl a rozhodl jsem se, že ji budu překládat pro radost. Začal jsem velmi zvolna, bez časového tlaku, a když jsem přeložil prvních dvě stě stran, řekl jsem si, že by překlad možná mohl někoho zajímat. Začal jsem se tedy poohlížet po nějakém nakladatelství, nejdříve ve Španělsku, ale bylo to marné. A nakonec jsem díky mému příteli z města México našel mexického nakladatele, kterému se můj projekt zalíbil. (Simón in Strnadová 2021: 142–143, překlad K. S.)

I Simón během práce na překladu využíval jazykové pomoci a rad českých překladatelů a hispanistů (např. Anežky Charvátové, Michala Brabce), již mu pomáhali porozumět významu některých archaismů a specifických cizích slov v českém textu. Překladatel se dokonce obrátil i na samotného autora románu:

Sešel jsem se s autorem knihy (Martin Ryšavý, pozn. K. S.), který mi osvětlil koncept románu a význam tématu a vysvětlil, proč se v knize objevují výrazy z ruštiny, a dokonce i z domorodých jazyků Sibiře. (Simón in Strnadová 2021: 143, překlad K. S.)

Domníváme se, že díky proaktivnímu přístupu překladatele, který se sám stane iniciátorem překladu, lze očekávat kvalitně odvedenou práci, jelikož na prvním místě stojí umělecky-tvůrčí zájem. Substandardní překlad, který dle Popoviče (1975: 241) může vzniknout mimo jiné, když subjektivně-ekonomický zájem překladatele převáží nad uměleckou kvalitou díla, bychom mezi překlady z iniciace překladatele jistě nenalezli.

3.2 Význam malých nakladatelství, podpora kulturních institucí a vztah překladatele s nakladatelem

Významnou roli ve vydávání překladové literatury hrají nově vznikající, především státní instituce, které v Mexiku dlouhodobě podporují publikaci a šíření domácí i zahraniční literatury, a stimulují tak tamní knižní trh. Jednou z mexických institucí, která finančně podpořila vydání několika překladů české poezie, je Národní rada pro kulturu a umění (CONACULTA), která se později stala přidruženou institucí Ministerstva kultury. Za podpory zmíněné instituce v Mexiku vyšla tato česká díla: Blatného poezie v překladu Šapovalové, Seifertovo dílo *Na vlnách TSF* ve španělském převodu Cisneros a výbor Holanovy poezie v překladatelském tandemu Běly Mrkosové a Miguela Ángela Florese. Vydání mexických překladů podpořilo i Ministerstvo kultury ČR, a to konkrétně dvakrát; v roce 2012 překlad Kosíkova eseje *Reflexiones antediluvianas* z pera Fernanda de Valenzuela a v roce 2017 Ryšavého román *Siberia* v překladu Jorge Simóna.

Výzkum Strnadové (2021) potvrdil, že překlady české literatury v Mexiku často vydávají menší nezávislá nakladatelství, na rozdíl od překladů z dovozu, které jsou do Mexika často distribuovány velkými nakladatelstvími. Uribe (2020), majitel a editor mexického nezávislého nakladatelství Ediciones Era, uvádí, že ačkoliv je mexický knižní trh do značné míry stimulován státem a velkými zahraničními nakladatelstvími, která v Mexiku zakládají pobočky a překladovou literaturu spíše dovážejí, menší nezávislá nakladatelství začínají nabývat na významu.

Oslovení překladatelé v rozhovoru hodnotili spolupráci s nakladateli velmi různě. Cisneros, Šapovalová i Holková spolupracovaly s nakladateli, se kterými se osobně znaly, a tak bylo vydání díla příjemnou a úspěšnou spoluprací. Šapovalová uvedla, že o vydání překladu poezie Ivana Blatného se zasloužili přátelé, již se přímo podíleli na přípravě vydání knihy:

Já jsem mé verše přečetla Jorgemu (Jorge Bustamante García, mexický básník, jenž má malé nakladatelství Luna mía, ve kterém sbírka vyšla, pozn. K. S.) a Neftalímu. Neftalí Kolja je náš blízký přítel a také místní básník. No a oni mi řekli, že se jim to líbí a že by se to mělo vytisknout. [...] Jorge mi napsal prolog a Neftalí byl editor. A protože jsem pracovala na univerzitě, všichni ředitelé ze Secretaría de Cultura byli prostě mí známí a přátelé. Já jsem se o to vydání vůbec nezasloužila, na tom zapracovali Jorge a Neftalí. (Šapovalová in Strnadová 2021: 154)

Velmi cenný komentář o nakladatelských praktikách v socialistickém Československu a o překladu, který byl původně vydán v Mexiku a ve Španělsku dle Strnadové (2021: 55) překvapivě nikdy nevyšel, poskytl Fernando de Valenzuela:

Vydání překladu *La civilización en la encrucijada* bylo součástí velkého projektu, který se snažil nabídnout režimu perspektivu budoucnosti opřenu o zázračné výdobytky vědecko-technické revoluce, jež by umožnila vyhnout se strukturálním změnám, po kterých tehdy volali zastánci Pražského jara. [...] Záměrem bylo dílo šířit za hranice země; o to se zasloužilo státní nakladatelství Dilia, které mělo k dispozici veškeré prostředky pro export překladu. Nakladatelství Dilia se také zasadilo o překlad díla do několika jazyků a domnívám se, že distribuci překladů na zahraničním trhu dokonce finančně podpořilo. [...] Několik měsíců poté jsem dostal jediný výtisk nádherné edice, kterou Dilia vydala v Praze, a víc už jsem neslyšel o Richtovi, nakladatelství Dilia ani o tom, že by byl překlad vydán v Mexiku, Španělsku nebo jinde v Latinské Americe. (Valenzuela in Strnadová 2021: 147, překlad K. S.)

Fernando de Valenzuela také zmínil, že se často setkal s neuspokojivou spoluprací se španělským nakladatelem při přípravě překladů Kunderových románů, kvůli které se společně s Kunderou rozhodl změnit nakladatelství pro budoucí vydání, což reflektuje i korpus překladů v práci Strnadové (2021: 53–56).¹¹ Simón v rozhovoru sdílel podobnou, nepříliš pozitivní zkušenost s mexickým nakladatelem a velmi negativně hodnotil zásahy do konečného textu, které byly provedeny bez překladatelova vědomí:

Vztah s nakladatelem byl velmi špatný. Došlo k několika nedorozuměním, i co se finanční stránky týče. Jakmile jsem rukopis odevzdal, komunikace úplně ustala, a já jsem se dozvěděl o vydání překladu, když mi přišel do Prahy první výtisk. A až tehdy jsem zjistil, že v překladu provedli mnoho změn, aniž se mnou cokoliv konzultovali. (Simón in Strnadová 2021: 144–145, překlad K. S.)

Praktiky některých nakladatelů, kteří nehledí na potřebu a význam spolupráce s překladatelem, jenž by dle našeho názoru měl mít konečné autorské slovo ve výsledné podobě uměleckého textu, shrnuje Fernando de Valenzuela:

Život překladatele je vskutku těžký. Člověk nejenom neví, kdo to nakonec vydá, ani jak ani kde, ale může se nakonec stát, že tam někdo (říká se tomu *corrector de estilo*) učiní v textu tolik patálií, že člověk neví, co má dělat. (Valenzuela in Strnadová 2021: 149, zvýraznění K. S.)

3.3 Původ překladatele a jazyk překladu

Oslovení překladatelé jsou španělského, mexického a českého původu; všichni tedy překládali z či do svého mateřského jazyka. Jak je dobře známo, španělština, tj. cílový jazyk překladů, je oficiální jazyk v mnoha zemích, a napříč hispanofonními regiony lze identifikovat několik variant španělštiny. Domníváme se, že z důvodu různého původu

---

¹¹ Můžeme například uvést, že španělské nakladatelství Seix Barral s pobočkou v Mexiku vydalo překlady Fernanda de Valenzuela v roce 1984 (*Žert*), 1987 (*Knihla smíchu a zapomnění*) a 1992 (*Život je jinde*), podle slov překladatele, s editorskými úpravami, o kterých nevěděl. Tytéž překlady, ovšem už v původní podobě bez dodatečných editorských úprav, pak vydalo nakladatelství Tusquets Editores México v roce 2015, 2013 a 2014 a 2016.

překladatelů, a tedy i varianty překladatelova idiolektu, mohou být mexické překlady jazykově značně různorodé.

Jazyk překladů Fernanda de Valenzuela bychom mohli charakterizovat jako evropskou španělštinu, která může být ovlivněna několikaletým pobytem v Argentině. Očekáváme, že v překladech mexických překladatelů Odile Cisneros a Jorge Simóna se promítá mateřský jazyk, tedy mexická varianta španělštiny. České překladatelky převáděly text ze svého mateřského do cizího jazyka, což bývá u literárních překladů méně častým jevem. Jelikož Ludmila Holková a Alexandra Šapovalová žijí dlouhodobě v Mexiku mnoho let, lze předpokládat, že překládají do osvojené mexické varianty; zároveň nelze vyloučit vliv mateřského jazyka na výslednou podobu překladu.

Práce Strnadové (2021) ukázala, že nejvíce překladů české literatury vydané v Mexiku pochází z pera Fernanda de Valenzuela; díky aktivní práci překladatele mají mexičtí čtenáři k dispozici celkem sedm Kunderových románů, které vyšly původně ve Španělsku, i v opakovaných vydáních. Dále vyšly v Mexiku v překladu téhož překladatele dva české eseje: již zmíněné souborné dílo *Civilizace na rozcestí* (1966) a esej Karla Kosíka *Předtopní úvahy* (1997). Ve všech případech byl překlad vydán v Mexiku nebo distribuován ze Španělska bez úprav, či s redaktorskou úpravou, která se ale netýkala adaptace díla na mexickou španělštinu.

Někteří překladatelé v rozhovoru uvedli, že „evropská“ varianta španělštiny nemusí být pro mexické čtenáře čtivá a plně srozumitelná. To nás přivádí na myšlenku, že překlady z dovozu a překlady pořízené španělským překladatelem, které byly do Mexika distribuovány bez jazykových úprav bez ohledu na variantu španělštiny, možná nejsou mexickými čtenáři přijaty tak dobře, jako texty, které k nim hovoří jejich jazykem vlastním. Ludmila Holková v rozhovoru potvrdila možný vliv varianty překladu na četbu a recepci české překladové literatury v Mexiku:

Rozhodně je mi přijatelnější verze mexické španělštiny, která se mi zdá jasnější než verze španělská. Zrovna teď čtu Čechova ve španělské verzi a musím říct, že se mi to moc nelíbí, že bych to psala jinak. Mám dojem, že už dominují mexickou verzi španělštiny, a když čtu překlady ze Španělska, potřebovala bych vysvětlení některých slov, třeba i komentář k syntaxi a tak dále. Rozhodně mám dojem, že mexická verze španělštiny je srozumitelnější a daleko víc se mi líbí. (Holková in Strnadová 2021: 158)

Holková uvedla, že na podnět mexické nakladatelky, jež se zajímala o dílo Jana Nerudy, přemýšlela o překladu *Povídek Malostranských* (1878) do mexické španělštiny:

Nevim, jaký by měl překlad Nerudy do mexické verze španělštiny efekt, jestli by to bylo lepší nebo pochopitelnější...to by bylo zajímavé. Ale tady bychom bojovali s tím, že vám řeknou, když už to ve španělštině vyšlo, proč to máme překládat do mexické verze španělštiny. Tak jsem tu myšlenku opustila. (Holková in Strnadová 2021: 158)

Pro potvrzení jazykové odlišnosti zmíněných překladů by bylo nutné provést komparativní analýzu s cílem určit použitou varietu španělštiny, ale už nyní lze na základě národnostní rozmanitosti překladatelů očekávat, že jazyk překladu bude odlišný a specifický u každého z nich. A proto i míra jazykové a stylistické „čtivosti“ překladu z pohledu

mexického čtenáře může být různá a pravděpodobně ovlivní konkrétní recepci překladového díla v mysli čtenáře. Můžeme předpokládat, že v tomto ohledu mají jistou výhodu především převody překladatelů mexického původu.

3.4 Receptce české literatury v Mexiku

Interpretovat recepci české literatury v Mexiku není snadný úkol; na základě vlastního výzkumu můžeme význam české literatury v Mexiku hodnotit podle zaznamenaných výpovědí překladatelů a neformálních diskuzí se studenty mexických univerzit. Oslovení se shodovali v názoru, že česká literatura není v Mexiku příliš známá, pravděpodobně z důvodu obecně malého čtenářského zájmu mimo univerzitní prostředí. Ačkoliv se gramotnost v Mexiku od konce minulého století výrazně zvýšila (ProChile 2020: 4), úroveň vzdělání velké části obyvatel není na takové úrovni, aby vzrostl počet potenciálních čtenářů umělecké literatury, natož české literatury v překladu. Holková k souvislosti mezi mírou vzdělání a čtenářským zájmem uvedla:

[...] to také říkal Miguel León-Portilla (renomovaný znalec nahualské literatury, pozn. K. S.), Mexiko má hodně knih, ale Mexičané čtou málo. Je tady kruh lidí, kteří čtou, jsou vzdělaní, ale pořád to není v takové míře jako u nás. (Holková in Strnadová 2021: 159)

Výzkum Strnadové (2021) ukázal, že někteří čeští autoři (Milan Kundera, Karel Čapek, Václav Havel, Karel Kosík) byli v Mexiku přeloženi hned několikrát, což demonstruje, o jaký druh, žánr a téma české literatury je v Mexiku čtenářský či vydavatelský zájem. Dle výpovědí překladatelů se znalost české literatury u (univerzitně vzdělaných) mexických čtenářů omezuje na několik nejvýznamnějších autorů. Šapovalová na otázku receptce české literatury v Mexiku odpověděla:

Naši kamarádi (spisovatelé, nakladatelé, překladatelé, pozn. K. S.) samozřejmě znají českou literaturu. Znají Kunderu, Hrabala, Kohouta. Hrabala všichni milují, hlavně *Příliš Hlučnou samotu*. [...] Ale víte, že v Mexiku se obecně čte málo i místní tvorba, a poezie už vůbec ne. Málo kdo si koupí poezii, že? (Šapovalová in Strnadová 2021: 156)

Ani pro aktivní překladatelku Ludmilu Holkovou, jež má možnost literární dění v Mexiku sledovat z první ruky a která sleduje nakladatelskou situaci i u nás, nebylo snadné zhodnotit recepci české literatury v Mexiku:

Jak je česká literatura tady přijata? Nevím, popravdě. Musím přiznat, že nemám dobrý přehled, abych odpověděla dobře na tuto otázku. [...] Pozoruji, že se do Mexika dostává hodně literatury z jiných zemí v překladu ve španělské verzi. Jsou to přivezené knihy ze Španělska, vydal se tady třeba Hrabal, Kundera, tyto autory tady hodně lidí zná. Ale nevím nic dalšího o různých vydáních, také jsem tyto verze nečetla, protože knihy znám v originálu. (Holková in Strnadová 2021: 158–159)

Lze proto předpokládat, že dílo českých autorů ve španělském překladu je v Mexiku výběrová literatura úzké skupiny čtenářů, což také souvisí se žánrem a tématem

přeložených děl a otázkou potenciálního čtenáře konkrétního překladu. Sami překladatelé si uvědomují, že jejich překlad cílí na vymezenou skupinu čtenářů. Simón k překladu *Cesty na Sibiř* podotkl následující:

Je to náročný text plný filozofie, náboženství a politiky, čtenář potřebuje mít jistý kulturní přehled, aby knize porozuměl. Ruská kultura je pro mexického čtenáře velmi vzdálená, myslím, že i pro Čechy je Sibiř neznámé místo. Kniha proto míří spíše na vzdělaného a zvědavého čtenáře, který se zajímá o podobnosti mezi kulturami. Přínos knihy podle mě tkví v zobrazení paralely mezi kontextem domorodých národů ze Sibiře a situací původních obyvatel Mexika. (Simón in Strnadová 2021: 144–145, překlad K. S.)

Můžeme ale potvrdit, že některé překlady české literatury dosáhly v Mexiku i jinde jisté prestiže, vyšly v Mexiku opakovaně a jsou využívány i k mimoliterárním účelům. Příkladem je překlad Kožíkova díla o J. A. Komenském *Anděl míru* z pera Ludmily Holkové. Překladatelka v rozhovoru uvedla, že dílo Komenského je v zemích Latinské Ameriky poměrně známé a že například v Kolumbii je její překlad často využíván jako studijní materiál pro univerzitní studenty pedagogiky.

Závěr

Představený výzkum českých překladů v Mexiku potvrdil význam studia literárního překladu jako uměleckého procesu a produktu s ohledem na společenský a kulturní kontext, ve kterém překlad vzniká. Naším cílem bylo zdůraznit vztah literárního překladatele k překladovému dílu a roli překladatele v celém procesu vzniku překladu až po jeho vydání.

Příspěvek nastínil specifika produkce překladů české literatury v Mexiku a upozornil na rozdílné okolnosti překladové produkce ve Španělsku a v zemích Hispánské Ameriky. Pro zarámování studovaného tématu jsme představili korpus třinácti překladů české literatury vydaných původně v Mexiku. Stěžejní částí příspěvku tvoří výpovědi pěti soudobých překladatelů českých děl publikovaných v Mexiku: Fernando de Valenzuela, Ludmila Holková, Odile Cisneros, Jorge Simón a Alexandra Šapovalová. Uvedli jsme výroky překladatelů, na jejichž základě jsme se snažili interpretovat překladatelský proces v širším kontextu týkající se jazykové práce překladatele, spolupráce s nakladatelem a dalšími subjekty a recepce české literatury v Mexiku. Dále jsme poukázali na význam kombinace výzkumných metod studia dějin literárního překladu. Metoda rozhovoru se ukázala být užitečným nástrojem historiografického výzkumu, který obohacuje výsledky získané studiem samotných překladů či metodou paratextuální analýzy, a snad nevyznamnější zdroj informací pro popis geneze jednotlivých překladů.

Vydávání překladů v Mexiku je do jisté míry ovlivněno dovozem překladu, významnou roli ale také hrají mexičtí, čeští a španělští překladatelé, kteří se překladatelskou prací aktivně snaží sdílet českou literaturu se čtenáři v Mexiku. Podpora nezávislých nakladatelství a státních či jiných institucí svědčí o literárně-kulturnímu zájmu dalších aktérů překladatelsko-nakladatelského procesu. Na základě rozhovorů s oslovenými překladateli, vlastního výzkumu a studia literárně-nakladatelské situace mexického knižního

trhu usuzujeme, že o českou literaturu se v Mexiku zajímá užší specifická skupina zájemců, především z řad akademiků a univerzitních studentů. Přestože počet mexických či v Mexiku vydaných překladů české literatury není příliš vysoký, je fascinující pozorovat, s jakým zájmem a úsilím se překladatelé kulturně-osvětovou činností, tj. překladem, zasazují o šíření české literatury v Mexiku. Je zřejmé, že mnozí z nich překlad nechápu pouze jako svou profesi, nýbrž jako umění, záslužnou kulturní práci a poslání, které staví mosty a propojuje dva kulturně odlišné světy.

BIBLIOGRAFIE

- Cuenca Drouhard, Miguel José (2013) *Influencia del polisistema cultural español en la traducción de la literatura checa durante la segunda mitad del siglo XX*, Praha: Univerzita Karlova.
- Hermans, Theo (1999) *Translation in system: descriptive and systemic approaches explained*, Manchester: St. Jerome Publishing.
- Hermida de Blas, Alejandro, Gonzalo de Jesús, Patricia (2007) 'The Translation of Czech and Slovak Literature in Spain', in Beata Elzbieta Cieszyńska (ed.), *Iberian and Slavonic Cultures: Contact and Comparison*, Lisabon: CompaRes, 185–204.
- Levý, Jiří (2012) *Umění překladu*, Praha: Apostrof.
- Mračková Vavroušová, Petra (2019) *Las aventuras de la literatura checa en España. Traducciones indirectas y el papel mediador del alemán, censura y material paratextual*, Madrid: OMMPRESS.
- Nováková, Magdaléna (2015) *Překlady české literatury v Argentině ve 20. století*, Praha: Univerzita Karlova.
- Popovič, Anton (1975) *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*, Bratislava: Tatran.
- Popovič, Anton (et al.) (1983) *Originál/preklad: interpretačná terminológia*, Bratislava: Tatran.
- ProChile (Oficina Comercial de Chile en Guadalajara), GG Gestoría en Comercio Exterior (2020): *Estudio Sector Editorial en México*: <https://www.prochile.gob.cl/documento-biblioteca/estudio-sector-editorial-en-mexico/> (access: 10. 3. 2021).
- Ringmar, Martin (2012) 'Relay translation', in Yves Gambier, Luc van Doorslaer (eds.), *Handbook of Translation Studies*, Amsterdam: John Benjamins.
- Rubáš, Stanislav (ed.) (2012) *Slovo za slovem: s překladateli o překládání*, Praha: Academia.
- Strnadová, Karolína (2021) *Překlady české literatury v Mexiku s přihlédnutím k českým překladům mexické literatury*, Praha: Univerzita Karlova.
- Uličný, Miloslav (2005) *Historia de las traducciones checas de literaturas de España e Hispanoamérica*, Praha: Karolinum.
- Uličný, Miloslav (2011) 'Literatura mexicana en las traducciones checas', in Josef Opatrný (ed.), *Las relaciones checo-mexicanas*, Praha: Karolinum, 201–222.
- Uribe, Marcelo, Quijas, Guillermo, Rabasa, Diego (2020) 'Las editoriales independientes en México necesitamos de nuestros lectores', *The Washington Post*: <https://www.washingtonpost.com/es/post-opinion/2020/05/27/las-editoriales-independientes-en-mexico-necesitamos-de-nuestros-lectores/> (access: 2. 2. 2021).
- Vavroušová, Petra (2016) *Recepción de la literatura checa en España considerando el papel mediador del alemán*, Praha: Univerzita Karlova.

RESUMEN

La génesis de las traducciones de la literatura checa al español publicadas en México, igual que en otros países latinoamericanos, se asocia a ciertas particularidades, comparando con las traducciones publicadas en España. Los temas investigados y tratados en este artículo respecto a la publicación de la literatura checa en México son: “importación” de las traducciones, traducción desde una cultura menor hacia una cultura mayor y traducción indirecta. Aunque la literatura checa accesible en las traducciones en México no abunda tanto como la literatura mexicana publicada en Chequia, el número de traducciones mexicanas, o sea las traducciones producidas o/y publicadas en México, no es insignificante. Basándonos en el testimonio de los traductores entrevistados mediante el método interview, podemos afirmar que ciertas traducciones mexicanas de la literatura checa se producen a la demanda de la editorial, otras como proyectos creativos de los traductores, y algunas promovidas por el impulso de determinadas personas o entidades. El papel de las casas editoriales independientes ha aumentado en los últimos años y varias traducciones han sido subvencionadas por las instituciones estatales mexicanas o el Ministerio de Cultura de la República Checa. Hemos propuesto examinar la variedad lingüística del texto traducido usada por el traductor, ya que esta pueda influir en el éxito de la recepción de la literatura checa por el lector mexicano. Partiendo de los comentarios de los traductores, hemos llegado a la conclusión de que la literatura checa publicada en traducciones en México es leída por un grupo menor y específico de lectores, al cual pertenecen sobre todo los académicos, estudiantes universitarios y lectores interesados en el tema o la literatura checa.

PhDr. Mgr. Karolína Strnadová
Ústav translátologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
karoli.strna@gmail.com

TLUMOČENÍ

UMĚLÁ INTELIGENCE A TLUMOČNÍCI – VÍME, CO NÁS ČEKÁ?

IVANA ČEŇKOVÁ

ABSTRACT

Artificial intelligence and interpreters – Do we know what awaits us? Everyone is talking about artificial intelligence today, and it is a topic that hits the headlines. International research and projects include it in their terms of reference in the hunt for subsidies. It is well established in numerous industrial sectors and is presented as an integral part of new technologies. In short, it enters all areas of human activity and is becoming an unavoidable and omnipresent subject in 21st century society, and in the everyday lives of all of us.

But do we really know what it means – or will mean – for us, and notably for interpreters? Will it influence or change interpreter training and the whole profession? If so, how?

The author will be taking a layman's view of this subject and put these questions (among many others) to students and interpreter trainers at the Institute of Translation Studies, Charles University and to Czech interpreters on the local and European market to see what they think, what they know, and how they view the future.

After going through and analysing all the 77 answers from the sample, the author presents the results of this survey and will attempt to draw conclusions which will be preliminary, as this area is developing at break-neck speed.

Key words: artificial intelligence, conference interpreter training, the “augmented interpreter”, toolbox; on-line subtitles; simultaneous translation of speech, community interpreting, speech-to-text, automatic speech recognition

1. Geneze a širší kontext

V dubnu 2019 se konala v Bruselu pravidelná, již 23. konference Generálního ředitelství pro tlumočení (DG SCIC) Evropské komise, kterou pořádá pro koordinátory tlumočnických magisterských či postgraduálních studijních programů konferenčního tlumočení z evropských i vybraných mimoevropských univerzit. Konference se účastní i vedoucí představitelé tlumočnických služeb a ředitelství z dalších evropských institucí, mezinárodních organizací, jakož i zástupci hlavních profesních tlumočnických organizací

(AIIC, CIUTI, FIT). Konference se konají každoročně již od roku 1996. Zástupce Ústavu translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (ÚTRL FF UK je vždy také pochopitelně přítomen a několikrát byl i osloven, aby vystupoval jako jeden z účastníků v plánované tematické panelové diskusi či aby byl vyzvaným řečníkem na konkrétně stanovené téma konference). Konference v roce 2019 (poslední, jež se konala prezenčně, neboť další, v roce 2020, byla nejdříve v řádném dubnovém termínu kvůli pandemii covid-19 zrušena a poté v prosinci proběhla celá online, včetně simultánního tlumočení do hlavních pracovních jazyků EU a také do mezinárodního znakového systému, což byla naprostá novinka) si zvolila¹ velmi aktuální téma, které hýbalo a dosud hýbe celou tlumočnickou komunitou, a to jak se připravit na nástup zcela nových informačních a komunikačních technologií v oblasti konferenčního tlumočení a jak je především využívat ve prospěch tlumočnicků. Samotný název konference zněl velmi „technologicky“ a zároveň poněkud tajemně: *Jak se připravit na tlumočení 3.0. a rozšířený, výkonnější tlumočnick.*² Na programu byla vystoupení zaměřená na vývoj, přípravu a využití nových podpůrných IT nástrojů pro konferenční tlumočnický přímo v kabině (například projekt DG SCIC³) a také na možnosti zapojení umělé inteligence (*Artificial intelligence*, dále AI) do celého procesu tlumočení⁴, do automatického titulkování, tzv. strojového tlumočení neboli strojového překladu mluvené řeči atd. Svůj mezinárodní projekt ELITR⁵ v rámci výzkumného programu Evropské unie Horizon 2020 zde představil i Ondřej Bojar z Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, se kterým jsme následně jako Ústav translologie navázali konkrétní spolupráci. Téma konference bylo pro nás, vyučující tlumočení, skutečnou výzvou a vyvolalo řadu kontroverzních diskusí, protichůdných názorů i zaujímání diametrálně odlišných postojů. A tak jsem se začala o problematiku využití nových technologií spojených se zapojením umělé inteligence v tlumočení zajímat více. Dalším impulsem byla má oponentura diplomové práce Julie Skadchenko *Strojový překlad a automatické tlumočení*, úspěšně obhájené u nás na ÚTRL FF UK v květnu 2019. Postupně jsem se také zaměřila systematictěji na publikace o zapojení umělé inteligence v oblasti tlumočení, kterých je zejména po roce 2018 stále více a jsou i mnohem odbornější a více zacílené na konkrétní nástroje, testující využití možností umělé inteligence ve výuce tlumočení, ale přímo i v různých konkrétních tlumočnických situacích a kontextech. Posledním impulsem se pak stalo téma, které pro svou pravidelnou mezinárodní odbornou konferenci, jež se koná vždy souběžně s výročním valným shromážděním členských univerzit, vyhlásila koncem roku 2019 CIUTI, mezinárodní organizace univerzit nabízejících překladatelské a tlumočnické vzdělání (*Conférence Internationale Permanente d'Instituts Universitaires*

¹ SCIC – Universities Conference (4.–5. 4. 2019): *Preparing for Interpreting 3.0. Towards the augmented interpreter*. https://ec.europa.eu/info/events/interpretation-preparing-interpreting-30-2019-apr-04_en (access 10. 3. 2021).

² Tzv. „augmented interpreter“ a další moderní technologické nástroje – viz web Znalostního centra na téma tlumočení DG SCIC / Knowledge Centre on Interpretation DG SCIC: The Digital Booth | Knowledge Centre on Interpretation (europa.eu) (access 29. 4. 2021).

³ https://www.youtube.com/watch?v=_1l53xdfNhQ: AI for Interpreter Support. Marc van Dommelen on DG SCIC's 'Interpreter's Digital Toolbox project' – 11. 12. 2020 (access 30. 4. 2021).

⁴ https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/news/eu-host-paper-new-technologies-and-artificial-intelligence-field-language-and-conference_en: European Commission (2019). New Technologies and Artificial Intelligence in the field of language and conference services (access 30. 4. 2021).

⁵ www.elitr.eu: ELITR – European Live Translator – Many Languages, One Voice (access 10. 11. 2020).

de Traducteurs et Interprètes). Konference, jež se měla konat v červnu 2020 v Paříži, si zvolila za téma umělou inteligenci a interkulturní inteligenci, jejich vliv a interakce v oblasti překlada, tlumočení a v kontextu cílového jazyka. Abstrakt, který jsem počátkem roku 2020 na tuto konferenci zaslala, byl vědeckým výborem přijat a zařazen do jedné z odborných sekcí.⁶ Chtěla jsem zjistit pomocí menšího dotazníkového šetření mezi studenty oboru tlumočnictví na ÚTRL FF UK, absolventy i profesionálními českými tlumočníky na domácím a evropském trhu tlumočení, co vědí o využití umělé inteligence v tlumočení a jaké jsou jejich představy o AI v tomto oboru do budoucna. Bohužel, opět kvůli koronavirové pandemii, byla konference přeložena až na prosinec 2020, kdy se však konala online a já měla možnost tam prezentovat ve francouzštině (!), což v dnešní době nebývá již tak často, výsledky svého dotazníkového šetření. Vzhledem k tomu, že CIUTI takovéto prezentace většinou nepublikuje ani následně dlouhodobě nedává k dispozici, rozhodla jsem se, že by mohlo pro české respondenty i pro české čtenáře být zajímavé se s výsledky tohoto dotazníkového šetření (které probíhalo pochopitelně v češtině) seznámit a doplnit je i o další odkazy a informace o umělé inteligenci a podpůrných AI nástrojích existujících či připravovaných pro výuku tlumočení či pro tlumočení samotné. Zde je potřeba zmínit, že přelom roku 2020–2021 byl na akce spojené s umělou inteligencí v tlumočení vůbec velmi bohatý. Za všechny uvedme sérii webinářů pořádaných Mezinárodní asociací konferenčních tlumočnicků AIIC (*Association internationale des interprètes de conférence*) o umělé inteligenci v tlumočení a překlada⁷ či další několikadenní veřejně přístupné a tematicky šířeji zaměřené tlumočnické webináře, pořádané zahraničními kolegy, kteří se věnují právě i různým školením tlumočnicků a/nebo moderním technologiím a jejich možností využití v tlumočení.⁸

2. Pracovní definice umělé inteligence v tlumočení

Pro potřeby našeho dotazníkového šetření jsme poskytli respondentům v úvodu k online dotazníku stručnou definici umělé inteligence pro oblast překlada a tlumočení. Definice umělé inteligence, s níž se dnes již setkáváme téměř ve všech oborech lidské činnosti,⁹ je k dispozici v odborné literatuře, na webových stránkách různých mezinárodních organizací, evropských orgánů,¹⁰ akademických institucí, v projektové dokumentaci

⁶ CIUTI Conference 2020 (9.–11. 12. 2020) online – *Artificial Intelligence & Intercultural Intelligence: Actions and Interactions in Translation, Interpreting and Target Contexts*, ISIT, Paris, France. Vystoupení (ppt) v sekci: Transitioning to interaction: training and professional perspectives – *Intelligence artificielle qui soulève beaucoup de question parmi les étudiants et les interprètes*: <https://www.ciuti2020isit.org/> (access 15. 4. 2021).

⁷ <https://aiic.co.uk/site/uk-ie/AI-interpreting>: Artificial Intelligence and the Interpreter – AIIC UK & Ireland's webinar series on AI and Interpreting: listopad 2020 – leden 2021 (access 25. 4. 2021).

⁸ <https://www.innovationininterpreting.com/>: 23.–25. 2. 2021: Innovation in Interpreting Summit (access 5. 3. 2021) nebo: [https://terpsummit.com.](https://terpsummit.com/): 13.–15. 1. 2021: Your comprehensive toolkit for a successful, lasting interpreting career – hlavní organizátor Sophie Liewellyn Smith (access 15. 1. 2021).

⁹ <https://byznys.ihned.cz/c1-66891170-bez-umele-inteligence-to-nepujde-je-to-klic-k-praci-se-zakazniky> (access 2. 5. 2021).

¹⁰ <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/priorities/umela-inteligence-v-eu> (access 3. 11. 2020), https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/knowledge-centre-interpretation_cs – Knowledge Centre on Interpretation / Znalostní centrum na téma tlumočení (access 10. 11. 2020).

(Horváth 15. 3. 2019)¹¹ či v elektronických encyklopediích¹² nebo dalších internetových i tištěných zdrojích,¹³ diskusích, webinářích (AIIC 11. 12. 2020) a člancích¹⁴ nespočet. Na tomto základě jsme připravili následující stručnou definici, jež se nám pro uvedení do tématu dotazníku jevila dostatečně konkrétní a srozumitelná: *Umělou inteligencí / Artificial Intelligence – dále AI – pro naše účely rozumíme schopnost strojů a systémů napodobovat funkci lidské inteligence při využití hlubokých neuronových sítí. Stroje jsou tak schopné samostatně přemýšlet a pracovat, rozhodovat, řešit komplexní úlohy nejrůznější povahy, učit se, být kreativní, přizpůsobovat a měnit své jednání na základě vyhodnocení dopadů předchozích akcí, neustále absorbovat a následně používat nová data (pro překlad a tlumočení: korpusy textů, projevy, nahrávek mluvené řeči různých řečníků atd.). Stejně jako člověk mají tedy potenciál pro další zlepšování a zefektivnění činnosti. Nás zde bude zajímat pouze oblast tlumočení. Rozlišujeme mezi čistě automatickým tlumočením a tlumočením za pomoci AI.*

Nechtěli jsme respondenty ani podceňovat, ani přeceňovat, vycházeli jsme z vlastních, spíše stále ještě omezených znalostí, informací a povědomí o možnostech a budoucím využití umělé inteligence v oblasti tlumočení a překladu, ale zároveň z dlouholeté praxe jak aktivní konferenční tlumočnice, tak vyučující teoretických i praktických tlumočnických disciplín na Ústavu translatologie FF UK.

3. Metodologie výzkumu

Dotazník na téma *Umělá inteligence a tlumočníci – co nás čeká?* byl připraven a online zveřejněn v říjnu 2020, kde byl dostupný po dobu třiceti dní. Rozhodli jsme se oslovit bakalářské i magisterské studenty Ústavu translatologie FF UK, absolventy studijního oboru Tlumočnictví či kurzu EMCI (European Masters in Conference Interpreting), interní i externí vyučující tlumočení a aktivní i bývalé profesionální české tlumočnický. Odkaz na online dotazník byl proto zveřejněn nejen na webových stránkách ÚTRL, na facebooku ve skupině určené tlumočnickům, ale byl také adresně zaslán studentům i absolventům Ústavu, na JTP (Jednota tlumočnicků a překladatelů), ASKOT (Asociace konferenčních tlumočnicků) a českým tlumočnickům v evropských institucích. Dotazník obsahoval celkem 18 otázek, z nichž pouze jedna byla otevřená, ostatní uzavřené, výběrové či výčtové tak, aby celý dotazník respondentům nezabral více než 15 minut času. U několika otázek byla vložena i možnost komentáře, pokud by se někdo chtěl vyjádřit podrobněji. Na závěr dotazníku byl další prostor pro komentáře. Otázky byly formulovány dosti explicitně, aby byly jednoznačné pro co nejširší skupinu respondentů. Získali jsme celkem 77 vyplněných dotazníků s velkým množstvím zajímavých a podnětných komentářů.

---

¹¹ <https://www.sedlakovalegal.cz/definice-umela-inteligence/>: Umělá inteligence – definice dle Expertní skupiny na AI (access 3. 5. 2021).

¹² https://cs.wikipedia.org/wiki/Um%C4%9Bl%C3%A1_inteligence (access 3. 11. 2020).

¹³ https://www.idnes.cz/ekonomika/podniky/umela-inteligence-vysokoskolske-vzdelani-pruzkum.A191121_111309_ekoakcie_kou (access 29. 4. 2021).

¹⁴ <https://www.rascasone.com/cs/blog/vyuziti-umele-inteligence-ai> (access 28. 4. 2021).

3.1 Analýza získaných odpovědí a komentářů

V první otázce (studium / profesní kariéra) jsme zjišťovali, kdo jsou naši respondenti, zda studují či studovali tlumočnictví, zda pracují či pracovali jako tlumočníci. Vzhledem k tomu, že bylo možné označit více možností, je počet odpovědí vyšší než celkový počet vyplněných dotazníků. Celkem odpovědělo 34 současných studentů, 6 vyučujících, 20 absolventů a 43 aktivních tlumočnicků, z nichž je pochopitelně velká většina právě našimi absolventy.

Jaké bylo věkové zastoupení respondentů, na to jsme se ptali ve druhé otázce. Nejpočetněji zastoupená byla věková skupina 21–25 let (40 %), tj. naši studenti, následovala skupina aktivních tlumočnicků ve věku 40–49 let (21 %) a na třetím místě pak byli také tlumočníci, tentokrát ve věku 50–59 let (16 %). Čtvrté a páté místo si rozdělili respondenti ve věku 31–39 let a v kategorii 60 let a více (každá vždy 9 %).

Ve třetí otázce jsme se již zeptali na zkušenosti respondentů s tzv. klasickým „automatickým tlumočením“ či hlasovými překladači typu *Google asistent/tlumočnick* nebo *Skype translator*, *MS Translator Live feature* nebo dalšími „kapesními tlumočnický“ v chytrém mobilním telefonu a s tzv. hlasovými frázovými překladači (Skadchenko 2019). Odpovědi byly na první pohled překvapivé, protože 83 % respondentů odpovědělo, že tyto aplikace nikdy nepoužilo. Je možné, že tlumočníci jsou schopni se nějak domluvit i bez těchto technických vymožeností, i když se nacházejí v situaci, kdy jazyk svých komunikačních partnerů neovládají. Ti, kteří je využili (pouze 16 %), v další otázce odpovídali, zda byli s tímto automatickým tlumočením spokojeni, respektive zda splnilo jejich očekávání. Ukázalo se, že ano, jelikož očekávání nebyla vysoká a v dané situaci byla kvalita dostatečná na to, aby bylo možné získat potřebnou informaci či požadovanou službu. I přes tyto omezené zkušenosti jsme se v další otázce ptali, v jakých situacích lze podle respondentů tohoto „kapesního tlumočnicka“ bez obav využít, a nabízelí jsme více možností na výběr (komunikace v hotelu, doprava – jak se dostanu...?, restaurace, akutní návštěva lékaře, základní komunikace s místními obyvateli, sledování výkladu průvodce – hrad, zámek, muzeum, divadelní/filmové představení v cizím jazyce). Dle očekávání nejvíce odpovědi získala doprava (75 %), základní komunikace s místními obyvateli (58 %), hotel (54 %) a restaurace (44 %). Na úplném konci se ocitla akutní návštěva lékaře (13 %) a sledování divadelního představení či filmu (4 %).

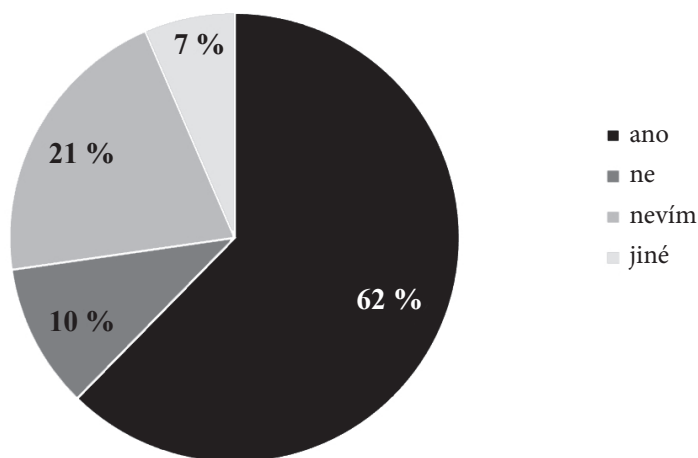
Tyto úvodní otázky měly být jakýmsi „zahřívacím kolem“ před další skupinou otázek, jež se poté konkrétněji věnovaly právě využití umělé inteligence v tlumočení.

Následovala tak jediná otevřená otázka (č. 6): „Co vy sami si představujete pod pojmem umělá inteligence v tlumočení?“, která měla být sondou do znalostí respondentů o AI a možnostech jejího využití v procesu tlumočení. Vyjádřilo se všech 77 respondentů a my jsme se snažili vysledovat, zda jsou odpovědi závislé na věku či na vzdělání a praxi respondenta.

Ukázalo se, že nikoliv, že studenti mají o nových technologiích ve velké míře přehled¹⁵ a umí je používat (Riccardi a kol. 2020) Sedm respondentů různých věkových kategorií i různé tlumočnické praxe uvedlo, že nemají konkrétní představu a svoje odpovědi dále

¹⁵ Např. <https://www.youtube.com/watch?v=IQO5VSWZInY&feature=youtu.be>: Artificial Intelligence and Interpreter Training. Ildikó Horváth – 11. 12. 2020 (access 30. 4. 2021).

nerozváděli. Ostatních 70 odpovědí můžeme rozdělit do dvou vcelku jasně vymezených skupin a mezi nimi vidíme i jistý propojovací časově a technologicky definovaný mezistupeň. Do první skupiny řadíme odpovědi, které hovoří o umělé inteligenci jako o pomocníkovi tlumočnicka, který mu zjednoduší a usnadní práci, ať už AI nazývají *přístrojem, nástrojem, softwarem, pomůckou, systémem, databází, programem pro tlumočení, virtuálním asistentem* nebo *automatizovanou technickou a terminologickou podporou lidského tlumočnicka* či *jistou záchrannou sítí*. Respondenti uvádějí, že „má-li AI pomáhat ,lidským tlumočnickům, mohla by třeba vyhledávat v dostupných dokumentech relevantní pasáže a viditelně je zobrazovat na displeji (jako když vám kolega v kabině najde příslušný dokument a prstem ukáže na pojem/číslo/definici...)“. Další konkrétně zmiňují automatický zápis čísel, jmen, přípravu podkladů na akci, tvorbu glosářů.¹⁶ Do druhé skupiny patří odpovědi, které dávají umělé inteligenci větší pravomoci, opět ji však pojmenovávají různě – jako *systém, počítač, inteligentní zařízení, program* apod. Tito respondenti hovoří o AI jako o „umělém tlumočnickovi, který bez zásahu lidského faktoru zprostředkuje mezilidskou komunikaci“, nebo jako o „technologii, která na základě rozpoznání řeči převede projev do písemné verze, kterou kontextově analyzuje a přeloží do druhého jazyka a následně převede zpět do mluvené řeči“. Mezi těmito dvěma základními klasifikacemi umělé inteligence pak v řadě odpovědí vysledujeme již zmíněný mezistupeň, kdy respondenti hovoří o postupných vývojových etapách: „brzy to bude takový Google Translate / Trados / CAI do kabiny, který bude sledovat hovory a bude na obrazovce nabízet hesla z vokabuláře. Později očekávám plnohodnotné tlumočnické roboty à la Star Wars...“ nebo „schopnost stroje tlumočit namísto tlumočnicka podobně jako překladač překládá namísto překladatele. Při tlumočení bude jistě mnohem obtížnější minimalizovat chy-

Graf 1: Otázka č. 7

¹⁶ Viz Wang Wang (2019), Prandi (2018).

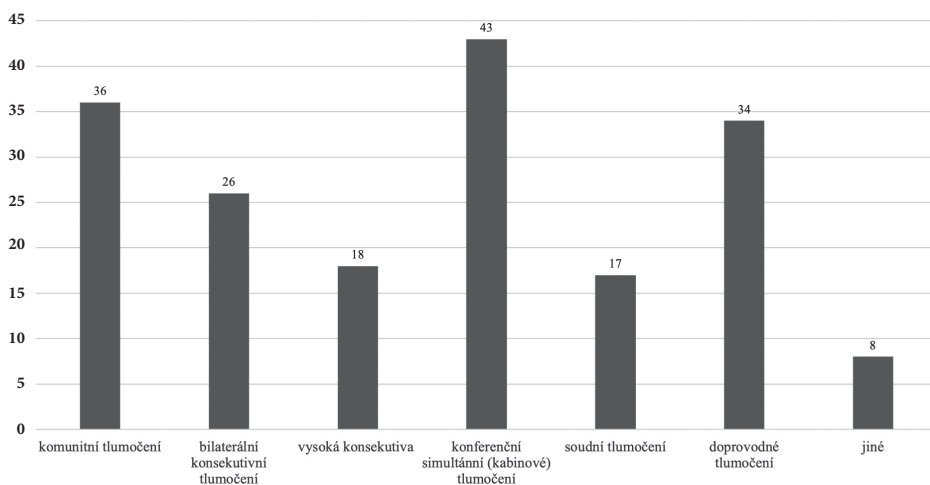
by než při překladu, protože kromě jazyka do toho vstupuje i výslovnost, rušivé zvuky apod.“ (viz např. také Zhang 2017, Massion 2017, Fink-Hooijer 2017, Skadchenko 2019).

Tato otázka č. 6 byla v dotazníku umístěna tak, aby se respondenti nemohli podívat na následující otázky, které právě předjímalý očekávané odpovědi ve vyplněných dotaznících. Sedmá otázka se totiž ptá, zda „může umělá inteligence sloužit jako *pomocník* tlumočnicka (*augmented interpreter* – tj. rozšířený, silnější, výkonnější tlumočnick)?¹⁷“ Viz graf 1.

Vidíme, že 62 % respondentů s tímto postulátem souhlasí, 21 % neví, 10 % si to nemyslí a zbylých 7 % svůj názor, že ano, v komentáři zpřesňuje.

Osmá otázka pak zjišťuje, „pro který druh tlumočení by bylo možné / lze *pomoc ze strany AI* zejména využít?“ Na výběr jsou možnosti, ze kterých jich lze vybírat více: komunitní tlumočení, bilaterální konsekutivní tlumočení, vysoká konsekutiva, konferenční simultánní (kabinové) tlumočení, soudní tlumočení, doprovodné tlumočení a případně další (uvést v komentáři).

Většina respondentů (43) se shodla, že by taková pomoc byla do budoucna možná

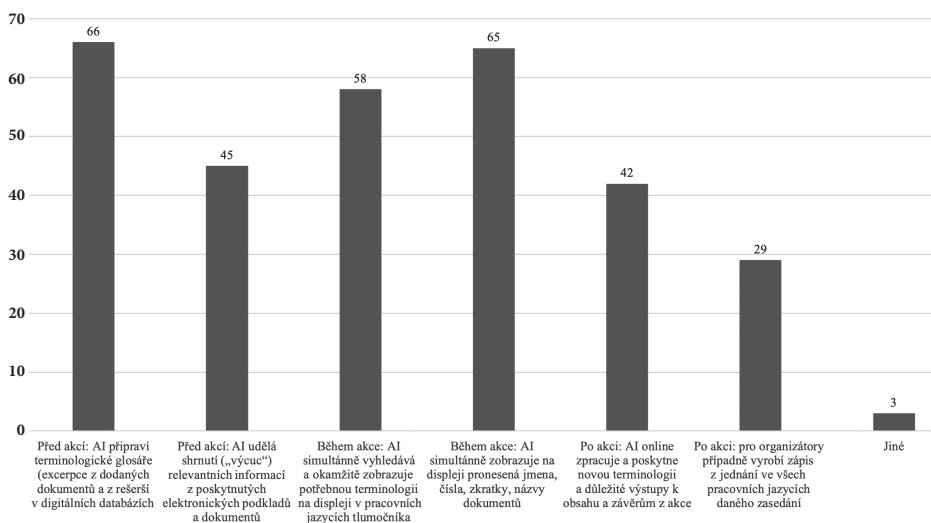

Graf 2: Otázka č. 8

u konferenčního simultánního (kabinového) tlumočení, dále pak 36 respondentů uvedlo komunitní tlumočení a 34 respondentů tlumočení doprovodné, které se může v řadě situací překrývat i s komunitním. Ostatní druhy už tak početně zastoupené nejsou, nejméně pravděpodobná pomoc AI je vnímána u soudního tlumočení – viz graf 2.

V deváté otázce se ptáme ještě konkrétněji, tj. „v čem by mohla tato pomoc či spolupráce s AI spočívat?“ Opět bylo možné zvolit více možností. Otázka zohledňovala různé

¹⁷ Např. <https://techforword.com/>: Empowering language professionals through technology (access 29. 4. 2021).

Graf 3: Otázka č. 9

typy podpory¹⁸ ze strany AI jak před samotnou akcí, tak během tlumočení a případně po akci.

Odpovědi se do značné míry shodují s názory respondentů v otevřené otázce č. 6. Celkem 66 respondentů souhlasilo s přípravou terminologických glosářů před akcí (Fantinuoli 2017), během tlumočení pak se simultánním vyhledáváním terminologie v pracovních jazycích tlumočnicka a okamžitým zobrazováním na displeji (58 odpovědí). Ještě více respondenti ocenili souběžné psaní čísel, jmen, zkratk a názvů dokumentů (65). Pokud jde o pomoc AI po akci, zde již rozložení není tak jednoznačné – 42 respondentů zvolilo jako vhodnou pomoc zpracování nové terminologie a výstupů z obsahu akce.

V otázce č. 10 nás zajímalo, zda respondenti slyšeli také o právě probíhajících projektech, jako jsou *Speech Recognition*¹⁹ nebo *Speech to text* nebo *ELITR*²⁰ věnujících se zejména simultánnímu převodu mluveného projevu v jazyce zdrojovém do psaného textu²¹ (titulků) v jazyce cílovém za pomoci AI? Téměř polovina respondentů (49 %) uvedla, že ano, že tyto různé projekty či pojmy znají a naopak 46 % napsalo, že ne, zbývající odpověděli, že slyšeli pouze o některých z nich.

Jedenáctá otázka zjišťovala, zda si respondenti myslí, že „AI je schopná psát titulky vystoupení proneseného ve zdrojovém jazyce okamžitě simultánně v jazyce cílovém

¹⁸ Viz např. Fantinuoli (2017, 2018) nebo Ortiz a Cavallo (2018) a další.

¹⁹ Viz např. https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/news/european-commission-launches-speech-recognition-project_en (access 2. 5. 2021) nebo <https://techforword.com/p/speech-recognition: Speech recognition for interpreters. Numbers and terminology made easy> (access 7. 5. 2021), dále Defrancq a Fantinuoli (2021).

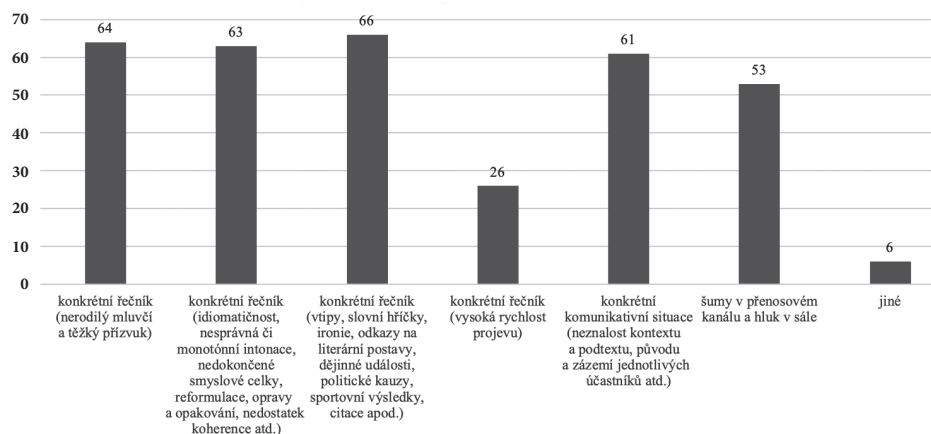
²⁰ www.elitr.eu (access 10. 11. 2020).

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=jiYQ0MeT-U&t=1124s>: AI: Speech Translation, interview Lourdes De Rioja / Ondřej Bojar – 8. 1. 2021 (access 30. 4. 2021).

(cílových jazycích) na displeje účastníků akce (*Simultaneous Subtitling* nebo *Simultaneous Translation*)²² Pouze 30 % odpovědí bylo pozitivních, 20 % negativních, 14 % nevědělo, jak odpovědět a celých 36 % své odpovědi okomentovalo – celkem 25 komentářů, jež sice také vyznívaly ve prospěch schopnosti AI provádět simultánní titulkování, ale tento souhlas byl vždy doplněn omezujícím „ale“ („otázka je v jaké kvalitě“, „s mnoha chybami“, „pouze částečně“, „záleží na propracovanosti technologie“, „do jisté míry“ apod.).

Dvanáctá otázka se pak touto problematikou zabývá ještě konkrétněji a více do hloubky: „Pokud je toho AI již částečně schopná (viz otázka č. 11), na jaké problémy může narazit a její titulkování, respektive simultánní překlad tak může zcela ztroskotat?“ Opět bylo možné zvolit více možností, které zde byly nabízeny – viz graf níže.

Graf 4: Otázka č. 12

Z grafu jasně vidíme, že je to právě řečník a různé aspekty spojené s jeho projevem (nerodilý mluvčí s těžkým přízvukem, idiomatická, reformulace, opravy, nedostatek koherence, vtipy, slovní hříčky, odkazy na literární postavy a dějinné události, politické kauzy, citace apod.), včetně konkrétní komunikativní situace (61–66 odpovědí), jež mohou negativně ovlivnit schopnost AI zajistit simultánní titulkování. Kupodivu se často respondenti domnívají, že rychlost řečníka nemá významný vliv na kvalitu titulkování či simultánního překladu.

Třináctá otázka se částečně vrací k tématu, jež bylo obsahem již otázky číslo osm, kde jsme se však ptali pouze na možnou pomoc ze strany AI. Šlo nám i o ověření konzistentnosti v odpovědích respondentů. Zajímalo nás totiž „u kterého druhu tlumočení můžeme počítat s postupným nasazením AI místo „živého“ tlumočnicka?“ Jdeme zde tedy ještě dále, nezmiňujeme již pouze podporu tlumočnicka ze strany umělé inteligence, ale to, že by AI postupně zcela nahradila lidského tlumočnicka. Respondenti mají opět

²² Např. <https://info.zcu.cz/clanek.jsp?id=2849>: titulkování (převádění mluveného slova do psaného textu) (access 2. 5. 2021).

více možností, ale jsou opatrnější. Na prvním místě se objevuje komunitní tlumočení se 40 odpověďmi (u otázky č. 8 to bylo 36), na druhém místě pak doprovodné tlumočení (36 hlasů, zatímco u otázky č. 8. to bylo 34 odpovědí). Velký propad sledujeme zejména u konferenčního simultánního kabinového tlumočení, kde vidíme pouze 16 pozitivních odpovědí (oproti otázce č. 8., kde simultánní tlumočení s podporou AI obsadilo první místo se 43 odpověďmi). Tento propad je však zcela logický a opodstatněný, i ve světle předchozích otázek a odpovědí. Ověřili jsme si to i v následující otázce č. 14.

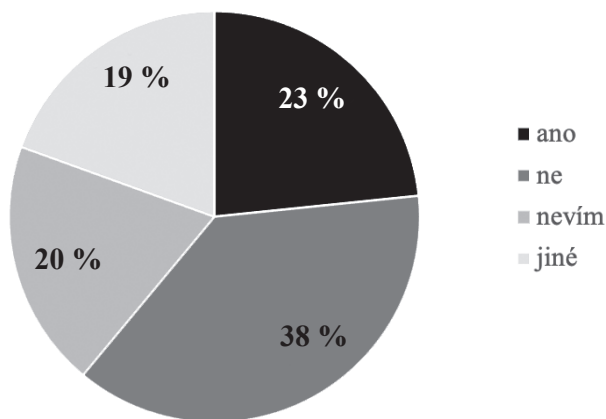
Čtrnáctá otázka se nezaměřuje na jednotlivé druhy tlumočení, ale na různé tlumočnické situace a akce, ve kterých bychom mohli počítat s postupným využitím AI místo živého tlumočnicka. Respondenti měli označit své odpovědi od nejpravděpodobnějšího až po nejméně pravděpodobné využití AI v konkrétní situaci. Měli na výběr celkem 13 situací (např. politické a společenskovední konference, diskusní fóra, odborné technické a lékařské konference, formalizované části zasedání – schvalování rozpočtu, výroční zprávy, hlasování, slavnostní akce, tiskové konference, plenární zasedání Evropského parlamentu či tlumočení u soudů různých instancí atd.). Musíme sebekriticky konstatovat, že tato otázka byla však náročná jak na vyplňování, tak i na samotné zpracování, zjednodušeně a stručně tedy uvedme, že na předních místech (u nichž lze uvažovat o využití AI pro tlumočení) se objevují formalizované části zasedání různých mezinárodních organizací a institucí, technické konference a odborné pracovní skupiny v EU institucích. Zatímco Soudní dvůr EU, Evropský soud pro lidská práva, Mezinárodní soudní tribunál v Haagu nebo plenární zasedání Evropského parlamentu soupeří o poslední místa, jež jasně signalizují, že zde bude využití AI ještě dlouho pouze hypotetické.

Patnáctá otázka chtěla po respondentech, aby odhadli, za jak dlouho asi u vícejazyčných zasedání se simultánním tlumočením (prezenčním či distančním/online) dojde k nasazení AI s tím, že jisté vědecké predikce již existují. Respondenti měli na výběr z několika pětiletých intervalů a jako první možný časový údaj bylo uvedeno, že to bude nejdříve v roce 2030. Celkem 34 % respondentů se shodlo, že to bude právě v roce 2030, dalších 23 % že v roce 2035 a 18 % v roce 2040. 9 % nevědělo a stejných 9 % v komentářích uvedlo, že jsou přesvědčeni, že k tomu dojde o hodně dříve než v roce 2030, že „pilotní nasazení nastane do dvou let pro dva jazyky“ a že se AI testuje již dnes, například v Číně, ač zatím dosti neúspěšně, a je velmi pravděpodobné, že určité typy a segmenty klientů na využívání AI přistoupí možná i před rokem 2025. Zmíňme, že predikce odborníků hovoří spíše až o roce 2050, kdy by měla podle nich umělá inteligence plně nahradit lidské tlumočnický.

Šestnáctá otázka zjišťovala, zda využití umělé inteligence v tlumočení povede k rozšíření mnohojazyčnosti, tj. zda řečníci budou více vystupovat ve své mateřštině? Názory respondentů jsou rozpolcené: 29 % se domnívá, že ano, naopak celých 36 % odpovídá, že ne, a 27 % respondentů neví. Kromě toho 8 % respondentů v komentářích uvádí, že ano, ale že to bude záviset na úrovni strojového tlumočení. Někteří z nich však zároveň velmi skepticky konstatují, že všichni budou raději stejně mluvit špatnou angličtinou.

Sedmnáctá otázka je více osobní a táže se, zda respondenti vnímají umělou inteligenci zapojenou do tlumočení spíše jako pozitivní výzvu a obrat, nebo jako hrozbu? Pro 38 % je to pozitivní výzva, pro 35 % hrozba, 12 % neví a 15 % komentuje svou odpověď v tom smyslu, že to „patrně není ani jedno“, že AI vnímají neutrálně a že může mnohé ulehčit, nebo naopak konstatují, že „je to oboje“.

Závěrečná otázka byla záměrně formulována poněkud spekulativně: „Myslíte, že jednoho dne se AI může obrátit i proti nám, tlumočnickům a řečníkům, a vzbouřit se, třeba jako v dramatu Karla Čapka R. U. R.“ Pochopitelně bychom mohli uvést i další spisovatele či vědce a osobnosti s podobnými úvahami (například Dan Brown a jeho román *Počátek* z roku 2017 nebo třeba Bill Gates, Elon Musk či Stephen Hawking).²³

Graf 5: Otázka č. 18

Odpovědi jsou následující: 38 % respondentů říká ne, 23 % ano, 20 % neví a celých 19 % odpovídá vyhybavě a své odpovědi komentuje (10 komentářů). Uvedme zde některé z nich: „doufám, že ne, ale vypadá to, že svou leností a závislostí na technologiích se dokážeme zničit sami“; „ano, pokud bude AI tak dokonalá, že začne opravovat chyby tlumočnicka a prokáže, že je výkonnější a jistější. Otázkou je, kdo tu výkonnost a správnost bude posuzovat. Osobně si myslím a doufám, že je to utopie“.

Na konci dotazníku měli respondenti ještě prostor pro další komentáře. Této možnosti využilo celkem 20 z nich a podrobněji se vyjadřovali k dalším aspektům spojeným s využitím umělé inteligence v procesu tlumočení. Opět zde zaznívají jak názory pro, tak i proti umělé inteligenci. My bychom rádi explicitně zmínili ty, které uvádějí konkrétní případy, kde by umělá inteligence mohla (a měla) být využívána – jak ve prospěch komunikujících stran, tak i samotných tlumočnicků. Jedná se zejména o situace komunitního tlumočení, kdy tlumočníci pro některé jazykové kombinace nejsou k dispozici, ačkoli by jich bylo potřeba (např. nemocnice v Africe). Tlumočení pomocí AI místo živého tlumočnicka by tak mohlo vyřešit potíže způsobené jazykovou bariérou v řadě situací, kde by angažování tlumočnicků bylo z různých důvodů obtížné, ekonomicky neúnosné, případně eticky (např. zóny válečných konfliktů) neprůchodné či náročné.

²³ Viz https://fr.wikipedia.org/wiki/Intelligence_artificielle#La_question_de_l'intelligence (access 2. 11. 2020).

3.2 Diskuse

Každý dotazník je svým rozsahem i typem otázek do jisté míry omezující a nemůže postihnout veškeré aspekty a nuance dané problematiky. Domníváme se však, že získané odpovědi svědčí o tom, že naši studenti, absolventi i tlumočníci mají vcelku konkrétní povědomí a představy o tom, co může umělá inteligence (ať už si ji představujeme jakkoli) pro budoucnost tlumočení znamenat, jak by mohla být nápomocná a jak ji využít ve svůj prospěch. Umělou inteligenci v tlumočení i živé tlumočnický čeká dlouhá cesta, protože, jak konstatují sami výzkumníci, „strojové tlumočení dnes reálně neexistuje. Dělá se pouze strojový překlad mluvené řeči. Mluvenou řeč ale napřed musíte přesně rozpoznat, což je problém. [...] Aby mohla neuronová síť tlumočit, potřebovali bychom jí zadat zvuk výchozí řeči jako vstup a zvuk cílové řeči jako výstup. Kdyby se podařilo takovou architekturu navrhnout a kdybychom přišli na to, jak ji spustit, aby bylo trénování stabilní, teoreticky by systém strojově tlumočit mohl. Začal by dělat všechny věci, které tlumočníci považují za samozřejmé: upravovat rychlost řeči, tón hlasu, všechny neverbální aspekty sdělení.“²⁴ Vývoj na poli „porozumění“ jazyku je však mimořádně rychlý a jeho výsledky se promítají do celé škály využití AI. Můžeme tedy čekat, že umělá inteligence již brzy bude moci tlumočnickům pomáhat a usnadňovat jim práci, jak jsme se i v našem dotazníku snažili ukázat. Důkazů je celá řada, a to i v oblasti přípravy a vzdělávání budoucích tlumočnicků, kde jsou již vyvíjeny a testovány nejrůznější podpůrné CAI nástroje a hybridní řešení. V rámci naší diskuse zmiňme alespoň jeden úspěšný projekt, ale také již zcela funkční softwarový nástroj *InterpretBank* (Fantinuoli 2016), který má právě v akademickém prostředí pomáhat budoucím tlumočnickům naučit se lépe vyhledávat a připravovat terminologii a automatizovat celý přípravný proces tlumočení.²⁵ Využitím těchto nových technologických nástrojů ve výuce se zabýváme i v dalším dotazníku, který byl na jaře 2021 rozeslán na partnerské univerzity EMCI Konsorcium a byl vyplněn celkem 111 studenty a vyučujícími. Výsledky budou zveřejněny na webu Konsorcium v průběhu letošního roku.²⁶

4. Závěrem

Téma umělé inteligence v tlumočení zcela jistě bude postupně přitahovat stále větší pozornost jak samotných profesionálních tlumočnicků, tak výzkumníků a badatelů, vyučujících a studentů, a bezesporu bude ovlivňovat i obsah studijních plánů a používaných technologií ve výuce tlumočení. V teorii tlumočení hovoří translatologové o jednotlivých obrazech (anglicky *turns*), ke kterým ve výzkumu tlumočení dochází (např. kulturní, empirický či sociální obrat – Pöschhacker (2008) a nyní jsme v souvislosti s umělou inteligencí učinili další velký obrat, a to technologický, jak jej nazval Fantinuoli (2019). Konference v roce 2019 (viz úvod našeho článku) se konala pod názvem *Tlumočení 3.0*.

²⁴ Viz <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/i-my-jsme-mozna-jen-stroje-rika-matematicky-lingvista-ondrej-bojar-40308679>; 9. 1. 2021 (access 10. 3. 2021).

²⁵ <http://interpretbank.com/>: InterpretBank 7 | Software for interpreters – AI-based CAI tool (access 3. 4. 2021).

²⁶ Viz www.emcinterpreting.org.

Takto jsou označovány konkrétní vývojové etapy zejména v různých průmyslových, informačních a technologických oborech. Dnes však, pokud pozorně sledujeme vývoj v oblasti tlumočení – i s ohledem na obrovský skok díky online tlumočnickým nástrojům, aplikacím a platformám v souvislosti s pandemií covid-19 a přesunem do virtuální reality – již hovoříme o *Tlumočení 4.0*. To by však byl již námět a téma na další článek.

BIBLIOGRAFIE

- Defrancq, Bart, Fantinuoli, Claudio (2021) 'Automatic Speech Recognition in the booth: Assessment of system performance, interpreters' performances and interactions in the context of numbers', *Target* 33(1): 73–102.
- Fantinuoli, Claudio (2019) 'The technological turn in interpreting: the challenges that lie ahead', in Wolfram Baur, Felix Mayer (eds.), *Proceedings of the conference Übersetzen und Dolmetschen 4.0. – Neue Wege im digitalen Zeitalter*, BDÜ, 334–354.
- Fantinuoli, Claudio (2018) 'Interpreting and technology: the upcoming technological turn', in Claudio Fantinuoli (ed.), *Interpreting and Technology*, Berlin: Language Science Press, 1–12.
- Fantinuoli, Claudio (2017) 'Computer-assisted preparation in conference interpreting', *Translation & Interpreting* 92: 24–37.
- Fantinuoli, Claudio (2016) 'InterpretBank. Redefining computer-assisted interpreting tools', in *Proceedings of the Translating and the Computer* 38, Geneva: Editions Tradulex, 42–52.
- Ortiz, Luis Eduardo Schild, Patrizia Cavallo, P. (2018) 'Computer-Assisted Interpreting Tools (CAI) and options for automation with Automatic Speech Recognition', *TradTerm* 32: 9–31.
- Fink-Hooijer, Florika (2017) 'Artificial Intelligence – the (un)desired revolution?', *Lebende Sprachen* 62(2): 269–274.
- Horváth, Ildikó (15. 3. 2019) 'Machine interpreting', Ústav translologie FF UK, přednáška hostující profesorky z ELTE univerzity, Budapešť, v rámci projektu *TO1 Projekty vnitřní soutěže FF UK 2019–2020*.
- Massion, François (2017) 'Artificial Intelligence, Smart Assistants and the Role of Language Professionals', *Lebende Sprachen* 62(2): 275–299.
- Pöchhacker, Franz (2008) 'The turns of Interpreting Studies', in Gyde Hansen, Andrew Chesterman and Heidrun Gerzymisch-Arbogast (eds.), *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: A Tribute to Daniel Gile*, Amsterdam: John Benjamins, 25–46.
- Prandi, Bianca (2018) 'An exploratory study on CAI tools in Simultaneous Interpreting: theoretical framework and stimulus validation', in Claudio Fantinuoli (ed.), *Interpreting and Technology*, Berlin: Language Science Press, 29–59.
- Riccardi, Alessandra, Čeňková, Ivana, Tryuk Malgorzata, Maček, Amalija, Pelea, Alina (2020) 'Survey of the Use of New Technologies in Conference Interpreting Courses' in Dolores Rodríguez Melchor, Ildikó Horváth and Kate Ferguson (eds.), *The Role of Technology in Conference Interpreter Training*, Oxford, Bern, Berlin, Bruxelles, New York, Wien: Peter Lang.
- Skadchenko, Julia (2019) *Strojový překlad a automatické tlumočení* [diplomová práce], Ústav translologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.
- Wang, Xinyu, Wang, Caiwen (2019) 'Can Computer-assisted Interpreting Tools Assist Interpreting?', *Translators. International Journal of Translation and Interpreting* 3: 109–139.
- Zhang, Ailing (2017) 'Simultaneous Interpreting (SI): The Holy Grail of Artificial Intelligence – An SI Practitioner's Perspective', *Lebende Sprachen* 62(2): 253–268.

Elektronické zdroje

- <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/i-my-jsme-mozna-jen-stroje-rika-matematicky-lingvista-ondrej-bojar-40308679> (access 10. 3. 2021).
- <http://interpretbank.com/> (access 3. 4. 2021).
- www.emcinterpreting.org (access 5. 4. 2021).
- https://fr.wikipedia.org/wiki/Intelligence_artificielle#La_question_de_l'intelligence (access 2. 11. 2020).

<https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/news/european-commission-launches-speech-recognition-project> (access 2. 5. 2021).
<https://techforword.com/p/speech-recognition> (access 7. 5. 2021).
www.elitr.eu (access 10. 11. 2020).
https://www.youtube.com/watch?v=jiYQ0MeT-_U&t=1124s (access 30. 4. 2021).
<https://info.zcu.cz/clanek.jsp?id=2849> (access 2. 5. 2021).
<https://techforword.com/> (access 29. 4. 2021).
<https://www.youtube.com/watch?v=lQO5VSWZInY&feature=youtu.be> (access 30. 4. 2021).
<https://www.innovationininterpreting.com/> (access 5. 3. 2021).
<https://terpsummit.com> (access 15. 1. 2021).
<https://byznys.ihned.cz/c1-66891170-bez-umele-intelligence-to-nepujde-je-to-klic-k-praci-se-zakazniky> (access 2. 5. 2021).
<https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/priorities/umela-intelligence-v-eu> (access 3. 11. 2020).
https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/knowledge-centre-interpretation_cs (access 10. 11. 2020).
<https://www.sedlakovalegal.cz/definice-umela-intelligence/> (access 3. 5. 2021).
https://cs.wikipedia.org/wiki/Um%C4%9Bl%C3%A1_intelligence (access 3. 11. 2020).
https://www.idnes.cz/ekonomika/podniky/umela-intelligence-vysokoskolske-vzdelani-pruzkum.A191121_111309_ekoakcie_kou (access 29. 4. 2021).
<https://www.rascasone.com/cs/blog/vyuziti-umele-intelligence-ai> (access 28. 4. 2021).
<https://www.ciuti2020isit.org/> (access 15. 4. 2021).
<https://aiic.co.uk/site/uk-ie/AI-interpreting> (access 25. 4. 2021).
https://ec.europa.eu/info/events/interpretation-preparing-interpreting-30-2019-apr-04_en (access 10. 3. 2021).
The Digital Booth | Knowledge Centre on Interpretation (europa.eu) (access 29. 4. 2021).
https://www.youtube.com/watch?v=_Il53xdfNhQ (access 30. 4. 2021).
https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/news/eu-host-paper-new-technologies-and-artificial-intelligence-field-language-and-conference_en (access 30. 4. 2021).

RÉSUMÉ

Aujourd'hui l'intelligence artificielle est une notion dont tout le monde parle et elle est à la une des médias. Des recherches et des projets internationaux l'inscrivent dans leurs cahiers de charge dans la course aux subventions. Elle est déjà bien ancrée dans beaucoup de secteurs industriels et elle est présentée comme une partie intégrante des nouvelles technologies. Bref, elle s'infiltré dans tous les domaines d'activités humaines et devient un sujet incontournable et omniprésent dans notre société au 21e siècle, mais aussi dans la vie de chacun d'entre nous.

Mais savons-nous vraiment ce que représente et ce que signifie ou signifiera l'intelligence artificielle pour nous, notamment pour la communauté des interprètes ? Va-t-elle influencer ou changer notre profession ? Si oui, comment ?

L'auteur se penche sur ce sujet du point de vue d'une simple profane et pose ces questions (et bien d'autres encore) aux étudiants et aux formateurs qui enseignent à l'Université Charles dans le programme d'interprétation de conférence, ainsi qu'aux interprètes professionnels de langue tchèque qui travaillent déjà régulièrement sur le marché privé et institutionnel, pour voir ce qu'ils en pensent, ce qu'ils savent et comment ils envisagent l'avenir.

Après avoir dépouillé et analysé les 77 réponses obtenues à la base de cet échantillon, l'auteur présente les résultats de son rapide sondage et essaie d'en tirer des conclusions préliminaires, car l'évolution dans ce domaine avance à une vitesse incroyable.

prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

ivana.cenkova@ff.cuni.cz

ANALÝZA STUDENTSKÝCH PRAXÍ A DOBROVOLNICKÉHO TLUMOČENÍ NA ÚSTAVU TRANSLATOLOGIE FF UK

VERONIKA TRUSOVÁ

ABSTRACT

Analysis of students' internships and volunteer interpretation at the Institute of Translatology, Faculty of Arts, Charles University

The article analyses student interpreting internships and voluntary interpreting between 1990 and 2018, focusing on Charles University's Institute of Translation Studies. The introductory portion focuses on the lack of theoretical literature devoted to this topic. The empirical section contains a statistical analysis of the data on the internships held between 1990 and 2018, which was extracted from 2,190 reports written by 618 students, as well as an analysis of students' comments regarding their internships. The article examines the trends in the field of student interpreting internships, their chronological evolution, and the personal opinions of participating students.

Key words: interpreting, translation and interpreting studies, student internship, curriculum, EMCI Consortium

Teoretická východiska výzkumu

Většina akademických oborů od svých studentů vyžaduje, aby studované teoretické poznatky aplikovali v praxi, ideálně ještě v době vlastního studia.¹ Studenti pedagogiky vyrážejí do škol, studenti medicíny do laboratoří a posléze do nemocnic a studenti práv často vypomáhají v advokátních kancelářích či u soudů. Pro výkon některých povolání, jako je například lékařství, je praxe považována dokonce za nezbytně nutnou (Mitrová 2010: 11). Oblast studentských tlumočnických praxí je ovšem v současné době jen málo prozkoumaná, ačkoli velká část tlumočnických škol od svých studentů praxi vyžaduje, nebo ji alespoň nabízí v rámci volitelných předmětů. Tento článek je založený na autorčině diplomové práci, která zkoumá přes dva tisíce zpráv o praxi sepsaných studenty magisterského studijního oboru tlumočnictví na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (ÚTRL) mezi lety 1990 a 2018, a to jak v podobě tištěné, tak elektronické.

¹ V tomto článku budeme používat generické maskulinum „studenti“ pro souhrn studentek a studentů.

Studentskou praxi definujeme jako vstup studenta na pracovní trh ještě v době studia. I přesto, že je tlumočnictví obor silně ukotvený v praxi, je velmi náročné nalézt teoretické práce, které by se problematice tlumočnických praxí věnovaly. Naprostá většina škol vyžaduje alespoň nějakou formu praxe v tlumočení na pracovním trhu, ač se podmínky v jednotlivých institucích značně liší. Výzkum v této oblasti ztěžuje i mírně dogmatický přístup některých badatelů k tomu, že by studenti neměli vstupovat na pracovní trh dříve, než absolvují. Řada teoretiků však vyznává takový přístup k výuce tlumočení, který by měl praxe podporovat. Například Kurzová (2002: 66) říká, že se vzdělávání tlumočnicků musí přizpůsobovat realitě pracovního trhu a že by se školy měly naučit tento vývoj následovat, pokud mají být schopné reagovat na poptávku trhu po tlumočnících. Gile (2009: 7) dále uvádí, že profesionální tlumočníci se zkušenostmi z praxe chápou některé koncepty lépe a snáze než studenti, kteří mají zkušenosti pouze z výuky. Žádný z těchto teoretiků se ovšem ve svých dílech nevyjadřuje přímo k možnosti studentských praxí. Problematická tedy není ani tak existence literatury odmítající studentské praxe, jako spíše absence literatury, která by je podporovala.

Jednou z překážek pro tento typ praxí je otázka kvalitního výkonu tlumočnicka. Ze shrnutí většiny doporučení profesních organizací vyplývá, že je tlumočnick povinen vždy odvést co možná nejkvalitnější výkon v dané situaci a za daných podmínek. Zdá se samozřejmé, že student nikdy nemůže odvést výkon stejně profesionální jako zkušený tlumočnick. Je třeba si ovšem uvědomit, že i profesní zkušenost lze odstupňovat a že ani absolvent s roční zkušeností pravděpodobně nepodá totožný výkon jako tlumočnick praktikující již dvacet let, a to i přesto, že má veškeré studium za sebou. Pokud bychom tedy podlešli falešné logice, podle které kvalitní výkon předvede pouze ten nejzkušenější tlumočnick, nemohl by na trhu práce tlumočit téměř nikdo. Dále je třeba se při hledání odpovědi vrátit k samotné definici kvality tlumočení. Většina pokusů o definici kvality se shoduje na tom, že kvalitní tlumočení by mělo:

- být obsahově věrné a přesné;
- být jazykově adekvátní;
- mít na posluchače stejný účinek, jaký zamýšlel řečník (např. Déjean le Féal 1990, Moser-Mercer 1996).

Probíhá-li výuka tlumočení daného studenta dle stanoveného kurikula, není důvod, proč by nemohl v druhé polovině magisterského studia (tedy ve fázi studia, kdy je praxe po studentech zpravidla požadována) tyto požadavky na kvalitu splnit, pokud tlumočí zakázku adekvátní jeho schopnostem. Adekvátnost jednotlivých tlumočnických akcí pak mohou posoudit vyučující, kteří v drtivé většině případů pomáhají zakázky vyhodnotit a často i zprostředkovat. Například v rámci ÚTRL si některé praxe studenti shánějí sami, jiné jim zprostředkovávají jejich vyučující, a to zpravidla v návaznosti na aktuální poptávku na trhu. Tento přístup k praxím platí pro ÚTRL, ale také pro řadu dalších tlumočnických škol (Trusová 2021).²

---

² V rámci diplomového výzkumu na ÚTRL proběhlo srovnávání a analýza konkrétních pravidel a podmínek studentských praxí na FF UK a na řadě dalších evropských tlumočnických škol se zaměřením na instituce EMCI konsorcia. Detaily a podmínky praxí na ÚTRL stejně jako na dalších zpracovávaných školách lze najít zde: Trusová, Veronika (2021) *Analýza odborných tlumočnických praxí studentů magisterského oboru tlumočnictví na Ústavu translologie FF UK, Praha: Univerzita Karlova.*

Další etickou otázkou je pak problematika finančního ohodnocení studentských praxí. Z praktického výzkumu je zřejmé, že studenti v mnoha případech tlumočí přímo pro neziskový sektor či akce neziskového charakteru výměnou za potvrzení o praxi, a to jak v českém, tak v zahraničním prostředí. Proti tomuto typu praxe jsou málokdy vznášeny námitky. Studenti ovšem často absolvují své praxe i v sektoru soukromém, kde naráží na etické problémy. Na jedné straně tak stojí názory, podle kterých by měla být studentská práce ohodnocena nižší částkou, protože je méně kvalitní, na druhé straně se hovoří o tom, že takové řešení vede k narušování konkurence na trhu, jelikož někteří zaměstnavatelé dávají přednost studentům, kteří jsou levnější (Novotná 2013). K takové praxi dochází například na sociálních sítích, kde zaměstnavatelé (obvykle jednotlivci či firmy z jiných oborů než jazykových, nikoli jazykové agentury) prezentují nabídky pod tržním cenovým průměrem, které etablovaní tlumočníci z důvodu nízké ceny nepřijmou, ale studenti, kterým méně záleží na odměně a více na tom, zda splní počet praxí potřebných k zápočtu. Ač se může debata o cenotvorbě v tlumočení zdát neakademickou, schopnost přiměřeně ohodnotit svoji práci patří mezi základní tlumočnické kompetence a vyučující, kteří jsou obvykle i aktivní tlumočníci, jsou ti nejkvalifikovanější k tomu, aby studentům s touto ošemetnou stránkou výkonu tlumočnické činnosti poradili.

Vyjádření profesních organizací

Jednota tlumočnicků a překladatelů (JTP) se k problematice praxí realizovaných na ÚTRL vyjadřuje následovně: *„Je důležité, aby studium tlumočnictví nebylo odtržené od reality, tím spíše, že se situace na trhu jazykových služeb v současné době tak rychle vyvíjí. Proto JTP považuje za smysluplné a logické, že praxe pro budoucí tlumočníky se v ÚTRL realizují, že se navíc požadují jako povinná součást studia. Pokud jde o jejich formu, považujeme ji za vhodnou a vyváženou. Výuka tlumočení v ÚTRL se na českém trhu těší vynikající pověsti a absolventi tohoto oboru většinou dělají ústavu dobré jméno. Jsme přesvědčeni o tom, že na těchto úspěších se značnou měrou podílí právě okolnost, že absolventi přicházejí do praxe již s nemalou zkušeností, kterou získali právě během studia a daných praxí.“³*

Metodologie a hypotézy

Cílem výzkumu bylo vytvořit všeobecný přehled o stavu praxí na ÚTRL a o jejich vývoji v průběhu posledních téměř třiceti let, kdy v českém prostředí docházelo k řadě historických, kulturních a společenských zvrátů. Předpokládali jsme, že:

- historický, politický a společenský vývoj v České republice se projevuje na skladbě tlumočnických praxí, respektive že tento vývoj praxe kopírují;
- studenti se během plnění tlumočnických zakázek setkávají s podobnými fenomény jako jejich kolegové.

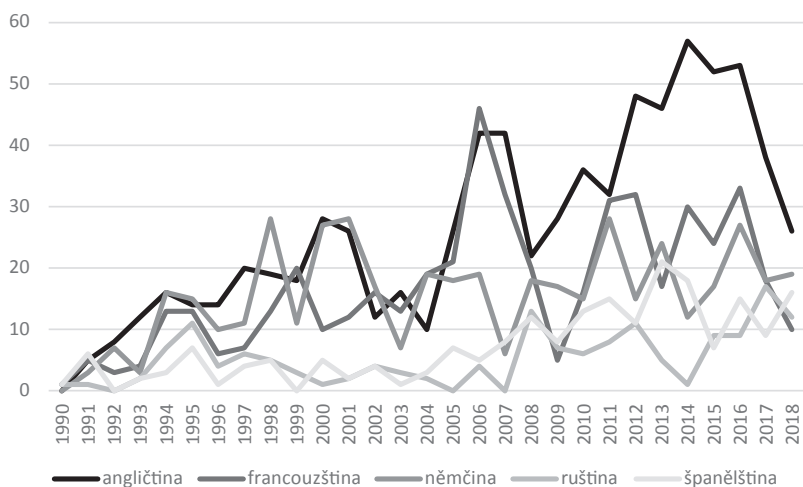
³ E-mailová komunikace s JTP [online], 9. 6. 2021, jtp@jtpunion.org.

Studenti pro splnění zápočtu a získání kreditů za předmět *Odborná praxe* sepisují a odevzdávají po absolvování praxe *zprávu o praxi* garantovi předmětu, který zprávy dále archivuje (Trusová 2021). Analyzovali jsme celkem 2 190 jednotlivých zpráv od 618 studentů. Zpráva o praxi ovšem nemá žádnou pevnou podobu či formát, a tak se informace získané od jednotlivých studentů mohou do značné míry lišit. Data bylo následně nutné klasifikovat a statisticky zpracovat. Pohlíželi jsme na ně ze dvou různých poloh: z hlediska chronologie a z hlediska jazyka praxe. U všech kategorií nás zajímala zaprvé hodnota absolutní a následně analýza ve vztahu k jiným kategoriím.

Výsledky výzkumu

Jazyk praxe

Více než třetina (793) všech zkoumaných praxí se týkala angličtiny. Tento údaj není nijak překvapivý, jelikož angličtina již dlouhá desetiletí slouží jako lingua franca mezinárodní komunikace. Téměř polovina (264) ze zkoumaných 619 studentů uvedla, že má angličtinu ve své jazykové kombinaci, ať již společně s druhým cizím jazykem, či s angličtinou na oboru překladatelství. Je také pravděpodobné, že její popularita u studentů stoupla i po roce 1989, kdy již ruština nebyla nadále povinnou součástí jazykové kombinace. Mezi lety 1990 a 2018 také počet praxí z angličtiny narostl nejvíce ze všech studovaných jazyků. Do přelomu tisíciletí rostl počet anglických praxí víceméně stabilně, významný nárůst ovšem můžeme pozorovat po roce 2004, zřejmě v souvislosti s přijetím ČR do EU. V roce 2004 evidujeme 10 praxí, v roce 2005 již 26 a v letech 2006 a 2007 dokonce 42. V následujících letech počet nikdy neklesl pod 20 a nejvyšší hodnoty pak dosáhl v roce 2014 s 57 praxemi. K nejprudšímu propadu pak dochází v roce 2009, což je pravděpodobně následkem finanční krize v roce 2008.

Graf 1: Výskyt jednotlivých jazyků v letech 1990–2018

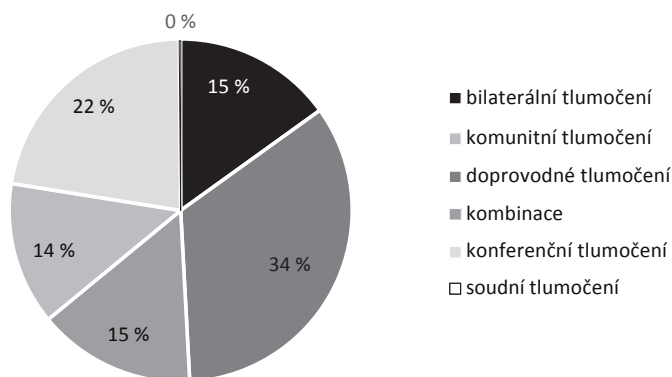
O druhé místo se podělily francouzština (497) a němčina (486). Francouzština do značné míry kopíruje růsty i propady angličtiny, počet praxí prudce stoupá po roce 2004, tedy po vstupu ČR do EU, a k mírnému růstu dochází také v období vyvrcholení uprchlické krize. I v případě francouzštiny došlo po finanční krizi k propadu, tentokrát nejvýznamnějšímu, s pouhými 5 praxemi v roce 2009. Němčina tyto trendy kopíruje v menší míře a například vstup do EU ani finanční krize počet praxí z německého jazyka nijak výrazně neovlivnily.

Praxe z ruštiny a španělštiny se pak pohybují okolo 200, přičemž ruština překročila počet 10 praxí za rok pouze ve čtyřech letech, a to konkrétně 2008, 2012, 2017 a 2018. Španělských praxí se konalo o něco více a nejvyššího bodu pak španělština dosáhla v roce 2013 s 21 praxemi.

Typy a druhy tlumočení

Dále jsme zkoumali poměr tlumočení konsekutivního a simultánního a kterým druhům tlumočení se studenti během praxí věnovali nejvíce. Rozlišujeme tlumočení bilaterální, doprovodné, komunitní, konferenční a tlumočení soudní.

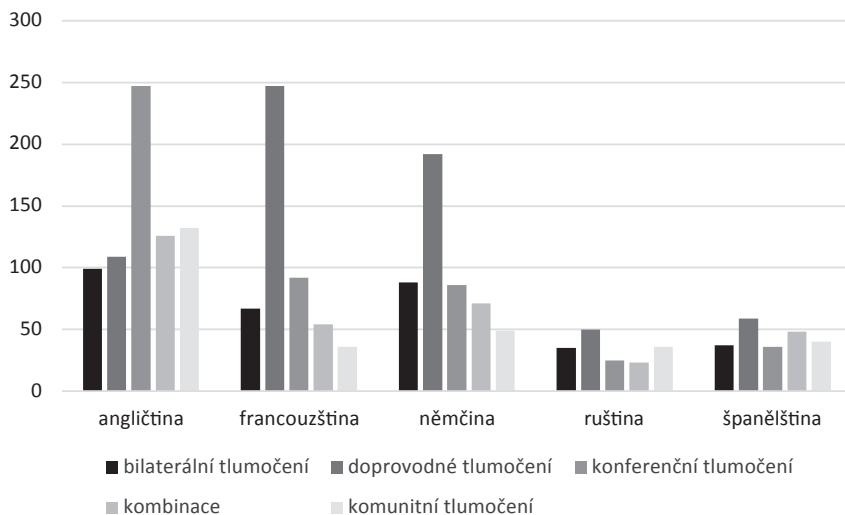
Studenti ve zkoumaném období tlumočili konsekutivně i simultánně, ale v některých případech využili i oba typy tlumočení v rámci jedné zakázky. Z grafu zřetelně vyplývá, že více než tři čtvrtiny (77 %) objemu praxí tvořilo tlumočení konsekutivní. Studenti ÚTRL se začínají simultánnímu tlumočení věnovat až ve druhém semestru prvního ročníku magisterského studia a kompetence k jeho vykonávání v praxi získávají až v druhé polovině druhého ročníku. Mezi druhy tlumočení převažuje tlumočení doprovodné se 34 %. Studenti mají tendenci mu dávat přednost před tlumočením konferenčním či bilaterálním, protože existuje domněnka, že je tlumočení doprovodné méně náročné na tlumočnické schopnosti (ačkoli to pochopitelně není pravidlem). Řada jazykově vybavených studentů také při studiu pracuje v cestovním ruchu jako průvodci či delegáti, kde je doprovodné tlumočení častou součástí jejich práce (Novotná 2013: 81). Doprovodné tlumočení je ale také častou součástí tlumočnických zakázek, které jsou primárně založené na jiném druhu tlumočení.

Graf 2: Výskyt jednotlivých jazyků v letech 1990–2018

Poměr konferenčního tlumočení byl v posledních třiceti letech vyšší než poměr tlumočení komunitního. Komunitní tlumočení potřebují nejčastěji neziskové organizace, které nenabízejí finanční ohodnocení, takže přitahuje především studenty, a to více než tlumočení konferenční, které je považováno za „vysokoprofilové“. Možných vysvětlení je více. V oblasti komunitního tlumočení profesionálního (či studujícího) tlumočnicka často nahrazují příbuzní, známý klienta či jiní členové komunity, a tlumočnicka tak není třeba poptávat. Dále je třeba zdůraznit, že komunitní tlumočení bylo jako předmět akreditováno až v roce 2010 a užití spolupráce s neziskovými organizacemi byla tedy navázána až později.

Nejméně zastoupenou kategorií je tlumočení soudní (například na policii, při výslechu apod.), které nedosáhlo ani jednoho procenta. Soudním tlumočnickem se lze stát až po absolvování studia a po prokázání tlumočnické praxe⁴, není tedy příliš časté, že by studenti byli soudními tlumočníky. Student se však může dostat do situace, kdy je jmenován soudním tlumočnickem ad hoc, například z nedostatku tlumočnicků ve studentově pracovním jazyce.

Graf 3: Druhy tlumočení v jazycích

Studenti se dále věnovali i dalším tlumočnickým disciplínám, jako je tlumočení z listu, šušotáž, tlumočení po telefonu či pilotáž (ať už byli sami pilotní kabinou, nebo jejího tlumočení využívali). Ze zpráv o praxi vyplývá, že šušotáž využilo během své praxe celkem 148 studentů, po telefonu tlumočilo 25 studentů, z listu tlumočilo 14 studentů a s pilotáží jich pracovalo 7.

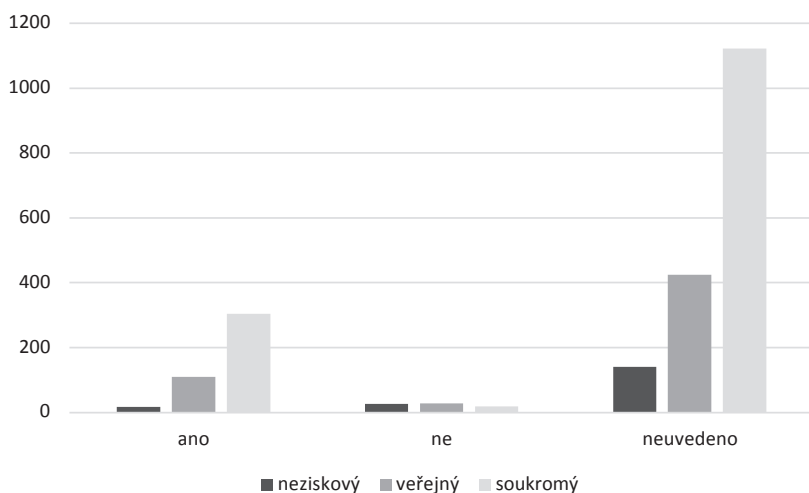
⁴ Konkrétní podmínky pro kvalifikování se soudním tlumočnickem lze najít v zákonu č. 354/2019 Sb., o soudních tlumočnicích a soudních překladatelích.

Sektor veřejný, soukromý a neziskový

Dvě třetiny všech zakázek získali studenti v soukromém sektoru, přibližně čtvrtinu v sektoru veřejném a pouze 8 % tlumočení pak proběhlo v neziskovém sektoru. Zde je ovšem nutné poznamenat, že ÚTRL svým studentům také nabízí praxi u neziskových organizací jako individuální předmět, k jehož splnění je nutné doložit 25 dnů praxe u neziskových a nevládních organizací a který nebyl v rámci tohoto výzkum zpracován, protože hrozilo zkreslení dat směrem k neziskovému sektoru. Nízký poměr těchto organizací v našich datech je tak zřejmě výsledkem toho, že si studenti tyto praxe raději „schovávají“ na druhý předmět.

Finanční ohodnocení

U studentů převládá neochota sdělovat, zda byla jejich praxe finančně ohodnocena, či nikoli. Zpravidla se o odměně zmiňují pouze v případech, kdy byly s jejím vyplácením nějaké potíže, na které chtějí upozornit. Většina dat týkajících se finančního ohodnocení tak pochází převážně z přiložených faktur a pracovních smluv, které studenti občas odevzdávají místo potvrzení o praxi.

Graf 4: Finanční ohodnocení v sektorech

Tlumočená témata

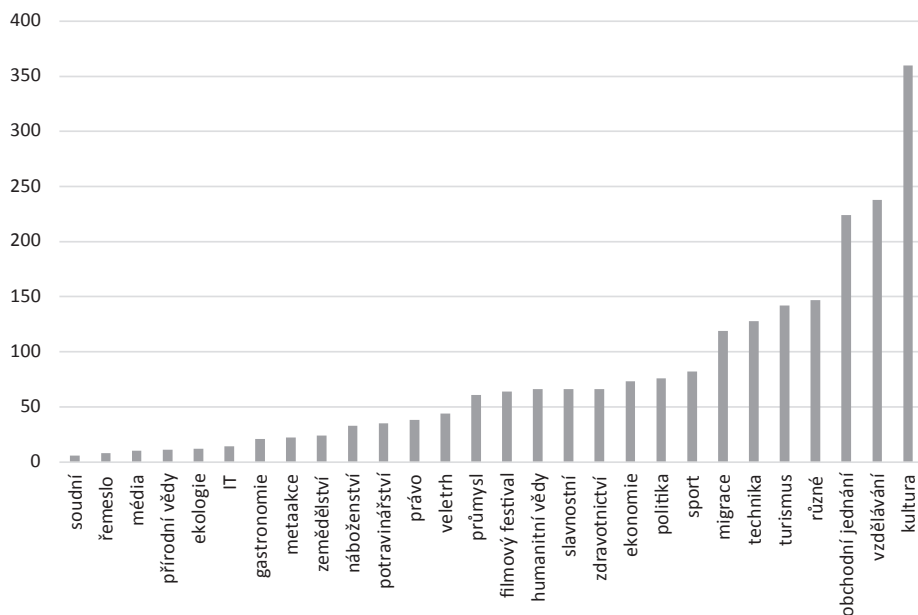
Jednotlivé praxe jsme rozřadili celkem do 28 tematických kategorií. Některá témata jsou nadefinovaná širěji, pokud je jejich výskyt méně častý nebo pokud není třeba je pro účely výzkumu specifikovat. Samostatné kategorie byly také přiřazeny k těm tématům, která vypovídají o dobových a tlumočnických trendech. Z tohoto důvodu jsme vytvořili

zvláštní kategorii pro slavnostní tlumočení, obchodní jednání a filmové festivaly, které představují samostatné fenomény. Dobové trendy pak jednoznačně ilustrují kategorie náboženství a migrace. Tlumočení náboženských přednášek, workshopů a bohoslužeb vzkvétalo zejména v 90. letech, kdy se církve mohly po desetiletích represí a útlaku konečně naplno rozvíjet a organizovat tematická setkání. Studenti, kteří tlumočili náboženské akce, měli ve zvyku ve zprávě uvádět, že jsou sami členy téže nebo jiné církve, a proto jim bylo téma velice blízké. Migrace se jako téma tlumočení naopak častěji vyskytovala až v druhé polovině zkoumaných vzorků, tedy od roku 2004 dále, což časově odpovídá vstupu ČR do EU, který způsobil zvýšenou migraci obyvatelstva (Evropská komise 2006).

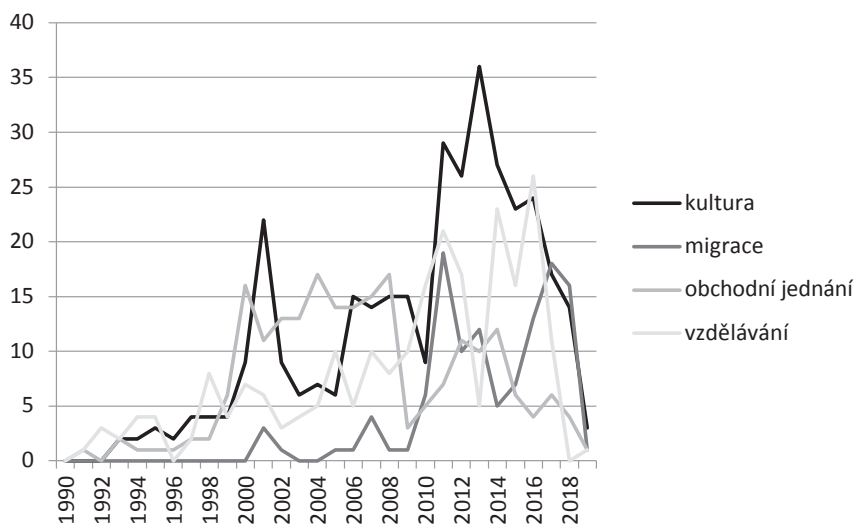
Metaakce

V rámci těchto akcí studenti tlumočí, ale tlumočení má didaktický, nikoli komunikační účel. Do této kategorie spadají například prezentace v rámci Jeronýmových dnů, Univerzity třetího věku, ukázky tlumočení pro střední a základní školy, účast na experimentech pro tlumočnické diplomové práce apod. Tyto parametry také dále splňuje jarní škola tlumočení organizovaná členy EMCI Konsorcia a dále například letní škola tlumočení na univerzitě v Gernersheimu.

Mezi nejčastěji se vyskytující témata patří kultura (360), migrace (119), obchodní jednání (224) a vzdělávání (238). V čase můžeme u výskytu všech témat pozorovat stoupavou tendenci, pouze s výjimkou obchodních jednání, kterých naopak po roce 2008

Graf 5: Téma

Graf 6: Výskyt jednotlivých jazyků v letech 1990–2018

výrazně ubylo. To zřejmě způsobilo větší množství anglicky mluvících osob v české populaci, které jsou dnes již schopné vést jednání v tomto jazyce samy.

U některých témat lze v průběhu času pozorovat zajímavé odchylky od průměru. Je tomu tak například v případě politiky, která se po roce 2004 mezi praxemi vyskytovala až třikrát častěji než v jiných obdobích. Možným vysvětlením této odchylky je vstup ČR do EU, spojený se zvýšeným počtem politických schůzí. K menším výkyvům pak došlo po roce 1990, což se časově shoduje s rozvojem české politické scény po sametové revoluci.

Studentské komentáře

Volný formát umožňuje studentům svobodně komentovat ty stránky praxe, které je něčím zaujaly, a ne se jen držet rigidního seznamu kategorizovaných informací.

Dobové trendy

Otevření hranic po roce 1989 přivedlo do Česka zahraniční firmy a investory, kteří často potřebovali asistenci tlumočnicků; ti ale ze stran cizinců místy naráželi například na neznalost sociokulturní situace v Československu a jeho následujících státních útvech. Dle slov jednoho ze studentů „cizinci často přijížděli s představou o rozvojové zemi“. Tlumočení ruštiny bývalo také ovlivněno faktem, že většina Čechů uměla rusky, ale naopak to neplatilo. Jeden ze studentů uvedl, že se „často tlumočilo jen napůl, česká strana rozuměla rusky, dále se mimo běžné téma hodně řešila politická situace v Rusku“. Víceero studentů také ve svých zprávách upozorňuje na to, kolik tlumočnických příležitostí se jim s pádem železné opony otevřelo v pohraničí.

Sexuální obtěžování

O něco smutnějším trendem této doby je sexuální obtěžování v různých formách. Explicitně ho zmiňují pouze jednotky studentek (*sic!*), i to je ovšem vypovídající. Studenti obvykle takto specifické a téměř osobní informace ve zprávách neuvádějí, a je tedy možné, že v daných případech bylo obtěžování natolik markantní, že studentky cítily potřebu ho ve zprávě o praxi zmínit. Studentky se o obtěžování ve zprávách vyjadřovaly velmi opatrně a eufemisticky. Jedna ze studentek upozorňuje na to, že „někteří obchodníci mají sklon pojmy tlumočnice a gejša zaměňovat“. V další ze zpráv studentka komentuje vystupování jednoho ze svých klientů následovně: „I když byl řečník velmi příjemný pán, velmi rád se ke mně neustále přibližoval, což ve mně vyvolávalo rozpaky.“ Jiná studentka si ve zprávě všimá i nevhodného chování jednoho z řečníků vůči svým posluchačům: „K zajímavé situaci došlo se třetím řečníkem, který uváděl koncert konzervatoristek a studentů akademie. V češtině prohodil několik vtipů na adresu konzervatoristek, které nebyly na místě vzhledem k jejich věku, typu akce ani celkové náladě. Vtip jsem ‚neutralizovala‘ na co nejméně trapnou míru. Tím, že vše bylo tlumočeno konsekutivně, se však řečník stačil ztrapnit sám před českými posluchači.“

Tlumočnická neutralita

Častým tématem byla také problematika neutrality tlumočnicka. Studenti opakovaně zmiňovali, že jejich nestrannost byla zkoušena buď klienty, nebo vlastními morálními zásadami. Dle studentů klienti „(při bilaterálním tlumočení) často nestáli o nestranného tlumočnicka, ale někoho, kdo bude hájit zájmy jejich strany“ a dále také čekali, „že budou zastupovat jejich zájmy, seženou jim lukrativní smlouvy“. V některých případech klienti spoléhali na prvky, které je s tlumočnickem spojovaly: „Klienti měli pocit, že jsem vzhledem k národnosti na jejich straně.“ Jedna studentka narušení neutrality obhajuje zvýšením efektivity komunikace: „Ačkoli jsem působila na straně instituce (byla jsem tou dobou stážistkou na úřadu), snažila jsem se pomáhat především klientům a působit jako můstek mezi nimi a institucí. Na tlumočení se to projevovalo především tak, že jsem netlumočila pouze jednotlivé výměny, ale na základě předchozích zkušeností a nastudovaných poznatků jsem se aktivně doptávala jedné i druhé strany, abych proces urychlila.“ Nebylo ale ani výjimkou, že student porušil tlumočnickou neutralitu z etických důvodů. Jedna ze studentek dokonce odstoupila od smlouvy, protože „odmítla (jsem) přetlumočit pro francouzskou stranu lživou a pro uzavření dohody zásadní informaci“. Další student také vystoupil z neutrální role, když si všimnul, že se jeho klient chová nečestně, a upozornil na to druhou stranu, čímž se dostal s klientem do konfliktu, k čemuž prohlásil, že si dá na neutralitu příště větší pozor. Jiným studentům se naopak podařilo zůstat neutrální, ale nakonec svého rozhodnutí litovali: „Měl jsem problém etický, pomohl jsem sice (automobilové firmě, pozn. aut.) ušetřit, ale de facto jsem nepřímo přispěl k propuštění několika jejich zaměstnanců.“

Spolupráce s kolegy

V některých případech byla kamenem úrazu spolupráce s kolegu. Když studenti spolupracovali s kolegu, kterého znali, tedy nejčastěji spolužákem, potíže se zpravidla nevyskytovaly. Jedna ze studentek si stěžovala na kolegu překladatele, který – zřejmě nezvyklý na simultánní tlumočení – jí v kabině šeptem napovídal lepší slovíčka. Další ze studentek také ztížila práci kolegyně překladatelka knihy, o níž se hovořilo, která „z publika tlumočníci opravovala při autorském čtení“. Jiná studentka spolupracovala s kolegu, který tlumočil poprvé: „Bohužel až příliš pozdě jsem se dozvěděla, že (kolega) není profesionální tlumočník, nýbrž syn ředitele (sportovní organizace, pozn. aut.), a tedy i zadavatele. Syn žil půl roku ve Španělsku, a navíc hraje softball, jeho znalosti jsou prý tedy dostatečné, aby mohl tlumočit. Poznání jsme došli jak já, tak syn.“ V jedné ze zpráv jiná studentka vysvětluje, že její kolegyni v kabině byla „studentka pedagogiky (...) která se chtěla naučit tlumočit“. V jednom ze vzorků studenti zmiňovali řečníka, který během svého projevu tlumočnickům radil slovíčka, a pokud je v tlumočení nezaslechl, cítil potřebu je po přetlumočení dodat. Práci dokázali tlumočnickům ztížit ale i ti řečníci, kteří do tlumočení zasahovali vlastními komentáři, jako jeden významný český ekonom, který se po obtížném úseku obrátil na tlumočnický se slovy: „Tak, a to jsem zvědavý, jak tohle přeložíte!“ Problematičtí byli i kolegové z oboru, často proto, že přesahovali své kompetence nebo nevhodně vystupovali ze své role. Jedna ze studentek si stěžovala na kolegyni, která v průběhu zakázky neprofesionálním přístupem snižovala její věrohodnost: „Mou práci ještě výrazně ztěžovala druhá přítomná tlumočnice, která bedlivě sledovala každé mé slovo a vytrvale opravovala sebemenší chybičky, přehreknutí, většinou ještě dřív, než jsem se stihla opravit sama.“ Místy ovšem setkání s kolegu z oboru vedlo i ke komickým situacím, jak popisuje studentka v následujícím vzorku: „... perličkou je, že v publiku seděla také (mediálně známá tlumočnice, pozn. aut.), která solidárně položila otázku v angličtině a sama se přeložila, abych – jak řekla – měla možnost si trochu odpočinout.“

Interakce s řečníky

Tlumočení občas narušovali sami řečníci nebo posluchači, kteří měli potřebu tlumočnicka opravovat či doplňovat. Během tlumočení prohlídky Prahou se v jednom případě tlumočnice zastal i sám průvodce: „Poměrně nepříjemná situace nastala, když se jeden z účastníků skupiny rozhodl anglicky hovořícím cizincům dodatečně tlumočit informace, které jsem se z hlediska jejich redundance nebo nulové informační hodnoty pro cizince vědomě rozhodla kondenzovat nebo zcela vynechat. Průvodce zareagoval tak, že dotyčnému nabídl, aby na chvíli roli tlumočnicka převzal a já si mohla odpočinout. Po zhruba deseti minutách mi byla role tlumočnicka předána s pokorou zpět a k žádnému dalšímu doplňujícímu tlumočení již nedošlo.“ Dalšího studenta pak opravoval přímo řečník: „Několikrát došlo k tomu, že mě mluvčí opravovala, třebaže jsem vše přetlumočil správně, pouze jsem nepoužil některé ze slov, které náhodou zrovna znala a chtěla slyšet. Když se situace opakovala po několikáté, byl jsem nucen zúčastněným vysvětlit, co je podstatou tlumočení a co je tedy mým úkolem.“

Komunitní tlumočení

Studenti také často dlouze komentovali komunitní tlumočení, nejčastěji pro jeho sociální specifika a zvýšené požadavky na mezikulturní porozumění. Často se zmiňovali o tom, jak těžké je zůstat v některých situacích neutrální nebo jak náročné je zprostředkovat komunikaci mezi osobami, které si již před začátkem konverzace nejsou ochotné porozumět. Na jednu ze studentek během pohovoru na odboru pro azylovou a migrační politiku například klientky vyvíjely značný tlak, jako by právě na ní záleželo, zda budou moci zůstat v České republice, protože zcela nepochopily roli tlumočnice. S nepochopením své role se setkala i další tlumočnice, která musela částečně vystoupit ze své role a do cizího jazyka tlumočit ve třetí osobě jednotného čísla, protože klienti nechápali, že v první osobě nemluví sama za sebe. Další student se ocitl v situaci, kdy tlumočil rozhovor mezi pacientkou a zubařem, kteří na sebe křičeli a obviňovali se ze lži, jiný si stěžoval na zjevnou vzájemnou antipatii klienta a zaměstnankyně úřadu práce. V jedné z dalších zpráv pak studentka popsala rasistické chování ve škole, kde pro klientku tlumočila: *„... ředitelka školy se nejdříve nelibě vyjadřovala ke vzniklé situaci a atmosféru ještě přihrotily zástupkyně ředitele a asistentka, které vyjádření pochybovačně a s rasovým podtextem komentovaly. (...) V jednu chvíli jsem také kriticky reagovala (sama za sebe) na rasistickou poznámku sekretářky školy. Udělala jsem to zdvořile a asertivně, ale i přesto do dneška přemýšlím, že to zřejmě nebyl dobrý a profesionální postup. (...) Předsevzala jsem si, že příště musím zachovat větší neutralitu.“*

Organizace akcí a finanční ohodnocení

Nejčastěji ovšem studenti naráželi na problémy s organizací, defektním originálem a neochotou za vykonanou službu zaplatit. Hned několik studentů si stěžovalo na stav a umístění kabin, které se nacházely vedle neustále otevřených dveří do sálu, nebyl z nich výhled na řečníka či se v nich kvůli nedostatku místa nacházelo hned několik cílových jazyků. Jindy studentům zadavatel slíbil sehnat kolegu do kabiny, ale slib nesplnil a student musel nakonec tlumočit sám 90 minut simultánně. Již výše jsme uvedli, že se studenti jen zřídka vyjadřovali k finančnímu ohodnocení praxí; v případech, kdy byla situace ohledně platby obzvláště složitá, ovšem někteří studenti své potíže popsali. Ze zpráv se tak lze například dozvědět, že klienti v jednom případě požadovali po studentce, aby zfalšovala počet odtlumočených hodin pro agenturu, což odmítla udělat, jiné studentce, která musela za klientem cestovat do jiného města a strávit tam několik dní, odmítl zadavatel proplatit ubytování. Potíže s platbami se ovšem nevyskytovaly pouze v soukromém sektoru. Jedna ze studentek tlumočila pro policii v zemi, kde byla na studijním pobytu, ale uvedla, že se příště již podobné situaci vyhne: *„... jednak vzhledem k vysoce nekorektnímu chování ze strany policie, která s námi sice podepsala smlouvu finančně zajímavou, ale při vyžadování daného obnosu z mé strany se její pracovníci uchýlovali k metodám přinejmenším zvláštním ve snaze mě od výplaty odradit... Byl to pro mě velký přínos, ač jsem byla zpočátku do jisté míry šokovaná prostředím, ve kterém jsem si připadala spíše jako případný zadržený než tlumočnick.“*

Problematické zakázky

Studenti během svých praxí naráželi na celou řadu složitých témat. Jedna ze studentek popisovala náročnost tlumočení pro klientku, která byla obětí domácího násilí, další zase v rámci doprovodného tlumočení musela odmítnout pomoci klientovi zakoupit ilegální návykové látky. Jindy studentka zadavatelskou společnost vyhodnotila po zkušenostech s ní jako náboženskou sektu.

Pozitivní zážitky

Ač měli studenti spíše tendenci detailněji popisovat zážitky negativní než ty pozitivní, našli si ve svých zprávách i místo na pochvalu. Obvykle si chválili komunikaci se zadavateli, dostupnost materiálů či organizaci akce. Několik studentů se také vyjadřovalo velmi pozitivně o spolupráci s některými zaměstnanci neziskových organizací či s úředníky státní správy. Opakovaných pochval se dostávalo organizátorům *Model European Union in Strasbourg*, o nichž se kladně zmiňovali všichni zúčastnění studenti.

Závěr

Potvrdilo se tak, že historické, kulturní a společenské jevy korelují s vývojem studentských praxí. Prokázalo se také, že složení těchto praxí ovlivňovaly velké politické změny, jakými byla sametová revoluce či vstup ČR do EU a NATO, stejně jako uprchlická krize. Bylo také zjištěno, které typy tlumočení se v praxích vyskytují nejčastěji, která témata převažují a jaká bývá skladba praxí jednotlivého studenta. Při statistickém zpracování velkého množství dat často dochází k tomu, že se ztrácí jednotlivec a s ním i přínosná data, protože je není možné zařadit do širších kategorií. Proto se jedna část tohoto článku věnuje i osobním studentským komentářům, které sice není možné dokonale kategorizovat, ale jejich výpovědní hodnota není o nic menší.

Ukazuje se, že tlumočnické praxe představují pro studenty nenahraditelný přínos a jedinečnou vzdělávací zkušenost. Doufáme proto, že tato praxe může představovat odrazový můstek pro další výzkum v oblasti praktické přípravy studentů tlumočnickví, který je i přes svůj význam v současnosti z hlediska teoretické literatury a empirického výzkumu značně zanedbaný.

BIBLIOGRAFIE

- Déjan Le Féal, Karla (1990) 'Some thoughts on the evaluation of simultaneous interpretation', in David Bowen, Margareta Bowen (eds.), *Interpreting: Yesterday, Today, and Tomorrow*, Washington D. C.: John Benjamins, 154–160.
- Gile, Daniel (2009) *Basic concepts and models for interpreter and translator training*, Rev. ed., Amsterdam: John Benjamins. Benjamins translation library.
- European Commission (2006) 'Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Report on the

- Functioning of the Transitional Arrangements set out in the 2003 Accession Treaty', *EUR-Lex* [online]: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52006DC0048> (access 23. 11. 2020).
- Kurz, Ingrid (2012), Danica Seleskovitch Prize 2012, *Discours prononcé par Ingrid Kurz, lauréate du Prix Danica Seleskovitch 2012, à l'occasion de la remise du prix le 20 Mars 2012*, Paris (ESIT): http://prix-danica-seleskovitch.org/Discours_Kurz_10mars12.pdf (access 16. 10. 2020).
- Mitrová, Jana (2010) *Odborné praxe vysokoškolských studentů společenskovedných oborů v veřejném a neziskovém sektoru* [diplomová práce], vedoucí práce Aleš Vlk: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/89167>, (access: 27. 9. 2020).
- Moser-Mercer, Barbara (1996) 'Quality in interpreting: some methodological issues', *The Interpreters' Newsletter* 7: 43–55.
- Moser-Mercer, Barbara (2005) 'The teaching of Simultaneous Interpretation: The first 60 years (1926-1989)', *Forum* 3(1): 205–225.
- Novotná, Eva (2013) *Uplatnění absolventů oboru překladatelství a tlumočnictví v praxi*, Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Varia.
- Trusová, Veronika (2021) *Analýza odborných tlumočnických praxí studentů magisterského oboru tlumočnictví na Ústavu translologie FF UK* [diplomová práce], Praha: Univerzita Karlova.

RESUMÉ

Les stages pratiques des étudiants sont une nécessité dans la majorité de domaines académiques, et c'est aussi le cas de l'interprétation. Toutefois, il existe très peu de travaux théoriques et de recherches sur ce sujet.

L'objectif de la présente analyse est de classer les différentes catégories des stages des étudiants en interprétation à l'Institut de traductologie de la Faculté des lettres de l'Université Charles et de déterminer l'impact des événements historiques, politiques et sociaux sur le caractère et le déroulement de ces stages. Dans le cadre de notre recherche 2 190 rapports de stage de 618 étudiants en interprétation entre les années 1990 et 2018 ont été analysés. La recherche se concentre sur l'analyse statistique des stages des étudiants en interprétation de l'Institut et sur les commentaires personnels des étudiants qui permettent de mieux comprendre leurs opinions sur les stages et leur expérience, ainsi que certaines tendances dans la réalisation de ces stages.

Mgr. Veronika Trusová

*Ústav translologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
veronika.s.trusova@gmail.com*

ON-LINE VÝUKA TLUMOČNICKÝCH SEMINÁŘŮ (NA PŘÍKLADU PRAŽSKÉHO ÚSTAVU TRANSLATOLOGIE FF UK)

PETRA MRAČKOVÁ VAVROUŠOVÁ – JANA POKOJOVÁ

ABSTRACT

Distance Interpreter Training (on the Example of the Institute of Translation Studies, Prague)

The aim of this paper is to present how the online interpreter training was conducted during the Covid-19 pandemic at the Institute of Translation Studies (Charles University, Faculty of Arts) in the last three semesters (during the academic years 2019/2020 and 2020/2021). In this paper, we try to describe the advantages and disadvantages of distance interpreter training (DIT) both from the point of view of teachers and students, we explain how the online lectures of simultaneous and consecutive interpreting were organized and we also discuss the differences of the platforms that we used. The students were administered a questionnaire to explore the learners' attitudes and feelings regarding remote interpreting in interpreter training with a view to identifying the possibilities and limits of this type of learning experience compared with conventional forms of instruction. The latter part of the paper will comment on the most interesting student responses.

Key words: distance learning, interpreter training, remote interpreting, questionnaire, student, teacher

1. Pár slov úvodem

Vypuknutí pandemie nemoci covid-19 a následné uzavření škol na jaře 2020 si vyžádalo rychlou reakci na vzniklou situaci ze strany vyučujících i studentů, kteří se jí museli přizpůsobit. Nejinak tomu bylo i s výukou tlumočení na pražském Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (dále jen ÚTRL).

Díky moderním technologiím, dostupnému internetovému připojení a snad i flexibilitě vyplývající z podstaty tlumočnické profese se podařilo plynule přejít na korespondenční a on-line výuku tlumočnických předmětů různého zaměření.

V tomto článku, jež zpracovává mimořádně aktuální téma, se snažíme popsat vývoj distanční výuky tlumočení z pohledu dvou vyučujících působících na ÚTRL i jejich studentů. Vyučující a autorky tohoto článku mají obě jazykovou kombinaci čeština–španělština a čeština–němčina a na ÚTRL učí studenty bakalářského i navazujícího magisterského studia. Na svých seminářích vyučují studenty konsekutivní, simultánní i bilaterální

tlumočení, dále také tlumočení z listu a simultánní tlumočení s textem (těmto dvěma posledně zmíněným disciplínám se v naší studii kvůli omezenému rozsahu věnovat nebudeme).

Naším cílem je zmapovat časový vývoj distanční výuky tlumočení od vypuknutí pandemie (letní semestr 2020) do současnosti (letní semestr 2021), přičemž se zaměříme na jednotlivé tlumočnické platformy, přes které výuka tlumočení na dálku probíhá, dále zmíníme hlavní klady a zápory distanční výuky tlumočení a nakonec představíme výsledky studentských evaluací i dotazníkového šetření, jež jsme provedly mezi studenty námi vyučovaných předmětů.

2. Distanční vzdělávání – on-line výuka a tlumočení na dálku

Než se zaměříme na konkrétní aspekty výuky tlumočení ve virtuálním prostoru, je nutné definovat, co chápeme pod pojmy distanční off-line a on-line výuka a jak vnímáme výraz „remote interpreting“, tj. tlumočení na dálku.

Distanční vzdělávání jako takové je považováno za formu řízeného studia, kdy student není v přímém kontaktu s vyučujícím, využívá však předem stanovený plán a konzultace s tutorem (Rohlíková – Vejvodová 2012: 151). V popředí distanční výuky se nachází samostatnost učícího se subjektu, jenž sám rozhoduje, kdy a kde bude co studovat, což odpovídá principu sebevzdělávání. Student si sám určuje vlastní tempo, individuální studijní plán a může komunikovat jak s učitelem, tak se spolužáky (princip individualizace). Princip interaktivity je založen na menších dávkách studia, respektive dílčích úkolech, na které student dostává okamžitou individuální zpětnou vazbu. Distanční vzdělávání rovněž využívá multimédia, která zprostředkovávají efektní komunikaci a nabízí různé způsoby a prostředky prezentace učiva (Rohlíková – Vejvodová 2012: 152). Důraz je tedy kladen na autonomii žáka, který sám určuje své studijní tempo, přičemž avšak musí splnit předem stanovené termíny daných úkolů.

Distanční vzdělávání může probíhat formou on-line nebo off-line výuky, tj. vyučování neprobíhá přes internet, jde především o samostudium a plnění úkolů, které vyučující zadává. Pro účely našeho článku je relevantní především on-line výuka, která je definována jako „způsob vzdělávání na dálku, který probíhá zpravidla prostřednictvím internetu a je podporován nejrozličnějšími digitálními technologiemi a softwarovými nástroji.“¹ On-line výuka se dále ještě člení na synchronní a asynchronní. Při synchronní výuce je učitel propojen se studenty většinou prostřednictvím nějaké komunikační platformy v reálném čase a na stejném virtuálním místě pracují na podobném úkolu (např. realizace on-line hodin pomocí videokonferenčních nástrojů dle předem stanoveného rozvrhu).² Hlavní předností tohoto způsobu výuky je, že má vyučující přehled o průběhu vzdělávání, všichni studenti pracují společně, hodina je časově vymezena a navíc dochází k přímé interakci učitele a učícího se subjektu. Nicméně je nutno připustit, že tato forma výuky

¹ *Metodické doporučení pro vzdělávání distančním způsobem.* Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/09/metodika_DZV__23_09_final.pdf (access 15. 5. 2021).

² *Metodické doporučení pro vzdělávání distančním způsobem.* Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/09/metodika_DZV__23_09_final.pdf (access 15. 5. 2021).

klade nároky na technické vybavení účastníků nebo na kvalitu internetového připojení. Co se týče asynchronní výuky, „studenti pracují v jimi zvoleném čase vlastním tempem na jim zadaných úkolech a společně se v on-line prostoru nepotkávají“.³ Asynchronní⁴ on-line výuka tedy umožňuje velkou míru individualizace a autonomie.

Podívejme se nyní již konkrétně na oblast tlumočení. Braunová (2015: 1) definuje tlumočení na dálku následovně:

[...] remote interpreting (ri), refers to the use of communication technologies to gain access to an interpreter in another room, building, town, city or country. In this setting, a telephone line or videoconference link is used to connect the interpreter to the primary participants, who are together at one site.

Je nutno podotknout, že toto pojetí vylučuje posluchače, kteří nejsou spolu na jednom místě. Detailnějším dělením tlumočení na dálku podle umístění řečníka, tlumočnicka či posluchače se nicméně zabývá mnoho autorů (srov. Braun 2015; Constable 2015; Ziegler – Gigliobianco 2018). ISO norma 20108:2017 zavádí termín „distance interpreting“ (připouští rovněž termín „remote interpreting“), který definuje jako „interpreting of a speaker in a different location from that of the interpreter, enabled by information and communications technology (ict)“.⁵ Tlumočení na dálku lze použít pro tlumočení simultánní, konsekutivní i bilaterální.

Aby byl průběh tlumočení na dálku uspokojivý, je třeba se na on-line tlumočení důkladně připravit. S překotným rozvojem tzv. **remote interpreting** vydala v lednu 2019 (aktualizováno v březnu 2020) Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků AIIC doporučení pro tlumočení na dálku⁶; vypracovala rovněž pokyny pro tlumočení na dálku v době pandemie covid-19⁷. Jak se tedy připravit na *remote interpreting* prostřednictvím komunikačních (tlumočnických) platform? Především je nutné mít dobré technické vybavení (zvážit dva počítače/notebooky, případně dvě obrazovky) a je žádoucí používat pevné internetové připojení, neboť wi-fi může být nestabilní a vypadávat. Ideální je používat *headset* (jak tlumočníci, tak řečníci), tj. vlastní sluchátka s kvalitním mikrofonem, jenž nezabírá okolní vnější zvuky, a s omezovačem echa; vhodné jsou mikrofony, které rozpoznávají řeč. Pokud netlumočíme, vypínáme automaticky mikrofon. Doporučuje se

³ *Metodické doporučení pro vzdělávání distančním způsobem*. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/09/metodika_DZV__23_09_final.pdf (access 15. 5. 2021).

⁴ Asynchronní on-line výuka může být realizována např. následujícím způsobem: učitel posílá zadání samostatné či skupinové práce prostřednictvím určeného komunikačního nástroje (školní informační systém či e-mail apod.) a studenti na zadaných úkolech pracují dle svých časových možností; vypracované aktivity pak ve stanoveném termínu odevzdávají. Učitel jim je k dispozici pro konzultace a individuální studijní podporu. *Metodické doporučení pro vzdělávání distančním způsobem*. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/09/metodika_DZV__23_09_final.pdf (access 15. 5. 2021).

⁵ *ISO 20108:2017(en) Simultaneous interpreting — Quality and transmission of sound and image input – Requirements*. Dostupné z: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:20108:ed-1:v1:en> (access 15. 5. 2021).

⁶ *AIIC Guidelines for Distance Interpreting*. Dostupné z: [https://aiic.org/document/4418/AIIC%20Guidelines%20for%20Distance%20Interpreting%20\(Version%201.0\)%20-%20ENG.pdf](https://aiic.org/document/4418/AIIC%20Guidelines%20for%20Distance%20Interpreting%20(Version%201.0)%20-%20ENG.pdf) (access 15. 5. 2021).

⁷ *AIIC Covid-19 Distance Interpreting Recommendations*. Dostupné z: <https://aiic.org/site/world/about/inside/basic/covid> (access 15. 5. 2021).

vypnout všechna zvuková oznámení a notifikace, aby se tlumočnick mohl plně soustředit a aby ho nic nerušilo. Zároveň je třeba si zajistit klidnou místnost na tlumočení, kam nikdo nebude vstupovat a nebude tlumočnicka vyrušovat. Je dobré také zamezit jakýmkoliv zvukům a ruchům v pozadí (tlumočit v místnosti se zavřenými okny a dveřmi, aby nebyl slyšet hluk zvenku), proto je nutno místnost dostatečně vyvětrat před začátkem tlumočení. I ve virtuálním prostoru je třeba udržovat s posluchači oční kontakt a tlumočit na kameru – v případě konsektivního tlumočení. Rovněž pamatujme na adekvátní oblečení a vzhled, uklizené pracovní prostředí (případně lze nastavit vhodné pozadí přímo na dané platformě) či dostatečné osvětlení, aby byl člověk na kameře dobře vidět – tato posledně vyjmenovaná doporučení nejsou zásadní pro simultánní tlumočení, při němž si tlumočnick kameru běžně vypíná.

3. Časový vývoj výuky tlumočení na dálku

V této kapitole se budeme snažit ve stručnosti nastínit časový vývoj distanční výuky tlumočení na ÚTRL.

3.1 Letní semestr 2020

Jak již bylo řečeno, pandemie nemoci covid-19 a následné uzavření škol na jaře 2020 přišlo náhle a vyučující tlumočení se museli rychle zorientovat v nastalé situaci a najít řešení, které by co nejlépe studentům nahradilo výuku prezenční. V letním semestru 2020 byli vyučující i studenti postaveni před neznámou situací, kdy nikdo přesně nevěděl, co se bude dít dál a jak dlouho uzavření vysokých škol potrvá. Bylo však nutné zareagovat rychle, aby studenti nepřišli o cenné týdny výuky. V prvních dvou týdnech tedy většina vyučujících zvolila systém zaslání nahrávek projevů studentům, kteří si je doma pustili, přetlumočili, své tlumočení nahráli a nahrávku svého tlumočnického výkonu poslali zpět příslušnému vyučujícímu tlumočení ke zhodnocení. Ve snaze studentům co nejlépe nahradit prezenční výuku vytvářeli vyučující na každý týden odpovídající počet projevů v každém studovaném jazyce, což následně vedlo k akumulaci nahrávek tlumočení studentů, jež bylo nutné si následně poslechnout a všem studentům poslat hodnocení jejich tlumočnického výkonu zpět. Tato asynchronní on-line výuka se ukázala jako velmi časově náročná, a proto bylo nutné a mnohem efektivnější přejít na synchronní on-line výuku tlumočení pomocí některé z dostupných platform. Na počátku letního semestru 2020 si nikdo nebyl úplně jistý, zda je vůbec možné učit tlumočení na dálku a pokud ano, tak s jakým programem a za jakou cenu. Vyučující vyzkoušeli celou řadu programů od Skypu přes Cisco Webex, MS Teams, Google Meet, KUDO až po nejvyužívanější Zoom. Začátky nebyly snadné a nesly se ve znamení technických obtíží, kdy se studenti mezi sebou nebo s vyučujícím neslyšeli, nebyli zvyklí na obsluhu platformy a část hodiny zabralo řešení technických problémů. Dalším podstatným faktorem, který poznamenal letní semestr 2020, byla nabouraná psychika studentů, kteří kromě nejistoty kvůli pandemii pociťovali i stres z on-line tlumočení. Kromě samotného tlumočnického výkonu se museli soustředit i na technické aspekty on-line tlumočení, což je zpočátku stresovalo a tříštilo jejich pozornost.

3.2 Zimní semestr 2020

Oproti letnímu semestru už vyučující i studenti mají potřebné *know-how* a zkušenosti s používáním on-line platform, které také doznaly značného vývoje. Tyto platformy byly v krátkém čase vylepšeny, aby lépe vyhovovaly tlumočení na dálku, a práce s nimi se ukázala zvládnutelná jak ze strany vyučujících, tak ze strany studentů. Vyučující i studenti uzpůsobili své technické vybavení a zázemí tak, aby se mohli věnovat samotnému tlumočení. Díky zkušenosti z minulých měsíců víme, že učit tlumočení na dálku lze, a že to dokonce může mít i své výhody, jako jsou časová úspora při cestách na fakultu a přebíhání mezi budovami, možnost vícekrát tlumočit během hodiny, i když jen na vypnutý mikrofon, bezpečí domácího prostředí, vylepšená počítačová gramotnost studentů i vyučujících apod.

Tyto výhody posloužily i jako motivace pro studenty, kteří si na on-line výuku tlumočení zvykli a začali se v ní cítit komfortně. K dobrému pocitu na straně studentů byla nutná pečlivá a promyšlená příprava vyučujících na každý seminář, kdy bylo nutné navodit určitou dynamiku, která by nutila studenty se co nejvíce během seminářů zapojovat a na každou hodinu se svědomitě připravovat. Ačkoliv to může vypadat, že bylo docíleno ideálního stavu, kdy veškeré překážky byly překonány, stále zde ještě existují dvě velké nevýhody a těmi je cena za využívání vyhovujících tlumočnických platform a chybějící sociální kontakt.

3.3 Letní semestr 2021

Distanční výuka tlumočnických seminářů na ÚTRL prošla od letního semestru 2020 značným vývojem. Vyučující mají s distanční výukou tlumočení již potřebné zkušenosti z dvou předcházejících semestrů, studenti napříč ročníky rovněž dosáhli určité míry *know-how* a obě strany jsou sehrané a motivované. Distanční výuka tlumočení probíhá na zdokonalených tlumočnických platformách, které vylepšily své funkce pro tlumočnický trh, a tak největším problémem letního semestru 2021 zůstává chybějící sociální kontakt a v mnohých případech nedostatečné internetové připojení. Studenti a vyučující na ÚTRL mají za sebou i zkušenost s on-line zkouškami z tlumočnických předmětů, které proběhly bez větších zádrhelů. Studenti objevili další výhodu distanční výuky tlumočení, kdy jim bylo umožněno vyjet do zahraničí (*outgoing student*) v rámci programu Erasmus+ a zároveň se účastnit tlumočnických předmětů na ÚTRL, a tím pádem nemuset předlžovat dobu studia; rovněž je snazší zapojovat do výuky také *incoming* Erasmus+ studenty ze zahraničí. A jelikož se většina tlumočení v praxi přesunula i mimo univerzitu do on-line prostředí, tak si studenti uvědomili, že možná stojí u zrodu nové etapy tlumočení a připravují se na situaci, která je bude čekat v praxi.

4. Průběh jednotlivých tlumočnických seminářů

Když pomíneme způsob výuky na začátku letního semestru 2020, který byl již popsán v kapitole o vývoji distanční výuky, bylo by vhodné popsat způsob organizace samotných seminářů tlumočnických předmětů. I když se na ÚTRL vyučuje celá řada tlumočnických

seminářů, v zásadě je lze rozdělit do dvou kategorií: semináře simultánního tlumočení a semináře konsektivního tlumočení. Je logické, že organizace seminářů simultánního a konsektivního tlumočení se liší, následně tedy nastíníme průběh výuky těchto dvou typů tlumočení.

4.1 Semináře konsektivního tlumočení

Distanční výuka konsektivního tlumočení je organizačně jednodušší než výuka simultánního tlumočení a do značné míry dokáže nahradit výuku prezenční. V určitých aspektech je dokonce o něco efektivnější a dynamičtější, jelikož studenti mají možnost tlumočit každý projev, i když jen na vypnutý mikrofon. Další nespornou výhodou je možnost častějšího připojování zahraničních řečníků, kteří jsou schopni připojit se do on-line semináře, kdykoliv jim to časové možnosti dovolí, a to bez nutnosti cestování.

I když se mohou pojetí seminářů konsektivního tlumočení u vyučujících v jednotlivostech lišit, jejich koncept je jednotný. Týdny zůstaly rozděleny jako u prezenční výuky do tematických okruhů a v rámci těchto okruhů připravuje vyučující i studenti své příspěvky. Většinou je to jeden příspěvek z řad studentů a dva až tři příspěvky ze strany vyučujícího. Jeden příspěvek je vždy připravován v mateřštině, aby měli studenti možnost alespoň jednou za seminář tlumočit do cizího jazyka.

Výuka probíhá na platformě Zoom, na které vytvoří vyučující pozvánku a s předstihem ji zasílá e-mailem studentům spolu s konkrétním tématem svých příspěvků včetně klíčových slov. To samé je požadováno po studentovi, který si má na seminář připravit svůj projev. Vyučující, který využívá platformu Moodle, pak veškeré materiály pro daný seminář na tuto platformu nahrává (včetně odkazu). Studenti jsou na seminářích konsektivního tlumočení nabádáni, aby měli zapnuté kamery.

V úvodní části samotného semináře proběhne většinou nějaké zahřívací cvičení zaměřené na tlumočnické dovednosti. Může to být cvičení na posílení paměti, improvizace na nácvik rychlé reakce a řečnických dovedností, diktát zaměřený na zkratky, terminologii či na notaci číselných údajů nebo to může být krátká prezentace nějaké aktuality z domácího či světového dění.

Poté následuje již samotný blok tlumočení, kdy vyučující přednese projev nebo pustí nahrávku nějakého proslovu a studenti si udělají tlumočnickou notaci. Poté je jeden student poslán do tzv. *waiting roomu* (čekárna) a druhý tlumočí projev rovnou. Ostatní studenti během tlumočení prvního studenta tlumočí projev na vypnutý mikrofon, druhého studenta pak již poslouchají. Studenty je také možné rozdělit do hodnotitelských skupin, přičemž se každá skupina zaměří na konkrétní aspekt tlumočnického výkonu (obsah, jazyková stránka, prezentace). Následuje zpětná vazba od vyučujícího (či spolužáků) a případná diskuse nad možnými řešeními a strategiemi. Poté se vše opakuje s příspěvkem studenta a s dalšími příspěvky vyučujícího. Pokud se na některý příspěvek nedostane, je nahrán a zaslán studentům k přetlumočení pro potřeby samostudia.

Příležitostně je možné studenty po vyslechnutí projevu rozdělit po dvojicích do tzv. *breakout roomů* (oddělená místnost), kde jeden student přetlumočí celý projev a kolega mu dá *feedback*, poté se vrátí do hlavní místnosti, kde mu lze dovysvětlit případné nejasnosti. Všichni si poté vyslechnou další projev, po němž opět ve stejné dvojici zamíří do oddělených místností, kde si role posluchač/hodnotitel a tlumočnická vymění. Případně

jeden delší projev tlumočí na půl a potom následuje vzájemné vrstevnické hodnocení. Vyučující přechází mezi jednotlivými skupinami.

4.2 Semináře simultánního tlumočení

Oproti výuce konsekutivního tlumočení je distanční výuka simultánního tlumočení náročnější a více závislá na technickém vybavení a možnostech dané tlumočnické platformy. Námi vyučované semináře simultánního tlumočení probíhají přes platformu Zoom a simulované mock-konference pak přes profesionální, leč finančně nákladnou, tlumočnickou platformu KUDO (srov. Čeňková 2020).

Organizace výuky je podobná jako u on-line seminářů konsekutivního tlumočení. Semestr je rozdělen do tematických týdnů. Vyučující vytvoří pozvánku na seminář a včas ji rozešle e-mailem studentům spolu s konkrétním tématem svých příspěvků (včetně klíčových slov). Studenta, který si má na seminář připravit svůj projev, poprosí o totéž. Rozdíl oproti on-line seminářům konsekutivního tlumočení je, že při vytvoření pozvánky na seminář musí vyučující aktivovat funkci tlumočení (*interpretation*) a studenti rozděliti do virtuálních kabin. Někteří vyučující vkládají všechny materiály a odkazy na Moodle.

V úvodní části samotného semináře proběhne většinou nějaké zahřívací cvičení zaměřené na tlumočnické dovednosti. U seminářů simultánního tlumočení jde většinou o *brainstorming* zaměřený na terminologii, která se váže k tématu týdne a ke konkrétním projevům. Na začátku hodiny se opakují zlatá pravidla tlumočení a studenti nahlas formulují cíl dané lekce, na co si budou během tlumočení dávat pozor, na co se ve svém výkonu zaměří apod.

Poté následuje již samotný blok tlumočení, kdy se studenti přesunou do virtuálních kabin, pustí se vyučujícím nahraný nebo reálný projev a studenti ho každý ve své kabině tlumočí. Vyučující má možnost se „překlikávat“ z kabiny do kabiny a poslouchat tlumočení studentů, aniž by sami pocítili, že je někdo poslouchá. V první polovině roku 2020 nebyla tato tlumočnická funkce na Zoomu dostupná a výuka simultánního tlumočení musela probíhat za ztížených podmínek. Studenti museli být vyučujícím rozděleni do *breakout roomů*, kam se za nimi vyučující připojoval, aby slyšel jejich tlumočení. Bohužel student vždy viděl, že se k němu vyučující připojuje, což většinu studentů značně stresovalo a působilo jim potíže při soustředění se na tlumočení. Jakýmsi vylepšením bylo, že student „shodil“ aplikaci Zoom na lištu, takže neviděl, že vyučující vstoupil do místnosti, tudíž byl faktor stresu minimalizován. Tento problém byl však odstraněn díky tlumočnické funkci a on-line výuka simultánního tlumočení se tak o krok přiblížila výuce prezenční.

Po přetlumočení každého projevu následuje zpětná vazba od vyučujícího a případná diskuse nad možnými řešeními a strategiemi. Poté se vše opakuje s příspěvkem některého studenta a s dalšími příspěvky, které vyučující připravil.

Nicméně je třeba upřesnit, že Zoom je primárně komunikační platforma, nikoliv profesionální tlumočnická platforma jako např. KUDO, tudíž neumožňuje tzv. pilotáž či vytvoření virtuální tlumočnické kabiny, aby se kolegové v kabině při tlumočení vzájemně slyšeli. Pokud se tedy při seminářích nacvičuje spolupráce v kabině, musí se dvojice v jedné kabině vedle meetingu na Zoomu vzájemně propojit přes jinou komunikační aplikaci (např. WhatsApp, Skype, Messenger), aby se vzájemně slyšeli, mohli si pomáhat, psát do chatu klíčová slova či čísla.

5. Klady a záporny on-line výuky tlumočení z pohledu vyučujících

Je logické, že se pohled vyučujících a studentů na on-line výuku tlumočení může v některých aspektech lišit. Rozhodly jsme se stručně popsat pozitiva a negativa on-line výuky tlumočení ze strany vyučujících a následně tyto poznatky konfrontovat s výsledky studentského anonymního hodnocení FF UK a dotazníkového šetření, které jsme provedly mezi našimi studenty.

Začneme záporny on-line výuky tlumočení, kterých se zdálo být zpočátku mnoho, avšak postupem času, praxí a vylepšením tlumočnických platform jich bylo čím dál tím méně.

Největším negativem představuje aspekt, který nelze ovlivnit ničím z výše uvedeného, a tím je absence sociálního a osobního kontaktu. V mnoha případech se vyučující a studenti, ale dokonce i studenti mezi sebou, znali pouze z on-line prostředí a osobně se nikdy neviděli. Pro vyučujícího je pak o něco obtížnější nastavit vhodnou dynamiku seminářů, odhadnout osobnostní rozdíly mezi studenty a přiblížit se studentům i po lidské stránce, aby se cítili na seminářích tlumočení komfortně.

Druhým podstatným nedostatkem on-line výuky tlumočení jsou přetrvávající technické potíže, kdy některým studentům vypadává internetové připojení, nefunguje jim kamera apod. Ze strany vyučujícího je značně vysilující studentům poskytovat kromě odborných znalostí a praktických dovedností také technickou podporu, ve které sám nebyl nikým vyškolen.

K tomu lze přiřadit i nedostatečný klid a zázemí na on-line výuku, kdy se řada studentů musela přesunout ke svým rodičům či se připojovala ve chvíli, kdy byl jejich partner či někdo z rodiny na omezeném prostoru na *home office*. Samozřejmě ani vyučující nežijí ve vzduchoprázdnu. Ti, co mají děti, jejichž školy či školky byly rovněž uzavřeny, museli skloubit péči o děti a jejich distanční výuku se svými on-line semináři. Jiní museli řešit logistiku připojování, kdy někdo jiný z domácnosti měl např. pracovní videokonference, *call* či svou vlastní on-line výuku apod.

Nelze opominout časté zdravotní obtíže způsobené neustálým sezením před obrazovkou (pálení očí, bolesti zad apod.).

Pokud jde o konkrétní problémy týkající se ryze tlumočení, vyskytují se hlavně u tlumočení simultánního. Nemožnost vyzkoušet si tlumočení v kabině mnohé studenty demotivuje, nemožňuje jim se doma pořádně soustředit, navíc nelze na dálku natrénovat některé typy tlumočení, např. šušotáž neboli tlumočení šeptem či tzv. šepták.

Vyučující samozřejmě spatřují v on-line výuce tlumočení i klady. Jedním z podstatných přínosů je zdokonalení vlastní počítačové gramotnosti. Vyučující tlumočení na ÚTRL se i před pandemií snažili sledovat současné trendy v tlumočnické praxi, avšak uzavření vysokých škol tento proces urychlilo. Vyučující se museli rychle zorientovat v dostupných platformách, přizpůsobit jim schéma jednotlivých seminářů a vylepšit své technické vybavení, což by bez nutnosti přejít co nejrychleji na distanční výuku tlumočení trvalo bezpochyby déle.

S tím souvisí i další pozitivum a tím je lepší kvalita zvuku při sdílení nahrávek, které mají být tlumočeny. V tlumočnické laboratoři je kvalita zvuku pouštěných nahrávek nižší, než když je vyučující sdílí se studenty on-line.

Z pohledu vyučujícího tlumočení je bezpochyby výhodou možnost zvát do hodin rodilé mluvčí ze zahraničí, kteří se mohou připojit odkudkoliv, aniž by museli cestovat do Prahy.

Další výhodou je časová úspora, jelikož nebylo nutné dojíždět na fakultu či přebíhat mezi jednotlivými fakultními budovami.

V neposlední řadě lze ocenit intenzitu zapojení studentů během jednotlivých seminářů. Studenti měli např. během seminářů konsekutivního tlumočení možnost tlumočit všechny projevy, i když to bylo jen na vypnutý mikrofon a *feedback* mohl dostat jen student tlumočící na mikrofon. Studenti tedy měli více možností si ztlumočit, a trénovat tak svou výdrž. Navíc tím, že mohli sami rozhodovat, kdy budou tlumočit na vypnutý mikrofon a kdy budou jen poslouchat, měli větší autonomii při samotném průběhu výuky.

6. Klady a zápory on-line výuky tlumočení z pohledu studentů

V následující kapitole popíšeme, jak on-line výuku tlumočení vnímají studenti, a zaměříme se na to, v čem jim výuka tlumočení na dálku přijde užitečná a v čem naopak nedostačující.

6.1 Anonymní studentské hodnocení výuky

Studenti bakalářského a navazujícího magisterského studia na ÚTRL hodnotí kurzy, které měli zapsané ve studentském informačním systému (SIS), v každém semestru, vždy po skončení výuky. Toto hodnocení probíhá ve speciální fakultní aplikaci,⁸ a to anonymně, dobrovolně a elektronicky. S ohledem na téma tohoto článku jsme z těchto evaluací vybrali pouze komentáře týkající se distanční výuky.

Jak již bylo uvedeno výše, v LS 2020 proběhlo několik týdnů tradičním způsobem, nicméně s ohledem na pandemickou situaci byla od března 2020 prezenční výuka nahrazena výukou distanční. Studenti se shodují v tom, že právě tlumočnické předměty byly do virtuálního prostoru přesunuty velmi rychle a i přes občasné technické obtíže výuka probíhala bez problémů, byť především pro vyučující byly tyto počáteční fáze časově velmi náročné:

V rámci nouzového stavu oceňuji velice kvalitní a vyčerpávající zpětnou vazbu v prvních, samostudijních hodinách a také rychlý přechod do on-line prostředí. On-line hodiny poté byly naprosto adekvátní náhradou za prezenční hodiny. (Konsekutivní tlumočení II (ES-CS-ES))

Cením si rychlého přechodu na distanční výuku přes Zoom, která podle mě fungovala skvěle, i přes některé technické výpadky, se kterými se zkrátka musí počítat (Konsekutivní tlumočení II (ES-CS-ES)).

---

⁸ Každý student na začátku hodnocení obdrží e-mailem přístupový link přímo do aplikace a zobrazí se mu ty kurzy, které měl v SIS zapsané. Do hodnocení se lze také přihlásit na adrese hodnoceni.ff.cuni.cz.

[...] oceňují skvělou adaptaci na nouzový stav a přechod na individuální hodiny, posléze hodiny ve dvojicích – chápu, že pro vyučující to bylo mnohem časově náročnější, my jsme si ale ve finále zatlučili mnohem víc než během prezenčních hodin. (Simultánní tlumočení I (ES-CS))

Nicméně je nutno podotknout, že v okamžiku, kdy všechny předměty probíhaly on-line a úkoly a materiály byly zaslány korespondenčně, byli studenti zahlceni, neboť „[k]vůli distanční formě studia [...] toho v jednu chvíli měli docela dost. Bylo by fajn mít materiály na výuku někde přehledněji nahrané třeba i dopředu a nemuset po každé hodině kontrolovat intranet nebo prohledávat e-maily“ (Tlumočení I (ES)).

S ohledem na přetrvávající koronavirovou krizi bylo anonymní studentské hodnocení za ZS 2020⁹ modifikováno a byly přidány dvě konkrétní otázky související s pandemicou situací. Na dotaz „Je podle Vás předmět vhodný pro distanční výuku i mimo období nouzového stavu?“ studenti shodně odpovídali „rozhodně ne“ nebo „spíše ne“. Návazná otázka zjišťovala míru spokojenosti s distanční výukou: „S ohledem na vaši předcházející odpověď vás prosíme o stručný komentář k vaší celkové spokojenosti s distanční výukou v tomto semestru.“

Někteří studenti poukazovali na to, že nemají srovnání s prezenční formou výuky, nicméně oceňují, že byla distanční forma pojata zodpovědně, všechny materiály byly přehledně prezentované na Moodle a i formou tlumočení na dálku byli studenti schopni osvojit si neskutečný objem dovedností (Konsektivní tlumočení I (ES-DE-ES), Tlumočení II (DE)).

Jak už jsme zmínily výše, on-line výuka umožňuje trénovat výdrž a navíc odpadá strach z tlumočení před živým publikem: „Paradoxně byla distanční výuka výhodná v tom, že jsme každý tlumočili na každé hodině (s vypnutým mikrofonom), a to hned několikrát, což by při prezenční výuce nebylo možné. Na druhou stranu je ale na Zoomu výrazně oslaben stresový faktor publika“ (Tlumočení II (DE)).

Studenti se dokonce nechali slyšet, že nepocítují příliš velký rozdíl oproti výuce prezenční, neboť mnohé mile překvapilo, že se tlumočení dá distančně opravdu dobře zvládat. Nicméně i přesto, že studenti uznávají, že schůzky v Zoomu probíhaly bezproblémově a že malé technické obtíže se většinou podařilo vyřešit, jednohlasně zdůrazňují, že „zrovna tlumočení je opravdu lepší procvičovat naživo“ (Tlumočnická propedeutika (DE)).

Logicky se také obávají průběhu závěrečných státních zkoušek, které i přes epidemiologickou situaci, na rozdíl od vlastní výuky, probíhají prezenčně:

Tento předmět se rozhodně nehodí na distanční výuku a upřímně se děším státní závěrečné zkoušky (popřípadě přijímacích zkoušek na magisterské studium atd.), kde budu možná tlumočit úplně poprvé v životě naživo, a ne do kamery. Nehledě na to, že mě tato forma dostatečně nepřipravuje na mé budoucí zaměstnání. (Tlumočení II (ES))

---

⁹ Do článku nebyly použity údaje za LS 2021, neboť v době vzniku tohoto textu ještě nebyly výsledky zveřejněny.

S poslední větou však nelze souhlasit, neboť tlumočnické semináře konané on-line studenty rozhodně připravují na budoucí povolání, jsou jakousi přidanou hodnotou, neboť se na (českém) tlumočnickém trhu nyní *remote interpreting* velice rozmáhá.

6.2 Dotazníkové šetření

Mezi studenty bakalářského a navazujícího magisterského studijního programu Překladařství a tlumočnictví (studijní obory Mezikulturní komunikace: překlad a tlumočení – němčina/španělština a Tlumočnictví: čeština – němčina/španělština) jsme provedly dotazníkové šetření, abychom zjistily, jakým způsobem vnímá on-line tlumočení sám student, tj. budoucí profesionální tlumočnick. Oslovily jsme prostřednictvím on-line Google formuláře celkem 75 studentů (50 bakalářů a 25 magistrů), vrátilo se nám celkem 35 odpovědí (21 bakalářů a 14 magistrů); respondenty označujeme S01–S35. Sběr dat proběhl od 7. do 30. dubna 2021, účast byla dobrovolná, respondenti byli v úvodním textu informováni o účelu dotazníku, jaké je jeho téma, čemu se jednotlivé otázky věnují, jaký je jejich počet a typ, rovněž jim bylo sděleno, kolik času (přibližně) si mají na účast na dotazníkovém šetření vyhradit (dotazník byl pilotně testován dvěma kolegy: jedním vyučujícím a jednou doktorandkou, absolventkou ÚTRL; byla doplněna první otázka, jež zjišťuje, které tlumočnické předměty studenti on-line absolvovali). Dotazník sestával z následujících deseti otevřených otázek:

1. Jaké tlumočnické předměty jste absolvovali on-line?
2. Jaké jsou podle vás největší rozdíly mezi distanční a prezenční výukou tlumočení?
3. Byl přechod na distanční a on-line výuku tlumočení dostatečně rychlý a plynulý?
4. V čem spatřujete největší výhody distanční a on-line výuky tlumočení?
5. Jaké jsou nejzásadnější nevýhody distanční a on-line výuky tlumočení?
6. Jaké platformy jste měli možnost si vyzkoušet během distančních seminářů tlumočení?
7. Jaká je podle vás nejvíce vyhovující pro *remote interpreting*?
8. Myslíte, že je on-line výuka tlumočení obtížnější než on-line výuka jiných předmětů, které jste měli možnost distančně absolvovat?
9. Měli jste možnost složit on-line i zkoušku z nějakého tlumočnického předmětu? Pokud ano, tak z kterého a jak jste zkoušku vnímali?
10. Lze z tohoto nouzového řešení převzít něco i do běžné výuky tlumočení, až se v budoucnu zlepší epidemiologická situace a bude obnovena prezenční výuka?

Odpovědi na první otázku lze rozdělit do dvou skupin: studenti bakalářského programu absolvovali on-line Tlumočnickou propedeutiku, Tlumočení I, II a III (jednosemestrální praktické předměty, které na sebe postupně navazují, hodinová dotace je 90 minut jednou týdně), případně Základy teorie tlumočení; studenti navazujícího magisterského programu pak měli na dálku semináře Konsekutivní tlumočení I–IV, Simultánní tlumočení I–III, Tlumočení z listu a Simultánní tlumočení s textem (z teoretických pak Teorii tlumočení či Metody výzkumné práce); praktické předměty na sebe opět navazují, jde o jednosemestrální devadesátiminutové semináře konané jednou týdně.

Otázku zjišťující rozdíl mezi off-line a on-line tlumočnickými semináři nezodpovědělo 12 dotazovaných, protože prezenční výuku tlumočení nezažili, dva respondenti dokonce velké rozdíly nevidí, neboť efektivita hodin jim přišla stejná (S02, S23). Zásadní rozdíl spočívá v prostředí, kde výuka probíhá (S25) a v „nedostatku kontaktu, *networkingu*, běžného studentského života při distanční výuce, což má velký vliv na psychiku, a tím i schopnost učení a zdokonalování se“ (S13). Člověk také jinak vnímá stres, neboť „při distančním tlumočení pracuje s jiným druhem stresu, může se sice strachovat kvůli internetovému připojení a podobně, není však vystaven takovému stresu jako v případě tlumočení při výuce prezenční. To by se mohlo negativně podepsat na výkonu studenta při opětovné prezenční výuce“ (S18).

Většina studentů se shoduje, že přechod na on-line výuku (otázka č. 3) nastal okamžitě, „byl u tlumočení nejrychlejší a nejplynulejší ze všech předmětů“ (S28, S19), konstatují, že „translatologie celkově zvládla přechod mnohem lépe a rychleji než jiné obory“ (S05, S17), a oceňují, že se „vyučující opravdu snažili“ (S16). Je třeba dodat, že 9 studentů výslovně poukazuje na to, že zná pouze distanční výuku („Nikdy jsme netlumočili jinak než online.“ (S21)), a tudíž přechod nemohou posoudit, respektive nemají co vytknout: „Jelikož jsem s tlumočnickými předměty začala až druhý covidový semestr (tedy zimní semestr 2020/21), většina věcí už byla vychytaná a distanční výuka tlumočení fungovala od začátku skvěle“ (S34).

Mnohé z výhod výuky na dálku jsme již nastínily v předchozí části článku, kdy jsme se zabývaly tím, jak on-line výuku tlumočení vnímají vyučující, některé se logicky opakují i u studentů, některé se objevují prvně. V reakcích studentů se často opakuje úspora času, která se týká cest do/ze školy, rovněž je snadnější skloubení školy a práce či rozvrhu na druhém oboru. Respondenti dodávají, že mají možnost „být ve škole“ kdekoliv, neboť se lze připojit na výuku odkudkoliv (i při zhoršeném zdravotním stavu se může student zapojit alespoň pasivně). Velice vyzdvihují možnost nerušené práce ve dvojicích pomocí *breakout roomů* a skutečnost, že všichni mohou tlumočit najednou na *mute*, takže více trénují (dodávají, že si uvědomují, že právě toto jsou skutečně přidané hodnoty distanční výuky tlumočení, protože na normálních hodinách toto není možné). Introverti pak oceňují vyšší míru anonymity a možnost nebýt viděn, pokud si vypnou kameru, což je pro někoho na začátek i méně stresující a tlumočení ho tak hned neodradí. Několik studentů rovněž pocituje nižší míru stresu díky domácímu prostředí a s nadsázkou dodávají, že „je přeci jen možné tlumočit v pyžamu“ (S15). Při tlumočení on-line mohou studenti snadněji a rychleji vyhledávat neznámá slovíčka či fráze (dotazovaní připouští, že to může zkreslovat jejich jazykovou úroveň) a na počítači smí mít otevřené soubory s domácí přípravou (nemusí tedy nutně vše tisknout). Velmi praktické je pak nahrávání výkladu především teoretických hodin (student se pak k látce může opakovaně vracet) a poskytování nahraných projevů z hodin. Pro ilustraci jsme vybraly následující tři odpovědi:

Seznámení s platformami, získání dovedností a znalostí nutných pro úspěšný *remote interpreting*, což představuje jistou konkurenční výhodu na tlumočnickém trhu. Vybudování větší sebedisciplíny a silnější pocit vlastní zodpovědnosti za své vzdělání. (S13)

Možnost tlumočit si každý projev, nejen když na mě přijde řada. Časová flexibilita, nemusím nikam dojíždět. Možnost domluvit se na jiném termínu výuky díky nezávislosti na učebně. (S15)

Za jednu z největších výhod distanční a on-line výuky tlumočení považují fakt, že je možné přizvat k výuce různé zahraniční odborníky, tlumočnický apod., se kterými bychom se nejspíše během prezenční výuky nesetkali. (S25)

Vidíme, že studenti uvedli mnoho pozitiv, nicméně spatřují ve výuce tlumočení na dálku i několik negativ. Jasně dominuje nulový přímý sociální kontakt (na hodinách chybí smích, gesta, mimika), převládá velký pocit osamělosti a zoufalství, studenti vůbec neznají své učitele a spolužáky a naopak. Respondenti rovněž zmiňují dopad *home office* na lidské zdraví, tedy bolesti zad, hlavy (migrény) a očí z tolika hodin prosezených u počítače. Dále distanční výuku také komplikuje nestabilní internetové připojení, nekvalitní mikrofon či sluchátka, a tudíž špatný zvuk (potřeba vyšší koncentrace, což vede k vyšší únavě). Pro studenty bylo finančně náročné pořídit si veškeré technické vybavení nově, někteří byli i znevýhodněni (nemohli být hodnoceni, když nebyli slyšet nebo se „sekali“). Mnozí studenti domácí prostředí sice uvedli jako pozitivum, jiní ale poukazují na to, že se doma špatně soustředí, nemají klidné pracovní prostředí (vrtající sousedi, sourozenec také na on-line výuce apod.). Zaměříme-li se na konkrétní druhy tlumočení, tak u konsektivního tlumočení dotazovaným chybí kontakt s publikem, jeho přímá reakce, možnost naučit se tlumočit např. ve stoje. Co se týče simultánního tlumočení, nezná většina studentů tlumočnickou kabinu, nemohou nacvičovat spolupráci v kabině s kolegou, ani jiné tlumočnické techniky, jako je třeba šušotáž. Rovněž jsme zvolily dvě ilustrativní ukázky, tentokrát se tedy týkají negativ distančních tlumočnických seminářů:

Nevýhodu vidím v tom, že nezažíváme ten pocit, kdy si stoupneme před skupinu lidí a mluvíme. Mluvit do notebooku je anonymnější a o něco snazší, takže po semestru a půl pořád ještě neznám ten pravý tlumočnický adrenalin. (S19)

Vytratil se pocit důstojného prostředí (prostory školy), kde jsem se osobně snažila mnohem více, lépe soustředila na výkon, měla větší trému, ale to беру jako dobrou věc pro trénink na budoucí práci. Koukat na kolegy přes kameru prostě není stejné jako naživo. (S24)

Co se týče platform, které si studenti během on-line výuky vyzkoušeli, odpovídá všech 35 respondentů jednoznačně Zoom, někteří ještě doplňují aplikaci Cisco Webex (6 studentů) a profesionální tlumočnickou platformu KUDO (4 dotazovaní).

Jelikož mnozí nemají zkušenosti s jinou platformou než se Zoomem, tak na sedmou otázku, která platforma je pro tlumočení na dálku nejvhodnější, odpovídají, že právě Zoom je (zcela) vyhovující, dva z dotazovaných vyzdvihují konkrétně možnost *breakout roomů* (S03 a S19); případně, že nemohou odpovědět, jelikož nemají srovnání s žádnou další platformou. Někteří studenti navazujícího magisterského studia, kteří absolvovali on-line – na rozdíl od bakalářských studentů – rovněž semináře simultánního tlumočení, poukazují na skutečnost, že na Zoomu je komplikovaná tzv. pilotáž (S35). Domníváme se, že reakce studenta 13 detailně popisuje a vysvětluje rozdíl mezi dvěma nejhodněji užívanými platformami:

Záleží na kontextu, Zoom je dle mého vyhovující pro méně „profesionální“ akce, protože je v některých ohledech uživatelsky příjemnější pro laiky, kteří s organizováním *remote interpreting* nemají zkušenosti. KUDO je vhodné, pokud se jedná o větší akce a je potřeba například pilotáž a podobně.

Největší rozptýlení odpovědí nastal u osmé otázky (Myslíte, že je on-line výuka tlumočení obtížnější než on-line výuka jiných předmětů, které jste měli možnost distančně absolvovat?). Celkem 7 studentů je toho názoru, že on-line a off-line výuka je podobná a srovnatelná, upozorňují však, že ve virtuálním prostředí „je těžší udržet pozornost než v reálu a člověk má tendenci se věnovat zároveň vícero věcem“ (S28). Více než polovina respondentů (17 studentů) se domnívá, že distanční výuka tlumočení je náročnější v porovnání s ostatními předměty, a to především z hlediska techniky, neboť „když někoho zradí technika, je to na tlumočení znát výrazněji než v jiných předmětech, nedá se potom dobře pracovat“ (S27). U simultánního tlumočení je pak třeba nastavovat kabiny a přiřazovat do nich studenty (S01, S04, S16) – zde dodejme, že studenti upozorňují na fakt, že v tomto ohledu je výuka tlumočení na dálku rozhodně náročnější pro vyučující (S32). Jedenáct respondentů se přiklání k tomu, že tlumočení on-line je jednodušší, protože doma má „člověk často větší pohodu a klid na přípravu a každý si tak může sám pro sebe tlumočit všechny projevy, pokud zrovna nemluví před všemi“ (S20). Studenti rovněž tematizují soustředěnost a vysvětlují, že „u online přednášek [mají] problém udržet pozornost, u tlumočení je člověk nucen dávat pozor pořád“ (S13). Vyčerpávající odpověď pak najdeme u následujícího respondenta:

Tlumočení je tak praktický předmět, že by měl být zachován jen a pouze v prezenční formě. Forma ostatních předmětů byla zachována – při překladech se pracovalo na počítačích (je jedno, zda jste doma nebo všichni v jedné třídě), při přednáškách to probíhalo také tak – učitel přednáší, studenti kladou otázky (což perfektně funguje i on-line). Ovšem při tlumočení on-line se osobně necítím dobře ani přirozeně. Také si myslím, že to musí být náročnější pro učitele. (S31)

Seďm studentů doposud žádnou zkoušku on-line neskládalo, zbylých 28 respondentů ano. U bakalářů se jednalo o zkoušku z Tlumočnické propedeutiky (bilaterální tlumočení rozhovoru plus teoretická otázka) a atestaci z předmětu Tlumočení II (konsekutivní tlumočení čtyřminutových projevů oběma směry). Magistři skládali zatím on-line jen zkoušku z Konsekutivního tlumočení II (šestimínutové projevy oběma směry), zkoušku z předmětu Simultánní tlumočení I (tlumočení z cizího jazyka do mateřštiny) skládali v červnu 2020 v tlumočnických kabinách, neboť ještě „zažili“ měsíc výuky prezenčně.¹⁰ Dříve než budeme analyzovat jednotlivé reakce, připomeňme, že většina studentů sice již absolvovala nějakou tlumočnickou zkoušku na dálku, ale někteří ji nemohou srovnat s tou prezenční, protože tu ještě neměli možnost absolvovat (S14). Studenti, kteří mají zkušenosti s on-line zkoušením, považují rozhodnutí vyučujících – vzhledem ke skutečnosti, že většina semestru proběhla distančně – za správné (S06). Vysvětlují, že „něco

¹⁰ Je třeba dodat, že v letním semestru 2021 bude zkouška ze Simultánního tlumočení I a III probíhat on-line na Zoomu, protože studenti ST I ještě ani jednou „neseděli v kabinách“ a studenti ST III mají za sebou dva semestry simultánního tlumočení pouze on-line.

jiného by zřejmě bylo, kdybychom celý semestr absolvovali prezenčně a jedinou zkoušku museli absolvovat distančně“ (S18). U Tlumočnické propedeutiky se všichni shodují, že „zkouška proběhla dost podobně jako by nejspíš proběhla v učebně“ (S29), a kvitují s povděkem pohodlí domácího prostředí, tudíž pro ně byla on-line zkouška méně stresující než ta prezenční (S09, S12, S19, S22, S34). Mnohé pak logicky znervózňovaly technické problémy a obávali se, aby jim celá platforma během zkoušky nespadla (S17, S23, S25). Některým studentům však v on-line prostředí chybělo takové to napětí, stres před zkouškou, nebrali to tak vážně (S35), postrádali typicky zkouškovou atmosféru (S29) a onen pozitivní stres (eustres), který je příznačný pro prezenční zkoušení (S35), nedostávalo se jim toho pocitu reálnosti, necítili, že opravdu tlumočí, že si to zkouší naplno (S24) a hlavně pocítovali chybějící sociální kontakt: „Spíše mám pocit, že by byla pro mě zkouška příjemnější v reálu z čistě lidského hlediska. Člověk interaguje s reálnými lidmi a může si po zkoušce popovídat s kolegy“ (S28).

Zamyslíme-li se nad tím, co z on-line výuky zachovat i po návratu do prezenční formy, tak studenti navrhuji jakýsi hybridní formát. Z čistě obecného hlediska by „bylo skvělé mít možnost kombinovaného studia – například teoretické hodiny vést on-line a s možností si je přehrát zpětně, když člověk třeba nemůže v daný čas a hodiny se mu kříží, ale zároveň mít praktické hodiny, vidět se s učiteli naživo a poznat spolužáky z ročníku“ (S14). Pokud jde o samotnou výuku tlumočení, tak studenti doporučují zařadit *remote interpreting* do hodin tlumočení (polovina respondentů), neboť si uvědomují, že „ať se nám to líbí nebo ne, podobné platformy se budou v budoucnu objevovat stále častěji. [...] Určitě bude více než přínosné, když se i v budoucnu alespoň pár hodin za semestr bude konat takto virtuálně/distančně“ (S01). Zkušenosti z nouzového stavu nám ukazují, že tlumočit na dálku je možné (S32), takže by se dalo uvažovat o kombinovaném/dálkovém studiu (S08), nebo dokonce pokračovat v distanční výuce i po obnovení možnosti prezenční výuky (S22).

Porovnáme-li výpovědi jednotlivých stupňů studia, zjistíme, že bakaláři vlastně nemají zkušenosti s prezenčními semináři, doposud většina z nich zažila pouze výuku tlumočení (konsekutivního, bilaterálního a z listu) on-line, vnímají ji poměrně pozitivně; obávají se off-line tlumočení, nejsou schopni odhadnout, jak jim to půjde „naživo“. Navazující magistři srovnání mají, především pozorují limity u tlumočení simultánního (nemožnost tlumočit v kabinách, naučit se spolupráci s kolegou či šušotáž), velmi pozitivně hodnotí možnost vyzkoušet si *remote interpreting*, a mít tak jistou konkurenční výhodu na trhu.

7. Pár slov na závěr

Tento příspěvek je reflexí on-line výuky tlumočnických disciplín; autorky své poznatky ilustrují na praktických příkladech z vlastní výuky tlumočnických seminářů na ÚTRL FF UK. Cílem článku je podělit se o první zkušenosti z výuky tlumočení v on-line prostoru a případně rovněž poskytnout inspiraci či „návod“ ostatním vyučujícím tlumočení. Zpětná vazba týkající se distančního způsobu výuky tlumočení je poskytnuta ze dvou rozhodujících úhlů pohledu, tj. z pohledu pedagoga i studenta.

Článek shrnuje pozitiva a negativa distanční výuky tlumočení z nejrůznějších hledisek, která pokrývají celou šířku dané problematiky. Jde o následující aspekty: 1) pragmatický

(časová úspora spojená např. s dojížděním či přebíháním), 2) psychosociologický (absence osobního kontaktu, potenciální rušivé momenty v domácím prostředí, různé vnímání míry stresu u studentů), 3) zdravotní (zátěž pro oči a pohybový aparát), 4) technický (nutnost adekvátního technického vybavení), 5) pedagogický (více času stráveného nad přípravou seminářů či vytvoření instrukcí, jak mají studenti pracovat), 6) didaktický (omezení nácviku některých tlumočnických technik, absence neverbální roviny komunikace) atd.

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že distanční výuka tlumočení je možná; výhody a nevýhody vnímá každý student-tlumočník i vyučující tlumočení subjektivně. Pro uspokojivý průběh semináře je zcela zásadní dobré technické vybavení (*headset*, kvalitní internetové připojení) i klidné pracovní prostředí, rovněž schopnost rychle reagovat a přizpůsobit se novému způsobu práce či jistá míra improvizace.

Získané dosavadní zkušenosti naznačují trendy v oblasti *remote interpreting* do budoucna, je tedy nutno se zamyslet nad optimálním zastoupením prezenční a distanční výuky tak, aby zohledňovala požadavky praxe a zároveň zachovala podstatu tlumočení jako primárně kontaktní prezenční formy výuky. Až se opět vrátíme k prezenční výuce tlumočnických seminářů, bude prospěšné a záhodno zpestřit tento typ výuky také semináři na dálku, aby se studenti naučili, jak probíhá *remote interpreting* či jak fungují jednotlivé platformy, budou tak mnohem lépe připraveni do praxe.

Budoucnost výuky tlumočení (i profesionálního tlumočnického trhu) tedy spočívá v jakési hybridní formě, kdy se vzájemně doplňuje off-line i on-line tlumočení.

BIBLIOGRAFIE

- AIIC Covid-19 Distance Interpreting Recommendations. Dostupné z: <https://aiic.org/site/world/about/inside/basic/covid> (access 15. 5. 2021).
- AIIC Guidelines for Distance Interpreting. Dostupné z: [https://aiic.org/document/4418/AIIC%20Guidelines%20for%20Distance%20Interpreting%20\(Versio%201.0\)%20-%20ENG.pdf](https://aiic.org/document/4418/AIIC%20Guidelines%20for%20Distance%20Interpreting%20(Versio%201.0)%20-%20ENG.pdf) (access 15. 5. 2021).
- Anonymní studentské hodnocení výuky. Dostupné z: <https://www.ff.cuni.cz/studium/bakalarske-a-magisterske-studium/studentske-hodnoceni-vyuky/> (access 16. 5. 2021).
- Braun, Sabine (2015) 'Remote Interpreting', in Holly Mikkelsen, Renee Jourdenais (eds.), *Routledge Handbook of Interpreting*, London/New York: Routledge, 352–367. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/280305163_Remote_Interpreting (access 15. 5. 2021).
- Brdička, Bořivoj (2021) *Hybridní modely vzdělávání pro podzim 2020*. Dostupné z: <https://spomocnik.rvp.cz/clanek/22574/HYBRIDNI-MODELY-VZDELAVANI-PRO-PODZIM-2020.html> (access 21. 4. 2021).
- Constable, Andrew (2015) *Distance Interpreting: A Nuremberg Moment for our Time?* AIIC 2015 Assembly Day 3: Debate on Remote 01.18.2015. Dostupné z: <https://aiic.ch/wp-content/uploads/2020/05/di-a-nuremberg-moment-for-our-time-andrew-constable-01182015.pdf> (access 13. 5. 2021).
- Čeňková, Ivana (2020) 'Co všechno koronavirus změnil ve výuce simultánního tlumočení? (aneb první zkušenosti vyučujících a studentů magisterského oboru tlumočnictví Ústavu translatologie FF UK z online/distančního simultánního tlumočení simulovaných vícejazyčných mock-konferencí přes profesionální platformy: březen–květen 2020)', *ToP / Tlumočení a překlad XXXI(136)*: 18–21.
- Hodges, Charles et al. (2021) *The Difference Between Emergency Remote Teaching and On-line Learning*. Dostupné z: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-on-line-learning> (access 10. 4. 2021).
- ISO 20108:2017 *Simultaneous interpreting — Quality and transmission of sound and image input – Requirements*. Dostupné z: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:20108:ed-1:v1:en> (access 15. 5. 2021).

- Koskanová, Aneta (2009) „*Remote Interpreting*“ aneb *simultánní tlumočení na dálku* [diplomová práce], Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translatologie.
- Metodické doporučení pro vzdělávání distančním způsobem*. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/09/metodika_DZV__23_09_final.pdf (access 15. 5. 2021).
- Reference Guide to Remote Simultaneous Interpreting (AIIC)*. Dostupné z: <https://aiic.ch/wp-content/uploads/2020/05/aiic-ch-reference-guide-to-rsi.pdf> (access 13. 5. 2021).
- Rohlíková, Lucie, Vejvodová, Jana (2012) *Vyučovací metody na vysoké škole*, Praha: Grada.
- Ziegler, Klaus, Gigliobianco, Sebastiano (2018) ‘Present? Remote? Remotely present! New technological approaches to remote simultaneous conference interpreting’, in Claudio Fantinuoli (ed.), *Interpreting and technology*, Berlin: Language Science Press, 119–139. Dostupné z: 10.5281/zenodo.149329 (access 13. 5. 2021).

RESUMEN

El objetivo de este artículo es presentar cómo se llevó a cabo la formación de intérpretes online durante la pandemia de la Covid-19 en el Instituto de Traducción e Interpretación en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad Carolina de Praga. El artículo se centra en los últimos tres cuatrimestres de los cursos académicos 2019/2020 y 2020/2021. Tratamos de describir las ventajas y desventajas de la formación de intérpretes a distancia tanto desde el punto de vista de los docentes como del de los estudiantes, detallamos la forma de la enseñanza a distancia de interpretación simultánea y consecutiva y explicamos las diferencias de las plataformas utilizadas. Además presentamos los resultados de un cuestionario hecho entre los estudiantes para conocer sus opiniones e impresiones con respecto a la formación a distancia de los intérpretes. El propósito es identificar las posibilidades y los límites de la formación de intérpretes online en comparación con las formas convencionales de enseñanza. La última parte del artículo está dedicada a las respuestas más interesantes de los estudiantes.

PhDr. Mgr. Petra Mračková Vavroušová, Ph.D.
Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
petra.mrackovavavrousova@ff.cuni.cz

PhDr. Jana Pokojová
Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
jana.pokojova@ff.cuni.cz

DIŠTANČNÁ VÝUČBA TLMOČNÍCKYCH PREDMETOV POČAS DVOCH SEMESTROV Z POHLADU ŠTUDENTOV

MIROSLAVA MELICHERČÍKOVÁ

ABSTRACT

Distance teaching of interpreting courses during two semesters from the student's perspective

The current emergency caused by the coronavirus (COVID-19) pandemic has necessitated distance interpreting training. This paper presents data collected from two online questionnaires distributed among students of translation and interpreting at the Department of English and American Studies, Faculty of Arts at Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia. The first online questionnaire (May–June 2020) was filled in by 26 respondents who completed 10 weeks of distance interpreting training in the summer semester of the 2019/2020 academic year. The second, identically structured, online questionnaire (December 2020–January 2021) was filled in by 36 respondents who completed distance interpreting training (10 weeks) at the same department in the winter semester of the 2020/2021 academic year. The paper also presents data on three interpreting teachers, which come from an e-mail survey and map the level of their ability to work with technology, their time availability, experience with online interpreting, or changes in approach and methods during distance interpreting training. The paper focuses on several aspects of distance interpreting training from students' point of view, such as the form of interpreting training; frequency and regularity of tasks; time preparation; form, frequency, and contribution of the feedback; ideal training model; pros and cons of distance vs. traditional training; recommendations for its improvement. It tries to determine whether distance interpreting training can compete with traditional training from students' point of view. Based on the questionnaire findings, recommendations for streamlining such training in the future are presented.

Key words: distance interpreting training, traditional interpreting training, questionnaire, students of translation and interpreting

1. Stručný prehľad skúmanej problematiky

Význam moderných informačných a komunikačných technológií (IKT) pre vzdelávanie (budúcich) tlmočníkov je nepopierateľný (Gran, Carabelli a Merlini 2002; Sandrelli 2015a). Potrebu didaktického programu zameraného na oboznámenie sa s technológiami v príprave tlmočníkov akcentujú a navrhujú Fantinuoli a Prandi (2018). Podľa autorov práve hlbšie porozumenie technológiám dokáže ochrániť tlmočnickú profesiu a zlepšiť

tlmočnícku prípravu. Pokrok v oblasti IKT umožnil vzdelávacím inštitúciám v zahraničí ponúkať tlmočnicke študijné programy dištančným spôsobom. Dopyt po takýchto programoch bol podmienený najmä vzdelávacími potrebami, finančným aspektom a dopytom na trhu (Ko 2006). Prvé skúsenosti s určitou formou dištančnej výučby tlmočenia siahajú na počiatok 21. storočia do Európy, Kanady či Afriky (Carr a Steyn 2000; Moeketsi a Wallmach 2005; Ko 2006). Problematike dištančnej výučby sa venuje značná pozornosť vo výskume vzdelávania, avšak v oveľa menšej miere vo výučbe tlmočenia (Rodríguez Melchor et al. 2020). Odborná literatúra ponúka viaceré definície dištančnej výučby. Ako zdôrazňuje Ko (2006), pri dištančnej výučbe tlmočenia dochádza k fyzickej vzdialenosti medzi vyučujúcim a študentom, pričom k osvojovaniu vedomostí a zručností nedochádza v tradičnom prostredí triedy. V rámci dištančnej výučby sa výučba tlmočenia môže realizovať synchronne, online, alebo asynchronne, off-line (Ko 2015). V off-line výučbe nedochádza ku kontaktu vyučujúceho so študentom v rovnakom čase, to znamená, že študent plní úlohy zadané v rámci samoštúdia. Naopak, pri online výučbe dochádza ku kontaktu vyučujúceho a študenta v rovnakom čase prostredníctvom moderných technológií vo virtuálnom priestore, pričom okrem akustického kontaktu sa využíva vizuálno-akustický kontakt, ktorý v súčasnosti dominuje. Ak sa vo výučbe kombinuje prezenčná forma (učiteľ a študenti sú fyzicky prítomní v rovnakom čase na rovnakom mieste) s dištančnou formou (učiteľ a študenti nie sú fyzicky prítomní na rovnakom mieste, môžu – ale aj nemusia – sa spojiť v rovnakom čase v rovnakej virtuálnej triede/laboratóriu), hovoríme o zmiešanej/hybridnej forme (tzv. blended learning) (Ko 2015). Dištančná interakcia v reálnom čase je príznačná napríklad pre spoluprácu Generálneho riaditeľstva pre tlmočenie (DG SCIC) Európskej komisie a konzorcia EMCI, v rámci ktorej sa naživo organizujú multilingválne virtuálne hodiny medzi univerzitami z rôznych krajín (Sandrelli 2015b).

Pri vymedzovaní termínov je potrebné okrem dištančnej výučby tlmočenia (výučby na diaľku) ozrejmiť i pojem tlmočenie na diaľku (remote interpreting). Tlmočenie na diaľku označuje použitie komunikačných technológií na spojenie tlmočníka, ktorý je v inej miestnosti, budove, meste alebo krajine, s primárnymi účastníkmi telefonicky alebo videokonferenciou (Braun 2015).

Vzhľadom na osobitosti tlmočenia na diaľku a rozdiely v porovnaní s „klasickým“ tlmočením (napr. chýbajúci spoločenský kontakt pri interakcii na diaľku, chýbajúce vizuálne, haptické a kinetické podnety v komunikácii, technické problémy) je nevyhnutná špecifická príprava a tréning tlmočníkov (Amato, Spinolo a González Rodríguez 2018). Analogicky môžeme uvažovať o špecifickosti prípravy študentov tlmočníctva v prezenčnej a dištančnej (najmä online) výučbe.

Využívanie kombinovanej a dištančnej výučby tlmočenia reflektuje i odborná literatúra, pričom sa snaží zistiť, či výsledky takéhoto vzdelávacieho procesu sú porovnateľné s tradičným prostredím, v ktorom sa výučba realizuje v priamom kontakte, tvárou v tvár (Rodríguez Melchor et al. 2020).

Niektoré štúdie poukazujú na výhody uvedenej, predovšetkým kombinovanej, výučby (Blasco Mayor a Jiménez Ivars 2007; Biernacka 2018, 2021). Virtuálna trieda, ako potvrdil longitudinálny výskum, predstavuje efektívnu súčasť kombinovanej výučby tlmočenia, dokáže poskytnúť dodatočné profesionálne a pedagogické príležitosti pre učiteľov a študentov, ale nedokáže nahradiť prezenčnú výučbu v celom rozsahu (Biernacka 2018).

Positívne hodnotia skúsenosti s online výučbou vo virtuálnej triede aj študenti, ktorí aktívne participovali na projekte ERITON (Rodríguez Melchor et al. 2020). Výsledky realizovaného prieskumu ukázali, že nové médium (virtuálna trieda) študenti dobre prijali a ocenili, najmä preto, že im poskytlo možnosti spolupráce a komunikácie s ľuďmi, ktoré by inak neboli možné.

Iní autori uvádzajú nevýhody tlmočenia na diaľku a analogicky aj problematické aspekty dištančnej výučby tlmočenia ako napríklad zlá viditeľnosť, izolácia a alienácia, chýbajúci pocit „prítomnosti“, znížená motivácia a koncentrácia, únava, vyššia úroveň stresu (Moser-Mercer 2005; Mouzourakis 2006; Roziner a Shlesinger 2010; Setton a Dawrant 2016; Fantinuoli 2018).

Podľa Sawyera (2015) kurikulum akejkoľvek inštitúcie ovplyvňuje a utvára jej vzdelávacia filozofia, ktorú určujú špecifické politické, kultúrne, legislatívne a trhové faktory ako aj tradície konkrétnej krajiny. Kombinovaná alebo dištančná výučba tlmočenia sa až donedávna v zahraničí využívala najmä vtedy, ak tradičná prezenčná výučba nebola realizovateľná z dôvodu geografickej vzdialenosti alebo konkrétnych jazykových kombinácií, najmä pri výučbe komunitného tlmočenia, či tlmočenia z/do posunkového jazyka (Sandrelli 2015b).

Predchádzajúci stručný prehľad skúmanej problematiky sa vzťahuje na obdobie pred pandémiou koronavírusu, ktorá prepukla v marci 2020. V jej dôsledku sa objavil ďalší dôvod pre nevyhnutnosť dištančnej výučby tlmočenia, keďže situácia si vyžiadala uzavretie škôl. Výučba tlmočenia sa preniesla z reálneho priestoru triedy do virtuálneho (domáceho) priestoru, prezenčnú formu výučby nahradila dištančná forma.

Výučba tlmočenia na Slovensku sa až do uvedeného dátumu realizovala prezenčne, čo bolo podmienené nielen komplexnosťou nácviku tlmočenia, ale aj špecifickosťou tlmočnickeho technického zariadenia najmä pri vyučovaní simultánneho tlmočenia. Situáciu na úrovni univerzít pripravujúcich budúcich tlmočníkov v období (prepuknutia) pandémie sumarizuje Šveda (2021). Okamžitý, výrazný a najmä neočakávaný dopad pandémie viedol podľa autora ku chaotickej situácii. Presunutie tlmočnických seminárov do virtuálneho priestoru sa ukázalo ako problematické, viaceré bežne používané nástroje a platformy dištančnej výučby nedokázali pokryť osobitosti tlmočnickej prípravy. Hoci niektoré zahraničné univerzity (napríklad v konzorciu EMCI) mohli bezplatne využívať špecifické tlmočnicke platformy, letný semester 2020 predstavoval podľa Švedu (2021) skúšku ohňom pre väčšinu učiteľov tlmočenia. Uvedenú zmenu vo výučbe tlmočenia reflektujú i ďalší českí a slovenskí autori (napríklad Čenková 2020; Lauková 2020; Stahl 2020). Vzhľadom na presun mnohých tlmočených podujatí do virtuálneho priestoru a využívanie rôznych platforiem poukazujú Djovčoš a Šveda (2021) na potrebu prehodnotenia a aktualizácie tlmočnických študijných programov.

Nielen forma výučby budúcich tlmočníkov (prezenčná, dištančná, kombinovaná), ale aj osobnosť vyučujúceho zohráva významnú rolu. Osobnosť pedagóga vo výučbe tlmočenia akcentujú Djovčoš a Šveda (2018: 150) ktorí požadujú, aby „budúcich tlmočníkov vzdelávali pedagógovia, ktorí sú alebo prinajmenšom v minulosti boli aktívnymi tlmočníkmi“. Podľa autorov práve kontakt s profesionálnymi tlmočníkmi dokáže ozrejmiť aktuálnu situáciu v praxi a prispieť k autentickejšej výučbe.

2. Metodika výskumu

Predložený príspevok pojednáva o dištančnej výučbe tlmočenia z perspektívy študentov. Pojem dištančná výučba používame ako strešný pojem pre off-line a online výučbu tlmočenia, v prípade potreby formy výučby konkretizujeme. Cieľom príspevku je zhodnotiť vnímanie dištančnej výučby tlmočenia zo strany študentov počas dvoch po sebe nasledujúcich semestrov, porovnať zistenia s odbornou literatúrou a následne formulovať odporúčania pre jej zefektívnenie v budúcnosti. Motiváciou realizovaného prieskumu bola skutočnosť, že v dôsledku zmenenej situácie sa značný počet tlmočení realizuje vo virtuálnom priestore, ktorý pravdepodobne zostane dominantným i v budúcnosti (Djovčoš a Šveda 2021). Túto skutočnosť musia zohľadniť aj inštitúcie zabezpečujúce tlmočnicke študijné programy a adekvátne pripraviť budúcich tlmočníkov na meniaci sa trh. Pre vnímavého pedagóga je rovnako dôležité poznať aktuálnu situáciu v praxi, ako aj názory a podnety študentov.

2.1 Dotazník

Príspevok vychádza z dát zozbieraných z dvoch rovnakých online dotazníkov prostredníctvom webovej stránky www.iankety.sk. Vyplnenie obidvoch dotazníkov bolo dobrovoľné a anonymné. Prosbu o vyplnenie dotazníka sme zaslali študentom mailom a zverejnili sme ju aj na facebookovej stránke katedry. Prvý dotazník s názvom „Výhody a úskalia výučby tlmočenia na diaľku“ bol dostupný od 4.5.2020 do 16.6.2020. Dotazník bol adresovaný študentom prvého a druhého stupňa študijného odboru prekladateľstvo a tlmočnictvo (v súčasnosti filológia), ktorí v letnom semestri (LS) akademického roka 2019/2020 navštevovali tlmočnicke predmety vyučované na Katedre anglistiky a amerikanistiky (KAA) FF UMB v Banskej Bystrici. Bližšie informácie o týchto predmetoch, o počtoch zapísaných študentov a počtoch študentov, ktorí vyplnili dotazník, uvádzame v Tabuľke 1.

Tabuľka 1: Tlmočnicke predmety a počty študentov v LS 2019/2020

Názov predmetu	Stupeň štúdia	Rok štúdia	Typ predmetu	Týždenná dotácia	Zapísaní študenti	Zapojili sa	Účasť
Tlmočnicke seminár (TS)	Bc.	2.	povinné-voliteľný	2 semináre (80 minút)	23	11	47,8 %
Konzekutívne a simultánne tlmočenie (KaST)	Mgr.	1.	povinný	2 semináre (80 minút)	46	15	32,6 %
Simultánne tlmočenie v praxi (STP)	Mgr.	1.	povinné-voliteľný	2 semináre (80 minút)	16	9	56,3 %
Konferenčné tlmočnicke cvičenia (KTC)	Mgr.	1.	výberový	1 seminár (40 minút)	7	7	100 %

Druhý dotazník s názvom „Výhody a úskalia výučby tlmočenia na diaľku_ZS_2020“ bol dostupný od 17.12.2020 do 31.1.2021. Podobne ako prvý dotazník bol adresovaný študentom, ktorí v zimnom semestri (ZS) akademického roka 2020/2021 navštevovali tlmočnicke predmety vyučované na KAA FF UMB. Bližšie informácie o týchto predmetoch, počtoch zapísaných študentov a počtoch študentov, ktorí vyplnili dotazník, uvádzame v Tabuľke 2.

Tabuľka 2: Tlmočnicke predmety a počty študentov v ZS 2020/2021

Názov predmetu	Stupeň štúdia	Rok štúdia	Typ predmetu	Týždenná dotácia	Zapísaní študenti	Zapoji-li sa	Účasť
Metodika tlmočenia (MT)	Bc.	2.	povinný	1 seminár 1 prednáška (40 + 40 minút)	81	15	18,5 %
Tlmočnicke cvičenia (TC)	Bc.	3.	výberový	1 seminár (40 minút)	6	5	83,3 %
Konzekutívne tlmočenie v praxi (KTP)	Mgr.	1.	povinne-volitelný	2 semináre (80 minút)	14	13	92,9 %
Tlmočenie v EÚ (TEÚ)	Mgr.	2.	povinne-volitelný	2 semináre (80 minút)	11	3	27,3 %

Úvodná časť dotazníka bola zameraná na zisťovanie základných údajov o respondentoch (vek, pohlavie) a ich štúdiu (stupeň a rok štúdia, študijný program, tlmočnicke predmety absolvované v danom semestri). V ďalšej časti študenti odpovedali na viaceré otázky (otvorené, uzavreté) týkajúce sa dištančnej výučby absolvovaných predmetov. Pre každý predmet bolo osobitne sformulovaných 14 rovnakých otázok (forma dištančnej výučby; online hodiny; ich priebeh; účasť na online hodinách; miera zapojenia do aktivít; tlmočenie nahrávok na doma; pravidelnosť zadávaných úloh; ich frekvencia; rôznorodosť plnených úloh; náročnosť časovej prípravy; pravidelnosť spätnej väzby; jej frekvencia; podoba spätnej väzby; jej prínos), ktoré sa líšili len v názve daného predmetu. Záverečná časť bola spoločná pre všetky absolvované predmety a pozostávala z 8 otvorených otázok (konkretizácia prínosnej spätnej väzby; zbytočné a neefektívne v dištančnej výučbe; absentujúce v dištančnej výučbe; hlavné nedostatky; odporúčania, čo zahrnúť a eliminovať; ideálny model výučby; porovnanie prezenčnej a dištančnej výučby; priestor pre iné postrehy).

2.2 Výskumná vzorka

Prvý dotazník vyplnilo 26 respondentov, z nich 11 boli študenti bakalárskeho štúdia (10 žien a 1 muž, priemerný vek 21,2 rokov) a 15 študenti magisterského štúdia (9 žien a 6 mužov, priemerný vek 23,9 rokov).¹ Všetci študovali anglický jazyk v kombiná-

¹ Niektorí magistri absolvovali viac ako jeden tlmočnicke predmet v LS. Traja okrem povinného aj povinne-volitelný predmet, šiesti okrem povinného a povinne-volitelného aj výberový predmet, jeden okrem povinného aj výberový predmet. Piaty študent absolvoval len povinný predmet.

cii s iným jazykom (francúzština, nemčina, ruština, španielčina, taliančina) eventuálne v kombinácii s etikou, filozofiou alebo históriou.

Druhý dotazník vyplnilo 36 respondentov, avšak pri spracovávaní dát sme zistili dva nedostatky. Jedna študentka (Bc.) vyplnila dotazník dvakrát (takmer totožné informácie), pričom do vyhodnotenia sme zahrnuli len prvé poskytnuté dáta. Iná študentka (Mgr.) okrem odpovedí na otázky uvádzala aj iné, irelevantné, poznámky, preto sme ju vyradili. Finálny počet respondentov sa tak znížil na 34, z nich 19 boli študenti bakalárskeho štúdia (18 žien a 1 muž, priemerný vek 21,9 rokov) a 15 študenti magisterskeho štúdia (7 žien a 8 mužov, priemerný vek 23,2 rokov). Podobne ako pri prvom dotazníku šlo o študentov anglického jazyka v kombinácii s iným jazykom (francúzština, nemčina, ruština, poľština, španielčina, taliančina, slovenčina) eventuálne v kombinácii s etikou, filozofiou alebo históriou.

Skupiny respondentov, ktorí vyplnili prvý a druhý dotazník, by sme mohli považovať za dve skôr nezávislé skupiny, keďže väčšina študentov vyplnila len jeden dotazník. Z konečného počtu 60 respondentov (26 respondentov v prvom dotazníku a 34 respondentov v druhom dotazníku) vyplnili obidva dotazníky traja respondenti, dve študentky bakalárskeho štúdia (po štvrtom a piatom semestri štúdia) a jeden študent magisterskeho štúdia (po druhom a treťom semestri štúdia).

2.3 Osobnosť vyučujúceho

Počas obidvoch skúmaných semestrov vyučovali tlmočnicke predmety traja rovnakí pedagógovia. Ich stručný profil relevantný pre realizovaný výskum spolu s vyučovanými predmetmi uvádzame v Tabuľke 3.

Tabuľka 3: Stručný profil vyučujúcich

	Vyučujúci 1	Vyučujúci 2	Vyučujúci 3
Pohlavie	žena	muž	žena
Vek	31 rokov	37 rokov	40 rokov
Úroveň schopnosti pracovať s technológiami na začiatku LS	skúsený používateľ (úroveň expert)	samostatný používateľ (pokročilá úroveň)	samostatný používateľ (pokročilá úroveň)
Časová disponibilita LS	áno	áno	nie
Skúsenosť s online tlmočením pred LS	nie	nie	nie
Vyučované predmety LS	TS (Bc.), KaST (Mgr.)	STP (Mgr.)	KTC (Mgr.)
Úroveň schopnosti pracovať s technológiami na začiatku ZS	skúsený používateľ (úroveň expert)	skúsený používateľ (úroveň expert)	skúsený používateľ (úroveň expert)
Časová disponibilita ZS	áno	áno	áno
Skúsenosť s online tlmočením pred ZS	áno	áno	nie
Vyučované predmety ZS	TEÚ (Mgr.)	MT (Bc.)	TC (Bc.), KTP (Mgr.)

Všetci traja pedagógovia patria k strednej vekovej kategórii s potenciálom osvojiť si nové technologické zručnosti. Potvrďuje to aj zvýšenie úrovne schopnosti pracovať s technológiami medzi dvomi semestrami. V skúmanom období došlo aj k zlepšeniu časovej disponibility, keďže na začiatku LS boli k dispozícii už všetci na online vyučovanie. Prínosom pre realizovanú výučbu je aj skúsenosť s online tlmočením u dvoch vyučujúcich pred ZS.

Vyučujúcich sme požiadali, aby porovnali svoje prezenčné hodiny s dištančnými, aby konkretizovali zmeny v prístupe a v metódach vo výučbe. V ich odpovediach sme identifikovali viaceré paralely. Všetci traja sa usilovali, aby prechod na dištančnú off-line a online výučbu nemal výrazný negatívny dopad na študentov, teda aby študenti pocítili zmenu čím najmenej. Hoci chýbajúci sociálny kontakt nebolo možné nahradiť, snažili sa o navodenie pozitívnej a motivujúcej atmosféry nielen pri online výučbe ale aj pri mailovej komunikácii. Schéma výučby zostala približne rovnaká, aktivity sa výrazne nelíšili od tých v prezenčnej výučbe, zo strany pedagógov však bolo potrebné veľké množstvo kreativity, improvizácie a operatívnych riešení. Spätnú väzbu poskytovali primárne pedagógovia, písomne alebo ústne, sekundárne aj spolužiaci, najmä písomne. Obsah aj metódy výučby priebežne optimalizovali na základe spätnej väzby zo strany študentov (uvoľnené skupinové diskusie, tlmočnicke denníky po každom online seminári). Všetci pedagógovia sa zhodli, že dištančná výučba predstavovala mimoriadnu výzvu a v porovnaní s prezenčnou výučbou bola náročnejšia.

3. Vyhodnotenie dotazníkov

V nasledujúcej časti si prostredníctvom tabuliek vyhodnotíme odpovede študentov na jednotlivé otázky pre absolvované tlmočnicke predmety v dvoch vybraných semestroch.

3.1 Základné charakteristiky dištančnej výučby v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Akademický rok na skúmanom pracovisku bežne trvá 13 týždňov, v letnom semestri 2019/2020 bola výučba z dôvodu pandémie koronavírusu predĺžená z 13 na 15 týždňov. Na dištančnú výučbu sa prešlo od šiesteho týždňa semestra, celkovo trvala 10 týždňov. To znamená, že pre semester ako celok bola príznačná kombinovaná výučba, 5 týždňov prezenčnej výučby a 10 týždňov dištančnej výučby.

V akademickom roku 2020/2021 bol začiatok zimného semestra posunutý o týždeň neskôr, v dôsledku čoho bola výučba skrátená z 13 na 12 týždňov. Na dištančnú výučbu sa prešlo od tretieho týždňa semestra, celkovo trvala 10 týždňov. Aj v tomto prípade bola pre semester ako celok príznačná kombinovaná výučba (hoci s väčším nepomerom než v LS), 2 týždne prezenčnej výučby a 10 týždňov dištančnej výučby. Okrem bakalárov druhákov v ZS mali všetci respondenti v LS aj ZS skúsenosť s prezenčnou výučbou tlmočenia zo svojho predchádzajúceho štúdia. Túto skúsenosť považujeme za potrebný základ pre adekvátne porovnanie prezenčnej a dištančnej výučby tlmočenia. V každom semestri sa realizovali štyri tlmočnicke predmety, v LS jeden bakalársky a tri magisterské, v ZS dva

bakalárska a dva magisterské. Základné charakteristiky dištančnej výučby v oboch semestroch uvádzame v Tabuľke 4.

Tabuľka 4: Základné charakteristiky dištančnej výučby v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Predmet a stupeň štúdia	Semester	Forma výučby	Aktívna účasť	Zapojenie vs. bežné hodiny	Zadávanie úloh	Adekvátnosť časovej prípravy
TS (Bc.)	LS	off-line	–	–	týždenne	63,6 %
KaST (Mgr.)	LS	off-line	–	–	týždenne	73,3 %
STP (Mgr.)	LS	online	áno (100 %)	porovnateľné (66,7 %) vyššie (33,3 %)	týždenne	100 %
KTC (Mgr.)	LS	off-line	–	–	týždenne	100 %
MT (Bc.)	ZS	online	áno (85,7 %)	vyššie (50 %) porovnateľné (21,4 %)	týždenne	78,6 %
TC (Bc.)	ZS	online	áno (80 %)	porovnateľné (80 %) vyššie (20 %)	týždenne	60 %
KTP (Mgr.)	ZS	online	áno (91,7 %)	porovnateľné (66,7 %) vyššie (25 %)	týždenne	100 %
TEŮ (Mgr.)	ZS	online	áno (66,7 %)	vyššie (66,7 %)	týždenne	100 %

Najvýraznejší rozdiel medzi LS a ZS pozorujeme pri forme výučby. V LS zo štyroch ponúkaných predmetov len jeden prebiehal online formou (STP). V ostatných troch prípadoch (TS, KaST, KTC) prebiehala výučba tlmočenia off-line formou, študenti dostávali zadania a úlohy prostredníctvom mailu (KTC), alebo boli zverejnené na profile vyučujúceho (TS, KaST). V ZS sa všetky ponúkané tlmočnické predmety realizovali online formou a prebiehali ako videohovory cez MS Teams podľa platného rozvrhu. Pri online hodinách, tak v LS ako aj v ZS, vnímala väčšina študentov svoju účasť na online hodinách ako aktívnu a v porovnaní s bežnými hodinami svoje zapojenie do aktivít buď ako porovnateľné alebo vyššie. V oboch semestroch pri všetkých predmetoch dostávali študenti úlohy v pravidelných intervaloch, raz týždenne. Väčšina respondentov považovala potrebnú časovú prípravu za adekvátnu.

3.2 Spättná väzba počas dištančnej výučby v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Ďalším skúmaným aspektom bola spättná väzba. Sumárne dáta ilustruje Tabuľka 5. Väčšina respondentov pri všetkých predmetoch v oboch semestroch uviedla, že spättnú väzbu dostávali pravidelne, raz týždenne a bola pre nich prínosná. Pri tejto otázke vnímame ako protirečivé odpovede študentov TS, z ktorých 54,5 % uviedlo, že dostávali pravidelnú spättnú väzbu vždy po odovzdaní úlohy a zvyšných 45,5 % naopak, že ju nedostávali

Tabuľka 5: Spätná väzba počas dištančnej výučby v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Predmet a stupeň štúdia	Semester a forma štúdia	Pravidelná spätá väzba	Forma spätnej väzby	Prínos spätnej väzby	Prínosnejšia spätá väzba
TS (Bc.)	LS off-line	54,5 %	<ul style="list-style-type: none"> krátky písomný komentár od pedagóga konštruktívna kritika 	63,6 %	<ul style="list-style-type: none"> spokojnosť (45,5 %) osobná pravidelná zameranie na jednotlivcov prístupná len jednotlivcovi
KaST (Mgr.)	LS off-line	86,7 %	<ul style="list-style-type: none"> písomná od spolužiaka (mail, príspevky v skupine na facebooku, na stránke predmetu) vzájomné hodnotenie vo dvojiciach podľa formulára 	73,3 %	<ul style="list-style-type: none"> spokojnosť (60 %) viac spätnej väzby od vyučujúceho email od vyučujúceho kritická, detailná a priama pri hodnotení študentami priebežná obmena
STP (Mgr.)	LS online	100 %	<ul style="list-style-type: none"> ústna konštruktívne a objektívne hodnotenie od pedagóga písomné hodnotenie od spolužiakov 	88,9 %	
KTC (Mgr.)	LS off-line	100 %	<ul style="list-style-type: none"> súkromný mail od pedagóga podrobná a užitočná 	100 %	
MT (Bc.)	ZS online	92,9 %	<ul style="list-style-type: none"> ústna od pedagóga 	80 %	
TC (Bc.)	ZS online	100 %	<ul style="list-style-type: none"> ústna od pedagóga 	100 %	<ul style="list-style-type: none"> dostatočne prínosná (60 %) nič/neviem (20 %) upozornenie na nedostatky presné zhodnotenie v pravidelnejších intervaloch prezenčne
KTP (Mgr.)	ZS online	100 %	<ul style="list-style-type: none"> ústna od pedagóga, písomne pripravené hodnotenie od spolužiakov, prezentované ústne 	100 %	<ul style="list-style-type: none"> spokojnosť (86,6 %) konštruktívna kritika ústna detailná od spolužiakov namiesto písomnej
TEÚ (Mgr.)	ZS online	100 %	<ul style="list-style-type: none"> ústna od pedagóga, písomné hodnotenie od spolužiakov 	66,7 %	

(niektorí respondenti uviedli, že spätnú väzbu dostali len k prvej úlohe, iní, že ju dostali len k niektorým úlohám). Danému predmetu prislúcha aj najnižšie percentuálne vyjadrenie prínosu spätnej väzby (63,6 %). Na základe analýzy vyjadrení k prínosnejšej spätnej väzbe sa domnievame, že dôvodom bola spomínaná nepravidelnosť, ako aj skupinové (nie individuálne) vyhodnotenie prístupné pre všetkých. Relatívne nižšie percentuálne vyjadrenie prínosu spätnej väzby (v porovnaní s ostatnými predmetmi) sa vyskytuje ešte pri dvoch predmetoch, TEÚ (66,7 %) a KaST (73,3 %). V prvom prípade je to spôsobené celkovo nízkym počtom zapojených študentov, v druhom prípade vnímame ako hlavný dôvod skutočnosť, že študenti pri off-line výučbe nedostávali hodnotenia od vyučujúceho, len od spolužiakov. Kritérium prínosnejšej spätnej väzby je vzhľadom na štruktúru dotazníka vyhodnotené spoločne pre všetky bakalárske a magisterské predmety v danom semestri. Z posledného stĺpca Tabuľky 5 je zrejmé, že pri možnosti konkretizovať prínosnejšiu spätnú väzbu, vyjadrili najvyššiu mieru spokojnosti študenti, ktorí absolvovali online hodiny v ZS. Až 80 % bakalárov a 86,6 % magistrov považovalo danú spätnú väzbu za dostatočne prínosnú respektíve nič viac nepožadovali. K jej zefektívnemu môže prispieť konštruktívna kritika v pravidelných intervaloch, pri hodnotení spolužiakmi môže byť prínosnejšia ústna forma namiesto písomnej. V LS, keď vo väčšine predmetov prebiehala off-line výučba, formou plnenia zadaní, bola so spätnou väzbou spokojná takmer polovica bakalárov (45,5 %) a väčšina magistrov (60 %). V tomto prípade respondenti zdôrazňovali, že dôležitá je spätná väzba od vyučujúceho, ktorá má byť pravidelná, osobná, zameraná na jednotlivca a prístupná len jednotlivcovi, kritická a podrobná. Pri vzájomnom hodnotení študentami je dôležité, aby dochádzalo k obmene hodnotiacich dvojíc.

3.3 Zhodnotenie negatív dištančnej výučby v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Ambíciou dotazníka bolo identifikovať i negatívne aspekty v dištančnej výučbe s cieľom ich následnej minimalizácie alebo eliminácie. Sumárny prehľad problematických aspektov uvádzame v Tabuľke 6.

Pri zhodnotení toho, čo študenti vnímali ako zbytočné alebo neefektívne vo výučbe počas obidvoch semestrov, hodnotíme pozitívne, že takmer pri všetkých predmetoch väčšina študentov nepocítovala nič ako zbytočné alebo neefektívne. V LS, kedy náhle došlo k prechodu na dištančnú výučbu, vnímali študenti ako neefektívnu najmä úvodnú vyššiu záťaž pri niektorých predmetoch, čo môže súvisieť s nepredvídateľnosťou vzniknutej situácie. Za zbytočnú považovali aj tvorbu glosárov či veľký počet prezentácií a tém na skúšku. Spoločná námietka respondentov v oboch semestroch sa týkala prepisov tlmočenia, ktoré v ZS súviseli s realizáciou katedrového projektu a považujeme ich za opodstatnené. V ZS, keď výučba všetkých predmetov prebiehala online, pričom šlo už o druhý semester s kombinovanou výučbou, si študenti viac uvedomovali chýbajúci reálny kontakt a neefektívnosť „vystupovania“ pred počítačom.

Všetci študenti po absolvovaní LS a ZS sa zhodli na tom, že v dištančnej výučbe im najviac chýba osobný kontakt a vystupovanie pred publikom, tlmočnicke kabíny a stres. V LS pri prevažne off-line výučbe chýbala študentom aj okamžitá spätná väzba. Je zaujímavé, že práve v LS až 40 % magistrov nechýbalo v dištančnej výučbe nič, hoci online hodiny mali len pri jednom predmete. Aj v ZS pri kompletnej online výučbe sme identi-

Tabuľka 6: Zhodnotenie negatív dištančnej výučby v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Predmet a stupeň	Semester a forma	Zbytočné a neefektívne	Chýbajúce v dištančnej výučbe	Nedostatky dištančnej výučby ¹
TS (Bc.)	LS off-line	<ul style="list-style-type: none"> • nič (45,4 %) • tvorba glosárov (27,3 %) • veľa úloh • málo úloh • neefektívna spätná väzba (spolu 27,3 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • osobný kontakt • tlmočnicke kabíny • disciplína a stres • okamžitá spätná väzba • objasnenie techník a prednášky (spolu 90,9 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • chýbajúca pravidelnosť doma • chýbajúci stresový a časový faktor • priestor a technika • nedostatok komunikácie • slabá spätná väzba (spolu 63,6 %)
KaST (Mgr.)	LS off-line	<ul style="list-style-type: none"> • nič (60 %) • vytváranie viacerých glosárov • veľký počet prezentácií a tém na skúšku • tvorba prepisov • úvodná vyššia záťaž pri STP a KaST (spolu 40 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • nič (40 %) • kontakt s ľuďmi • práca v kabínke • spätná väzba • faktor stresu (spolu 60 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • nedostatok kontaktu • chýbajúce kabíny • neinteraktivita • platforma/softvér • chýbajúca spolupráca • žiaden stresový faktor • málo online seminárov • rušivé vplyvy doma (spolu 80 %)
STP (Mgr.)	LS online			
KTC (Mgr.)	LS off-line			
MT (Bc.)	ZS online	<ul style="list-style-type: none"> • nič (80 %) • chýbajúci reálny kontakt • nahrávanie pre projekt • technické ťažkosti • viac tlmočenia (spolu 20 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • osobný kontakt (55 %) • tlmočnicke kabíny (10 %) • nič (15 %) • viac tlmočenia • konzultácia na hodine • reálny stres (spolu 20 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • chýbajúci osobný kontakt/kontakt s publikom (45 %) • technické problémy (45 %) • žiadne (15 %) • chýbajúce konzultácie na/po hodine (5 %) • chýbajúce hodnotenie reči tela (5 %)
TC (Bc.)	ZS online			
KTP (Mgr.)	ZS online	<ul style="list-style-type: none"> • nič (53,3 %) • prepisy tlmočenia (20 %) • „vystupovanie“ pred počítačom (13,3 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • osobný kontakt a vystupovanie pred publikom (46,6 %) • práca v kabíne (26,7 %) • nič (20 %) • na tlmočenie vhodnejšia platforma (6,7 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • problémy s internetom (46,6 %) • chýbajúce kabíny (20 %) • chýbajúci osobný kontakt (20 %) • eliminácia stresového faktoru (13,3 %) • nedokonalosť MS Teams pre výučbu tlmočenia (13,3 %) • žiadne (13,3 %) • dištančne (6,7 %)
TEÚ (Mgr.)	ZS online			

¹ Pri niektorých otvorených otázkach, kde respondenti uvádzali viaceré možnosti, je súčet odpovedí vyšší ako 100 %. Jednotlivé možnosti sú percentuálne prepočítané na celkový počet respondentov.

fikovali študentov (takmer jedna pätina), ktorým nechýbalo nič. Toto zistenie naznačuje, že špecifická online hodín tlmočenia môžu vyhovovať niektorým študentom.

Pri identifikovaní nedostatkov sme opäť zaznamenali presahy medzi všetkými študentmi, LS a ZS, najmä pri nedostatočnom osobnom kontakte, chýbajúcom stresovom faktore a technických problémoch. Väčšinu z týchto aspektov uvádza aj odborná literatúra (napr. Moser-Mercer 2005; Mouzorakis 2006; Setton a Dawrant 2016). Vnímanie stresu pri dištančnej výučbe tlmočenia je však rozdielne oproti vnímaniu stresu pri tlmočení na diaľku. Študenti, pravdepodobne z dôvodu fyzickej neprítomnosti a komfortu domáceho prostredia, nepocitujú „potrebný stres“, pričom profesionálni tlmočníci udávajú zvýšenú mieru stresu pri tlmočení na diaľku (Roziner a Shlesinger 2010). Študentom magistrom v LS aj ZS chýbali tlmočnicke kabíny a špecifická platforma na tlmočenie vo virtuálnom priestore. Počas online hodín si uvedomovali nedokonalosť platformy MS Teams pre výučbu tlmočenia. V LS (väčšinou off-line výučba) respondenti negatívne vnímali aj rušivé vplyvy v domácom prostredí či nepravidelnosť pri vypracovávaní úloh. V ZS približne 15 % študentov nevnímalo nedostatky v online výučbe, čo môže naznačovať vyššiu efektívnosť online výučby v porovnaní s off-line výučbou.

3.4 Porovnanie výučby a odporúčania v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Záverečná časť dotazníka porovnávala prezenčnú výučbu s dištančnou a zisťovala odporúčania zo strany študentov. Zosumarizované údaje uvádzame v Tabuľke 7.

Pri porovnávaní prezenčnej a dištančnej výučby sa väčšina študentov v LS aj ZS zhodla na výhode osobného kontaktu pri prezenčnej výučbe, študenti magisterského štúdia zdôraznili aj adekvátnu technickú podporu. Títo študent si však uvedomujú aj nevýhody prezenčnej výučby vo všeobecnosti, napríklad nevyužitie časové medzery v rozvrhu, ako aj prezenčnej výučby tlmočenia – rušivý vplyv tlmočiacich kolegov v otvorených kabínach. Študenti, ktorí prešli na dištančnú výučbu ako prví a absolvovali ju najmä formou zadania (off-line), zdôraznili výhodu okamžitej a celkovo efektívnejšej spätnej väzby pri prezenčnej výučbe, ako aj tlmočenie v kabínach pod stresom. Študenti uviedli pomerne dosť výhod i k dištančnej výučbe, šlo najmä o časovú flexibilitu, komfort domáceho prost-

Tabuľka 7: Porovnanie výučby a odporúčania v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Predmet, semester, forma	Výhody a úskalia		Odporúčania	
	prezenčná	dištančná	zahrnúť	eliminovať
TS (Bc.) LS off-line	+ osobný kontakt + prítomnosť časového a stresového faktoru + okamžitá a celkovo efektívnejšia spätná väzba	+ dostatok času na prípravu + väčší klud - chýbajúce publikum a osobný kontakt - chýbajúce „pracovné prostredie“	<ul style="list-style-type: none"> • spokojnosť/nič/neviem (45,4 %) • online vyučovanie (18,2 %) • častejšia spätná väzba (18,2 %) • pamäťové a iné cvičenia (18,2 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • tvorba glosárov (18,2 %) • hodnotiace dotazníky (9,1 %)

Predmet, semester, forma	Výhody a úskalia		Odporúčania	
	prezenčná	dištančná	zahrnúť	eliminovať
KaST (Mgr.) LS off-line STP (Mgr.) LS online KTC (Mgr.) LS off-line	+ adekvátne technická podpora + sťaživejšia + tlmočí sa pod stresom + okamžitá spätná väzba	+ môže vyhovovať introvertom + vysporiadať sa so stresom, podávať lepší výkon + časová flexibilita + online hodiny obohacujúce v príprave na tlmočenie vo virtuálnom prostredí - chýbajúci kontakt s ľuďmi - žiadna práca v kabíne - technické problémy	<ul style="list-style-type: none"> online semináre spätná väzba od učiteľa viac spolupráce pre dvojice/ tímy vytvorenie tlmočnického softvéru 	<ul style="list-style-type: none"> prepisy tlmočenia vytváranie viacerých glosárov
MT (Bc.) ZS online TC (Bc.) ZS online	+ osobný kontakt	+ menší stres + komfort domáceho prostredia - technické problémy - vyrušovanie rodinnými príslušníkmi - väčšie rozptýlenie +	<ul style="list-style-type: none"> nič – optimálna výučba (75 %) dlhšia časová dotácia neverbálna komunikácia dobrovoľnosť výberu tém správ (spolu 25 %) 	
KTP (Mgr.) ZS online TEŮ (Mgr.) ZS online	+ existujúce technické vybavenie + osobný kontakt - vnímanie tlmočiacich kolegov v otvorených kabínach - nevyužitie časové medzery v rozvrhu	+ časová flexibilita + komfortné domáce prostredie + skúsenosti s online tlmočením - vzdialenosť medzi účastníkmi - chýbajúci stres - technické problémy	<ul style="list-style-type: none"> spokojnosť (26,7 %) zahrnutie/ ponechanie – tlmočenie bez notácie, simulované konferencie, hodnotenie nahrávok spolužiakov viac nahrávok na doma viac spontánnych dialógov viac (konštruktívnej) kritiky (spolu 40 %) lepšia platforma než MS Teams (13,3 %) jedno-dve osobné stretnutia (6,7 %) 	<ul style="list-style-type: none"> nič (33,3 %) eliminovanie prepisov (6,7 %)

tredia, skúsenosti s online tlmočením. Domáce prostredie zároveň predstavuje nevýhodu väčšieho rozptýlenia či rušivých faktorov. Rozdielne bolo i vnímanie stresu. Študenti bakalári vnímali menší stres pri dištančnej výučbe ako výhodu, naopak pre študentov magistrov predstavoval chýbajúci stres nevýhodu. Niektoré výhody prezenčnej výučby sa analogicky objavili medzi nevýhodami dištančnej výučby, napríklad chýbajúci osobný kontakt, publikum, chýbajúce „pracovné prostredie“/kabíny. Takmer všetci študenti uviedli ako nevýhodu dištančnej výučby aj technické problémy.

Študentom sme poskytli priestor, aby navrhli, čo do dištančnej výučby zahrnúť a naopak, čo z nej eliminovať. K najspokojnejším (45,4 % off-line výučba, 75 % online výučba) a zároveň najmenej náročným patrili študenti bakalárskeho stupňa. Tí, ak nemali online hodiny (LS), navrhovali na jednej strane začleniť online vyučovanie a častejšiu spätnú väzbu, na druhej strane eliminovať tvorbu glosárov a hodnotiace dotazníky, keďže ešte nemajú predstavu o „adekvátnom priemere“, s ktorým by mohli porovnávať vlastné výkony. Ak študenti mali online hodiny (ZS), požadovali najmä dlhšiu časovú dotáciu a začlenenie neverbálnej komunikácie. Podobne aj študenti magisterského štúdia, ktorí pri väčšine predmetov nemali online hodiny v LS, odporúčali online semináre a spätnú väzbu od učiteľa ako aj viac spolupráce pre dvojice a tímy. Potrebu rozvíjania tímovej spolupráce pri dištančnej výučbe tlmočenia podčiarkujú i Djovčoš a Šveda (2021). Požiadavka na vhodnejšiu platformu respektíve vytvorenie tlmočnického softvéru sa objavila u študentov magisterského štúdia v oboch semestroch, zhodli sa i na eliminácii prepisov tlmočenia. S online výučbou v ZS bolo spokojných viac ako štvrtina študentov magisterského štúdia, tretina z nich nechcela nič eliminovať. V návrhoch na začlenenie sa objavovali rôzne aktivity na rozvíjanie tlmočnických zručností, viac (konštruktívnej) kritiky a jedno-dve osobné stretnutia, ktoré by aspoň čiastočne kompenzovali chýbajúci osobný kontakt.

3.5 Ideálny model dištančnej výučby v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Predstavy študentov o ideálnom modeli dištančnej výučby tlmočenia po absolvovaní dištančnej výučby počas dvoch semestrov konkretizujeme v Tabuľke 8.

Najprv si predstavme ideálny model dištančnej výučby študentov v LS, keď väčšina seminárov prebiehala formou zadaní (off-line). Aj napriek tomu približne polovica bakalárov (45,5 %) a viac ako polovica magistrov (60 %) bola spokojná s realizovaným modelom daného predmetu respektíve s online hodinami STP a príslušným štýlom výučby (Tabuľka 8). Najčastejšie sa vyskytujúcim kritériom ideálneho modelu u bakalárov bola primeraná spätná väzba, ďalej pravidelné a adekvátne úlohy s primeraným časom na vypracovanie a aspoň pár online seminárov. Online model vrátane spätnej väzby, respektíve flexibilný model (kombinácia online seminárov s úlohami na doma) s tímovou spoluprácou požadovali magistri v LS.

Následne si ozrejmime ideálny model dištančnej výučby študentov v ZS, keď všetky semináre prebiehali online. Aj v tomto prípade bola takmer polovica bakalárov (45 %) spokojná s absolvovanou výučbou. V ďalších odpovediach uvádzali kritériá ako: menšie skupiny a dlhšie hodiny, rovnaké možnosti vo virtuálnom priestore ako v učebni, aktívne zapojenie a precvičovanie rôznorodých aktivít. Viac ako polovica magistrov (53,3 %) bola

taktiež spokojná s realizovaným modelom. Ich odpovede boli však oveľa rôznorodejšie, od spokojnosti s absolvovanou výučbou, cez interaktívne hodiny s aktívnou účasťou, predĺženie časovej dotácie, potrebu vylepšenia platformy, až po uvedenie si neexistencie ideálneho modelu (Tabuľka 8).

Súčasťou dotazníka bola aj dobrovoľná otázka, ktorú v LS využili piati respondenti a v ZS štyria respondenti. Piati respondenti poďakovali za zvládnutie dištančnej výučby,

Tabuľka 8: Ideálny model dištančnej výučby v LS 2019/2020 a ZS 2020/2021

Predmet a stupeň	Semester a forma	Ideálny model dištančnej výučby
TS (Bc.)	LS off-line	<ul style="list-style-type: none"> absolvovaný bol ideálny, alebo sa mu približoval (45,5 %) primeraná spätná väzba (36,4 %) pravidelné zasielanie úloh (18,2 %) vypracovanie (adekvátnych) úloh (18,2 %) primeraný termín odovzdania úloh (18,2 %) pár online seminárov (18,2 %) nie dištančný (9,1 %) vypracovať v čase výučby podľa rozvrhu a odoslať (9,1 %) vyvážený (9,1 %)
KaST (Mgr.)	LS off-line	<ul style="list-style-type: none"> realizovaný model respektíve online hodiny STP – príprava prezentácií, glosárov, známa vs. neznáma téma, nahrávanie tlmočenia, zhodnotenie vyučujúcim a spolužiakmi, nečakané situácie, zvládnutie technických problémov (60 %) online model vrátane spätnej väzby súbežné tlmočenie študentov s možnosťou počúvať rečníka a partnera v „kabíne“, vyučujúci si prepína študentov flexibilný model (online semináre + úlohy na doma) s tímovou spolupracou tlmočenie videí KT, ST so spätnou väzbou od vyučujúceho alebo spolužiaka menšie skupiny študentov (spolu 40 %)
STP (Mgr.)	LS online	
KTC (Mgr.)	LS off-line	
MT (Bc.)	ZS online	<ul style="list-style-type: none"> absolvovaná výučba (45 %) menšie skupiny (10 %) dlhšie hodiny (5 %) rovnaké možnosti vo virtuálnom priestore ako v učebni (5 %) aktívne zapojenie, rôzne cvičenia, aktivity (15 %)
TC (Bc.)	ZS online	
KTP (Mgr.)	ZS online	<ul style="list-style-type: none"> absolvovaná výučba (53,3 %): Hodiny KTP. Netreba nič meniť. Výučba cez MS Teams. Model, ktorý sme používali, bol skoro ideálny. Tlmočiť...tlmočiť... tlmočiť. Tlmočenie je možné aj online formou, takže výrazné nedostatky neregistrujem. (Podľa mňa taký neexistuje.) Možno by sa vyplatilo predĺžiť časovú dotáciu. Za seba si myslím, že na hodinách, aké sme mali, sa toho už veľa vylepšiť nedalo. Postupné zvyšovanie náročnosti, striedanie jazykov. Interaktívne hodiny, aktívna účasť. Ťažko nahradiť hodiny na uni, asi len vylepšiť MS Teams alebo inú platformu. Nemožné dosiahnuť ideálny model pri absencii osobného kontaktu.
TEÚ (Mgr.)	ZS online	

jeden poprosil o zachovanie anonymity, jeden nám poprial veľa šťastia s prieskumom. Ďalšia respondentka vyjadrila názor, že dištančná výučba môže byť prínosná pre študentov s prekladateľskými preferenciami, ktorí navštevujú tlmočnicke semináre len preto, že musia. Posledná respondentka si vie predstaviť, že by niektoré prednášky prebiehali online i naďalej. Osobne pociťovala omnoho väčší entuziazmus a väčšiu chuť k aktivite pri online seminároch a priala by si, aby sa dištančná forma výučby po pandémie úplne nevytratila.

4. Diskusia

Prechod na dištančnú formu výučby (vrátane tlmočenia) v marci 2020 bol pôvodne avizovaný na dva týždne. Postupne sa toto obdobie predĺžilo aj na zvyšnú časť výučby letného semestra. Je možné, že vyučujúci očakávali skorší návrat k prezenčnej výučbe a pôvodne neplánovali dištančnú výučbu tlmočenia z dlhodobejšieho hľadiska. Uvedené tvrdenie je len domnienkou autorky, pre potvrdenie ktorej nemá k dispozícii konkrétne dáta.

Zistenia prezentované v príspevku považujeme za ilustračné, keďže vo väčšine prípadov sa do prieskumu nezapojili všetci študenti zapísaní na daný predmet. V oboch prípadoch vyplnili dotazník najmenšie počty študentov (v percentuálnom vyjadrení) pri povinných predmetoch. Môže to byť spôsobené skutočnosťou, že tlmočnicke preferencie má zvyčajne menej ako polovica študentov (porovnaj Melicherčíková 2016 a 2017) a študenti uprednostňujúci preklad nemajú záujem vyplniť dotazník týkajúci sa tlmočenia. Ďalšie potenciálne dôvody sú: viacero výziev na vyplňanie dotazníkov; keďže sú dobrovoľné, nemusia ich vyplniť; zdajú sa im časovo náročné; nepovažujú ich za zmysluplné.

V rámci dotazníka sme zozbierali aj dáta o konkrétnych úlohách, ktoré študenti plnili v rámci jednotlivých predmetov. Vzhľadom na rôznorodosť ich obsahovej náplne a tematické zameranie tohto príspevku sme nepovažovali ich uvedenie za relevantné.

Za istú nevýhodu dotazníka považujeme jeho nepredvídateľnosť, keďže respondent prechádza jednotlivými otázkami postupne, nevie, aké otázky ho ešte čakajú. Pri vyhodnocovaní odpovedí sa ukázalo, že niektoré otázky by možno bolo vhodné spojiť: napr. Čo vám chýbalo v rámci dištančnej výučby tlmočenia?/ Aké boli hlavné nedostatky dištančnej výučby tlmočenia?/ Čo odporúčate zahrnúť do dištančnej výučby tlmočenia a čo naopak z nej eliminovať?

Vnímali sme ako podstatné koncipovať dotazník s otvorenými otázkami, ktoré respondentom umožňujú vyjadriť vlastný názor a nepredurčujú očakávané odpovede. Pri viacerých otvorených otázkach sa v odpovediach objavovali často podobné alebo rovnaké názory, ktoré poukazujú na (takmer) súhlasné vnímanie viacerých aspektov dištančnej výučby tlmočenia medzi študentami.

5. Záver

Neočakávanosť mimoriadnej situácie zastihla niektorých vyučujúcich nepripravených na online výučbu tlmočenia v LS 2019/2020. Svedčí o tom napríklad skutočnosť, že na danej katedre prebiehali online semináre tlmočenia len v jednom zo štyroch ponúkaných predmetov. Naopak, v ZS 2020/2021 už výučba všetkých štyroch tlmočnických predmetov prebiehala online formou prostredníctvom platformy MS Teams v čase stanovenom v riadnom rozvrhu.

Podľa prvého dotazníka môžeme počas LS 2019/2020 pozitívne vnímať pravidelnosť zadávaných úloh a prevažujúcu adekvátnosť časovej prípravy, ako aj pravidelnosť a prínos spätnej väzby pri väčšine predmetov. Výsledky druhého dotazníka ukazujú vysokú mieru pripravenosti vyučujúcich na online výučbu tlmočenia v ZS 2020/2021. Nedostatky uvádzané v oboch dotazníkoch prevažne nesúviseli so spôsobom výučby, či prístupom vyučujúceho, ale najmä s technickými a technologickými obmedzeniami a „náhradným prostredím“. Každý študent je jedinečný, čo vyhovuje jednému, môže iný považovať za neefektívne. Hoci dištančná výučba nepredstavuje plnohodnotnú náhradu prezenčnej výučby a stále pred ňou stoja určité výzvy, študenti ju zväčša vnímali ako efektívnu a adekvátne zvládnutú a uvedomovali si aj výhody a potrebu tlmočenia vo virtuálnom priestore. Je zaujímavé, že iba malé percento z nich požadovalo vytvorenie špecifického tlmočnickeho softvéru alebo využívanie vhodnejšej platformy.

To, či pri oboch formách výučby možno dosiahnuť porovnateľné výsledky, porovnateľné tlmočnicke výkony, by bolo potrebné experimentálne overiť (porovnanie vybraných aspektov tlmočnických výkonov študentov, ktorí absolvovali prezenčnú a dištančnú výučbu konzekutívneho tlmočenia, poskytuje Melicherčíková (2021) vo svojej štúdii.

Naším cieľom bolo zhodnotiť vnímanie dištančnej výučby tlmočenia zo strany študentov počas dvoch po sebe nasledujúcich semestrov a následne formulovať odporúčania pre jej zefektívnenie v budúcnosti. Spracované údaje naznačujú, že dištančná výučba tlmočenia by sa prednostne mala realizovať online formou používaním na tlmočenie adekvátnej platformy alebo špecifického softvéru. Ak je to možné, je vhodné zahrnúť aj niekoľko prezenčných hodín, čím dochádza ku kombinovanej výučbe, ktorej prínosy zdôrazňuje i odborná literatúra (Blasco Mayor a Jiménez Ivars 2007; Biernacka 2018, 2021). K relevantným atribútom efektívnej dištančnej výučby by malo patriť aktívne zapojenie študentov, spolupráca vo dvojiciach/tímoch a pravidelnosť zadávaných úloh. Začlenením rôznorodých precvičovaných aktivít a simuláciou rozmanitých (praxi blízkych) situácií možno dosiahnuť zachovanie záujmu a pozornosti zo strany študentov. Nevyhnutnou súčasťou (nielen) dištančnej výučby tlmočenia je pravidelná, konštruktívna spätná väzba. Pre študenta je prínosná, ak je konkrétna a osobná, zameraná na jeho silné a slabé stránky. Primárne by to mala byť okamžitá ústna spätná väzba od pedagóga a sekundárne aj ústne zhodnotenie od spolužiakov. Ako sme už uviedli, výsledky realizovaného prieskumu v oboch semestroch ukázali, že študenti vnímali dištančnú výučbu tlmočenia ako adekvátne zvládnutú v rámci dostupných možností. Úspešné zvládnutie nepochybne súvisí s osobnosťou pedagóga, jeho kreativitou, vyšším nasadením a v neposlednom rade aj empatiou. O vhodnosti nastavených modelov výučby svedčia aj vyjadrenia študentov, podľa mnohých sa približovali ideálu.

S online výučbou tlmočenia súvisia i technické obmedzenia. Niektoré translatologické pracoviská majú skúsenosti s využívaním platformy ZOOM na online výučbu simultánneho tlmočenia, respektíve s profesionálnou platformou KUDO, ktorú využívajú univerzity združené v konzorciu EMCI.² Používaná platforma MS Teams môže čiastočne pokryť nároky kladené na výučbu tlmočnických seminárov v bakalárskom stupni štúdia, ale ako naznačili aj odpovede respondentov magistrov, je nevhodná na nácvik tlmočenia. Obmedzenia sú pritom výraznejšie pri nácviku simultánneho než konzekutívneho tlmočenia. Aj z tohto dôvodu bol na skúmanom pracovisku zakúpený špecificky navrhnutý softvér (virtuálna tlmočnická trieda), ktorý sa v maximálnej miere snaží priblížiť prezenčnej výučbe v tlmočnickej učebni.³ Jeho hlavnou úlohou je zefektívniť a skvalitniť tréning budúcich tlmočníkov a pripraviť ich na tlmočenie vo virtuálnom priestore. Vzhľadom na súčasnú situáciu je nevyhnutné, aby budúci tlmočníci poznali aj iné platformy, ktoré sa využívajú pri tlmočení na diaľku.

Zistenia uvedené v príspevku nereflektujú skúsenosti s dištančnou výučbou tlmočenia vo virtuálnej triede. Porovnanie predchádzajúcich skúseností s dištančnou výučbou (LS 2019/2020, ZS 2020/2021) s výučbou tlmočenia prostredníctvom virtuálneho tlmočnického laboratória/špecifickej platformy by poskytlo ďalšie podnetné dáta.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA 026UMB-4/2019: *Exaktná učebnica tlmočenia* a projektu VEGA 1/0202/21: *Reflexia kognitívnych a osobnostných charakteristík v tlmočnickom výkone študentov PaT a profesionálov v reálnom a virtuálnom prostredí.*

BIBLIOGRAFIA

- Amato, Amalia, Spinolo, Nicoletta, González Rodríguez, María Jesús (eds.) (2018) *Handbook of Remote Interpreting – SHIFT in Orality*. Bologna, University of Bologna.
- Biernacka, Agnieszka (2018) 'Virtual classes as an innovative tool for conference interpreter training', *e-mentor* 5(77): 30–35.
- Biernacka, Agnieszka Dominika (2021) 'Towards a Common Blended Learning Model for Conference and Public Service Interpreting: A Case Study', in Pavol Šveda (ed.), *Changing Paradigms and Approaches in Interpreter Training. Perspectives from Central Europe*, New York and London: Routledge, 85–104.
- Blasco Mayor, María Jesús, Jiménez Ivars, María Amparo (2007) 'E-Learning for interpreting', *Babel* 53(4): 292–302.
- Braun, Sabine (2015) 'Remote Interpreting', in Franz Pöchhacker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*, London and New York: Routledge, 346–348.
- Carr, Silvana E., Steyn, Dini (2000) 'Distance Education Training for Interpreters. An Insurmountable Oxymoron?', in Roda P. Roberts, Silvana E. Carr, Diana Abraham, Aideen Dufour (eds.), *The Critical Link 2: Interpreters in the Community*, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 83–88.
- Čeňková, Ivana (2020) 'Co všechno koronavirus změnil ve výuce simultánního tlumočení? (aneb první zkušenosti vyučujících a studentů magisterského oboru tlumočnictví Ústavu translatologie FF UK z online/

---

² Remote Interpreting. Zkušenosti vyučujících a studentů z online výuky: I. Čeňková, P. Mračková. <https://www.youtube.com/watch?v=sGaGNacvymQ> (access 1. 7. 2021).

³ S návrhom a plánom na jeho realizáciu prišli Martin Djovčoš z KAA FF UMB a Pavol Šveda z KAA FF UK. V letnom semestri 2020/2021 sa softvér začal využívať v rámci výučby tlmočnických predmetov na oboch pracoviskách.

- distančného simultánneho tlmočení simulovaných viacjazyčných mock-konferencií přes profesionální platformy: březen-květen 2020), *ToP ((tlmočení-překlad) XXXI (136): 18–21.*
- Djovčoš, Martin, Šveda, Pavol (2018) ‚Súčasnosť a perspektívy výučby tlmočenia na Slovensku‘, in Martin Djovčoš, Pavol Šveda a kol., *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 123–153.
- Djovčoš, Martin, Šveda Pavol (2021) *Translation and Interpreting Training in Slovakia*, Bratislava: Stimul, Come-nius University.
- Fantinuoli, Claudio (2018) ‚Interpreting and technology: the upcoming technological turn‘, in Claudio Fantinuoli (ed.), *Interpreting and technology*, Berlin: Language Science Press, 1–12.
- Fantinuoli, Claudio, Prandi, Bianca (2018) ‚Teaching information and communication technologies: a proposal for the interpreting classroom‘, *Journal of Translation and Technical Communication Research* 11(2): 162–182: http://www.trans-kom.eu/bd11nr02/trans-kom_11_02_02_Fantinouli_Prandi_Teaching.20181220.pdf (access 1. 7. 2021).
- Gran, Laura, Carabelli, Angela, Merlini, Raffaella (2002) ‚Computer-Assisted Interpreter Training‘, in Giuliana Garzone, Maurizio Viezzi (eds.), *Interpreting in the 21st Century. Challenges and Opportunities*, Amsterdam: John Benjamins, 277–294.
- Ko, Leong (2006) ‚Teaching interpreting by distance mode: Possibilities and constraints‘, *Interpreting* 8(1): 67–96.
- Ko, Leong (2015) ‚E-Learning‘, in Franz Pöchhacker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*, London and New York: Routledge, 139–140.
- Lauková, Jana (2020) ‚Neue methodische Herausforderungen im Dolmetschunterricht (als Fernunterricht) während der Corona-Pandemie (März – Mai 2020)‘, in Zuzana Bohušová, Martin Djovčoš, Miroslava Melicherčíková (eds.), *Interpreter Training – Experience, Ideas, Perspectives. Translation Studies and its Contexts, vol. 8*, Viedeň: Praesens, 91–101.
- Melicherčíková, Miroslava (2016) ‚Obsahuje profil začínajúcich študentov OPT znaky hybridnosti?‘, in Anita Hutková, Martin Djovčoš (eds.), *Preklad a tlmočenie 12: hybridita a kreolizácia v preklade a translológii*, Banská Bystrica: Belianum, 283–298.
- Melicherčíková, Miroslava (2017) *Kognitívne charakteristiky a tlmočnický výkon: „Súvisia spolu?“*, Banská Bystrica: Belianum.
- Melicherčíková, Miroslava (2021) ‚Porovnanie prezenčnej a dištančnej výučby konzekutívneho tlmočenia‘, *Jazyk a kultúra* 12(45–46): 42–54.
- Moeketsi, Rosemary, Wallmach, Kim (2005) ‚From sphaza to makoyal!: A BA degree for court interpreters in South Africa‘, *International Journal of Speech, Language and the Law* 12 (1): 77–108.
- Moser-Mercer, Barbara (2005) ‚Remote interpreting: The crucial role of presence‘, *Bulletin VALS-ASLA* 81: 73–97.
- Mouzourakis, Panayotis (2006) ‚Remote Interpreting. A Technical Perspective on Recent Experiments‘, *Interpreting* 8(1): 45–66.
- Rodríguez Melchor, María Dolores et al. (2020) ‚Expertise and resources for interpreter training online. A student survey on pedagogical and technical dimensions of virtual learning environments‘, *Babel* 66(6): 950–972.
- Roziner, Ilan, Shlesinger, Miriam (2010) ‚Much ado about something remote: Stress and performance in remote interpreting‘, *Interpreting* 12(2): 214–247.
- Sandrelli, Annamlisa (2015a) ‚Becoming an interpreter: the role of computer technology‘, *MonTI SI* 2: 111–138.
- Sandrelli, Annamlisa (2015b) ‚Computer Assisted Interpreter Training‘, in Franz Pöchhacker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*, London and New York: Routledge, 75–77.
- Sawyer, David B. (2015) ‚Curriculum‘, in Franz Pöchhacker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*, London and New York: Routledge, 96–99.
- Setton, Robin, Dawrant, Andrew (2016) *Conference Interpreting. A Complete Course*, Amsterdam: John Benjamins.
- Stahl, Jaroslav (2020) ‚Bewertung studentischer Dolmetschleistungen beim Online-Unterricht im Vergleich zum klassischen E-Learning‘, in Zuzana Bohušová, Martin Djovčoš, Miroslava Melicherčíková (eds.), *Interpreter Training – Experience, Ideas, Perspectives. Translation Studies and its Contexts, vol. 8*, Viedeň: Praesens, 102–113.

Šveda, Pavol (2021) 'Interpreter Training in Central Europe. Looking Back and Ahead', in Pavol Šveda (ed.), *Changing Paradigms and Approaches in Interpreter Training. Perspectives from Central Europe*, New York and London: Routledge, 248–261.

RESÜMEE

Die derzeitige Notsituation aufgrund der Coronavirus-Pandemie (COVID-19) hat den Unterricht in die Form des sog. Fernunterrichts gezwungen. Der Beitrag konzentriert sich auf verschiedene Aspekte des Dolmetsch-Unterrichts in dieser Erscheinungsweise, basierend auf den Antworten von Studierenden der Fachrichtung Übersetzen und Dolmetschen am Institut für Anglistik und Amerikanistik (KAA) der Philosophischen Fakultät der Matej-Bel-Universität. Die Daten stammen aus zwei Online-Fragebogenumfragen. Der erste Fragebogen (Mai – Juni 2020) wurde von 26 Befragten ausgefüllt, die im Sommersemester des akademischen Jahres 2019/2020 während 10 Wochen den Fernunterricht der Dolmetschfächer an der KAA FF UMB abgeschlossen hatten. Der zweite, gleichermaßen konzipierte Fragebogen (Dezember 2020 – Januar 2021) wurde von 36 Befragten ausgefüllt, die im Wintersemester des akademischen Jahres 2020/2021 während 10 Wochen den Fernunterricht an demselben Lehrstuhl absolviert hatten. Der Beitrag präsentiert auch Daten zu drei Dolmetschlehrern, die aus einer E-Mail-Umfrage stammen und deren Fähigkeit zum Umgang mit Technik, zeitliche Verfügbarkeit, Erfahrung mit Online-Dolmetschen oder Veränderungen in Methoden während des Fernunterrichts abbilden. Die Ergebnisse der Fragebögen deuten darauf hin, dass das Fernstudium des Dolmetschens vorzugsweise in Form von Online-Seminaren und unter Verwendung einer geeigneten Plattform oder einer speziellen Software bereitgestellt werden sollte. Relevante Attribute eines effektiven Fernunterrichts sollten die aktive Beteiligung der Studierenden, die Zusammenarbeit in Paaren bzw. Teams, die Regelmäßigkeit der zugewiesenen Aufgaben und regelmäßiges, mündliches konstruktives Feedback sein. Die in beiden Fragebögen genannten Mängel betrafen hauptsächlich nicht die Unterrichtsmethode oder den Ansatz der Lehrkraft, sondern insbesondere die technischen und technologischen Einschränkungen und das „alternative Umfeld“. Bestehende technische Einschränkungen des Online-Dolmetschertrainings können auch dank speziell entwickelter Software minimiert werden. Obwohl das Fernstudium immer noch vor bestimmten Herausforderungen steht, empfanden es die StudentInnen meist als effektiv und angemessen bewältigbar und waren sich auch der Vorteile und der Notwendigkeit der Interpretation in einem virtuellen Raum bewusst.

PhDr. Miroslava Melicherčíková, PhD.

*Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela
miroslava.melichercikova@umb.sk*

ODBORNÝ PŘEKLAD

ESTUDIO DE LA VARIACIÓN FRASEOLÓGICA DIATÓPICA DEL ESPAÑOL DE ESPAÑA Y DE ARGENTINA BASADO EN CORPUS DE SENTENCIAS: PROPUESTAS DE TRADUCCIÓN AL ALEMÁN

ANALÍA CUADRADO REY

ABSTRACT

Study of the diatopic phraseological variation of Spanish in Spain and Argentina based on corpus of sentences: proposals for translation into German

This article is related to the study of specialized translation, specifically to lexical and phraseological variation in legal translation. In fact, this study arises from the need to delve deeper into the study of Spanish phraseological units using larger corpora, considering the varieties that reflect the convergences and divergences of this language throughout the places where it is spoken. To this end, the paper approaches sentences using a comparative corpus-based approach analysing phraseological units used in Argentine and Spain. The research provides a brief contextualization of the legal systems of the selected countries, and, by using corpus linguistics, the PUs are extracted and compared. The main objective is to detect similarities and differences at the phraseological level in both languages and to provide functional equivalents in German that can be useful for students and translators. The findings show that at the methodological level corpus linguistics is a useful tool for the identification of PUs in specialized texts. Furthermore, the analysis of the examples from the corpus of sentences shows the evidence of lexical variants referring to the same reality both within a single variety of Spanish and between different varieties. This consequently determines the need to further study the PUs of Spanish by using a more extensive corpus, considering the different countries in which Spanish is an official language.

Key words: specialized phraseological units, sentences, diatopy, Spanish

1. Introducción

Partimos de la asunción de que la variación ya sea diatópica, diacrónica, diafásica o diastrática es una realidad existente en todas las lenguas (Mogorrón 2020). En este contexto, si esa lengua se habla en más de un país, como es el caso del español, las marcas dialectales y las diferencias culturales serán mayores por el mero hecho de la huella producida por la propia idiosincrasia de cada cultura.

No ajenos a esta coyuntura, los lenguajes de especialidad presentan también variación en su terminología y fraseología especializada. En el caso del lenguaje jurídico del español, la variación tiene su origen principalmente en los diferentes ordenamientos jurídicos de cada país hispanohablante, “les différences juridiques se perçoivent dans une même langue influencée par des cultures différentes” (Navarro-Brotons y Cuadrado-Rey 2020, 300).

Por este motivo, el traductor a la hora de traducir textos jurídicos desde el prisma de la variación diatópica ha de conocer los ordenamientos jurídicos que intervienen, así como los diferentes lenguajes jurídicos. Para ello, necesitará contar con una doble competencia jurídico-contrastiva y textual-contrastiva (Holl 2011). En definitiva, el traductor deberá conocer las formas típicas y las convenciones textuales que subyacen a cada uno de los ordenamientos y procedimientos judiciales de los países de cuyas lenguas traduzca teniendo en cuenta también sus variantes.

Como afirma Valderrey Reñones (2009) conviene tener en cuenta que existen distintos escenarios donde se desarrolla la traducción jurídica, y que se caracterizan por presentar unos condicionantes y exigencias propias. Se distinguen, por un lado, aquella situación en la que la traducción se lleva a cabo dentro del mismo ordenamiento jurídico entre varias lenguas, como sería el caso de la traducción de un texto jurídico español a las lenguas cooficiales del Estado. Por otro lado, tendríamos otra situación en la que entran en contacto dos ordenamientos jurídicos y dos lenguas diferentes. A estas dos situaciones que plantea Valderrey Reñones (2009) habría que añadir una tercera situación que se da cuando traducimos un texto jurídico entre una lengua extranjera y las variantes de una misma lengua. Este último escenario se materializa, por ejemplo, cuando traducimos desde una lengua extranjera hacia diversas variantes del español. En este caso se da una doble exigencia para el traductor: conocer los diferentes ordenamientos jurídicos en los que se expresan ambas lenguas y sus variantes lingüísticas.

En la actualidad, la lingüística de corpus aplicada a la fraseología ha permitido a la comunidad científica ser consciente de la importancia de tratar este tema dentro del ámbito traductológico (Corpas Pastor 2008). En este marco, el presente trabajo tiene como objetivo el análisis de la variación diatópica de la fraseología especializada propia del ámbito jurídico tomando como referencia sentencias sobre recursos de casación en lo civil del español peninsular (EP) y del español de Argentina (EA) con el fin de generar glosarios útiles para traductores. Para ello, abordamos la problemática de la variación fraseológica especializada en la traducción jurídica y contextualizamos brevemente los sistemas jurídicos de cada país. Seguidamente, aplicamos la lingüística de corpus, para extraer y comparar las unidades fraseológicas especializadas. Finalmente, se acompaña cada unidad fraseológica especializada (UFE) con equivalencias funcionales en alemán (A).

Siguiendo estudios previos sobre la traducción de la variación de fraseología (Mogorrón 2020) y especializada (Navarro-Brotons 2020), el trabajo se apoya en: 1. la corriente socioterminológica (Gaudin 2005), que defiende que los diferentes factores socioculturales condicionan el uso de los términos y concibe la terminología como una disciplina social; 2. la Teoría Comunicativa de la Terminología (TCT) (Cabré 1999) puesto que esta teoría incluye la fraseología en su ámbito de estudio y reconoce la variación de las áreas especializadas; 3. la terminología cultural (Diki-Kidiri 2009) que defiende que el componente cultural interviene en la percepción de la realidad y, por tanto, en la variación de los términos.

2. Fraseología especializada y variación

La principal característica de los lenguajes de especialidad es la terminología que los compone y el uso contextual que se hace de ella en cada uno de los ámbitos técnicos en los que se puede dar este tipo de lenguaje. El lenguaje jurídico, por tanto, se puede considerar como lenguaje de especialidad gracias a las tres grandes características que lo diferencian del lenguaje general: 1. terminología específica; 2. sintaxis y estilo muy pautados con UFEs y 3. presencia en géneros textuales propios.

En el marco de la TCT, las UFE, que pueden ser nominales, verbales, adjetivales o adverbiales, han sido clasificadas por Cabré (1999, 2000) dentro de la categoría de unidades de conocimiento especializado (UCE) y han sido objeto de estudio de la terminología. Autores como Aguado de Cea (2007, 54) han resaltado la estrecha relación existente entre la fraseología y la terminología afirmando que estas unidades constituyen, junto a los términos, los nodos, sobre los que se estructura el conocimiento del campo de especialidad. De hecho, Tabares Plasencia (2016) señala que la perspectiva terminológica se revela como una de las más fecundas para abordar la fraseología de los lenguajes con fines específicos desde los años ochenta del siglo XX.

En cuanto a las UFE propias del Derecho, Tabares Plasencia establece la siguiente definición: una cadena de palabras que [...] contiene al menos un término (simple o poliléxico) y presenta un grado de fijación, convención y usualización que la hacen prototípica y específica, esto es, reconocible como unidad de conocimiento especializado en los distintos géneros textuales del discurso jurídico (Tabares Plasencia 2012,321), aunque, en nuestro trabajo, hemos incluido también unidades que se podrían considerar como “unidades terminológicas compuestas (UT)”, o “poliléxicas” según la misma autora, ya que su uso se ha revelado como muy frecuente tras el análisis del corpus y gracias a la aplicación de la herramienta Sketch Engine.

Como veremos en el análisis, la mayoría de UF detectadas responden a las estructuras nominales [N+Adj.] *requerimiento judicial* (EP) *parte recurrente* (EA) y [N+prep.+N] *sala de lo civil* (EP), *Juzgado Federal en lo Civil* (EA), esquemas prototípicos de determinadas locuciones nominales y patrón regular de los compuestos sintagmáticos y colocaciones (García-Page 2008, 95).

3. Problemática de la variación fraseológica especializada en la traducción jurídica

La traducción jurídica está condicionada por el ordenamiento jurídico de cada país o región y es ahí donde radica su dificultad. Entendemos por traducción jurídica aquella centrada en documentos de carácter legal que pueden ser públicos o privados. Generalmente, se trata de documentos redactados por profesionales cuya característica principal reside en la gran cantidad de términos jurídicos que contienen. Esta importante carga terminológica junto con la idiosincrasia y las circunstancias históricas de cada país, que otorgan diferentes interpretaciones a los principios básicos de los ordenamientos jurídicos compartidos entre sistemas jurídicos, son las que hacen que se deba tratar con sumo cuidado este tipo de traducción para mantener, en la medida de lo posible, los matices que encierra.

Si bien la literatura sobre la traducción jurídica es amplia si la comparamos con otros ámbitos especializados (Arntz 1990, 1992; Sandrini 1999; Mayoral 1999; Elena 2010; Valderrey Reñones 2004; Borja Albi 2007, entre otros), la traducción de la fraseología jurídica, tal como afirma Biel (2010), y a excepción de un número muy escaso de estudios aislados (Tabares 2016; Pontrandolfo 2016; Macías Otón 2018; Hourani-Martín 2020 o Navarro-Brotons y Cuadrado-Rey 2020), no ha sido explotada todavía de manera sistemática ni por estudiosos de tradición lingüística, ni por los de tradición traductológica. El número de trabajos decrece considerablemente si nos ceñimos a aquellos que la abordan desde el punto de vista de la variación fraseológica diatópica.

A pesar de que las teorías terminológicas clásicas hayan defendido la no variación y no sinonimia al comprender el término como una denominación unívoca para designar un concepto, desde los años 90 las nuevas tendencias terminológicas han tendido a adecuar la terminología a las realidades sociales, lingüísticas o culturales. En este movimiento se incluyen las corrientes socioterminológica (Gaudin 2005) o la terminología cultural Diki-Kidiri (2009) que avalan la variación diatópica. En este marco, la problemática con la que nos encontramos es la aparición de variación denominativa (VD) (Freixa 2002, 2005) en las unidades fraseológicas especializadas. Por ejemplo, en EP para hacer alusión a la parte que inicia la acción legal del recurso podemos utilizar *parte recurrente*, *parte demandante*, *parte apelante* (EP), mientras que en Argentina encontramos estas formulaciones además de *parte actora*, *parte lesionada*, *parte perdedora* (EA). Así, la importancia de la variación diatópica en la traducción jurídica en general y en la traducción de unidades fraseológicas en particular reside en que el hecho de que los países estudiados compartan una única lengua no supone la inmediata equivalencia de las unidades terminológicas y fraseológicas entre los ordenamientos (Hourani-Martín, 2020). Por todo ello, la competencia terminofraseológica que el traductor jurídico debe desarrollar y adquirir engloba, entre otros, el conocimiento general de los ordenamientos jurídicos implicados, el (re)conocimiento de su terminología y fraseología específicas, así como la conciencia y gestión de la variación terminológica, en especial de la variación diatópica en lenguas que vehiculan diferentes sistemas jurídicos (Tabares Plasencia y Batista Rodríguez 2013).

En resumen, dos son los aspectos fundamentales que complican este tipo de traducción vista desde la perspectiva de la variación diatópica: la alta especialización de la fraseología jurídica y las diferencias culturales entre países. Concretamente, las unidades fraseológicas son esenciales para la comprensión y la producción de textos jurídicos naturales y adecuados a las convenciones establecidas en una lengua, en un momento y en un sistema jurídico determinados (Tabares Plasencia 2012: 321). En este sentido, es imprescindible que el traductor disponga de glosarios de unidades fraseológicas especializadas atendiendo a la variación diatópica de la lengua de destino. No se debe perder de vista que ya en 1965 Catford afirma que las variedades aportan sus marcadores específicos y señala la importancia de tenerlos en cuenta a la hora de traducir. Larson (1984), por su parte, en relación al uso de la terminología en ámbitos regionales incide en que cuando se traduce para un área local concreta, el traductor ha de tener en cuenta la forma de comunicarse de ese lugar.

En el presente trabajo hemos acotamos nuestro estudio a la variedad argentina dado que creemos, al igual que Mogorrón (2014), que junto con la variedad mexicana esta

variedad es una de las más complejas por extensión, número de hablantes, núcleo de habitantes, lenguas indígenas e inmigración.

En relación a la variación fraseológica de la lengua alemana, como sostiene Schmidlin (2008) apoyándose en autores como Korhonen (1992), Burger (1995,1998), Häiki Buhofner (1998) entre otros, se parte de la idea de que entre la mitad y las dos terceras partes de todas las expresiones fraseológicas alemanas son comunes a toda el área germanoparlante. Esto evidencia el gran abanico fraseológico del alemán aun por explorar y que, al igual que en otras lenguas, podrían completarse recurriendo a estudios basados en corpus de gran envergadura con el fin de describir tanto la variación como el caudal fraseológico común entre las diferentes variedades. Somos conscientes de la importancia de la variación en la fraseología en general y en la fraseología jurídica en particular, sin embargo, dadas las limitaciones de nuestro trabajo, hemos optado por ofrecer únicamente equivalente en alemán estándar y completar nuestro trabajo de corpus a futuro con mayor profundidad incluyendo variantes como las suizas y austríacas entre otras.

4. Sistemas jurídicos

4.1 Ordenamiento judicial civil español

Siguiendo las características del sistema de derecho continental, España se rige por la Constitución de 1978 que reúne las normas a las que deben acogerse los ciudadanos, el Estado y los poderes públicos, con el fin de proteger los derechos fundamentales y las libertades públicas civiles de los ciudadanos. De forma más reciente, desde su adhesión a la Unión Europea, España también debe acogerse al Derecho comunitario el cual tiene efecto directo y vinculante sobre la legislación vigente española (Alcaraz Varó, Hugues y Gómez, 2014, 141).

El Estado lo componen el Poder Legislativo, el Poder Ejecutivo y el Poder Judicial. Para efectos de la presente investigación, nos centraremos en el Poder Judicial que es el órgano encargado de aplicar las leyes y del que emanan las sentencias. El presente estudio trata sentencias sobre recursos de casación en lo civil dictadas por el Tribunal Supremo. La Constitución española de 1978 en su Artículo 123 señala que es “el órgano jurisdiccional superior en todos los órdenes, salvo lo dispuesto en materia de garantías constitucionales”.

A nivel territorial, el Tribunal Superior de Justicia es la última instancia procesal en las causas iniciadas en cada Comunidad. La Ley Orgánica del Poder Judicial (Jefatura del Estado 1985) en su artículo 70 establece que debe existir un Tribunal Superior de Justicia por cada Comunidad Autónoma, el cual se divide en salas y con competencia para decidir sobre recursos de casación y recursos extraordinarios de revisión contra resoluciones o sentencias emitidas por tribunales situados dentro de su jurisdicción. Por su parte, el Tribunal Supremo con sede en Madrid es el tribunal de última instancia judicial en todas las materias (excepto en materia constitucional) con jurisdicción para decidir en todo el territorio nacional. (Alcaraz Varó, Hugues y Gómez, 2014, 178).

4.2 Ordenamiento judicial civil argentino

La Constitución de 1853 establece que la República Argentina adopta para su organización política la forma representativa, republicana y federal de gobierno. Coexisten un Gobierno Federal y 24 distritos, integrados por 23 provincias más la Ciudad Autónoma de Buenos Aires.

El ordenamiento jurídico argentino tiene ciertas similitudes al español, pues ambos pertenecen al Derecho constitucional y su fuente de derecho son las leyes contenidas en la Constitución bajo la cual deben regirse los ciudadanos, el Estado y los Poderes Públicos. El ordenamiento jurídico argentino está detallado en la Constitución de la República que establece una división de las competencias entre el Gobierno Federal, los Gobiernos Provinciales y la Ciudad Autónoma de Buenos Aires. Según los artículos 121 y 126 de la Constitución, las provincias conservan todo el poder no delegado por esta Constitución al Gobierno Federal.

El Poder Legislativo de la Nación, que rige en todo el territorio argentino, es el encargado de dictar las leyes generales de la Nación como son el Código Civil, Comercial, Penal y la legislación laboral, mientras que la legislación de forma o procesal y los temas propios de las Provincias, son competencia de los Gobiernos Provinciales.

El artículo 108 de la Constitución establece que el poder judicial en Argentina será ejercido por la Corte Suprema de Justicia y por los demás tribunales inferiores que el Congreso establezca en el territorio nacional. La administración de justicia es un poder concurrente entre la nación y las provincias argentinas. Así, los artículos 5 y 123 de la Constitución establecen que cada provincia dictará para sí una Constitución de acuerdo con los principios, declaraciones y garantías de la Constitución Nacional; y, por el otro, que asegure su Administración de justicia.

Sin embargo, el artículo 75 establece en el inciso 12 que corresponde al Congreso dictar los Códigos Civil, Comercial, Penal, de Minería, y del Trabajo y Seguridad Social, sin que tales códigos alteren las jurisdicciones locales, correspondiendo su aplicación a los tribunales federales o provinciales.

En cuanto a la justicia nacional, el artículo 116 de la Constitución Nacional establece que corresponde a la Corte Suprema y a los tribunales inferiores de la nación el conocimiento y decisión de todas las causas que versen sobre puntos regidos por la Constitución y por las leyes de la nación, con la reserva de lo que corresponde a las jurisdicciones provinciales. En estos casos, según el artículo 117, la Corte Suprema ejerce su jurisdicción por apelación.

La Corte Suprema de Justicia es el último tribunal habilitado para impartir justicia en Argentina, es decir que sus fallos únicamente pueden ser cuestionados ante instancias internacionales habilitadas y asimismo es la última instancia decisoria por vía de apelación en casos federales, que traiga aparejada la necesidad de decidir en un conflicto entre dos leyes de igual o diferente rango o respecto de tratados internacionales.

Tanto en el ordenamiento jurídico español como en el argentino el Tribunal Supremo de Justicia o la Corte Suprema de Justicia es la última instancia para recurrir o revisar una decisión de tribunales inferiores y contra ellos no cabe recurso, por tanto, una sentencia emitida por el Supremo supone el fin del procedimiento civil e, incluso, puede sentar un precedente (jurisprudencia).

5. Metodología: constitución del corpus

Es innegable que la lingüística de corpus ha ofrecido un amplio abanico de posibilidades para el estudio del lenguaje (Leech 1991; McEnery y Wilson 1996). Su uso en el estudio de la variación fraseológica especializada es crucial puesto que en los diccionarios dialectales las unidades fraseológicas tienen un rol periférico (Pamies 2017, 59). La falta de recursos fraseoterminológicos y lexicográficos hace esencial el uso de corpus que permitan “utilizar datos reales y exhaustivos que posibilitan por fin acercarse a las características de las lenguas realmente habladas y utilizadas por las comunidades de hablantes” Mogorrón (2018,11). En este sentido, gracias a una muestra representativa de textos reales de un mismo género, las sentencias, nos es posible realizar un estudio de las unidades fraseológicas especializadas a nivel cualitativo y generar glosarios útiles para traductores.

La metodología aplicada para el diseño del corpus en el presente trabajo se basa en los parámetros de diseño y fases de compilación descritos por Seghiri (2010) quien diferencia 4 fases: 1) búsqueda y acceso a la información, 2) descarga, 3) normalización y 4) almacenamiento. De acuerdo con la autora (2010, 17), se trata de una metodología válida para la implementación de cualquier corpus de especialidad en cualquier lengua.

Para iniciar el proceso de compilación hemos establecido unos criterios claros de diseño basados en la búsqueda institucional, es decir, una búsqueda realizada en sitios web específicos de instituciones jurídicas de España y Argentina sabiendo que el corpus se nutrirá de sentencias emitidas por el Tribunal Supremo de España y la Corte Suprema de Justicia de Argentina sobre recursos de casación en lo civil recuperadas a partir de recursos electrónicos disponibles en la red. En este sentido, pensamos que la conformación y disponibilidad de documentos legales en archivos y repositorios no solo viabiliza el principio de publicidad inherente a la administración de justicia en las sociedades democráticas, sino también la exploración, identificación y descripción de los fenómenos lingüísticos que intervienen en la producción de tales documentos (Rojas, 2013).

La fuente utilizada para la selección de las sentencias españolas ha sido el Centro de Documentación Judicial (CENDOJ).¹ Se trata de una sección de la página oficial del Consejo General del Poder Judicial dedicada de manera exclusiva a la búsqueda y muestra de toda la jurisprudencia oficial que se genera en el territorio español.

En el caso de Argentina, la fuente utilizada ha sido la página de la Corte Suprema de Justicia de la Nación Argentina.² Concretamente la sección de consulta de fallos que están disponibles desde 2003 cuando se dispuso la publicación en Internet de todas las sentencias que dicta el Tribunal. En cuanto a la motivación de la elección de esta fuente consideramos, al igual que Rojas (2013), que la Corte Suprema de Justicia de la Nación fija los parámetros de lo que podemos denominar el “estándar” del español jurídico argentino. Ello se debe no solo a la meticulosa planificación de sus productos textuales, sino también a que estos suelen sentar jurisprudencia de forma casi automática, además de incorporar, debido al alcance jurisdiccional de su competencia, contenidos de sentencias y otros documentos jurídicos elaborados en todo el territorio nacional.

---

¹ <http://www.poderjudicial.es/search/indexAN.jsp>

² <https://sjconsulta.csjn.gov.ar/sjconsulta/fallos/consulta.html>

La elección de las sentencias como tipología textual se debe a que son la emisión del fin último de todo proceso judicial y se constituyen en una estructura discursiva generalizada que tiene una superestructura similar en España y Argentina.

Una vez acotada la tipología textual y los países de habla hispana sobre los que realizará el estudio, fijamos la temporalidad de las sentencias con una antigüedad que data como máximo del mes de abril del año 2018 a fin de reflejar las UFE de uso actual. Seguidamente, establecemos lo que sería un corpus mínimamente representativo de las variantes lingüísticas del español para proceder a la descarga de datos. Tomamos como base el criterio de medida de Sardinha (2000,346) quien clasifica los corpus según el número de *tokens*: 1) corpus pequeño (menos de 80.000; pequeño-medio entre 80.000 y 250.000; mediano entre 250.000 y 1.000.000 y grande 10.000.000 o más). Con esta referencia compilamos un corpus de sentencias de 152.350 *tokens* compuesto por dos subcorpus, uno para cada variedad del español, repartidos en 76.360 token para el corpus EA y 75.990 para el corpus EP.

Una vez obtenidas las sentencias disponibles en pdf, procedemos a la normalización en aras de primar la calidad de los textos y de eliminar la mayor cantidad de ruido posible. Para ello, las hemos transformado en Word, hemos procedido a limpiarlas y, posteriormente, las hemos transformado a formato txt.

Por último, llegamos a la fase de almacenamiento de los datos para su posterior explotación. Nuestro corpus no posee grandes dimensiones por lo que no ha sido necesario utilizar un *hardware* específico. En cuanto al *software*, el programa utilizado para explotar el corpus ha sido Sketch Engine³ (SkE) ya que nos permite alimentarlo a partir de archivos propios. Se trata de una herramienta de análisis y gestión de corpus que ofrece diferentes funcionalidades: extracción de datos de amplios corpus textuales como frecuencias de palabras, colocaciones, concordancias, búsquedas mediante expresiones regulares, etc. Por su parte, Sketch Engine además lematiza automáticamente los textos. De las funcionalidades que ofrece destacaremos para este estudio 1) herramienta terminológica, 2) concordancias y 3) análisis de comportamientos gramaticales y colocaciones.

Con el fin de mostrar la importancia de la variación en las UFE y de aplicar nuestro trabajo de corpus a la enseñanza de la traducción especializada en una combinación, español de Argentina- alemán, poco estudiada de la fraseología especializada, hemos añadido un equivalente funcional en alemán a cada uno de las UFE. A tal fin, se ha recurrido a textos paralelos en alemán, diccionarios especializados monolingües y diccionarios multilingües.

6. Análisis de la variación

Cabré (1993, 246) afirma que “[...] hacer terminología [...] es [...] recoger las denominaciones que los usuarios de una lengua emplean para referirse a un concepto [...]”. Siguiendo esta premisa, el análisis que presentamos a continuación se centrará en los contrastes de las unidades fraseológicas especializadas del lenguaje jurídico de España

---

³ <https://www.sketchengine.eu/>

y de Argentina. Se trata de un análisis que, aunque mostrará algunos puntos similares, persigue poner especial interés en subrayar las diferencias de estas unidades dentro del español. Siguiendo a Cabré (1993, 176), desde una dimensión lingüística las UFE pueden tipificarse según la forma, la función, el significado y la procedencia. Nuestro análisis se centrará en la función, que nos ha ayudado en la selección de los términos a tratar, y en el significado de las UF dentro del cual trataremos la variación denominativa (VD).

6.1 UFE según su función y su significado

Desde el punto de vista de la función que las UFE desempeñan en el discurso podemos clasificarlas en sustantivos, adjetivos, verbos y adverbios. Una vez compilado los subcorpus EP y EA, el primer paso para proceder al análisis se ha centrado en la elección de los términos a partir de los cuales hemos trabajado. Hemos utilizado la herramienta en línea Sketch Engine (SkE) ya que nos permite realizar un análisis textual de corpus haciendo especial énfasis en las concordancias y patrones distribucionales de las palabras (Kilgariff *et al.*, 2014). El programa nos ofrece la posibilidad de establecer un listado de términos ordenados según la frecuencia y filtrado por categoría gramatical. Debido a que la categoría gramatical más frecuente en ambos subcorpus son los sustantivos, el análisis se centrará en las UF nominales del tipo [N+prep. +N]: *sala de lo civil* (EP) y Juzgado Federal en lo Civil (EA) o del tipo [N+Adj.]: *parte recurrida*, *parte demandada* (EP) o *parte actora*, *parte recurrente* (EA).

Según su valor semántico o de su significado, las UFE se pueden clasificar según el tipo de concepto que denominan (Cabré 1993, 180–181). Basado en sentencias, nuestro corpus cuenta con sustantivos relacionados con los letrados, los jueces y las partes que actúan durante el procedimiento y con los instrumentos judiciales.

6.2 Sustantivos relacionados con los letrados y las partes que actúan en el proceso

El estudio evidencia que existen diversas formas para referirse a los letrados que asisten a las partes y que actúan durante el procedimiento. Mientras que en el subcorpus español se usa la UFE *representación procesal*, el subcorpus argentino muestra que la variante utilizada es *representación judicial* como reflejan los siguientes ejemplos extraídos de las sentencias (S) de cada país:

- (1) Desestimar el recurso de apelación formulado por la representación procesal [...]. (SP⁴)
(A) *Rechtsvertretung*, *Prozessvertretung*.
- (2) [...] la representación judicial de la parte demandada anunció el recurso. (SA⁵)
(A) *gerichtliche Vertretung*.

Asimismo, se observa un gran número de variantes paradigmáticas tanto si contrastamos las variantes españolas y argentinas entre sí como si tomamos en cuenta las que se producen dentro de la misma variedad del español. Uno de los casos en los que se pue-

---

⁴ Sentencia perteneciente al subcorpus del español peninsular.

⁵ Sentencia perteneciente al subcorpus del español argentino.

den apreciar estas variaciones es en la denominación que pueden ostentar los diferentes participantes del proceso judicial.

Así, la parte que inicia la acción legal, según los datos obtenidos tras el análisis, puede denominarse en España *parte recurrente/ demandante/ apelante*:

(3) [...] por lo que se rechaza el recurso y se condena en costas a la parte recurrente. (SP)

(A) *Rechtsmittelführer(in)*.

(4) [...] a la parte apelante, las costas procesales devengadas en esta alzada. (SP)

(A) *Berufungskläger(in), Appellant(in)*.

Las UFE argentinas referidas a la parte que inicia la acción legal ofrecen una mayor variedad léxica frente a las del español peninsular que acabamos de mostrar. En Argentina puede denominarse *parte recurrente/ actora/ demandante/ accionante/ formalizante/ promovente/ requirente*:

(5) [...] A Fs. 964/966Vta. la parte actora contestó los agravios. (SA)

(A) *Rechtsbehelfsführer(in), klagende Teil*.

(6) En tal sentido, la resistencia de la parte accionante, pese a la indicación otorgada por el profesional que la asiste, no se condice, con el objeto de las normas mencionadas precedentemente. (SA)

(A) *Petent(in)*.

Observamos en ambos subcorpus una variación denominativa en torno al núcleo juez o magistrado:

En las sentencias españolas se observa el uso de magistrado-juez para referirse a los jueces de órganos superiores:

(7) Sentencia dictada por la Ilma Sra magistrada-Juez del Juzgado de Violencia Sobre la Mujer. (SP)

(A) *Richter(in)*.

En Argentina hemos detectado el uso muy recurrente de los latinismos juez *a quo* (8) para hacer referencia al juez autor de la resolución y juez *ad quem* (9) para referirse al juez ante cuya sentencia se ha interpuesto un recurso.

(8) [...] el Sr. juez “a quo” hizo lugar a la acción promovida por la Sra. (SA)

(A) *Iudex a quo (Erstrichter, Vorderrichter, unteres Gericht)*.

(9) [...] establecer la competencia del Juez *ad quem* frente al recurso de apelación. (SA)

(A) *Iudex ad quem (Richter, der über das Rechtsmittel zu entscheiden hat)*.

El análisis de ambos subcorpus muestra similitudes y diferencias en las UFE referentes a los diversos instrumentos judiciales. Partiendo del núcleo *recurso* tanto en España como en Argentina encontramos *recurso de apelación* y *recurso de casación*. En Argentina incluso encontramos con mucha frecuencia el uso de *recurso extraordinario de casación*.

(10) [...] que estimando en parte el recurso de apelación presentado por la procuradora. (SP)

(A) *Berufungsverfahren*.

(11) [...] vienen estos autos a conocimiento del Tribunal, en virtud del recurso de apelación interpuesto por la demandada contra la sentencia. (SA)

(A) *Berufungsverfahren*.

(12)[...] el recurso extraordinario de casación promovido por el Abogado. (SA)

(A) *Rechtsmittel, Kassation*.

Los términos *fallo* y *decisión* se usan como sinónimos, aunque el primero aparece con mayor frecuencia en las sentencias españolas objeto del presente estudio y el segundo en las sentencias argentinas. Por otra parte, en España se observa el uso de la UFE *sentencia de apelación* que no se evidencia en las sentencias argentinas.

Para referirse a las infracciones procesales o legales que motivan los recursos de casación las sentencias argentinas presentan una mayor variedad léxica en comparación con las españolas. Para ilustrar este apartado vemos ejemplos de algunas UFE cuyo núcleo es el /los artículo(s). En el subcorpus español encontramos *vulneración del artículo e infracción del artículo*:

(13) [...] vulneración del artículo 55.1 de la Ley Concursal. (SP)

(A) *Verstoß gegen Artikel.*

(14) El recurso de casación se formula por infracción del artículo. (SP)

(A) *Zuwiderhandlung gegen Artikel.*

En el subcorpus de sentencias argentinas detectamos las UFE siguientes: *violación del artículo o de las disposiciones del artículo, violación de normas, vulneración del artículo*, así como *inamisibilidad del recurso e improcedencia del recurso*.

(15) [...] la sentencia que llega a la Corte considera una violación de las disposiciones del artículo 114 de la Constitución Nacional. (SA)

(A) *Verstoß/Verletzung/Missachtung gegen die Bestimmungen von Artikel.*

(16) [...] actuaciones que son producto de la violación de normas. (SA)

(A) *Verstoß/Verletzung/Missachtung der Rechte/Normen/Bestimmungen.*

(17) [...] declaren la inadmisibilidad del Recurso Extraordinario de Casación sobre la base de la clara vulneración del artículo. (SA)

(A) *Verstoß gegen das Recht auf.../Verletzung des Anspruchs auf...*

(18) [...] solicitando que sea declarada la improcedencia del recurso interpuesto. (SA)

(A) *Rechtswidrigkeit des Ausspruchs.*

Por último, el núcleo *hecho* aparece con mayor frecuencia en las UFE acompañado de *alegados* o de *descritos* en el caso de Argentina y *probados* en el caso de España:

(19) [...] el Tribunal *ad-quen* no se ha percatado de la falta de conexidad para procesar y condenar a personas que no han estado vinculadas por los hechos alegados. (SA)

(A) *dargelegte Tatsachen, die behaupteten Sachverhalte.*

(20) En relación con los hechos descritos, sostuvo la parte actora que los mismos configuraron una “falta presunta y probada en el servicio” (SA)

(A) *der beschriebene Sachverhalt*

(21) Lo anterior se compadece mal con los hechos probados (EP)

(A) *die vorliegenden Fakten, erwiesene Tatsachen*

7. Conclusiones

La existencia de variantes fraseológicas en el lenguaje de especialidad se presenta como una de las dificultades más importantes que plantea las expresiones fijas a los traductores. El estudio de la variación fraseológica que incluye las variantes diatópicas de una lengua permite estudiar la lengua de especialidad en su dimensión total. Desde un punto de vista general, el análisis de las unidades fraseológicas especializadas españolas

y argentinas del ámbito jurídico refleja la complejidad y la riqueza de la lengua española en su conjunto.

A nivel metodológico la lingüística de corpus se ha evidenciado como una herramienta útil para la identificación de UFE en textos especializados.

El análisis de los ejemplos del corpus de sentencias muestra desde un punto de vista más específico y propio de este estudio, la existencia de variantes léxicas que hacen referencia a la misma realidad tanto dentro de una única variedad del español como entre diferentes variedades. A pesar de existir muchas similitudes entre los ordenamientos jurídicos y entre las sentencias de ambos países, el subcorpus del español argentino presenta con mayor frecuencia el uso de formulaciones sinonímicas, lo que evidencia una mayor diversidad de UFE especializadas para referirse, por ejemplo, a la parte que inicia la acción legal o a la figura del juez.

Esto determina, en consecuencia, la necesidad de ahondar en el estudio mediante corpus más extensos de las UFE del español tomando en cuenta sus variedades en cada país que reflejen las convergencias y las divergencias de este idioma a lo largo de los lugares donde se habla. El hecho de realizar un trabajo equiparable basado en corpus que incluya las posibles variaciones en ambas lenguas, en este caso, la lengua alemana y española permitiría en adelante completar estas herramientas requeridas para desarrollar la competencia fraseológica como futuro traductor.

BIBLIOGRAFÍA

- Aguado de Cea, Guadalupe (2007) 'La fraseología en las lenguas especializadas', in Enrique Alcaraz Varó, José Mateo Martínez, Francisco Yus Ramos (eds.), *Las lenguas profesionales y académicas*, Barcelona: Ariel, 53–65.
- Alcaraz Varó, Enrique, Hughes, Brian, Gómez, Adelina (2009) *El español jurídico*, Barcelona: Ariel.
- Arntz, Reiner (1990) 'Überlegungen zur Methodik einer Kontrastiven Textologie', in Reiner Arntz, Gisela Thome (eds.), *Übersetzungswissenschaftliche Ergebnisse und Perspektiven. Festschrift für Wolfram Wilss zum 65. Geburtstag*, Tübinga: Gunther Narr, 393–404.
- Arntz, Reiner (1992) 'Interlingualer Fachsprachenvergleich und Übersetzen', in Mary Snell-Hornby, Franz Pöchhacker, Klaus Kaindl (eds.), *Translation Studies. An Interdiscipline*, Amsterdam Philadelphia: John Benjamins, 235–246, <https://doi.org/10.1075/btl.2.30arn>.
- Biel, Lucia (2010) 'The Textual Fit of Legal Translations: Focus on Collocations in Translator Training', in Lucja Bogucki (ed.), *Teaching Translation and Interpreting: Challenges and Practices*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars, 25–39.
- Borja Albi, Anabel (2007) *Estrategias, materiales y recursos para la traducción jurídica inglés-español: guía didáctica*, Castellón: Universitat Jaume I.
- Burger, Harald (1995) 'Helvetismen in der Phraseologie', in Heinrich Löffler (ed.), *Alemannische Dialektforschung. Bilanz und Perspektiven*, Tübingen, 13–26.
- Burger, Harald (1998 [2nd edition 2003]) 'Phraseologie – Eine Einführung am Beispiel des Deutschen', Berlin.
- Cabré, María Teresa (1993) *La terminología: teoría, metodología y aplicaciones*, Barcelona: Editorial Empúries.
- Cabré, María Teresa (1999) *La terminología: representación y comunicación*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- Cabré, María Teresa (2000) 'Terminologie et linguistique : la théorie des portes', *Terminologie des portes* 21: 10–15.
- Catford, John (1965) *A linguistic Theory of Translation*, Londres: Oxford University Press.
- Constitución para la Confederación Argentina (1853): <http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcx36p7>.

- Corpas Pastor, Gloria (2008) *Investigar con corpus en traducción: los retos de un nuevo paradigma*, Frankfurt: Peter Lang.
- Diki-Dikiri, Marcel (2009) 'Un enfoque cultural de la terminología', *Debate Terminológico* 5: <https://seer.ufrgs.br/riterm/article/view/23955/13885>.
- Elena, Pilar (2010) 'La lectura del texto jurídico basada en modelos textuales organizados', in Iciar Alonso Araguás, Jesús Baigorri Jalón, Helen Campbell (eds.), *Translating Justice. Traducir la Justicia*, Granada: Comares, 73–82.
- Freixa, Judit (2002) *La variació terminològica: anàlisi de la variació denominativa en textos de diferent grau d'especialització de l'àrea de medi ambient*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Tesis doctoral.
- Freixa, Judit (2005) 'Variación terminológica: ¿Por qué y para qué?', *Meta* 50(4), <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2005-v50-n4-meta1024/019917ar.pdf>.
- García-Page, Mario (2008) *Introducción a la fraseología española. Estudio de las locuciones*, Barcelona: Anthropos.
- Gaudin, François (2005) 'La socioterminologie', *Langages* 39(157): 80–92, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458726x_2005_num_39_157_976.
- Häcki Buhofer, Annelies (1998) 'Kenntnis- und Gebrauchsunterschiede bei Phraseologismen des Binnendeutschen, des Schweizerhochdeutschen und des Schweizerdeutschen', in Wolfgang Eismann (ed.), *Europhras 95 - Europäische Phraseologie im Vergleich: Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*, Bochum.
- Holl, Iris (2011) *Textología contrastiva, derecho comparado y traducción jurídica: las sentencias de divorcio alemanas y españolas* (Vol. 29), Berlín: Frank & Timme.
- Hourani-Martín, Dunia (2020) 'Variación y transformaciones en unidades fraseológicas jurídicas: la importancia de su representación en herramientas para traductores', *Círculo De Lingüística Aplicada a La Comunicación* 82: 55–68, <https://doi.org/10.5209/clac.68963>.
- Kilgarriff, Adam, Baisa, Vít, Bušta, Jan, Jakubíček, Miloš, Kovář, Vojtěch, Michelfeit, Jan, Rychlý Pavel, Suchomel Vít (2014) 'The Sketch Engine: ten years on', *Lexicography* 1: 7–36.
- Korhonen, J. (1992) 'Besonderheiten der Verbidiomatik in der gesprochenen Sprache. Dargestellt am Beispiel südwestdeutscher Mundarten', in Rudolf Grosse, Gotthard Lerchner, Marianne Schröder (eds.), *Beiträge zur Phraseologie, Wortbildung, Lexikologie. Festschrift für Wolfgang Fleischer zum 70. Geburtstag*. Frankfurt a. M., 51–62.
- Larson, Mildred (1984) *Meaning-based Translation. A Guide to Cross-language Equivalence*, Lanham: University Press of America.
- Leech, Geoffrey (1991) 'The State of the Art in Corpus Linguistics', in Karin Aijmer, Bengt Altenberg (eds.), *English Corpus Linguistics. Studies in Honour of Jan Svartvik*, London: Longman, 8–29.
- Macías Otón, Elena (2018) 'La fraseología del francés jurídico en la argumentación de sentencias', *Anales de Filología Francesa* 27: 175–194.
- Mayoral, Roberto (1999) 'Las fidelidades del traductor jurado: una batalla indecisa', in Manuel Feria (ed.), *Traducir para la justicia*, Granada: Comares, 17–58.
- McEnery, Tony, Andrew Wilson (1996) *Corpus Linguistics*, Edimburgo: Edimburgh University Press.
- Mogorrón Huerta, Pedro (2014) 'Importancia (numérica) de las variantes diatópicas españolas y su tratamiento en los diccionarios', *Yearbook of Phraseology* 5(1): 123–144.
- Mogorrón Huerta, Pedro 'Prólogo', in Miriam Seghiri (ed.), *La lingüística de corpus aplicada al desarrollo de la competencia tecnológica en los estudios de traducción e interpretación y la enseñanza de segundas lenguas*, Berlín: Peter Lang, 9–12.
- Mogorrón Huerta, Pedro (2020) 'Locuciones verbales, variación fraseológica y diatopía', *ELUA: Fraseología y variaciones (socio)lingüísticas y diatópicas*, Anexo VII: 11–31, <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.02>.
- Navarro-Brotons, Lucía (2020) 'La traducción de unidades fraseológicas gastronómicas francés-español peninsular/español de México', *MonTI* 6: 327–354, <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.10>.
- Navarro-Brotons, Lucía, Analía Cuadrado-Rey (2016) 'Las locuciones verbales somáticas españolas y sus variantes diatópicas argentinas y mexicanas', in Pedro Mogorrón Huerta, Analía Cuadrado-Rey, Lucía Navarro-Brotons, Iván Martínez Blasco (eds.), *Fraseología, variaciones y traducción*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 223–236.
- Navarro-Brotons, Lucía, Analía Cuadrado-Rey (2020) 'La variation diatopique dans les expressions figées spécialisées. Étude basée sur un corpus d'arrêts sur des pouvoirs en cassation', *Linguisticae Investigationes* 43(2): 300–316.

- Pamies Bertrán, Antonio (2017) 'Fraseología y variación diatópica', *Verba hispánica: anuario del Departamento de la Lengua y Literatura Españolas de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Ljubljana* 25: 58–81.
- Pontrandolfo, Gianluca (2016) *Fraseología y lenguaje judicial. Las sentencias penales desde una perspectiva panorámica*, Roma: Aracne.
- Rojas, Edgardo Gustavo (2013) 'Archivo y lenguaje judicial: Reflexiones en torno al uso de la forma "enervar" en el sistema judicial argentino [en línea]', *VI Jornadas de Filología y Lingüística*, 7 al 9 de agosto de 2013, La Plata, Argentina, en Memoria Académica., http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/trab_eventos/ev.4087/ev.4087.pdf.
- Sandrini, Peter (1999) *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen: Narr.
- Sardinha, Tony Berber (2000) 'Linguística de Corpus: Histórico e Problemática', *D.E.L.T.A* 16(2): 323–367.
- Schmidlin, Regula (2008) '47. Phraseological expressions in German standard varieties', in Harald Burger, Dimitri Dobrovolskij, Peter Kühn, Neal Norrick (eds.), *Phraseologie*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 551–562.
- Seghiri, Miriam (2010) 'Metodología protocolizada de compilación de un corpus de seguros de viajes: aspectos de diseño y representatividad', *RLA Revista de lingüística teórica y aplicada* 49(2): 13–30.
- Tabares Plasencia, Encarnación (2012) 'Analyse und Abgrenzung juristischer phraseologischer Einheiten im Spanischen und Deutschen und ihre Bedeutung für die Übersetzung', *Lebende Sprachen* 57(2): 314–328.
- Tabares Plasencia, Encarnación (2016) 'Fraseología jurídica y variación topolectal', *Onomázein* 33: 1–15.
- Tabares Plasencia, Encarnación, José Juan Batista Rodríguez (2013) 'Delimitación y análisis de las unidades fraseológicas jurídicas en español y alemán', in Carmen Mellado Blanco (coord.) *La fraseología del alemán y el español: lexicografía y traducción*, München: Peniope, 75–87.
- Valderrey Reñones, Cristina (2009) 'Recorrido, actualidad y perspectivas de la investigación en Traducción Jurídica', in Helen Campbel, Jesus Baigorri (eds.), *Reflexiones sobre la traducción jurídica – Reflections on Legal Translation*, Granada: Comares, 59–71.
- Valderrey Reñones, Cristina (2004) *Análisis descriptivo de la traducción jurídica (francés-español). Aportes para una mayor sistematización de su enseñanza*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.
- Varios Autores (Jefatura del Estado) (1985) *Ley Orgánica* 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial. Madrid: Jefatura del Estado BOE núm. 157, de 2 de julio de 1985 (última modificación 30 de marzo de 2021), <https://www.boe.es/eli/es/lo/1985/07/01/6/con/20210330>.

RESÚMEE

Dieser Beitrag untersucht die lexikalische und phraseologische Variation in der juristischen Übersetzung. Diese Studie entsteht aus der Notwendigkeit, die Beschreibung der spezialisierten phraseologischen Einheiten (SPE) des Spanischen mit Hilfe größerer Korpora zu vertiefen und dabei die Varietäten zu berücksichtigen, die die Konvergenzen und Divergenzen dieser Sprache an den Orten, an denen sie gesprochen wird, widerspiegeln. Zu diesem Zweck wird ein vergleichender korpusgestützter Analyse durchgeführt, bei der die in argentinischen und spanischen Gerichtsurteilen verwendeten SPE behandelt werden. Zusätzlich werden deutsche Entsprechungen bereitgestellt. In dem Beitrag werden die Rechtssysteme der ausgewählten Länder kontextualisiert und mit Hilfe der Korpuslinguistik die Daten extrahiert und verglichen. Das Forschungsziel ist es, Ähnlichkeiten und Unterschiede auf der phraseologischen Ebene in beiden Sprachen zu erkennen und funktionale Äquivalente im Deutschen bereitzustellen, die für Studenten und Übersetzer nützlich sein können. Die Ergebnisse zeigen, auf der methodischen Ebene, dass die Korpuslinguistik ein nützliches Werkzeug zur Identifizierung von spezialisierten phraseologischen Einheiten in Fachtexten ist. Die Analyse der Gerichtsurteile zeigt andererseits die Existenz von lexikalischen Varianten, die sich sowohl innerhalb einer einzigen Varietät des Spanischen als auch zwischen verschiedenen Varietäten auf dieselbe Realität beziehen. Daraus ergibt sich die Notwendigkeit, die SPE des Spanischen anhand größerer Korpora unter Berücksichtigung der verschiedenen Länder, in denen es eine Amtssprache ist, eingehend zu untersuchen.

Analía Cuadrado Rey
Universidad de Alicante
analia.cuadradorey@ua.es

VARIA

BOHUSLAV MÁNEK PĚTASEDMDESÁTILETÝ

OLGA VRAŠTILOVÁ

S prof. Mánekem jsem se prvně setkala v roce 1985, kdy jsem nastoupila na Katedru cizích jazyků Farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové, kde působil již od roku 1970. To jsem netušila, že mne bude mým profesním životem provázet mnohem delší dobu.

Bohuslav Mánek vystudoval střední školu v Hradci Králové, kde v roce 1964 maturoval, a poté pět let studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy anglistiku a bohemistiku. Roku 1970 nastupuje jako odborný asistent na již zmíněnou Katedru cizích jazyků Farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové. Působí zde jako vyučující angličtiny a latiny pro studenty farmacie a zpočátku i jako učitel češtiny pro cizince. V roce 1971 získává titul PhDr. a roku 1984 titul CSc. v oboru teorie a dějin literatury. V roce 1992 se habilituje na své alma mater a stává se docentem anglické literatury. V téže roce opouští Katedru cizích jazyků a přechází na Katedru anglického jazyka a literatury Univerzity Hradec Králové, kde působí doposud. Zde vyučuje především anglickou a americkou literaturu a dějiny překladu do češtiny. V roce 2008 je jmenován profesorem dějin anglické a americké literatury na základě profesorského řízení na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Odborné zaměření prof. Mánka je velmi široké a současně úzce zaměřené. Kromě zmíněných odborností, které vedly k získání akademických hodností, nikdy nepřerušil pracovní ani přátelské styky se svým prvním působištěm a dodnes se podílí na překladatelské činnosti odborných statí, článků a výsledků výzkumu kolegů z Farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy. V době svého působení v této instituci vydává *Textovou učebnici angličtiny pro farmaceuty* (1976), která se stává jediným systematickým zdrojem odborné anglické terminologie studentů, jež sahá od biologie přes fyziku, lékařskou propeutiku, farmakologii až po předměty zaměřené na chemii a lékárenství. Zpracovává rovněž potřebný základ latiny pro budoucí lékárníky. V době svého působení na katedře funguje rovněž jako ročníkový učitel zahraničních studentů, kteří na fakultě po celou dobu její existence studují. Podílí se i na *Lékařském slovníku anglicko-českém a česko-anglickém* (1982), věnuje se teorii a historii překladu (*První české překlady Byronovy poezie*, 1991), překládá z angličtiny poezii, filmové titulky, dialogy pro filmový a televizní dabing a odborné texty. Od roku 1967 časopisecky či v antologiích publikuje své překlady poezie (cca 300 básní).

Od roku 1992 působí na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové (dříve Vysoká škola pedagogická), kde vyučuje disciplíny zaměřené na literární a historická

studia Spojeného království i Spojených států amerických. Pro mladší kolegy je svým přátelským a kolegiálním přístupem i nadále vzorem a motivací k dalšímu profesnímu rozvoji a růstu. Mezi kolegy a studenty je prof. Mánek znám jako rozšafný vypravěč a glosátor.

Vedle rozsáhlé publikační činnosti je prof. Mánek činný i profesně – svým členstvím v řadě oborových a vědeckých rad (např. na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice nebo na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně) přispívá k realizaci kvalitního vzdělávání v mnoha institucích v České republice. V minulosti byl též členem hodnotícího panelu RIV a rovněž stálé pracovní skupiny akreditační komise a podílel se tak na institucionální podobě anglistických studií. Svým členstvím v redakčních radách nebo vědeckých výborech se zasazuje o vysokou kvalitu publikací v oboru anglistiky a amerikanistiky (např. *AUC Prague Studies in English* (FF UK v Praze), *Lingua Viva* (PedF JČU v Českých Budějovicích), *ABS Annual* (UPce v Pardubicích), *Cizí jazyky* (PedF UK v Praze), *Hradec Králové Journal of Anglophone Studies* (PdF UHK) aj.). Je též členem mnoha profesních organizací (např. členství ve výboru Kruhu moderních filologů a ve výboru České asociace anglistů při European Society for the Study of English, v Asociaci amerikanistů, v Central European Association for Canadian Studies).

Velkým počinem prof. Mánka je spoluautorství *Slovníku anglicky píšících spisovatelů* (1996). Jeho odborná činnost se v posledních letech soustředí na přehledy překladů především Williama Shakespeara do češtiny (např. *Sonety*, *Benátský kupec*, *Richard III.* aj.). Své příspěvky věnuje též velké osobnosti české translologie Jiřímu Levému (*Jiří Levý and Czech Anglophone Studies*, 2017; *Jiří Levý a česká anglistika a amerikanistika*, 2018). V dohledné době plánuje vydat monografii *Anglofonní literatury v českém národním obrození*.

Můj profesní život je v tom dobrém slova smyslu poznamenán tím, co pro mne prof. Mánek znamená. V letech společného působení na Farmaceutické fakultě UK v Hradci Králové mne s kolegiální staršího a zkušenějšího akademika zasvětil do všech aspektů práce učitele cizích jazyků v nefilologické sféře. V mnoha ohledech mi pomáhal překonat ostych a obavu z nových či náročných úkolů a vždy mi byl nápomocen radou či pomocí. Když jsem přeložila první odborný článek pro vědecký farmaceutický časopis, raději jsem mu jej nechala přečíst zcela paralyzovaná obavou, jaký bude výsledek mého snažení. Slova povzbuzení a chvály zakončil kolega Mánek slovy: „Přece vám nebudu zatajovat slovní zásobu, paní kolegyně.“ Spadl ze mne obrovský balvan. A takových balvanů prof. Mánek (ať už vědomě, či nevědomě) odvalil na mé profesní cestě svým přátelským a kolegiálním přístupem ještě řadu, např. i jako můj školitel v doktorském studiu a vedoucí mé disertační práce. Humorem sobě vlastním mi pomáhal zvládnout některá úskalí a zkušenosti přispěl ke zdárnému zakončení. Když v roce 1992 odcházel na tehdy Vysokou školu pedagogickou v Hradci Králové s cílem více se věnovat literatuře a literárním studiím, ztratila v něm Katedra cizích jazyků Farmaceutické fakulty UK činnorodého a pracovitého akademika i vstřícného a ochotného kolegu. Po roce svého působení na VŠP mne oslovil s pracovní nabídkou tamní Katedry anglického jazyka a literatury. V roce 1993 jsme se tedy opět stali kolegy na jednom pracovišti, kterými jsme dodnes.

Profesor Mánek je inspirující, pracovitý a upřímný člověk se smyslem pro humor. Nemohu nezmínit jeho úlohu otce dvou dětí a nyní i dědečka dvou vnuček, kteréžto role

si s chutí a z plna hrdla užívá. Přeji mu, ať své jubileum oslaví ve zdraví v kruhu své milované rodiny a ať ještě dlouho svou zkušeností a sdílností svítí na cestu mladším kolegům, kterým je neutuchající inspirací.

Mgr. Olga Vraštilová, M.A., Ph.D.

Základní škola Sever, Hradec Králové

<https://doi.org/10.14712/24646830.2021.31>

Beschuldigter oder Verdächtiger? Angeschuldigter oder Beschuldigter? Einen Ehevertrag schließen oder einen Ehepakt schließen? In welchen Kontexten werden diese Begriffe verwendet? Handelt es sich nur um eine sprachliche Varietät oder die Frage einer konkreten juristischen Textsorte? Oder sind es Begriffe, auf die sich doch andere als nur territoriale Aspekte auswirken? Es sind Fragen, die u.a. die Übersetzer_innen von juristischen Texten sehr intensiv beschäftigen und die für die Ausübung des Berufs Übersetzer_in oder Dolmetscher_in von entscheidender Relevanz sind. Diese und viele andere Fragen werden in der im Jahr 2020 herausgegebenen Monografie von Olga Wrede behandelt.

Die Autorin der Monographie mit dem Titel *Theoretisch-pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts* beschäftigt sich mit der Problematik der Rechtsübersetzung, wobei der Fokus auf juristische Textsorten gelegt wird. Es handelt sich nicht um eine empirische Studie, der ein umfassendes Korpus an Texten zugrundeliegen würde, sondern um eine sehr gut reflektierte Arbeit, bei der ausgewählte juristische Textsorten sowohl aus translationstheoretischer und juristischer Sicht als auch aus textlinguistischer Sicht exemplarisch untersucht werden, wobei in die Untersuchung auch die Reflexionen der Autorin als Hochschullehrende und beeidigte Übersetzerin in der Sprachkombinationen Deutsch – Slowakisch einfließen. Bei der Lektüre der Arbeit hat man das Gefühl, dass man sich in einem Dreieckgefüge befindet und die ganze Zeit zwischen der Translationswissenschaft, den slowakischen und deutschen juristischen Textsorten und der Textlinguistik switchen muss. Und eben dieses Switchen ermöglicht den Leser_innen das Eintauchen in eine sehr komplexe Materie, deren Bewältigung viel theoretisches Wissen voraussetzt. Durch die optimale Leseführung und eine logische und aufbauende Gliederung der Arbeit in sieben Kapitel lässt sich dieser Anspruch sehr gut bewältigen.

Die grundlegenden Besonderheiten der Rechtskommunikation werden in Kap. 1 erläutert, wobei die Autorin auch eine taxative Übersicht über die Arbeiten im Kontext Rechtsübersetzung im slowakischen und deutschsprachigen Raum präsentiert. Die Autorin präsentiert in diesem Kapitel u.a. drei Modelle der Rechtsübersetzung und zeigt, wie sich die Rechtsübersetzung theoretisch modellieren lässt. Diskussionswürdig in diesem Kapitel stellt eine Aussage mit kompetitivem Charakter dar, nach der das Übersetzen von Rechtstexten zu den anspruchsvollsten Arten der Übersetzung eingeordnet wird (S. 25). Bei der Begründung werden Arbeiten überwiegend von den Kolleg_innen herangezogen, die sich vor allem mit dem Übersetzen von Rechtstexten beschäftigen, der Diskurs des Übersetzens von technischen, naturwissenschaftlichen oder sogar philosophischen Texten wird eher ausgeklammert, was zu einer gewissen (und aus meiner Sicht unnötigen) Konkurrenz führt.

Grundlegendes zum Begriff des Rechts. Das ist der Titel des Kap. 2, das auf acht Seiten den Begriff Recht aus Sicht der slowakischen und deutschen Rechtsordnung behandelt. Es wäre sicherlich bereichernd, wenn die Autorin auch die österreichische und/oder Schweizer Perspektive miteinbezogen hätte. Da in der Monographie ausgewählte Text-

orten des Strafprozessrechts behandelt werden, geht die Autorin in Kap. 3 auf die für die Tätigkeit des Übersetzers/der Übersetzerin relevanten Fragen rund um das Strafrecht ein – Materielles Strafrecht vs. Strafprozessrecht vs. Strafvollzugsrecht (Kap. 3.1), Strafgerichtsbarkeit in Deutschland (Kap. 3.2), Strafgerichtsbarkeit in der Slowakei (Kap. 3.3) und Gerichtsbarkeit in der Rechtsübersetzung (Kap. 3.4). Eine logische Weiterführung des Kap. 3 stellt für die Leser_innen das Kap. 4 dar, in dem die Grundprinzipien und der Ablauf des Strafverfahrens in Deutschland und in der Slowakei erläutert werden. Sehr wertvoll sind nicht nur das Sachwissen bezogen auf das Strafverfahren, sondern auch die Beispiele der interlingualen Übersetzung, die den Leser_innen einen guten Einblick in die Unterschiede des Strafverfahrens in Deutschland und in der Slowakei ermöglichen. Die bereits angesprochene gute Leseführung und Textkohärenz stellt die Autorin auch in diesem Kapitel unter Beweis und zwar durch die Verknüpfung des Kap. 4 und 5. Dieses wird der Textsortenlehre im Kontext der Rechtsübersetzung gewidmet. Die Verfasserin präsentiert die textlinguistischen und rechtswissenschaftlichen Klassifizierungssysteme von Textsorten. Interessant ist eine Aussage bezüglich der Klassifizierung von Texten, die auf S. 134 zu finden ist: *„Trotz der nicht einheitlichen und nicht erschöpfenden Klassifizierungen juristischer Texte lassen nach Wiesmann (2004: 62) die vorgeschlagenen typologischen Unterscheidungen eine genauere Zuordnung der Rechtstexte zu einer bestimmten Textsorte zu und können gleichzeitig eine solide Grundlage für die Translation von Rechtstexten schaffen“* (S. 134). Alle Typologisierungsversuche vermitteln den Eindruck, dass es absolut unerlässlich ist, jede einzelne Textsorte einer übergeordneten Gruppe von Texten zuzuordnen, wobei die Systematiken eher normativ vorgehen. Eine Auseinandersetzung mit neueren Ansätzen (z.B. diskursive und/oder interpretative Ansätze) wäre in diesem Fall sicherlich spannend gewesen – siehe z.B. die Arbeit von Busse (2002), in der die juristische Auslegungstätigkeit aus linguistischer Sicht beschrieben wird. Das Kap. 5 liefert auf jeden Fall eine gute Basis für die Lektüre des Kap. 6, in dem ausgewählte Textsorten des Strafprozessrechts interdisziplinär, textlinguistisch und übersetzungswissenschaftlich betrachtet werden.

Für mich als Rezensenten und ehemaligen Übersetzer von archäologischen Fachtexten war die Lektüre der Kap. 6 und 7 am spannendsten, da in diesen Kapiteln drei Textsorten (Strafbefehl, Anklageschrift und Strafurteil) detailliert untersucht werden. Die Verfasserin der Arbeit geht systematisch vor und analysiert die o.g. Textsorten aus Sicht der textexternen und textinternen Faktoren, wobei sie sich bei der Analyse des Analyseverfahrens von Nord bedient (vgl. S. 141). In diesem Kapitel zeichnet sich die langjährige Erfahrung der Verfasserin als beeidigte Übersetzerin eindeutig ab. Wrede stellt gleichzeitig unter Beweis, dass sie ein umfangreiches translato-logisches und textlinguistisches Wissen hat, das sie bei der Analyse von Texten anwenden und auf die Besonderheiten der strafrechtlichen Textsorten in der Übersetzungspraxis hinweisen kann. Besonders hervorzuheben sind zahlreiche Vergleiche von unterschiedlichen makro- und mikrostrukturellen Textaspekten – siehe z.B. Tab. 11, in der ausgewählte Standardformulierungen zusammengefasst werden, *„[...] die in den analysierten slowakischen Strafurteilen in den Abschnitten Urteilkopf, Schuldspruch, Strafzumessung und auferlegte Maßnahmen, Gründe und Rechtsmittelbelehrung belegt wurden“* (S. 278). Das letzte Kapitel mit dem Titel Strafrechtliche Textsorten in der Übersetzungspraxis stellt aus Sicht der Leser_innen eine Vertiefung des Kap. 6 dar. In Kap. 7 werden u.a. einige pragmatische Aspekte des

Übersetzens von strafrechtlichen Textsorten thematisiert, wie z.B. die Rolle der Realien als kulturspezifisches Übersetzungsproblem oder der Umgang mit der strafrechtlichen Terminologie. Diese Themen stellen nicht nur für die angehenden Übersetzer_innen eine große Herausforderung beim Übersetzungsprozess dar. Es handelt sich um Themen, die auch praktizierende Übersetzer_innen beschäftigen und die ohne eingehende fachliche und sprachliche Reflexion nicht bewältigt werden können.

Mit der vorgelegten Monographie weist die Verfasserin nach, dass sie sich mit komplexen und interdisziplinär angelegten Fragen der Rechtsübersetzung eigenständig beschäftigen und diese vor dem Hintergrund eines sehr breiten theoretischen Diskurses analysieren kann. Die Arbeit ist umfassend recherchiert und klar theoretisch verortet. Die Monographie von Olga Wrede leistet einen sehr wertvollen Beitrag zur Translationswissenschaft im slowakischen und deutschen Kontext und ist im Kontext der Aus-, Weiter- und Fortbildung der Übersetzer_innen von juristischen Texten einsetzbar.

Mgr. Michal Dvorecký, PhD.
Institut für Germanistik, Universität Wien
michal.dvorecky@univie.ac.at
<https://doi.org/10.14712/24646830.2021.32>

Recenzovaná publikace *Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach* vyšla v prvním polovině roku 2021 jako sborník příspěvků ze stejnojmenné konference uskutečněné 6. listopadu 2019 na půdě Filozofické fakulty Univerzity Konstantina Filozofa (FF UKF) v Nitře. Na sborníku se podíleli i pracovníci Slovenské akademie věd (SAV), konkrétně Ústavu světové literatury, spolupracující se zmíněnou FF UKF na grantovém projektu VEGA – Preklad ako súčasť dejín kultúrneho procesu III: Preklad a prekladanie – texty, osobnosti, inštitúcie v interdisciplinárnych a transdisciplinárnych vzťahoch. Tento projekt umožnil publikaci nejen níže recenzovaného díla, ale také sborníku *Preklad vo vedách o človeku a dialóg kultúr* vycházejícího z kolokvia o překladu společenskovedních textů a pořádaného v závěru roku 2019 právě Ústavem světové literatury SAV.¹ Obě spolupracující instituce zastupují i editoři publikace: Editu Gromovou působí na Katedře translatologie FF UKF a zabývá se teorií, didaktikou a interpretací překladu; Natáliu Rondzikovou je doktorandka Ústavu světové literatury SAV a v rámci studia se věnuje dějinám překladu a sociologickým aspektům práce literárních překladatelů a redaktorů; Igor Tyšš rovněž zastupuje Ústav světové literatury SAV coby vědecký pracovník specializující se na dějiny a kritiku překladu a recepci americké literatury.

Sborník je uveden krátkými medailonky jak editorů, tak autorů jednotlivých příspěvků, po nichž následuje předmluva I. Tyšše. Na rozdíl od mnoha sborníkových předmluv není cílem editora pouze krátce shrnout a uvést jednotlivé příspěvky; autor zde věnuje rozsáhlejší prostor úvodu do současného mezinárodního kontextu translatologie a dává čtenáři nahlédnout do problematiky dějin překladu v co nejširších, interdisciplinárních souvislostech. V tomto ohledu předmluva vychází ze dvou závěrů vyplývajících ze současného mezinárodního diskurzu o dějinách překladu: zaprvé, dějiny překladu je nutné humanizovat; zadruhé, při studiu dějin překladu je možné a žádoucí klást důraz na první část tohoto slovního spojení, tedy přispívat dějinami překladu k poznání dějin obecně. V obou oblastech poskytuje editorovi publikace teoretický základ práce australský translatolog Anthony Pym, jenž se v devadesátých letech minulého století vyjadřoval k oběma tématům a předznamenal takzvaný humanistický obrat v translatologii.² U druhé zmíněné oblasti I. Tyšš nadto čerpá z výzkumných aktivit Christophera Rundla a nezdráhá se v tomto ohledu použít výraz historiografický obrat v dějinách překladu. Ze dvou naznačených oblastí pak vychází i cíle sborníku: „Ide nám v prvom rade o to, aby sme obrátili pozornosť k ‚veciam človeka‘ vo výskume dejín prekladu a poukázali na nevyhnutnosť skúmania dejín kultúry v nadväznosti na archívne zdroje, (s. 11).“ V ďalšej časti predmluvy editor reflektuje význam slova „archív“, jeho etymológiu, denotatívny význam a konotáciu. Zároveň také upozorňuje na dva problémy v poznání, jež s sebou

¹ Kusá, Mária, Rondziková, Natália (eds.) (2021) *Preklad vo vedách o človeku a dialóg kultúr*, Bratislava: Veda.

² Viz např. Pym, Anthony (2014) *Negotiating the Frontier: Translators and Intercultures in Hispanic History*, London; New Yorks: Routledge.

archivní výzkum nutně přináší: pochybnost o objektivnosti archivů a fakt, že s minulostí nutně vedeme jen útržkovitý dialog neboli v archivech nelze najít vše.

Na závěr předmluvy I. Tyšš zmiňuje některá témata obsažená v příspěvcích sborníku a staví je do vzájemných souvislostí. Výsledkem proto není chronologicky uspořádaný přehled následujících článků, ale jejich charakteristika dle editorem vytyčených stěžejních témat (např. problémy veřejných archivů oproti soukromým a naopak, přístupnost archivních materiálů, neúplnost archivů a tak dále). První příspěvek historika a dokumentaristy Filipa Pavčíka s názvem „Kultúrna politika na Slovensku po roku 1948 vo svetle publikovaných i nepublikovaných archívnych dokumentov“ vychází, jak název napovídá, jednak z archivních dokumentů, ale také se zakládá na nearchivních, současných a sekundárních zdrojích. Autor se v přístupu k výzkumu inspiroje v práci českých historiků Alexeje Kusáka a Jiřího Knapíka, kteří se zabývali kulturní politikou v českých zemích ve sledovaném období. Ústřední postavou přítomného článku je básník a intelektuál Ladislav Novomeský, který po roce 1945 *de facto* tvořil kulturní program slovenské komunistické strany. Autor na základě kritické analýzy výše zmíněných materiálů a porovnáním publikovaných a archivních textů sleduje Novomeského kariéru.

Martin Navrátil z Ústavu slovenské literatury SAV se ve svém článku „Archívny výskum v literárnohistorickom bádaní“ věnuje metodologii užité při práci se specifickým archivním materiálem, jako je například soukromá knihovna či archiv a rukopisy spisovatelů. Autor zde upozorňuje, že archivní práci nelze generalizovat, neboť přístupnost, věrohodnost nebo například žánr materiálů se liší případ od případu. Motivuje a podněcuje proto kolegy, aby přicházeli s vlastní metodologií v závislosti na svých výzkumech, a zároveň odpovídá na základní otázky k tématu archivního výzkumu (například: Co od něj můžeme očekávat?).

Na předchozí příspěvek tematicky navazuje článek Márii Kusé „Využitie archívnych materiálov pri príprave slovníka (slovenských) prekladateľov“. Autorka se zde vrací k přípravě *Slovníku slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie*, jehož editoři se snažili odkrýt příběhy méně známých překladatelů, a museli se proto uchýlit ke studiu osobních archivů.³ Tyto malé osobní pozůstalosti autorka srovnává s veřejnými archivy a tematizuje rozdílnou povahu obsažených materiálů související s vnějšími podmínkami. Rovněž se věnuje fenoménu „pokrývání“ zamlčovaných překladatelů, typickému pro druhou polovinu 20. století nejen na Slovensku, ale i v českých zemích, a zmiňuje přínos orální historie pro danou oblast zájmu.

Čtvrtý příspěvek romanistky Kataríny Bednárové nazvaný „Výpovedná hodnota archívnych materiálov pre výskum dejín prekladu: poznámky na okraj dejín prekladu z francúzskej literatúry (1750–1918)“ osvětluje informativní hodnotu archivního materiálu užitého ke studiu dějin prekladu z francouzské literatury ve slovenském kulturním prostoru. Ve své práci se autorka opírá téměř výhradně o rukopisy vyhotovené mezi druhou polovinou 18. století a začátkem 20. století a rozděluje je do tří kategorií: překlady kompletních děl určené k publikování, které z různých důvodů zůstaly nevydané; přeložené fragmenty k soukromému studiu, výuce, modlitbám a podobně; a rukopisné překla-

³ Viz Kovačičová, Oľga, Kusá, Mária (eds.) (2015) *Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie: A–K*, Bratislava: Veda, Ústav svetovej literatúry SAV; a Kovačičová, Oľga, Kusá, Mária (eds.) (2017) *Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie: L–Ž*, Bratislava: Veda, Ústav svetovej literatúry SAV.

dy publikované v ručně psaných studentských časopisech. Autorka zároveň upozorňuje na komplikace studia takového materiálu, které představuje mnohojazyčnost materiálů, jejich umístění v různých institucích a časté objevení pramenů pouhou souhrou náhod.

Poslední článek „Doba, idey, krajiny, kultúry a životy drobných lidí v prachu archivov“, jehož autorkou je taktéž romanistka Libuša Vajdová, akcentuje důležitost korespondence v procesu komunikace mezi různými literaturami a pro recepci překladů z cizích literatur. L. Vajdová se zaměřuje i na změny v povaze a formě uchovávání korespondence, které s sebou přináší přechod z ručně psaného materiálu na tištěný a později pouze na elektronický dokument.

Závěr sborníku je doplněn o anglické resumé všech příspěvků a jmenný rejstřík, jež shledáváme velmi přínosným, zejména například pro studenty translatologie či pro začínající badatele v oblasti dějin překladu, kteří si díky rejstříku mohou snadno vyhledat jednotlivé teoretiky překladu a jejich tvrzení k tématu. Na závěr poznamenejme, že publikace není pilotním projektem zabývajícím se archivním výzkumem v translatologii, naopak dokládá, že práce s archivním materiálem je ve slovenských humanitních vědách, nejen v oblasti historie, silně zastoupena a reflektuje některé dosud uskutečněné výzkumy. Nadto se jedná o téma čím dál tím silněji prostupující současnou mezinárodní i českou translatologii, jež zdaleka není, snad ani nemůže být, vyčerpáno.⁴ Všichni přispěvatelé se z vlastních výzkumů snaží vyvodit obecnější závěry a podělit se o svou praxi, což může velmi pozitivně přispět k výzkumu budoucích badatelů v této oblasti. Bezpochyby se jedná o publikaci, jež by neměla uniknout pozornosti žádného, a především pak začínajícího translatologa zkoumajícího dějiny překladu. Doufejme, že podobných sborníků doplněných například o další případové studie z rozličných jazykových oblastí bude jen přibývat, a translatologové tak nebudou „pouze“ přebírat metodologii historiků pro svůj výzkum, nýbrž jeho pomocí budou stále více legitimně obohacovat samu historii.

Mgr. Martina Kutková

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

kutkova.marti@gmail.com

<https://doi.org/10.14712/24646830.2021.33>

---

⁴ Z novějších českých článků k tématu viz např. Středová, Kateřina. Archivní prameny v translatologickém výzkumu – kde je hledat a jak s nimi pracovat? *AUC Philologica*. 2019, č. 1, s. 93–106. ISSN 0567-8269.

Kolektivní monografie *Překlady pro EU* je exkurzem do problematiky překládání v kontextu největší překladatelské „továrny“ na světě, totiž Evropské unie (dále jen „EU“). Publikace o 146 stranách z roku 2019 je složena z příspěvků osmi autorů, kteří zastupují různé aktéry zúčastněné na překladatelském procesu i akademickou obec. Jak uvádí editor v ediční poznámce, publikace navazuje na stejnojmennou konferenci, která proběhla na půdě Ústavu translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (dále jen „ÚTRL FF UK“) v roce 2010. Nejde však o pouhý konferenční sborník, ale o širěji pojatou kolektivní studii věnovanou danému tématu, neboť několik rozšířených konferenčních příspěvků je doplněno o nové statě zejména zástupců institucí. Publikace tak nabízí cenný mix praktických poznatků, stejně jako teoretickou reflexi daného tématu zasazeného do širšího rámce institucionálního překladu. Podobně užitečné je shromáždění příspěvků nahlížejících zvolenou problematiku z různých hledisek, od historického přehledu k rozboru eurožargonu, přes postřehy „insiderů“ z evropských orgánů i české státní správy po názory dodavatelů překladů z řad samostatných překladatelů i poskytovatelů překladatelských služeb.

Dílo editorsky ošetřil Tomáš Svoboda z ÚTRL FF UK, který je autorem nejrozsáhlejšího příspěvku (s. 77–100), jakož i úvodu, závěru a ediční poznámky. Především ale je otcem koncepce monografie, která propojuje pohledy akademické sféry stejně jako překladatelské praxe. Jednotlivé příspěvky jsou uspořádány do tří tematických částí: 1. Překlady pro EU – z pohledu institucí, 2. Pohled „zvnějšku“ – externí dodavatelé, 3. Problematika kvality. Autorské texty doplňuje řada podpůrných materiálů v přílohách a profily autorů, nechybí ani seznam literatury, anglicky psané *summary* a jmenný i věcný rejstřík.

V prvním oddíle nalezneme příspěvky zástupců institucí, které se podílejí na vzniku českých verzí evropských textů, a to orgánů evropských i českých. Českou republiku reprezentují texty Jana Kramoliše a Jana Lenfelda z Odboru kompatibility Úřady vlády ČR, zatímco evropskou dimenzi vnáší dva texty z pera vedoucího české sekce Generálního ředitelství pro překlady Evropské komise (dále jen „DGT“) Otty Pacholíka. Posledně jmenovaný zprostředkovává praktické postřehy vysoce postaveného představitele největšího překladatelského servisu v rámci EU, přičemž DGT zaměstnává 55 překladatelů v české sekci (z celkových 1600) a ročně zajistí překlad cca 80 000 normostran textu (s. 31–32). DGT stejně jako ostatní instituce EU navíc působí v dvojediné roli interního zhotovitele i zadavatele externích překladů. Právě spolupráci s externími dodavateli se zejména věnuje první z jeho textů nazvaný *Překlady pro EU – pohled z ústředí*. Zde autor nabízí vedle shrnujících informací k fungování DGT i řadu konkrétních kvalitativních doporučení pro dodavatele překladů, např. v souvislosti s výskytem dvojitých mezer (s. 36). Ve svém druhém příspěvku *Terminologická a věcná spolupráce DGT EK a státní správa ČR* se O. Pacholík soustředí na jeden z aspektů spolupráce evropských překladatelských orgánů s českou státní správou, konkrétně přibližuje terminologicky orientované semináře pořádané od roku 2011. Vedle praktických informací o tématech seminářů či reakcích jejich účastníků zde nabízí někdy až úsměvné postřehy typu hodnocení *genia loci* míst konání (s. 44). Zástupci české státní správy nabízejí „střízlivější“ pohledy na

roli státní správy při překladech pro EU (J. Kramoliš) nebo na spolupráci různých jazykových profesí při přípravě konečného znění překládaných textů (J. Lenfeld). Text prvně zmíněného autora *Úloha členského státu při překladech pro EU* uvádí celou monografii přiblížením historického vývoje na poli překladu evropských textů, zatímco druhý příspěvek *Spolupráce s překladateli a právníky-lingvisty v orgánech Evropské unie při přípravě českého jazykového znění právních předpisů EU* mj. upozorňuje na skutečnost, že čistě jazyková stránka je často upozadována v zájmu dosažení politického kompromisu (s. 40).

V druhém oddíle se čtenář setká se zajímavou konfrontací názorů samostatných překladatelů na straně jedné a poskytovatelů jazykových služeb na straně druhé. První skupinu zastupuje osoba z nejpovolanějších, předsedkyně profesního sdružení Jednota tlumočnicků a překladatelů Amalaine Diabová. Její příspěvek *Kdo překládá pro struktury EU na českém trhu?* je originálním zamyšlením nad zarážející skutečností, že dle průzkumů mezi členy uvedeného sdružení se jich překladům pro EU věnuje naprosté minimum. Autorka nabízí tři možné důvody tohoto stavu, z nichž první dva jsou ale nerelevantní, zatímco třetí je svým způsobem útok vůči překladatelským společnostem. Jak jinak totiž chápat tvrzení na s. 53, že „agentura vyhraje výběrové řízení s určitým počtem vynikajících životopisů profesionálních překladatelů, ale pak práci zadá jiné skupině pracantů, minimálně zpočátku amatérů (...)“. Zástupce napadeného sektoru Jaroslava Ouzká z překladatelské společnosti Skřivánek, s. r. o. uvedené obvinění zcela nevyvrací, když poukazuje na *Specifika překladových zakázek pro EU*. Ve svém příspěvku vyzdvihuje náročnost překládání pro EU i z pohledu LSP, zejména v rovině organizační i evaluační a koneckonců i finanční.

Ve třetím, tematicky nejvíce různorodém oddíle se dočkáme kritické vědecké reflexe traktované problematiky. *Pohled právníka na překlad pro Evropskou unii* nabízí Filip Křepelka z Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, který připomíná, že překlad pro EU je především právní překlad, a pragmaticky hodnotí jednotlivé typy překládaných textů z pohledu práva. Podrobnou analýzu podpůrných návodných materiálů pro dodavatele překladů nalezneme ve studii T. Svobody nazvané *Pokyny a příručky pro autory textů a překladatele u orgánů a institucí EU*, zatímco empiricky podložený výzkum vybraných jazykových jevů v evropských textech nabízí příspěvek Barbory Stolínové *Eurožargon v překladových textech vznikajících u institucí EU*. Text F. Křepelky přináší užitečné svědectví o právních problémech, které mohou nastat v souvislosti s chybami v překladu. Ty se i přes veškerou snahu zúčastněných aktérů občas objevují a mohou s sebou nést negativní právní důsledky. Instituce EU tak hledají způsoby, jak se tohoto nežádoucího jevu vyvarovat i za pomoci nových technologií. Důležitý je v této souvislosti optimistický závěr autora, že ani nejmodernější prostředky typu strojového překladu nenahradí v plné míře v prostředí mnohojazyčného práva EU tvůrčí činnost lidského ducha (s. 76). T. Svoboda ve svém rozsáhlém příspěvku nejprve shrnuje dosavadní, pohříchu skromné výsledky výzkumu na poli překladu pro EU.¹ Především ale podává fundovanou analýzu příruček a pokynů pro překladatele evropských textů. Nejprve srovnává vybrané jazykové verze obecných Pravidel pro jednotnou úpravu dokumentů, kde nenachází žádné zásadní rozdíly mezi tzv. starými a novými jazyky. Zajímavé je ale zjištění, že tak blízké jazyky,

---

¹ Především Koskinen, K. (2008) *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Institutions* nebo Wagner, E., Bech, S., Martinez, J. (2002) *Translating for the European Institutions*.

jakými jsou čeština a slovenština, se zřejmě opírají o jiné zdroje, když autor konstatuje, že česká verze vychází z angličtiny, zatímco slovenská má blíže k francouzskému znění. Dále se věnuje pokynům určeným externím překladatelům, které jsou veřejně dostupné na webových stránkách Evropské komise. Zde naopak autor zjišťuje, že přístupy studovaných zemí se různí.

Závěrem lze konstatovat, že recenzovaná kolektivní monografie přináší do českého prostředí neotřelé informace z vědecky poněkud opomíjené oblasti institucionálního překladu obecně a překladu pro EU zvláště. Vedle praktických vhladů zastoupených „stakeholderů“ je třeba především ocenit ucelené představení a reflexi tohoto dílčího aspektu translatologického výzkumu. Všem zájemcům o danou problematiku tak můžeme monografii *Překlady pro EU* s klidným svědomím doporučit.

JUDr. Mgr. Ivo Petru, Ph.D.

Ústav romanistiky, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

petru@ff.jcu.cz

<https://doi.org/10.14712/24646830.2021.34>

Antonio Bueno García, Jana Králová, Pedro Mogorrón (eds.) (2020)
De la hipótesis a la tesis en traducción e interpretación. Granada, Editorial Comares, řada Interlingua

V roce 2020 byla v granadském nakladatelství Comares vydána publikace s názvem *De la hipótesis a la tesis en traducción e interpretación*. Jejimi editory jsou profesori tři významných evropských univerzit: Antonio Bueno García (Universidad de Valladolid), Jana Králová (Univerzita Karlova) a Pedro Mogorrón (Universidad de Alicante). Jedná se o uznávané osobnosti v oboru translatologie, autory řady monografi a odborných studií a současně školitele posluchačů mezinárodních doktorských programů, jimž bylo v recenzované knize umožněno publikovat teze svých rozpracovaných doktorských projektů.

Kniha obsahuje celkem 32 kapitol rozdělených do 8 větších celků reflektujících nej-různější témata z oblasti současné translatologie. Každý z uvedených tematických celků obsahuje mezi dvěma až šesti kapitolami/příspevky, celkem do knihy přispělo 32 autorů.

Tematické zaměření celků recenzované knihy	Počet autorů
1. Historie překladu [Historia de la traducción]	4
2. Literární překlad [Traducción literaria]	5
3. Kritika překladu [Crítica de la traducción]	2
4. Intersémiotický a audiovizuální překlad [Traducción intersemiótica y audiovisual]	6
5. Didaktika překladu [Didáctica de la traducción]	3
6. Studie o překladu založené na práci s terminologickými korpusy [Estudios de traducción basados en corpus terminológicos]	4
7. Lexikologie, terminografie, terminologie a fraseologie [Lexicología, terminografía, terminología y fraseología]	3
8. Odborný překlad [Traducción especializada]	5

Jak jsme již uvedli, autoři všech kapitol jsou studenti doktorských programů v oboru translatologie. Jednotliví autoři zastupují velmi rozsáhlou síť univerzitních pracovišť evropských i mimoevropských, jež se editorům recenzované knihy podařilo tímto počinem navzájem propojit, a zajistit tím jejich vědecké práci nutný mezinárodní rozměr. Někteří z autorů zastupují i programy mezinárodních doktorátů zajišťovaných ve spolupráci dvou univerzitních pracovišť, jak je patrné z přehledu, který představujeme níže.

Seznam univerzit, jež zastupují autoři kapitol	Počet autorů
Universidad de Valladolid (Španělsko)	12
Universidad de Alicante (Španělsko)	4
Universidad de Córdoba (Španělsko)	3
Universidad de Sevilla (Španělsko)	1

Seznam univerzit, jež zastupují autoři kapitol	Počet autorů
Universidad Nacional (Costa Rica) / Universidad de Valladolid (Španělsko)	1
Universidad Ricardo Palma (Perú)	1
Universidade Estadual de Campinas (Brazílie) / Universidad de Valladolid (Španělsko)	1
Universidade Estadual de Campinas (Brazílie) / Universidad de Coimbra (Portugalsko)	1
Universidade Estadual de Campinas (Brazílie)	1
IIT (ISM) Dhanbad (Indie)	1
Universidad Pablo de Olavide (Španělsko)	1
Universidad de Antananarivo (Madagaskar)	1
Università di Bologna (Itálie) / Universidad de Valladolid (Španělsko)	1
Universidad de Guanajuato (Mexiko)	1
University of Las Palmas de Gran Canaria (Španělsko)	1
Universidad Nacional de Córdoba (Argentina)	1

Předmětem zájmu všech přispívajících autorů je vztah mezi dvěma či více jazyky. Povětšinou jsou dávány do kontrastu buď dva jazyky románské (španělština *versus* italština, rumunština či portugalština), nebo jazyky románské s jazyky germánskými (španělština *versus* angličtina nebo němčina). V menší míře jsou v knize studie zabývající se jazyky jinými. Zde bychom mohli jako příklad uvést studii Lívie Mendesové Pereirové o problematice překladu Petroniova *Satyriconu* z latiny do brazilské portugalštiny (kapitola 11, s. 103–111), dále také studii Bidishy Palové zabývající se překladem indické autobiografie do angličtiny a adaptací tohoto překladu pro divadelní zpracování (kapitola 8, s. 71–80) nebo kapitola 17 (s. 163–174), ve které Tantely Razakarivonyová představuje svůj výzkum frazeologismů obsahujících somatismy mezi malgaštinou a španělštinou. Za zmínku stojí i studie Sonii Prietové Monteagudové (kapitola 29, s. 289–297) zabývající se překladem právních termínů z oblasti islámského práva. Vzhledem ke geografickému původu autorů nejsou všechny studie psány stejným jazykem: čtyři teze jsou psány v angličtině, tři portugalšsky, zbytek publikace a úvod jsou ve španělštině.

Tematické zaměření knihy je velmi široké, stejně tak jako přesah mezi jednotlivými disciplínami. V této souvislosti je proto třeba poznamenat, že rozsahu celé monografie, která čítá celkem 328 stran, musel být uzpůsoben i rozsah prezentovaných tezí. Délka jednotlivých kapitol tak osciluje mezi šesti až dvanácti stranami. Všechny teze představují badatelské projekty rozpracované v různé fázi výzkumu. Některé z nich zatím nedospěly do finální fáze výzkumu a pouze nastiňují úvodní hlavní hypotézy a zakotvují dané téma do obecnějšího teoretického rámce. Do této skupiny patří např. příspěvek Kendall J. J. Harteelové zabývající se otázkami překladu ve výuce španělštiny jako cizího jazyka u anglicky mluvících rodilých mluvčích (kap. 13, s. 195–203) a další dva příspěvky, jež se zaměřují na překlad frazeologismů v titulcích k filmům (kap. 20, s. 127–135 – Elina Agaronyanová) nebo na analýzu frazeologismů, jež obsahují vybraná slova z oblasti vinařství (kap. 27, s. 267–275 – *Laura Enjutová Martínová*). Jiné teze již představují pokročilejší výsledky dílčích výzkumů. Některé z nich dále blíže představíme.

Vzhledem k omezenému rozsahu knihy je zcela zřejmé, že všichni autoři byli nuceni představit jen ty nejpodstatnější části, hypotézy a závěry svých doktorských projektů. Právě hypotéza, jak připomíná ve druhém odstavci úvodu jeden z editorů, Antonio Bueno García, je zásadním a prvním krokem ke vzniku teze: „[...] No hay tesis sin hipótesis que no aspire a confirmar una tesis [...]“¹ Slovo „teze“ (španělsky *tesis*), které lze považovat za určitý *leitmotiv* celé publikace, je možno chápat dvojím způsobem. Jednak jako tvrzení či myšlenku, k nimž dospějeme na základě předchozího ověřování všech možných hypotéz. Dále také jako doslovný kalk španělského slova *tesis* ze spojení *tesis doctoral*, tedy doktorská práce, k jejímuž dokončení autor zpravidla dospěje poté, co potvrdí, či vyvrátí hypotézy na základě metody, kterou sám zvolí. Metodologie aplikované pro samotný výzkum bývají rozmanité, což potvrzuje i řada výstupů z předkládané publikace. Na jedné straně lze pozorovat návazání na tradiční postupy uplatňované v oblasti translátologického bádání. Tyto principy, jež jsou často založeny na interpretaci a vlastní reflexi vybraných aspektů překladových textů, jsou vlastní především tezím představeným v první polovině knihy. Největší pozornost byla v této části věnována aspektům z oblasti literárního překladu a intersémiotického a audiovizuálního překladu. V sekci literárního překladu se autoři například zabývali překladem vlastních jmen z děl rusky psané literatury, jejich přepisem z azbuky do latinky (Carlota Lifanteová), rétorickou analýzou překladu španělského románu do rumunštiny (Adina-Flavia Zoteaová), překladem metafor v italském románu (Silvia Cataldová) a rolí peruánského spisovatele Césara Valleja při překladu románu z francouzštiny do španělštiny (Rosario Valdivia Paz-Soldánová). Překladatelskou činnost dominiánů v Costa Rice prezentuje Hellen Varelová Fernándezová a analýzu diskurzu v textech z oblasti cestovního ruchu ze 30. let 20. století Marta Valdenebrová Arenasová. Další příspěvky z této části se zabývají představením širšího kontextu překladu sedmi děl brazilského spisovatele Joaquima Maria Machada de Assis do španělštiny (Juliana Aparecidová Gimenesová) a strategiemi užívanými při titulkování a dabování filmů v různých zemích (Lorena Hurtadová Malillosová). Do první poloviny publikace jsou zařazeny i dvě studie z oblasti didaktiky překladu (Natalia Peñínová Fernándezová, Christof Thomas Sulzer).

Druhá polovina publikace již implementuje do translátologicky zaměřeného výzkumu i data získaná díky využívání moderních technologií. Předmětem výzkumů realizovaných v této badatelské linii je např. čím dál více aktuální využívání korpusových dat při hodnocení užitých překladatelských technik. Výhody a nevýhody této metodologie zkoumá na výrazech pro vyjádření evidenciality ve vícejazyčném korpusu UNESCO na příkladech ze španělštiny a francouzštiny Cristina Celová Gutiérrezová (s. 207–214). Kritéria, z nichž by měly vycházet texty určené pro translátologickou analýzu, jsou předmětem zájmu pro Mariú Lópezovou Medelovou (s. 217–224). Další příspěvky zase reflektují problematiku diskurzu z oblasti aktuálních společenských témat. Strategiemi uplatňovanými při překladu textů s tematikou terorismu se zabývá Alba Montesová Sánchezová, Silvia Catalina Mirandová Gálvezová prezentuje svoji práci o terminologii v textech s hudební tematikou v němčině a ve španělštině a následně vytvoření vícejazyčného glosáře. Zmínit je třeba i text Maríy del Carmen Lópezové Ruizové o kontrastivní translátologické analýze politického diskurzu Baracka Obamy a Donalda Trumpa; nebo teze Ileany Luqueové o specifikách textů z oblasti lékařství – zprávy o zdravotním stavu pacientů.

---

¹ [...] Bez hypotézy, která si neklade za cíl potvrdit nějakou tezi, není teze. [Překl. J. P.]

Považujeme za nutné zopakovat, že formát, v němž jsou prezentovány badatelské počiny mladých translatoLOGŮ, jež spojuje stejné místo a/nebo čas vzniku doktorské práce, může přispět i k jejich vzájemnému poznání a následným diskusím napříč tématy vykazujícími jistý stupeň příbuznosti. Jako příklad bychom mohli uvést teze, které se zabývají problematikou překladu kulturních reálií, terminologií z oblasti vinařství a vybranými aspekty z oblasti právního překladu. Problematika kulturních reálií je zpracovávána hned třemi autory: v části Historie překladu [Historia de la traducción] nejprve Nadchaphon Srisongkram analyzuje překladatelské strategie v turistických průvodcích o Thajsku, uplatňované při překladu thajských kulturních reálií z angličtiny do španělštiny. Překladatelské strategii kulturních reálií v pohádkách pro děti (ruština a španělština) a jejich užitím při audiovizuálním překladu se dále zabývá Albina Dzhehurová (s. 147–154). V kapitole 25 (s. 245–254) se Sara Barrosová Tapiová zamýšlí nad možnostmi překladu kulturně podmíněného lexika v němčině a ve španělštině, přičemž jako příklad uvádí terminologii španělských býčích zápasů a frazeologismů obsahujících německé slovo „Wurst“. Teze, v nichž je reflektována terminologie z oblasti vinařství, nalezneme v publikaci zpracovány také třemi autory: jednak z pohledu historie překladu (Francisco Luque Janodet, s. 3–10), dále v sekci věnované sestavování korpusů, kde Andrea Martínezová Martínezová představuje srovnávací analýzu textů z oblasti vinařství a ochutnávky vín na základě korpusu tvořeného více než 50 příklady textů ve španělštině a angličtině (s. 225–233). Poslední takto zaměřenou studií je již zmiňovaná teze prezentovaná v kapitole 27. Dva autoři se věnují otázkám právního překladu. Prvním je již zmiňovaná teze prezentovaná v kapitole 29 a druhou je teze Jaimeho Sáncheze Carnicera, který představuje projekt srovnávacího korpusu Discorp-leg právní španělštiny a britské angličtiny (s. 235–241).

Zajímavé bylo sledovat i reflexi nových a společensky aktuálních témat v některých tezích. Jako příklad uvádíme kapitolu 14 (s. 137–145), kde se Samira Spolidoriová zabývá novým fenoménem v oblasti překladu titulků, tzv. *fansubbingem* neboli amatérským překladem titulků. Za zmínku stojí i teze, kterou prezentuje Nuria Ponceová Márquezová o překladu komiksu 21. století v kontextu aktuálních společensko-kulturních parametrů. Stranou pozornosti nezůstává ani terminologie některých specializovaných vědních oborů: v kapitole 26 (s. 257–265) se Alina Daniela Popescuová zabývá vytvářením terminologického slovníku z oblasti molekulární genetiky v rumunštině.

Jednotlivé příspěvky jsou tematicky rozmanité, ale vyznačují se jednotnou strukturou spočívající v představení tématu, vytyčení hlavní hypotézy a představení metodologie samotného výzkumu. Právě samotné představení metodologie je podle našeho názoru cenným výstupem této knihy. Umožňuje tak totiž nahlédnout „pod pokličku“ výzkumů realizovaných na jednotlivých univerzitách a napomáhá poodhalit současné badatelské tendence a směry rozvíjené v oblasti translatoLOGIE zastoupených univerzit. Představený *modus operandi* tak může posloužit i jako cenná inspirace pro další zájemce o tento vědní obor. Nezanedbatelná je i poměrně obsáhlá a aktuální bibliografie, jež doplňuje jednotlivé teze/kapitoly.

PhDr. Jana Pešková, Ph.D.

Ústav romanistiky, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

peskova@ff.jcu.cz

<https://doi.org/10.14712/24646830.2021.35>

Publikace s názvem *Úloha technologií ve výuce konferenčního tlumočení* je výstupem dvouletého projektu Konsorcia EMCI (European Masters in Conference Interpreting) reflektujícího nezbytnost přizpůsobení tlumočnické profese celosvětovým společenským změnám souvisejícím s rozvojem informačních a komunikačních technologií (ICT). Pod tento pojem spadají jak (stále se rozvíjející) technologie, které tlumočníci již poměrně dlouhou dobu používají při přípravě i při práci (smartphony, tablety, databáze projevů), tak nové nástroje typu počítačem podporované tlumočení, digitální kabina či umělá inteligence. Inovace není motivována pouze vědomím, že profesionální tlumočníci musí držet krok se světem a požadavky trhu, nýbrž i faktem, že nově nastupující tlumočnickou generací jsou digitální domorodci, tedy lidé, kteří se do digitálního světa narodili. Oběma skutečnostem je nutné se přizpůsobit již na úrovni výuky tlumočení. Jednou z platform pro sdílení zkušeností s realizací tohoto požadavku za použití nejrůznějších nových technologií ve výuce je právě tato publikace.

Deset příspěvků rozdělených do třech tematických okruhů pokrývá široké spektrum témat souvisejících s využíváním nových informačních a komunikačních technologií při výuce konferenčního tlumočení za účelem zvýšení efektivity tlumočnického výcviku a samostudia a jeho maximálního přizpůsobení požadavkům digitálního věku. Tematický záběr sahá od konkrétních technických zařízení (smart pen, elektronický zápisník Braillova písma apod.) přes digitální obsah (podcast) a terminologické databáze až po výukové platformy a virtuální výuku.

První tematický okruh, *Nové přístupy v podpoře výuky tlumočení*, obsahuje dvě kapitoly. V první z nich představují Alessandra Riccardi, Ivana Čenková, Malgorzata Tryuk, Amalija Maček a Alina Pelea výsledky rozsáhlého průzkumu uskutečněného Projektovým výborem Konsorcia EMCI s cílem zmapovat míru využívání nových technologií, internetových zdrojů, platform, nástrojů a databází ve výuce konferenčního tlumočení v členských institucích konsorcia EMCI (62 respondentů z 15 institucí), a to zejména z hlediska přínosu i omezení těchto technologií, preferovaných řešení a doporučení pro praxi. Průzkum mapuje používání nových technologií v rámci Konsorcia EMCI obecně i konkrétně (webové stránky určené pro nácvik tlumočení, např. *SCICtrain*, *Interpreter Training Resources*, *ORCIT* apod.), způsob využívání výukových platform a databází projevů, online vyhledávacích nástrojů, terminologických databází a softwarů či dvoustupňových nahrávacích zařízení i vybavení jednotlivých institucí a zjišťuje výhody i nevýhody příslušných technologií. Výsledky průzkumu odhalují, že ICT se na členských univerzitách Konsorcia EMCI staly nedílnou součástí výuky (využívá je celkem 50 respondentů), jejich využití při výuce je však spíše okrajové, a to zejména z toho důvodu, že se jedná o nástroje vyvinuté pro řešení konkrétních problémů, nikoli pro nahrazení tradičních výukových metod. Slouží proto spíše jako podpůrné nástroje a pro samostudium. Překážkou pro začlenění některých technologií do výuky může být finanční náročnost (tablety, smart pen) i skutečnost, že není žádoucí zařazovat je dříve, než si studenti dostatečně osvojí dovednosti potřebné pro tlumočení samotné. Nelze však vyloučit, že nízká frekvence používání některých technologií je způsobena nedostatečnou obeznameností

pedagogů s jejich existencí a možnostmi, což dává prostor pro cílené školení pedagogů v této oblasti.

Druhá kapitola představuje pohled do zákulisí databáze cvičných projevů *Speech Repository* Generálního ředitelství pro tlumočení Evropské komise (DG SCIC). Fernando Leitão z DG SCIC popisuje funkcionality a způsob fungování databáze a její nové verze 2.0, proces její tvorby a správy i související pedagogické projekty, konkrétně rozšíření příležitostné pedagogické asistence a virtuální výuky na pravidelný online coaching (*Télé-parrainage*), a to za využití *My Speech Repository*, sekce s omezeným přístupem sloužící pro pedagogické účely, či podprojektu (soukromé databáze) *Speech Repository* s názvem *My Collection*, umožňujícího různé úrovně přístupu a propojení účastníků (univerzit) s cílem umožnit nahrávání a sdílení projevů či poskytování zpětné vazby.

Druhý tematický okruh je věnován online zdrojům a virtuálnímu vzdělávacímu prostředí (*virtual learning environment*, VLE) ve výuce konferenčního tlumočení.

María Dolores Rodríguez Melchor se v jeho rámci zabývá otázkou výuky tlumočení v kombinovaném vzdělávacím prostředí (*blended learning environment*) s aktivním zapojením studentů madridské Universidad Comillas Pontifical. Výchozím bodem je identifikovaný rozpor mezi skutečností, že značnou část tlumočnického výcviku tvoří samostudium, a převládajícím pedagogickým přístupem, v němž je ústředním aktérem vyučující. Autorka analyzuje možnosti výuky tlumočení ve speciálně vyvinutém virtuálním prostředí a způsob, jakým je lze kombinovat s klasickou prezenční výukou, a formuluje několik základních principů pro úspěšné osvojení i rozvoj tlumočnických dovedností, motivace i metakognitivních schopností za pomoci VLE, přičemž za nejzásadnější považuje aktivní a vědomé zapojení studentů do jejich vlastního učebního procesu.

Svetlana Carsten, Nijolè Maskaliūnienė a Matthew Perret se zabývají projektem *ORCIT* (*Online Resources for Conference Interpreter Training*, www.orcit.eu) DG SCIC, interaktivním pedagogickým nástrojem pro vyučující a studenty konferenčního tlumočení, na jehož vzniku se podílel mimo jiné i Ústav translologie FF UK. Popisují proces jeho tvorby z hlediska širšího společenského kontextu, který podnítl jeho vznik (rozvoj technologií, otevřený přístup ke zdrojům), a zasazují ho do teoretického rámce (vývoj ICT pro účely vzdělávání, osvojování dovedností). Podrobně se věnují zejména lokalizaci sedmi jazykových verzí *ORCIT* (mezi nimi i verze české) z hlediska jazykových i nejazykových prostředků – kulturních norem (např. humor), převodu reálií, idiomů a jejich vizuálního znázornění (symboly, barvy apod.) či přizpůsobení volby jednotného písma diakritice zahrnutých jazyků. Mimořádně zajímavý je postřeh, že problémy pojící se s lokalizací pedagogického nástroje pro studenty tlumočení i profesionální tlumočnický jsou podle autorů velmi podobné problémům typickým pro lokalizaci her.

Şeyda Eraslan, Mehmet Şahin, Gazihan Alankuş, Özge Altıntaş a Damla Kaleş popisují experimentální studii zaměřenou na výkon studentů a profesionálních tlumočnicků při tlumočení ve virtuálním prostředí (např. *Second Life*) speciálně vytvořeném pro účely nácviku a na jejich hodnocení této zkušenosti. Pozornost je kromě potenciálu virtuálního prostředí v kontextu výuky tlumočení v Turecku věnována zejména vlivu prostředí (virtuální versus reálné) na kvalitu projevu účastníků studie – studentů, a to s ohledem na skutečnost, že jakákoli další komplikace již tak náročného tlumočnického procesu (tedy i využívání inovativních prostředí pro výuku) může místo obohacení vést spíše k demotivaci. Konkrétně se autoři zaměřují na plynulost, jejímiž indikátory byly pro účely této

studie zvoleny pauzy a opravy. Výsledky se zdají být v souladu se zjištěními obdobných studií na toto téma – v kvalitě výkonu ve zkoumaných prostředích nebyly pozorovány statisticky významné rozdíly a samotný projev má na výkon větší vliv než prostředí.

Kilian G. Seeber a Carmen Delgado Luchner představují nový tréninkový modul (*SimTextSim*) vytvořený na Fakultě překladu a tlumočení Ženevské univerzity pro simulaci simultánního tlumočení s textem. Motivací k jeho vytvoření je snaha o standardizaci dosud nekonzistentního a nesystematického přístupu k nácvičce této hybridní tlumočnické modalitě napříč jednotlivými výukovými programy. Modul vychází z poznatků analýzy kognitivních úloh (*cognitive task analysis*) souvisejících s touto multimodální aktivitou i z osvědčené praxe. Je navržen tak, aby reflektoval variabilitu způsobů učení (vizuální, sluchové, kinestetické) a usnadňoval zpracování, uchování a vyvolání informace z paměti. Využívá audio-vizuální (video, animace) i kinestetické prvky (např. přesouvání políček ve cvičeních), obsahuje teoretický výklad, cvičení i zpětnou vazbu. S uživatelem komunikuje tzv. e-tutor, který plní sociální, intelektuální, organizační a technickou funkci. Pro co nejširší dostupnost je modul dostupný v angličtině, je však možné jej rozšířit o další jazykové verze.

Třetí okruh zahrnuje příspěvky zabývající se novými metodologiemi a uplatněním konkrétních technologií a nástrojů ve výuce.

Ildikó Horváth a Marta Seresi z univerzity ELTE v Budapešti se zaměřují na virtuální výuku pohledem studentů i vyučujících. V úvodu stručně definují tlumočení na dálku (*remote interpreting*) a videokonferenční (*videoconference interpreting*) a jejich specifika, dopad na kognitivní zátěž a na kvalitu tlumočení. Podrobněji představují výsledky průzkumu provedeného v letech 2012–2014 mezi studenty programu EMCI z univerzity ELTE v Budapešti a vyučujícími z programu EMCI a evropských institucí s cílem zjistit, v čem tyto dvě skupiny spatřují výhody a nevýhody virtuální výuky i prostor pro zlepšení. Výzkum přinesl překvapivá zjištění o tom, jak studenti i vyučující reflektovali samotnou práci s videokonferenčními technologiemi a míru interaktivity ve virtuálním prostředí. Z hlediska studentů i vyučujících hraje při virtuální výuce významnou roli stresovost (v pozitivním i negativním slova smyslu), variabilita mluvčích a externí zpětná vazba (vyučující poukazují na nutnost adaptace projevů a hodnotících kritérií externích mluvčích na úroveň studentů). Nevýhodou jsou technické problémy a nekvalitní zvuk (příčemž kvalita zvuku je hodnocena jako důležitější parametr než kvalita obrazu). Sama práce s moderními technologiemi pro studenty výraznou výhodu nepředstavuje. Podle respondentů je virtuální výuka přínosným a vhodným doplňkem výuky klasické.

Elena Aguirre Fernández Bravo z Universidad Pontificia Comillas v Madridu se zabývá přínosy ICT ve výuce tlumočení z hlediska rozvoje kreativity, schopnosti řešení problémů, komunikačních schopností, posílení motivace a podpory inovativního myšlení a vytváření nových strategií na straně studentů i pedagogů (a tedy celkově smysluplnějšího způsobu učení) v souvislosti s tzv. *flipped learning* neboli „převráceným učením“. To spočívá v provádění aktivit tradičně spadajících do výuky (např. studium teorie, práce s literaturou) v rámci samostatné „domácí“ přípravy, přičemž materiály (videa, projevy, kvízy, myšlenkové mapy), rozvrh apod. jsou obsaženy v on-line systému pro řízení výuky. Prezenční výuka sama je věnována nácvičce konkrétních tlumočnických dovedností a zpětné vazbě, pro něž je aktivní přítomnost vyučujícího nezbytná. Přístup autorky se od ostatních poněkud odlišuje explicitně deklarovaným přesvědčením o přínosu zapojení

ICT do výuky a z něj pramenící snahou nalézt způsob, jak ICT – navzdory neoddiskutovatelné náročnosti – co nejlépe zapojit do praxe.

Přínosy využívání ICT ve *flipped learning environment*, např. interakce a dynamika v hodinách, organizace času, včasná identifikace problémů atd., byly ověřovány prostřednictvím online průzkumu mezi studenty tlumočnickví na univerzitě Universidad Pontificia Comillas.

Velmi konkrétním příkladem přínosu moderních technologií pro rozvoj specifických dovedností je případová studie využívání podcastů jako nástroje pro posilování tlumočnických dovedností, úrovně v jazyce B i návyku soustavného vzdělávání. Její autorka Özü Arzik Erzurumlu popisuje způsob, jakým do výuky tlumočení zapojila podcasty – průběžně zadávala studentkám samostatný poslech podcastů a tvorbu výpisků a glosářů; v hodině vždy následoval krátký kvíz a diskuse. Zapojení tohoto média v podstatě zábavnou formou pomáhá budovat u studentů návyk udržování si všeobecného přehledu, posilování jazykových dovedností, analytických schopností, schopnosti aktivní práce s informacemi a mnoha dalších relevantních dovedností. Kapitola zahrnuje i (jednoznačně pozitivní) zpětnou vazbu ze strany studentek.

Z poněkud odlišné perspektivy se na využívání technologií zaměřuje poslední příspěvek. Wojciech Figiel z Institutu aplikované lingvistiky Varšavské univerzity se v něm (s odkazem na kvalitativní výzkumný projekt z let 2014–2016) zabývá využíváním nových technologií při výuce studentů se zrakovým postižením a v tlumočnické praxi – tématem, jemuž byla navzdory nemalému počtu zrakově postižených tlumočniců dosud věnována jen velmi omezená pozornost. Autor se zaměřuje na problémy, s nimiž se nevidomí tlumočníci a studenti potýkají (praktické záležitosti typu mobilita a orientace v kabině, příprava a práce s doprovodnými materiály a dále zejména notace při konsekutivním tlumočení). Autor, sám nevidomý vyučující a praktikující tlumočnick, představuje konkrétní řešení využívaná, či dokonce vyvinutá samotnými nevidomými tlumočnickými (braillský zápisník pro notaci, čtečka tištěných předloh v mobilu, digitální čtečka Braillova písma, organizační opatření typu fixní zasedací pořádek atp.), doporučení pro výuku studentů se zvláštními potřebami vycházející z jeho vlastní zkušenosti i přínosy vzájemné spolupráce. Článek představuje mimořádně zajímavý pohled na alternativy „klasického“ způsobu práce a dokazuje, že tento způsob zdaleka není jediný možný; nejvýstižnějším příkladem je patrně systém zápisu na počítači s téměř nulovým využitím symbolů (zápis v Braillově písmu naopak využívání zkratk a symbolů přirozeně umožňuje).

Publikace představuje četné možnosti, jak reflektovat a pružně reagovat na požadavky přirozeného vývoje i náhlých společenských změn a jak využívat jejich potenciálu k rozvoji kreativních, inovativních postupů a strategií nejen ze strany pedagogů, nýbrž i ze strany studentů, pro něž mohou digitální technologie představovat vítanou podporu a motivaci k zaujetí aktivní pozice v osvojování si dovedností klíčových pro úspěšný výkon tlumočnické profese.

Mgr. Marie Přibyllová

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

mariepribyllova@seznam.cz

<https://doi.org/10.14712/24646830.2021.36>

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOLOGICA 2/2021

Editors: Jana Králová

Lukáš Klimeš

Martina Kutková

Cover and layout by Kateřina Řezáčová

Published by Charles University

Karolinum press, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

www.karolinum.cz

Prague 2021

Typeset by Karolinum Press

Printed by Karolinum Press

ISSN 0567-8269 (Print)

ISSN 2464-6830 (Online)

MK ČR E 19831

Distributed by Faculty of Arts, Charles University,
2 Jan Palach Sq., 116 36 Prague 1, Czech Republic
(books@ff.cuni.cz)